CENGİZ AYTMATOV

Elveda Gülsarı/Yüz Yüze/Cemile
Oğulla Görüşme/Askerin Oğlu

cem yayınevi

eskikitaplarim.com

ÇAĞDAŞ DÜNYA YAZARLARI

CENGİZ AYTMATOV

ELVEDA GÜLSARI
YÜZ YÜZE
CEMİLE
OĞULLA GÖRÜŞME
ASKERİN OĞLU

Rusça aslından çeviren:
MEHMET ÖZGÜL

cem yayınevi
Nuruosmaniye Cad. Kardeşler Han 3/3
Cağaloğlu-İstanbul
Tel: 527 17 41 – Fax: 526 97 42

Dizgi: Cem Yayınevi

Baskı: Özyurt Matbaacılık
İstanbul, Mart 1993
Tel: 522 95 19

ELVEDA GÜLSARI

1

Yaşlı adamın sürdüğü araba eski mi eskiydi. Arabayı çeken hayvan ise Gülsarı adında kocamış, cılız bir kula beygir...

Yaylaya tırmanan yol uzadıkça uzuyordu. Yolun iki yanındaki çıplak tepelerde kışın dondurucu bir rüzgâr kol gezer, yazın ise burası cehennem gibi kaynardı.

Bu yokuşu tırmanmak, yaşlı adam için her zaman gerçek bir işkence olmuştu. Tanabay yavaş yol almayı hiç sevmez, ağır ağır gitmekten açıkça nefret ederdi. Gençlik yıllarında ilçe merkezine çok işi düşmüştü. Köye dönüşte buraya gelince yokuş yukarı atını dörtnala sürer, hızını kesmesin diye de hayvancağızı habire kamçılardı. Birkaç kişi ile birlikte araba yolculuğu yaparken, hele arabaya öküz koşuluysa, içi içine sığmazdı Tanabay'ın. Öteberisini kaptığı gibi arabadan aşağıya atlardı. Ondan sonra yokuş yukarı durmamacasına taban teper, ancak tepeye varınca arkadakilerin gelmesini beklerdi. Tıkanmamak için ağzından derin derin soluk alsa da, yüreği göğsünden dışarı fırlayacakmış gibi çarpsa da, ağır aksak öküz arabasıyla yolculuk yapmadığı için gene de derin bir kıvanç duyardı.

Rahmetli Çoro, arkadaşının garipliğinden dolayı ona takılmayı çok severdi.

-- İşlerin niye böyle hep ters gidiyor, biliyor musun, Tanabay? derdi. Çok acelecisin de ondan. Vallahi doğru söylüyorum. Nedir acelen, kardeşim? Sanki dünya devrimini sen başaracakmışsın gibi yerinde rahat durduğun yok. Vazgeçtik dünya devriminden, Aleksandrovka bayırını tırmanana kadar canın su kesiyor. Var mı senin gibi yolda arabadan atlayan? Adam gibi gitmesini öğrenemedin daha! Seni gören de arkadan bir kovalayan var sanır. Peki, bayırı ötekilerden önce tırmanınca eline ne geçiyor? Hiç!.. Gene onları bekliyorsun. Dünya devrimini yapsan bile aynı şey olmayacak mı? Sen en önde fırlayacaksın, ama oturup ötekileri beklemekten başka yapacak işin kalmayacak.

Fakat çok eskidendi bunlar.

Şimdi gene Aleksandrovka bayırını tırmanıyordu, gel gelelim

artık nasıl tırmandığına aldırdığı bile yoktu. Yaşlılığa alışmış, teslim olmuştu. Ne eskisi gibi acele ediyor, ne de canı tez davranıyordu. Yaptığı bütün yolculuklarında yalnızdı. Bir zamanlar onunla birlikte yola çıkan gürültülü topluluktan kimse kalmamıştı. Kimisi savaşta, kimisi eceliyle ölmüş, ölmeyenler de evlerinde çile dolduruyorlardı. Gençler sağa sola motorlu araçlarla gittikleri için onun lağar beygirinin koşulduğu arabaya dönüp bakan bile yoktu.

Tekerler eski yolda boğuk takırtılar çıkarıyordu. Üstelik bu takırtılar daha çok sürecekti. Çünkü önünde geniş bir bozkır vardı. Bozkırdan sonra su kanalının hemen ardından başka bir yokuş başlıyordu.

Atının gitgide güçten düştüğünü farketmişti Tanabay. Fakat kafasını dolduran düşünceler arasında buna fazla aldırmadı. Attı bu! Yorulurdu da, yolda da kalırdı... Nasıl olsa bir kolayını bulup gideceği yere varırdı.

Seyrek rastlanan altın sarısı donundan dolayı Gülsarı adını alan kocamış beygirin Aleksandrovka bayırına son kez tırmandığını, şurada tepeceği birkaç kilometrelik yoldan sonra düşüp kalacağını nereden bilecekti Tanabay? Zavallı atın başının fırıl fırıl döndüğünü de bilemezdi. Oysa bastığı toprak hayvancağızın gözlerinde pul pul oluyor; bir aşağı bir yukarı inip inip kalkıyordu. Karşıda gözüken tepeler ile yolun uzayıp giden ucu kırmızımtrak bir duman içinde kaybolmaktaydı.

Atın, yılların yorgunluğunu taşıyan yüreği için için sancıyor, boynunu kavrayan hamutun altında boğulacakmış gibi oluyordu. Yana kayan koşum kayışı sırtını acıtmaktaydı, hamutunun altında sert bir şey boynuna batıyordu. Bu sivri şey bir diken de olabilirdi, hamutun keçe kaplamasından dışarı fırlayan bir çivi ucu da. Nasırlaşmış omuz başında açılan bıcılgan yara durmadan sızlıyor, kaşınıyordu. Bacakları gitgide ağırlaşmaktaydı, sanki yeni sürülmüş, çamur içinde bir tarladan yürüyor gibiydi.

Yaşlı hayvan kendini zorluyor, durmamaya çalışıyordu. Atını arada bir dehleyip dizginleri çeken Tanabay ise aynı derin düşünceler içindeydi. Gülsarı yola rahvanla çıkmış gene hep rahvanla sürdürüyordu. Annesi olan uzun yeleli iri kısrağın ardından çayırlıkta sendeleye sendeleye koştuğu ilk günden beri bir an olsun bırakmamıştı bu kendine özgü yürüyüşünü.

Çünkü doğuştan rahvan attı Gülsarı. Bu yüzden nice iyi günler

geçirmiş, nice kötü durumlarla karşılaşmıştı. Bir zamanlar onun arabaya koşulacağı kimin aklına gelirdi? En azından kutsal bir varlığa saygısızlık sayarlardı bunu. Fakat ataların dediği gibi, iş başa düşünce at, suyu ağzı gemli de içermiş; yiğit, ırmağı çizmeleri giyer gene geçermiş.

Bir zamandı bütün bunlar, o günler çok gerilerde kalmıştı. Şimdi ise Gülsarı son koşusunu hızını kesmeden tamamlamaya çalışıyordu. Sona hiçbir zaman böyle ağır adımlarla ve bu kadar hızlı yaklaşmamıştı. Bitiş çizgisi hep bir adım ilerisindeydi.

Ve tekerler eski yolda takırdıyordu.

Ayaklarının altındaki toprağın zor hissolunur sertliği atın sönmeye yüz tutan belleğinde eski yaz günlerini canlandırdı. Ne günlerdi onlar! O inanılması güç, delişmenlik çağında ayakları ıslak toprağa bata çıka koştururdu çayırlarda. Dağların ardından aşan güneş at olur kişner, onunla birlikte tırısa kalkardı. Yılkının sürübaşı aygırı kulaklarını öfkeyle arkaya yatırıp, sürüye döndürmek için arkasından yetişinceye dek, aptal Gülsarı, güneşi yakalamak sevdasında, dörtnala kalkar; çayırlığı, ırmağı geçtikten sonra çalılığa dalmış olurdu. O uzak günlerde yılkılar ayakları yukarıda yürüyorlarmış gibi gelirdi, kocaman yeleli annesi ılık bir süt bulutuna dönüşürdü. Annesinin kulağına hoş gelen pofurtularıyla süt bulutuna dönüştüğü anı çok severdi. Gergin, tatlı memelerini emdikçe, ağzına dolan köpüklü sütten boğulacakmış gibi olurdu. Ağzını koca yeleli annesinin karnına dayayarak durmaktan çok hoşlanırdı. Sütün bayıltıcı, hoş tadı bir türlü aklından çıkmazdı. Güneş, toprak, annesiyle birlikte bütün evren yudum yudum içtiği sütün içine karışırdı sanki. Karnını iyice doyurduktan sonra sütten bir yudum daha alırdı. Sonra bir yudum daha, bir yudum daha...

Ne yazık, bu mutlu günler çok sürmemiş, her şey kısa zamanda değişmişti. Dağlarda kişneyerek koşturan güneş artık doğudan doğarak şaşmaz yolundan, batıya doğru yürür olmuştu. At sürülerinin ayakları yukarıda kişnemeleri de son bulmuştu. Yılkıların ayaklarıyla çiğnene çiğnene sertleşip koyulaşmıştı çayırlar; ırmağın sığ yerlerindeki taşlar tırnaklarının altında şakırdamaya, parçalanmaya başlamıştı. Sonra annesinin tavırları da sertleşmiş, kınalı tayı yanına fazla sokulunca ensesinden ısırır olmuştu. Zaten sütü de yetmiyordu ona, tek çare artık otla beslenmekti. Şimdi sonu yaklaşan, uzun bir yaşam böylece başlamış oluyordu.

Uzun süren yaşamı boyunca o tatlı yaz günleri bir daha geriye dönmemişti. Eyer vurmuşlardı sırtına, üstüne sırayla birçok insan binmişti, durmadan yol teptiği halde yollar bir türlü bitmek bilmemişti. Ancak şimdi, güneşin yerinden oynayıp altındaki toprağın dönerek sallandığı bir sırada, o eski yaz günleri yeniden canlandı. Aynı dağlar, aynı sulak çayır, aynı yılkılar, uzun yeleli aynı kısrak durmadan kımıldanan bir görüntü biçiminde gözlerinin önünde duruyordu. Karşısında yeniden beliren geçmiş dünyasına dönebilmek için onu tutan hamuttan sıyrılmaya, boyunduruktan, oklardan kurtulmaya çalışıyor; umutsuz bir çırpınış, sonu gelmez bir çaba içinde bacaklarını habire işletiyordu. Fakat aldatan görüntü her adım atışta kaçıyordu ondan, çok acıydı bu kaçışlar. Annesi tıpkı çocukluğundaki gibi, kişneyerek onu yavaşça ardından çağırıyor; sürü sürü atlar gene kuyruklarıyla, sağrılarıyla sürtünerek yanından geçiyorlardı. Ne çare ki, gözlerinin önünde pul pul olan tipiyi yenmeye gücü yetmiyordu Gülsarı'nın. Üstelik tipi gittikçe şiddetleniyor, sert kamçısıyla gözlerini habire döverken, burun deliklerini karla dolduruyordu. Zavallı at, kan ter içinde, soğuktan ürperiyordu; ulaşamadığı dünya kar fırtınasının burgaçları arasında gitgide gözden uzaklaşmaya başlamıştı. En başta dağlar kayboldu, sonra da çayırlık, ırmak, yılkılar... Annesi, o uzun yeleli iri kısrak bulanık bir görüntü halinde, ona çok yakın duruyordu. Yavrusunu bırakmamıştı, gelmesi için durmadan çağırıyordu. Ağlayarak, avazı çıktığı kadar kişnedi Gülsarı, fakat kendisi bile duymadı kişnemesini. Sonra annesi de kayboldu, tipi dindi, tekerlerin tıkırdaması kesildi. Hamutun altındaki ufak yaranın sızlaması son buldu. Hayvan durduğu yerde bir o yana, bir bu yana sallanmaya başladı. Gözleri kamaşıyordu. Kafasının içinde kesintisiz tuhaf bir uğultu vardı.

Tanabay dizginleri arabanın önüne bıraktıktan sonra beceriksizce indi aşağıya. Otura otura bacakları uyuşmuştu. Atın yanına varırken suratı bir karış asıktı.

— Geberesi hayvan, gene neyin var? diye söylendi öfkeyle.

Uzun, sıska boynuna geçen hamuttan aşağıya sarkmıştı beygirin koca kafası. Ara kayışlar arasında, yukarıdan aşağıya uzanan kaburga kemikleri, pörsümüş zayıf böğürlerinde kabarık kabarık görünüyordu. Bir zamanların pırıl pırıl, altın sarısı tüyleri terden, kirden renk değiştirmişti. Köpüklü boz ter sızıntıları kemikli kuyruk sokumundan başlayıp karnına, bacaklarına, oradan tırnaklara

süzülüyordu.

Eli ayağı dolaştı Tanabay'ın.

– Seni fazla da sürmedim ki! diyerek hayvanın kolanını gevşetti, hamut kayışlarını çözdü, başlığını çıkardı. Gem sıcak, yapışkan bir salyaya bulanmıştı. Gocuğunun yeniyle atın yüzünü, boynunu sildi. Arabaya giderek kalan kuru ottan yarım kucak kadar toplayıp atın ayaklarının dibine attı. Fakat hayvan ota bakmadı bile, bütün gövdesini ince bir titreme sarmıştı.

Tanabay yerden bir avuç ot alarak atın ağzına yaklaştırdı.

– Al ye, dedi. Ne oluyor sana böyle?

Atın dudakları kıpırdandı, fakat yakalayamadı onu. Tanabay eğilip hayvanın gözlerine bakınca suratı büsbütün asıldı. Kırışmış, tüyleri dökülmüş, yarı inik göz kapaklarının altında, bu çukura kaçmış gözlerde hiçbir şey görünmüyordu. Terkedilmiş bir evin pencereleri gibi bomboştu, gözlerin ışığı sönmüştü.

Büyük bir şaşkınlık içinde çevresine bakındı Tanabay. Geniş bozkırın bir ucunda dağlar yükseliyordu, yol ıpıssızdı. Bu mevsimde buralardan ne gelen olurdu, ne giden...

Kocamış atla yaşlı adam ıssız yolda baş başaydılar.

Şubat sonlarıydı. Kar düzlüklerde erimişti. Yalnız şurada burada, yarlarda ya da sazlık çukurlarda, son kar yığınları inlerine çekilmiş kurtların sırtı gibi görünüyordu. Rüzgâr estikçe hafif bir toktağan kar kokusu yayılıyordu çevreye. Toprak daha çözülmemişti, boz rengiyle cansız yatıyordu. Kışın bitimi de olsa bozkırın taşlaşmış, iç karartıcı, insan barındırmaz bir görünüşü vardı. Çevresine bakınca Tanabay'ın tüyleri diken diken oldu.

Tanabay keçeleşmiş kır sakalını havaya dikti, gocuğunun yıpranmış kolunu siper ederek batıya doğru uzun uzun baktı. Güneş bulutların arasında, ufka yakın duruyordu. Sönük, puslu bir gün batımı aydınlığı çökmüştü ortalığa. Havanın bozacağı söylenemezse de, insanın içine ürperti veren bir soğuk vardı.

«Böyle olacağını bilsem yola hiç çıkar mıydım? Allah'ın kırında, ne o tarafa gidebilirsin, ne bu tarafa... Durup dururken at da elden çıkacak» diye geçirdi içinden.

Ertesi sabah yola çıkması gerçekten iyi olurdu, çünkü gündüzleyin başına bir iş gelse bile yolda biriyle karşılaşabilirdi. Oysa öğle üzeri çıkmıştı yola. Bu mevsimde yapılacak iş miydi sanki?

Oradaki bir tümseğin üstüne çıkıp gelen giden var mı, diye

baktı. Fakat yol ıpıssızdı; ne bir ses, ne görünürlerde bir insan... Bunun üzerine gerisin geri arabaya döndü.

Aceleciliğinden dolayı bilmem kaçıncı kez kendi kendine lanet okurken; «Hay, çıkmaz olaydım!» diye söylendi. Oğlunun evinden vakitsiz ayrılmak zorunda kaldığı için hem kendisine kızıyor, hem de başkalarında kusur arıyordu. Geceyi orada geçirip atı da dinlendirse kötü mü olurdu? Ama yapmıştı işte.

Bir yandan da kendini haklı çıkarmaya çalışıyordu:

«Ne olursa olsun kalmazdım, yaya bile çıkardım yola. Bir gelinin, kaynatasıyla böyle konuştuğu nerde görülmüş? En azından kocasının babasıyım. Hıh, ömrümü çobanlık, sığırtmaçlık yaparak geçirmiş, yurduma bu yolda hizmet etmiş bir adamım. Yaşlandım diye partiden çıkarıldıktan sonra ben o partiye ne diye girmişim? Ya oğlumun davranışına ne demeli? Ağzını açıp tek söz söylemedi. Başını yerden kaldırmaktan korkuyor. Karısı «Bırak babanı!» dese, hemen bırakacak. Paçavra olmaya paçavra, ama bir yandan da şeflik kapmaya çalışıyor. İnsanlar çok değişmiş, çok... Başka ne diyeyim?»

Sıcaklık basmıştı Tanabay'ı, mintanının yakasını açtı, derin derin soluyarak arabanın çevresinde dört dönmeye başladı. O anda atı da unutmuştu, yolu da, bastırmakta olan geceyi de... İçindeki öfke kabardıkça kabarıyordu. Oğlunun evinde kendini tutmasını bilmiş, geliniyle çekişmeyi onuruna yedirememişti. Öfkesinin depreştiği şu anda, yol boyunca acı acı düşündüğü şeyleri gelininin yüzüne haykırabilirdi: «Partiye beni alan da sen değilsin, çıkartan da... Olanları bilmeden konuşmaya kalkma! Aradan uzun zaman geçtiği *için hüküm vermek* kolay geliyor. Herkesin okuması yazması olduğu bir dönemde elbet saygı gösterirler insana. O zamanlar öyle miydi ya? Her şey, her şey bizden sorulurdu. Anamızdan babamızdan, dostumuzdan düşmanımızdan, hatta komşumuzun köpeğinden hep biz sorumluyduk. Beni partiden çıkarmalarına gelince, dokunma bu konuya. Derdimi deşme, gelin; dokunma bana!»

Tanabay bir yandan arabanın çevresinde dönüyor, bir yandan da:

— Dokunma bana! Dokunma bana! diye üsteliyordu.

İçine en çok oturan, «dokunma bana» demekten başka bir şey yapamamasıydı.

Böylece arabanın çevresinde döndü, döndü... En sonunda bir

şeyler yapması gerektiğini anımsadı Tanabay. Bütün geceyi orada geçiremezdi herhalde...

Gülsarı koşumunun içinde kımıldamadan duruyordu. Büzülüp kamburlaşmış, ayaklarını bir araya toplamıştı. Onun bu aldırmaz duruşundan katılaşıp öldüğü sanılabilirdi.

Tanabay hızla ata yaklaştı, hayvanın derinden, ince ince inildediğini duydu.

— Ne o, uyukluyor musun, ihtiyar? Yoksa hasta masta mısın? Pek iyi değilsin gibime geliyor.

Atının buz kesmiş kulaklarına dokundu. Elini yelesinin arasına soktu. Hayvanın yelesinin altı da soğuk ve nemliydi. Onu en çok üzen de yelenin alıştığı gürlüğünün kalmayışıydı. Kederli bir sesle; «İyice kocadı zavallı, yelesi seyrekleşti» dedi. Doğrulduğu zaman kararsızdı, ne yapacağını bilmiyordu. Arabayla atı olduğu gibi bırakıp yola çıksa, evine, boğazdaki bekçi kulübesine gece yarısına dek varabilirdi. Orada karısıyla birlikte kalmaktaydı. Irmağın bir buçuk kilometre kadar yukarısındaki, su işletmesinin bekçisiyle komşu otururlardı. Tanabay yazın ot biçme işini denetler; kışın da, çobanlar ot yığınlarına zarar vermesinler, zamanından önce kapışmasınlar diye koruculuk yapardı.

Geçen güz kooperatif çiftliğinin yönetim binasına bir iş için uğramıştı. Gençten bir tarım mühendisi olan yeni çiftlik başkanı onu görünce:

— Bakın, ihtiyar, dedi. Size yeni bir at beğendik. Yaşlıca, ama işinizi görür.

Tanabay kuşkuyla sordu:

— Nasıl bir at? Gene külüstürün biri olmasın bari.

— Ahıra gidin de göstersinler. Kula bir hayvan. Dediklerine göre bir zamanlar çok binmişsiniz.

Tanabay ahırın avlusunda bir zamanların rahvan atını görünce yüreği sızladı. Hayvancağız kocamış, kullanıla kullanıla pestili çıkmıştı. «Demek, sonunda gene görüşmek varmış» diye düşündü. İçinden hayvanı geri çevirmek gelmediği için aldı götürdü evine.

Karısı pek şaşırdı. Rahvan atı güçlükle tanıyabilmişti.

— Tanabay, bu Gülsarı mı? diye sordu.

Tanabay karısının yüzüne bakmamaya çalışarak:

— Bu ya! Ta kendisi! diye homurdandı. Yoksa tanımadın mı?

Rahvan atla ilgili anılara dalmanın hiç sırası değildi. Çünkü Ta-

nabay'ın gençlik çağından kalma günahları vardı. Lafın dönüp dolaşıp bu nazik konuya dökülmesini istemediği için, kabaca:

– Ne dikilip duruyorsun, be kadın? dedi. Bir şeyler ısıt da yiyelim. Açlıktan, içim bayılıyor.

– Görüyorum ki, yaşlılık berbat bir şey. Şunun Gülsarı olduğunu söylemesen dünyada tanımazdım.

– Ne sandın ya? Kimbilir seninle ben neye benziyoruz! Herkes kendi çağını yaşar.

Kadın dalgın dalgın başını salladı. Sonra yüzünde iyiliksever bir gülümseme belirdi.

– İşte ben de onu demek istiyorum ya! Artık geceleri rahvan atınla gene sağa sola gitmeye başlarsın. Neyse, benden izin sana.

Tanabay:

– Yok daha neler! diyerek elini beceriksizce salladı, karısına sırtını döndü.

Şakaya şakayla karşılık vermek gerekirken utandığı için ot getirmek bahanesiyle ambarın çatı katına çıktı, orada uzun süre oyalandı. Karısı olanları unutur sanmıştı, hiç de öyle değildi.

Bacadan koyu bir duman çıkıyordu. Karısı yemeği ısıtıyor olmalıydı. Tanabay çağrılana dek çatıda ot alma işiyle uğraştı.

– Hadi gel artık! diye seslendi karısı. Yemeğin tekrar soğuyacak.

Eski işlerden hiç söz açmadı. Açsa bile ne işe yarardı ki?..

O sonbahar ve kış Tanabay rahvan ata iyi baktı; sıcak kepek lapasıyla, doğranmış pancarla besledi. Hayvancağızın dişleri aşınmış, yalnız kökleri kalmıştı. At tam toparlanmaya başlamıştı ki, bu iş geldi başına. Şimdi ne yapacaktı?

Hayvanı yolun ortasında bırakıp gitmek içine sinmiyordu.

– E, söyle bakalım, Gülsarı? Böyle dikilip duracak mıyız? diyerek atı eliyle itti.

Hayvan sallandı, sendeledi.

– Dur hele sen!

Tanabay kamçının sapıyla gelinine patates götürdüğü boş çuvalı arabanın içinden aldı. Karısının yol için pişirdiği bir çıkın ekmek vardı içinde. Nasılsa aklından çıkmış, yiyememişti. Ekmeği çıkarıp yarısını ceketinin eteğine ufak ufak doğradı, atın ağzına yaklaştırdı. Ekmeğin kokusunu duyan Gülsarı gürültüyle soluk aldıysa da yemedi. Bunun üzerine Tanabay avucuna koyduğu birkaç par-

çayı atın ağzına zorla soktu. Hayvan çiğnemeye başladı.

Neşesi gelmişti Tanabay'ın:

– Haydi, ye, ye! Ye de gidelim buradan. Yavaş yavaş da olsa gideriz, değil mi? Eve varırsak korkuyu atlattın demek. Kocakarıyla bir olup seni güzelce besleriz.

Titreyen ellerine atın ağzından salya akıyordu. Salyanın gittikçe ısındığını görmek sevindiriyordu Tanabay'ı.

Atın dizginlerini tuttu.

– Eh, yürü bakalım! Hep burada duracak değiliz ya. Yürü, hadi!

At kıpırdandı, araba gıcırtıyla hareket etti, tekerler usuldan usuldan tıkırdamaya başladı. Yaşlı adamla kocamış at böylece yola düzüldüler.

Tanabay arabanın yanında yürürken, «Hayvan çok çökmüş» diye düşündü. «Kaç yaşındasın, Gülsarı? Yirmisinde mi? Daha da çok belki. Yirmisinden fazlasın sen...»

2

İlk karşılaşmaları savaştan sonraydı. Onbaşı Tanabay Bakasov yurdun birçok yerinde askerlik yaptı. Çin'de Kvantung ordusunun teslimiden sonra da terhis oldu. Dile kolay, yurdun dört bir köşesinde şöyle böyle altı yıl taban tepmişti... Neyse ki talih yüzüne gülmüş; konvoyla giderken yakına düşen bir merminin patlamasından, başka bir seferinde de bir şarapnel parçasıyla yaralanmasının dışında bir tehlike atlatmamıştı. Göğsünden aldığı yara, hastanede iki ay yattıktan sonra iyi olmuş, o da eski birliğine katılmıştı...

Köyüne dönerken istasyonlardaki satıcı kadınlar ona, «ihtiyar» diye seslendiler. Daha çok şakacıktan tabii. Tanabay pek aldırmadı onlara. Genç değildi elbet, fakat yaşlı da sayılmazdı. Yalnız dış görünüşü öyleydi. Savaşta rengi bir hayli koyulaşmış, bıyıklarına kır düşmüştü. Oysa bedence ve ruhça dinçti. Bir yıl sonra karısı bir kız doğurdu, ertesi yıl ikincisini; şimdi ikisi de evliydiler, çocukları vardı. Yaz gelince sık sık yoklarlardı onları. Büyük kızın kocası şofördü. Kamyonun arkasına çoluğu çocuğu doldurduğu gibi doğruca yaylanın yolunu tutardı. Doğrusu kızlarından, güveylerinden mem-

nundular. Yalnız oğlan iyi çıkmamıştı. Neyse, bunun sırası değildi şimdi...

Zafer dönüşü asıl yaşamın yeni yeni başladığı sevinci kaplamıştı yüreğini. Büyük istasyonlardan bandolarla karşılanıp uğurlanıyorlardı... Evde onu bekleyen bir karısı, sekiz yaşlarında bir oğlu vardı. Çocuk neredeyse okula gidecekti. Trende giderken içinde yeniden dünyaya gelmiş gibi bir duygu vardı. O zamana kadarki yaşamını hiç hesaba katmıyordu. Eskiden olanları unutup yalnız geleceği düşünmekten başka bir istediği yoktu. Gelecek öylesine aydınlıktı ki, her şeyi apaçık görüyordu. Çocuk yetiştirecek, ev bark edinecek, tarla işleriyle uğraşacak... Kısacası yaşayacaktı. Onun için karşısına hiçbir engel çıkmamalıydı. O zamana kadarki yaşamı, dört gözle bekledikleri gerçek yaşam için konmuş gibiydi. O gerçek yaşam ki, uğruna savaşta can vermişler, sonunda zaferle dönmüşlerdi.

Ancak Tanabay çok acele ettiğini anlamakta gecikmedi. Geleceğe rehin olarak daha birçok yılını vermesi gerekiyordu.

Önce demirci dükkânında çekiç sallamakla başladı. Bir zamanlardan edindiği alışkanlıkla örsün başına geçince işe öyle hevesle sarıldı ki, sabahtan akşama dek çekiç savurduğu halde, ustası kızgın demiri örsün üstünde çevirmeye yetişemezdi. Şimdi bile bazı zamanlar, insanın kafasında tasa, düşünce bırakmayan o tak takları duyar gibi olur. Ekmek kıttı, üstleri başları yoktu, kadınlar çıplak ayaklarına lastik giyip dolaşırlardı dışarda. Kooperatif çiftlikleri gırtlağa kadar borç içindeydi, çocuklar şeker nedir bilmezlerdi, bankalardaki hesaplarına el konmuştu. Tanabay bütün bu düşünceleri çekiç takırtılarıyla kovardı kafasından. Çekici savurdukça örs çınlar, sağa sola mavi kıvılcımlar saçardı. Her iniş kalkışta «Hıh! Hıh!» diyerek derinden solur; «Hepsi düzelir bunların, en önemlisi düşmanı yendik ya» diye düşünürdü. Vuruşlarına düşünceleri de uyardı en sonunda: «Düşmanı yendik, yendik, yendik!..» Yalnız Tanabay değil, o günlerde herkes ekmekle yaşar gibi yaşıyordu zaferin coşkunluğuyla...

Sonra yılkıcılığa başlamış, yaylaya çıkmıştı. Onu kandıran Çoro'ydu. Rahmetli Çoro çiftlik başkanıydı o zaman, savaş süresince bu görevi o yürütmüştü. Kalbinden rahatsız olduğu için çürüğe çıkmış, askere alınmamıştı. Adam köyünden dışarı pek çıkmamıştı, ama gene de hayli yıpranmıştı. Tanabay, savaştan döner dönmez

farketti bunu.

Bir başkası olsa demirci dükkânını bırakıp yılkının başına geçmesi için aklını çelemezdi onun. Gel gelelim Çoro eski arkadaşıydı. Bir zamanlar parti gençlik kolundayken herkesi kooperatif çiftliğine üye yazmak işiyle birlikte uğraşmışlar, toprak ağalarının çanına ot tıkamışlardı. Tanabay en çok koşturanlarıydı. Malı elinden alınacaklar listesine giren toprak ağalarının gözünün yaşına bakmazdı...

Çoro onu kandırmak için demirci dükkânına gelmişti. Giriştiği işten çok memnundu, gülümsüyordu.

– Korkarım, şu çekice kötü alıştın, dedi. Elinden bırakamayacağa benzersin.

Hastalıklı, sıska bir adamdı. Boynu incelmiş, çökük avurtları kırışıklar içinde kalmıştı. Havlar soğumamıştı daha, fakat Çoro yazın bile kazağını çıkarmazdı sırtından.

Demirci dükkânının biraz ilerisinde, su arkının kıyısına çömeldiler, sohbete daldılar. Tanabay, Çoro'nun gençlik günlerini anımsadı. Köylerinin en okumuş, en çok göze batan delikanlısıydı Çoro. Ağır başlı, iyi huylu oluşundan dolayı onu sevmeyen yok gibiydi. Fakat onun bu yumuşak başlılığı Tanabay'ın hiç hoşuna gitmezdi. Toplantılarda birden ayağa fırlar, düşman sınıfa karşı verdikleri savaşta arkadaşını yufka yüreklilikle suçlayarak veryansın ederdi. Doğrusu iyi de becerirdi bu işi, yüksek sesle yapılan gazete okuma saatlerinden kaptıklarını su gibi tekrarlardı. Bazen ağzından çıkanlar onu bile korkuya düşürürdü. Böylesine kıyasıya eleştirirdi Çoro'yu.

– Üç gün önce yayladaydım, diye anlatmaya başladı Çoro. İhtiyarlar bütün askerlerin cepheden dönüp dönmediğini sordular. Ben de: «Sağ kalanların hepsi döndüler» dedim. «Öyleyse ne zaman işe başlayacaklar?» sorusuyla karşılaştım. «Herkes bir işte, kimi tarlada, kimi yapı işlerinde, kimi şurada, kimi burada çalışıyor» dedim. «Bunu biz de biliyoruz. Peki, yılkıları kim güdecek? Yoksa bizim ölmemizi mi bekliyorlar? Zaten şurada kaç günlük ömrümüz kaldı?» dediler bu sefer. Utancımdan yerin dibine girdim. Lafın nereye varacağını biliyorsun. Biz bu yaşlı insanları savaş sırasında yılkı çobanı olarak yaylaya gönderdik. O gün bu gün oradalar adamlar. Yılkıcılığın yaşlı insanların kıvıracağı bir iş olmadığını sana anlatacak değilim. At sırtından inmezler; ne geceleri bellidir, ne gündüzleri. Hele kış geceleri ayrı bir dert. Dervişbay'ın at

sırtında donması olayını anımsar mısın, bilmem. Adamlar ayrıca at eğitimiyle de uğraştılar, ordu yetişmiş at istiyordu. At yetiştirmek değil, iblisi eyere vurmaktır bu iş. Yetmişinde bir adam attan düşse kemiklerini toplayıp bir araya getiremezsin. Onun için bugüne dek dayandıkları için onlara ne kadar teşekkür etsek azdır. Askerler dönmesine döndüler, ama yabancı ülkelerde görgüleri arttı diye sığırtmaçlığı beğenmiyorlar, burun kıvırıyorlar. Dağlarda taşlarda dolaşmak için mi dönmüşler yurda? Akıllarındaki bu. Onun için bizi kurtar, Tanabay. Sen gidersen başkalarını da zorlarız.

– Peki, dedi Tanabay. Karımla görüşeyim bir yol. Bakalım o ne diyecek?

Bunları söylerken aklından şunları geçiriyordu: «Fırtınalı günler geçirdik, ama sen hiç değişmedin Çoro. İyiliğinden mum gibi eriyorsun. Kimbilir, belki böylesi daha doğrudur. Savaşta bunca sıkıntı gördükten sonra biraz yufka yürekli olmalıyız. En doğrusu da budur belki.»

Böylece konuşmaları bitmişti.

Tanabay demirci dükkânına doğru yürüdüğü sırada Çoro arkasından seslendi:

– Dur biraz, Tanabay.

Atıyla yanına yürüdü, eyerin üstünden eğilerek arkadaşının yüzüne baktı.

– Sakın ola ki gücenmeyesin bana, dedi Çoro alçak sesle. Zamanı bir türlü ayarlayamıyorum. Seninle şöyle baş başa verip dostça içimi dökmeyi öyle istiyorum ki! Görüşmeyeli kaç yıl oldu? «Savaş bitti, yaşam kolaylaşacak» derken zorluklar daha da arttı. Geceleri gözümü kırpmadığım zamanlar çok oluyor. Kafamın içi bin türlü düşünceyle dolu; nasıl etsek de çiftliği kalkındırsak, halkı doyursak, planı gerçekleştirsek, diye gece gündüz durmadan düşünüyorum. İnsanlar çok değişti, daha iyi bir yaşam istiyorlar.

Fakat iki dost karşılıklı oturup doya doya konuşmak fırsatını bir türlü elde edemediler. Zaman hızla geçiyordu. Bir gün geldi ki, ahbapça konuşmaya bile geç kaldıklarını anladılar...

Tanabay, bir buçuk yaşındaki kula tayı, ilk kez, yılkıcı göreviyle yaylaya çıktığı sırada, ihtiyar Torgoy'un yılkısında gördü.

Atlar açık tavladan teker teker çıkarılarak sayıldı. Sayım bitince Tanabay yaşlı sığırtmaca takıldı:

– İhtiyar, bana iyi bir miras bırakmışa benzemiyorsun. Yılkın

göz doldurmuyor.

Torgoy, bumburuşuk yüzünde tek kıl bulunmayan, ufak tefek, kuru bir adamdı. Koyun derisinden yapılmış şapkası başında mantar gibi duruyordu. Böyle insanlar hop oturup hop kalkarlar, geçimsiz, çığırtkan olurlar.

Fakat Torgoy hiç öfkelenmedi.

— Bildiğin yılkı işte, dedi. Hoş, pek de koltuk kabartacak görünüşü yok ya... Kendin güdeceğine göre daha iyi anlarsın.

Bunun üzerine Tanabay;

— Sözün gelişi öyle söyledim, baba, diyerek alttan aldı.

Torgoy şapkasını alnından yukarı itti, kamçısının sapıyla ileri-deki bir atı gösterdi.

— Ama bir tane var. Şu kula tayı görüyor musun? Sağda, sürünün kenarında otlayan şu kula tay. Geleceği parlak onun.

— Hani şu tostoparlak hayvan mı? Ufak tefek bir şey o. Kısacık beli var.

— Geç doğdu da ondan. Hele biraz gelişsin, gör o zaman ne at olacak!

— Neymiş bunun özelliği? Beğendiğin bir yanı mı var yoksa?

— Doğuştan rahvan.

— E, ne var bunda?

— Böylesi az bulunur. Eskiden olsa değer biçilemezdi bu hayvana. Yarışlarda birinci geleceği konusunda bahse girenler kellelerini korlardı ortaya.

— Dur, şuna bir bakalım!

Atlarını mahmuzladılar, yılkının yanında dolaşarak kula tayı ötekilerden ayırdılar, önlerine katıp kovalamaya başladılar. Taycık koşmaya pek hevesliydi. Perçemini neşeyle silkti; pofurdadı, yerinden fırlayarak tırısa kalktı. Sonra yılkıya tekrar dönmek niyetiyle bir yay çizmeye başladı. Tayın kurulmuş bir makine gibi ölçülü adımlarla koşması Tanabay'ın pek hoşuna gitmişti.

— Vay, vay, vay! Taya bak, taya!..

Yaşlı sığırtmaç da coşmuştu.

— Ne sandın ya? diye bağırıyordu.

İki atlı kovalamaca oynayan çocuklar gibi çığlık çığlığa tayın peşinden seğirttiler. Onların çığlıkları tayı iyice kışkırtmıştı. Hızını gittikçe artırarak kendilerini hiç zorlamadan düzgün bir rahvanla uçarcasına koşuyordu.

Atlılar taya yetişmek için dörtnala sürmek zorunda kalmışlar-

dı. Kula tay rahvanını hiç bozmadı, aynı ritimle koşmasını sürdürdü.

Torgoy şapkasını sallarken:

– Gördün mü Tanabay? diye bağırıyordu. Sese karşı da çok duyarlıdır. Bağırmakla ona her istediğini yaptırabilirsin. Hayt! Hayt! Hayt!

Kula tay yılkıya dönünce onu rahat bıraktılar. Fakat heyecanlarının yatışması kolay olmadı, bir süre daha atlarının üstünde dolaştılar.

– Sağ olasın, Torgoy amca, dedi Tanabay. Belli, iyi bir at yetiştirmişsin. Görünce insanın gönlü açılıyor.

– Sen de sağ ol, yeğen.

Sonra birden suratı asıldı, ensesini kaşımaya başladı.

– Yalnız dikkat et, göz değdirme kula taya. Vakti gelmeden kimseye sözünü etme; bir güzel kızın, bir de rahvan atın isteyeni çok olur. Gelinlik kız iyi bir kocaya düşerse gonca gül gibi açılır, seyrine doyum olmaz. Ama bir de kötü kocaya vardı mı, sorma gitsin! Gördükçe yüreği sızlar insanın. Üstelik yapılacak bir şey kalmaz. Rahvan at da öyle. Rahvanın iyisi öyle kolay çaptan düşer ki! Koşarken birden kapaklanıverir.

– Merak etme, baba. Bu işten ben de anlarım, toy değilim.

– Aman öyle olsun. Adı da Gülsarı, unutma!

– Gülsarı mı?

– Evet. Geçen yaz torunum gelmişti, o koydu. Ufacık taydı o zaman. Çocuk onu pek sevdi. İyi belle. Gülsarı!

Konuşkan bir ihtiyarcıktı Torgoy. Bütün gece uyarmalarının, öğütlerinin sonu gelmedi. Tanabay onu sabırla dinledi.

Ertesi gün Torgoy ile karısını, çadırlar yedi sekiz kilometre geride kalana dek geçirdi. Onlara boş iki Kırgız çadırı kalmıştı. Bunlardan birinde ailesi ile birlikte Tanabay oturacaktı. Ötekinde ise yardımcısı. Fakat şimdilik yardımcı verilmediği için yılkının başında yalnız o bekleyecekti.

Torgoy ayrılırken bir daha uyardı:

– Kula taya şimdilik el sürme. Kimseye de teslim etme. Baharda kendi elinle eğitirsin onu. Yalnız çok dikkat et, eyer vurur vurmaz zorlama hayvanı. Birden hızlı koşturayım dersen rahvanını bozar, yazık edersin. Hele ilk günler sakın terli terli su içirme. Sonra diz kapaklarına su yürür, ağrılanır. Ölmez, sağ kalırsak yetiştirdiğin atı görürüz...

Torgoy ile yaşlı karısı bir deve yükü kap kacaklarını aldıktan sonra, Tanabay'a bir sürü at, bir çadır, birçok da dağ bayır bırakarak çektiler gittiler.

Gülsarı bilebilir miydi kendisi hakkında bunca şey konuşulduğunu? İlerde herkesin diline düşeceğini, sonunun ne olacağını bilebilir miydi?

Eskisi gibi yılkının içinde bütün başı boşluğuyla koşturmasına devam etti. Çevresinde gene aynı dağlar, aynı çadırlar, aynı dereler vardı. Değişen tek şey yılkıyı güden ihtiyarın gitmesi; yerine boz kaputlu, asker kasketli genç birinin gelmesiydi. Yeni sahibinin sesi biraz bozuktu, ama gürdü, buyurucuydu. Yılkı yeni sığırtmaca hemencecik alıştı. Çevresinde istediği kadar at koşturmasına aldırmaz oldu.

Sonra kar yağmaya başladı. Sık sık yağıyor, düştüğü yerde kalıyordu. Ot bulabilmek için karı toynaklarıyla eşeliyorlardı atlar. Genç sığırtmacın rüzgârdan yüzü karardı, elleri sertleşti. Ayaklarına keçe çizmeler, sırtına uzun bir kürk geçirdi. Her ne kadar Gülsarı'nın tüyleri uzadıysa da gene üşüyordu, hele geceleri çok... Geceleri ayaz çıkınca atlar kuytu bir köşede birbirlerine böğür böğüre giriyorlar; tepeden tırnağa kırağı içinde, güneş doğuncaya dek bekliyorlardı. Yeni sığırtmaç bir an olsun ayrılmıyordu başlarından; atının üstünde durmadan geziniyor, *ellik** içindeki ellerini birbirine vururken ikide birde yüzünü ovalıyordu. Arada bir uzaklaştığı da oluyordu, gel gelelim atlar bundan hiç hoşlanmıyorlardı. Genç sığırtmaç boğuk sesiyle bağırınca ya da boğazını temizlerken başlarını silkeleyerek, kulaklarını dikip bakıyorlardı ve onu hemen yanlarında görünce, gece rüzgârın ıslığını, hışırtısını dinleye dinleye huzur içinde uyukluyorlardı. Tanabay'ın o kış Gülsarı'nın belleğinde yer eden sesi bir daha silinmedi.

Bir gece yaylada kar fırtınası çıktı. İğne gibi ince bir kar atların yelelerine yapışıyor, kuyruklarını ağırlaştırıyor, göz çukurlarını dolduruyordu. Yılkının bütün huzuru kaçmıştı, atlar birbirlerine iyice sokuldukları halde tir tir titriyorlardı. Yaşlı kısraklar taylarını yılkının ortasına kaçırmak için hırıltıyla kişnemeye başladılar. Bu arada Gülsarı kümenin dışına atılmıştı. Ne denli uğraştıysa da içeri bir daha giremedi. Bunun üzerine çifte atmaya, öteki atları itip kakma-

* Baş parmak ayrı, diğer dört parmağı bir sokulan, böylece daha iyi ısıtan eldiven (Çev.)

ya başladı. Fakat bu sefer de ta kenara sürüldü. O sırada yılkıbaşı aygırından esaslı bir tekme yedi. Sürünün baş aygırı bora çıkalı beri yılkının çevresinde fır dönüyor, güçlü bacaklarıyla karı harmanlayarak atları bir araya toplamaya çalışıyordu. Aygırın arada bir başını tehdit edercesine önüne eğip, kulaklarını yatırarak yılkıdan uzaklaştığını, karanlıkta bir süre gözden kaybolduktan sonra öfkeli öfkeli pofurdayarak hışımla onlara doğru seğirttiğini görüyorlardı. Sürüye hızla yaklaştığı bir sırada Gülsarı'nın dışarı çıktığını farkeden aygır onu göğüsleyerek içeri itti, sonra arkasını dönüp böğürüne olanca gücüyle bir çifte savurdu. Çok acı bir tekmeydi bu. Gülsarı soluğunun kesildiğini sandı. İçinde bir şey kopmuş gibi cız etti, acıya dayanamayarak inledi, ayakta güçlükle durabildi. Bir daha başına buyruk olur musun? Böğründe dayanılmaz bir sızı ve aygıra karşı duyduğu kırgınlıkla yılkının kenarında sessizce durdu Gülsarı. Atlar tam sakinleşmişlerdi ki, belli belirsiz, uzun bir uluma duydular. Gülsarı daha önce kurt uluması nedir, işitmemişti. Birden ürperdi, donakaldı. Öteki atlar da kulak kesilmişler, ürpererek dinliyorlardı. Yılkıdan çıt çıkmıyordu. Fakat korku dolu bir sessizlikti bu. Kar habire yağıyor, Gülsarı'nın ileri çıkmış başına hışır hışır dökülüyordu. Sahipleri nereye gitmişti? O sırada öyle istiyorlardı ki onu görmeyi! Bari sesini duysalar, kürkünün is sinmiş kokusunu alabilselerdi! Ama yoktu işte. Gülsarı bir ara göz ucuyla yana doğru baktı ve korkudan donakaldı. Karanlıkta bir gölge karlara sürünerek geçip gitmişti. Gülsarı irkildi, onunla birlikte bütün yılkı gürültüyle yekindi. Atlar çılgına dönmüşlerdi; çığlık atarak, kişneyerek bir çığ gibi karanlığa daldılar. Artık onları durduracak güç yoktu yeryüzünde. Dik yamaçlardan kopup yuvarlanan kayalar gibi birbirlerini sürükleyerek götürüyorlardı. Gülsarı'nın aklı başından gitmişti, kudurgan bir şahlanışla koşuyor, koşuyordu. Derken bir silah sesi duydular, arkasından ikincisi... Sahiplerinin öfkeli haykırışı kulaklarında çınladı. Haykırış önce yandan gelirken, bir baştan bir başa dolaşarak önden duyulmaya başladı. Atlar bu ardı arkası kesilmeyen sesi kovalıyorlardı şimdi. Demek sahipleri onları bırakmamıştı, onları peşine takmış götürüyordu. Gerçekten de Tanabay yılkının başında, her an bir hendeğe ya da uçuruma yuvarlanmayı göze alarak bütün hızıyla koşuyordu. Sesi eski gürlüğünü yitirmiş, kısılmıştı. Gene de yılkıya, «Hayt, hayt, hayt, hayt!» diye bağrışlarıyla ses veriyordu. Bütün sürü onları kovalayan tehlikeden kurtulmak için bu sesin peşinden koştu.

Şafak sökerken Tanabay yılkıyı gene eski yerine getirmişti. Atlar ancak oraya gelince durdular. Sırtlarından buram buram buğu çıkıyor, karınları inip inip kalkıyordu. Duydukları korkudan titremeleri hâlâ geçmemişti. Atlar sıcaktan yanan dudaklarıyla kar yemeye başladılar. Tanabay da, çömelerek oturduğu yerde avuç avuç soğuk karı ağzına tepiyordu. Sonra yüzünü avuçlarının arasına aldı, kımıldamadan durdu. Kar eskisi gibi yağıyor; atların terli sırtlarında eridikten sonra bulanık, sarı damlalar halinde karınlarından aşağıya dökülüyordu...

Derin kar örtüsü kalkmış, altından yeşeren tarlalar çıkmıştı. Gülsarı çok çabuk toplanıyordu. Tüy değiştiren atlar pırıl pırıldılar şimdi. Kıştan, yem kıtlığından eser kalmamıştı. Atlar o günleri çoktan unutmuşlardı ama insanoğlu unutmuyordu. Ayazları, kurtların gece baskınlarını, eyerin üstünde donacak derecede üşümesini, soğuktan uyuşan ellerini, ayaklarını ateşin yanında ısıtırken ağlamamak için dudaklarını ısırışını, toprağın üstünü kurşundan bir kabuk gibi örten bahar buzlarını, yılkıdaki zayıf atların sapır sapır dökülüşünü... Hiçbirini, hiçbirini unutamazdı insanoğlu. Yayladan inip de çiftlik yönetim binasında ölen atlar için tutulan tutanağı, utandığı için gözlerini yerden kaldırmadan imzalarken ansızın tepesi atarak başkasının masasını yumruklamaya başlamasını unutamazdı...

— Ne diye gözlerini dikmiş, bakıyorsun? Yoksa faşist miyim ben, neyim? Yılkı için samanlık hani? Hani yem, yulaf, tuz? Oturup kalkıp hep rüzgâr mı yiyeceğiz? Demek sizin işletmecilik anlayışınız bu. Bak şu üstüme başıma, eskilikten dökülüyor! Çadırda nasıl yaşadığımızı, ne ile geçindiğimizi sorduğun yok. Doyasıya ekmek bile yiyemiyoruz. Cephede bundan yüz kere iyiydi. Sanki bu atları ben öldürmüşüm gibi gözlerini dikmiş bakıyorsun.

Başkanın korkunç sessizliğini, yüzünün boz bir renk alışını da unutmamıştı. Ağzından çıkan sözlerden kendisi utanarak, ıkına sıkına özür dileyişini unutmak kolay mıydı?

— Kusura bakma, Çoro, biraz ileri gittiğimi anlıyorum.

— Sen bizim kusurumuza bakma, aslanım.

Başkan ambar sorumlusu kadını çağırıp da;

— Sığırtmaca beş kilo un ver, dediği zaman yerin dibine geçmişti.

Kadın;

— Ya çocuk yuvası ne olacak? diye diretmişti.

– Hangi çocuk yuvası? Sen de her şeyi birbirine karıştırırsın. Ver diyorum sana!

Çok geçmeden süt çıkacağını, sütten bol bol kımız yapıp içeceğini umduğu için Tanabay, Çoro'nun önerisini geri çevirmek istediyse de onun insanın içini burkan yalanını farkederek sesini kesmişti. Karısının bu undan yaptığı erişteden her ağzı yanışta kaşığı fırlatmıştı Tanabay:

– Niyetin beni haşlamak mı, karı?

Karısı istifini bozmadan;

– Sen de biraz soğut da ye. Çocuk değilsin ya, diyordu.

Bunları da unutmamıştı Tanabay, hepsini bir bir anımsıyordu...

İşte mayıs da geldi. Başka yılkılardan genç kısrak ayartan aygırlar teke tek dövüşe başladılar. Sığırtmaçlar boğuşan hayvanları ayırmaya koşuyorlar, fakat çok geçmeden onlar da birbirlerine sövüp sayarak kavgaya tutuşuyorlar, karşılıklı kamçı sallıyorlardı. Gülsarı'nın böyle şeylerle ilgisi yoktu daha. Yağmurlu günlerin arkasından pırıl pırıl güneş doğuyor, atların toynaklarının altından otlar fışkırıyordu. Aşağıda tarlalar yemyeşil olmuştu, dağların doruklarında ise karlar beyaz beyaz parlıyordu. Kula tay o bahar gençliğinin en güzel çağına girdi. Bir buçuk yaşındaki uzun tüylü, bodur tay sağlam yapılı, sülün gibi bir at oluverdi... Boyu uzadı, gövdesi yuvarlaklıktan kurtularak önde geniş, arkada dar bir üçgen biçimini aldı. Kafası gerçek bir rahvan atın kafası gibi kupkuruydu. Burnunun kamburluğu, gözlerinin birbirinden uzak oluşu, dudaklarının kısalığı ve gerginliği tıpa tıp rahvan atınkine benziyordu. Hoş, Gülsarı'nın buna da aldırdığı yoktu. Onu ilgilendiren, durmadan koşmaktı. Gülsarı'nın bu düşkünlüğü az dert açmıyordu sahibinin başına. Arkasından yetişmeye çalışan yaşıtları arasında sarı bir kuyruklu yıldızı andırıyordu. İçinde tükenmez bir güç onu yokuş aşağı, yokuş yukarı, derelerden tepelerden, dik yamaçlardan, taşlı ırmak kıyılarından durmadan kovalıyor gibiydi. Derin uykuya daldığı yıldızlı gecelerde dahi ayakları altından toprağın kaçışını, rüzgârın yelesinde, kulaklarında ıslık çalışını, toynaklarının yerde kütürdeyerek çınlayışını düşünde görürdü.

Sahibine karşı tutumu, kendisini doğrudan doğruya ilgilendirmeyen öteki şeylere karşı tutumunun aynıydı. Onu sevdiği söylenemezdi, fakat ona karşı herhangi bir düşmanlık da beslemiyordu. Çünkü Tanabay onları hiç sıkmazdı. Yalnız öteki atlarla birlikte

çok uzaklaştıkları zaman onları toplarken biraz söver, bir de *ükrük*le* sağrılarına bir iki kez vururdu. Kula at ükrük acıttığından değil de daha çok ürktüğü için ok gibi fırlardı yerinden. Gülsarı yılkıya katılana dek ne denli hızlı koşarsa arkasından ükrükle kovalayan sahibinin o denli çok hoşuna giderdi. Hoşa gittiğini sahibinin bağırıp çağırmasından, arkasından at koştururken türkü söylemesinden anlardı. Böyle zamanlarda sahibine ısınırdı. Gülsarı, o türkü söylerken koşmayı severdi. Sonra bu türkülerin hepsini de tanımaya başladı. Çeşit çeşitti türküler; neşelisi, kederlisi vardı; uzunu, kısası vardı; sözlüsü, sözsüzü vardı... Sevdiği başka bir şey de, sahibinin onlara tuz yalatmasıydı. Kazıklar üstüne oturtulmuş uzun ağaç teknelerde önlerine kaya tuzu parçaları atardı. Onlar için büyük bir zevkti tuz yalamak, tuzun başına hepsi birden üşüşürlerdi. Gülsarı'nın yakalanması işte böyle bir tuz yalama sırasında oldu.

Bir gün Tanabay boş bir kovaya vurarak, «Po, po, po!» diye seslendi. Nerde var, nerde yok bütün atlar teknelerin başına toplandılar. Tanabay'la yardımcısı ellerinde ükrüklerle yılkının çevresine dolaşırlarken öteki atlarla birlikte tuz yalayan Gülsarı hiçbir şeyden kuşkulanmadı. Çünkü onun için dolaşmıyorlardı nasıl olsa. Onlar ükrükle binek atı, süt kısrağı yakalarlardı; onun gibisini değil. Başına buyruktu çünkü o. Derken kıldan örülmüş ilmik başından kayarak boynuna geçti birden. Gülsarı ne olduğunu anlamadı, ilmikten korkmadığı için tuz yalamayı sürdürdü. Başka atlar olsa boyunlarından ükrük geçince şaha kalkarlar, kendilerini yerden yere çalarlardı. Oysa Gülsarı'nın kılı bile kıpırdamadı. Bir süre sonra su içmek istedi, ırmağa koşmak için yılkının arasından kendine yol açmaya başladı. A, o da nesi? Boynundaki ilmik gittikçe gerginleşiyor, bırakmıyordu onu. Böyle şey hiç başına gelmemişti. Gülsarı başını arkaya attı, gözleri yuvalarından oynarken hırladı, şaha kalktı. Çevresindeki bütün atlar bir anda kaçışmışlardı; şimdi onu kıl kementle tutan insanlarla karşı karşıyaydı. En önde sahibi duruyordu, onun arkasında ise yardımcı sığırtmaç. Bir süre önce çadırlara gelen, geldikleri günden beri yılkının çevresinde at koşturmalarıyla Gülsarı'yı canından bezdiren çocuklar da oradaydı.

Bir korku düştü kula atın içine. Bir daha şaha kalktı, bir daha, bir daha... Güneş gözlerini kamaştırdı, ateşten halkalar saçıldı dört

* Atları yakalamakta kullanılan ucu ilmikli sırık (Çev.)

bir yanına. Bastığı yer, dağlar, ormanlar tepe taklak oldular; gözünün önü karardı. Gülsarı inip inip kalktıkça bu korkunç karanlığı ön ayaklarıyla tekmeliyor, tekmeliyordu...

Fakat o tepindikçe boynundaki ilmik sıkışıyordu. Nerdeyse boğulacaktı. Bunun üzerine koşacağı yerde insanlara doğru gitti. Kemendi tutanlar bir an şaşaladılar, ilmik gevşedi, Gülsarı onları çitle çevrili ağıldan dışarı sürüklemeye başladı. Kadınlar korkuyla bağrışarak çocukları çadırlara kovaladılar. Ne var ki yılkıcılar ayağa kalkmışlar, ilmik gene boynuna oturmuştu. Bu sefer öyle sıkılıyor ki, soluk alması bile güçleşmişti. Soluğu kesilen Gülsarı başı dönerek durmak zorunda kaldı. Sahibi kemendi gevşetti, yandan yaklaşmaya başladı. Gülsarı onu bir gözüyle görüyordu. Yüzü gözü bere içindeydi, elbisesi yırtılmıştı adamın. Fakat gözlerinde öfkenin izi yoktu. Patlamış dudaklarını şaklatarak, soluya soluya yaklaştı ona. Alçak sesle, nerdeyse fısıltıyla;

– Cik, cik, cik! Gülsarı, dur, oğlum, dur! dedi.

Onun arkasından yardımcısı yaklaşıyordu; çok tedbirliydi, kemendi boşlamamıştı. Sahibi yanına gelince elini uzatıp başını okşadı, sonra geriye dönmeden yardımcısına:

– Yular! dedi kısaca.

Beriki yuları uzattı.

– Dur, Gülsarı; dur, aslanım! diyerek gözlerini eliyle kapatıp yuları başına geçiriverdi sahibi.

Şimdi sıra gem takıp eyer vurmaya geliyordu. Yular başına geçince Gülsarı hırladı, geriye doğru yekindi. Fakat sahibi elini çabuk tutup üst dudağından yakaladı onu.

– Kelepçe! diye bağırdı yardımcısına.

Beriki gene koştu, elindeki, kayıştan yapılmış kelepçeyi atın dudağından geçirerek kıvırmaya başladı.

Kula at duyduğu acıdan arka ayaklarının üstüne çöktü. Artık direnmiyordu. Soğuk demir kantarma dişlerine çarparak takırdadı; ağzının boşluğuna oturdu. O sırada sırtına bir şeyler attılar; göğsünden, karnından geçirdikleri kayışları çeke çeke sıkıştırdılar. Hayvancağız bir o yana, bir bu yana sallanıyordu onlar çektikçe. Fakat bunların hiçbir önemi yoktu. Onun bütün derdi dudaklarındaki dayanılmaz acıydı. Gözleri yuvalarından uğradı. Ne kıpırdayabiliyor, ne de soluk alabiliyordu. Sahibinin ne zaman ve nasıl sırtına atladığını bile anlamadı. Ancak dudağındaki kelepçeyi çözdüklerinde aklı

başına gelebildi.

Her yanından bağlanmış üstüne bir ağırlık çökmüş olarak, hiçbir şey anlamadan öylece birkaç saniye durdu. Sonra gözucuyla sırtındaki adamı gördü ansızın. Ürkerek ileri fırladı. Fakat gem ağzını yırtacak gibi oldu, üstündeki adam ayaklarını böğürlerini sımsıkı yapıştırdı. Kula at şaha kalktı, bütün öfkesiyle, avazı çıktığınca kişnedi, arka ayaklarıyla çifte savurarak oradan oraya sıçradı, onu sıkan şeylerin hepsini birden üstünden silkip atmak için bütün gücüyle yana doğru fırladı... Fakat öteki adamın atına binerek özengisine bağladığı kement bırakmadı onu. Bunun üzerine çember çizerek dönmeye başladı Gülsarı. Sanki döndükçe çember açılacak, o da istediği yere gidecekti. Fakat ne çemberin açıldığı vardı, ne de onun kurtulduğu. Habire dönüyor, dönüyordu... İnsanoğlunun da istediği buydu zaten. Sahibi kamçısını durmadan şaklatıyor, ökçesiyle böğürlerine dürtüyordu. Gene de Gülsarı onu iki kez sırtından atabildi. Fakat beriki ikisinde de kalkıp üstüne bindi.

Hayli zaman böyle geçti. Başı dönmeye başladı. Gülsarı'nın. Çevresindeki toprak, çadırlar, dört bir yana dağılan atlar, dağlar, bulutlar... Hepsi, hepsi fırıl fırıl dönüyordu. Gülsarı yorulmuştu, koşmayı bırakarak yürümeye başladı. Öyle de susamıştı ki!

Fakat su vermediler ona. Kolanını biraz gevşettikten sonra ayakta durması için bir köşeye bağladılar. Gemin uçlarını eyerin kaşına öyle kısa sarmışlardı ki, hayvancağız başını dimdik ve düzgün tutmak zorundaydı. Bu da onun yatmasını engelliyordu. Üzengiler de aynı biçimde eyerin kaşına takılmıştı. Böylece sabaha dek ayakta uslu uslu dikildi. Ne akıl almaz şeyler gelmişti başına! Bir türlü inanamıyordu Gülsarı. Ağzındandaki gem çok rahatsız ediciydi, azıcık kımıldansa korkunç bir acı veriyordu. Sonra demirin tadı da çekilecek gibi değildi. Kantarmanın oturduğu boşluk şişerek patlamıştı. Kayışların sürttüğü yerler ise cayır cayır yanıyordu. Bellemenin altında sızım sızım sızlıyordu sırtı. Canı da öyle su içmek isitiyordu ki! Irmağın çağlamasını duydukça susuzluğu daha çok artıyordu. Her zamanki gibi gene ırmağın ötesindeydi yılkı. Atların ayak seslerini, kişnemelerini, sığırtmaçların bağırmalarını duyuyordu. Çadırların yanında dinlenen insanlar vardı. Çocuklar, köpek gibi havlayarak köpekleri kızdırıyorlardı. Fakat hiçbirinin aldırdığı yoktu ona, orada tek başına dikiliyor, dikiliyordu...

Sonra ay çıktı. Dağlar karanlıktan sıyrılarak sarı ışığın altında

sessiz sessiz salınmaya başladılar. Yere inecekmiş gibi alçalan yıldızların parlaklığı gittikçe artıyordu. Gülsarı yerine çakılmışcasına kımıltısızdı, fakat birinin onu aradığını anladı. Birlikte doğup büyüdükleri, alnı akıtmalı ufak tefek doru kısrağın kişnemesini işitmişti. Onunla koşmayı öyle severdi ki! Aygırlar peşinden dolaşmaya başlamışlardı; gel gelelim hiçbirine yüz vermez, Gülsarı'yla birlikte onlardan kaçardı. Doru kısrak ergenlik çağına gelmemişti, Gülsarı da öteki aygırların niyet ettikleri şeyi yapacak yaşta değildi.

İşte çok yakınlarda kişnedi doru kısrak. Gülsarı onun sesini şimdi iyice tanımıştı. Kişnemeye karşılık vermek istediyse de şişmiş, zedelenmiş ağzını açmaktan korktu. Çünkü ağrısı dayanılacak gibi değildi. Fakat küçük kısrak araya araya buldu onu. Yıldız biçimindeki akıtması ay ışığında parlayarak kısa adımlarla koştu geldi. Kuyruğu, bacakları ıslaktı. Az önce geçtiği ırmağın soğuk kokusunu getirdi Gülsarı'ya. Yanına sokularak başını uzattı; sıcak, gergin dudaklarını sürmeye, onu koklamaya başladı. Bir yandan da pofurdayarak gelmesi için çağırıyordu onu. Fakat Gülsarı kıpırdayacak durumda değildi. Bunun üzerine doru kısrak başını onun boynuna koydu, dişleriyle yelesini kaşımaya başladı. Ah, bir kıpırdayabilse, o da başını arkadaşının boynuna koyar, perçemini kaşıyarak okşamalarına karşılık verirdi. Fakat kıpırdayamıyordu ki... Canı çok su istiyordu. Küçük kısrak ona biraz su içirebilseydi! Arkadaşı uzaklaştığı zaman ardından bakakaldı. Kısrağın karaltısı karanlığa karıştı, ırmağın ötesinde kayboldu. Geldiği gibi gitmişti, gözlerinden yaş geldi Gülsarı'nın. İri iri damlalar yüzünden akarak sessizce döküldü. Bu, Gülsarı'nın ilk ağlayışıydı.

Sabahleyin erkenden sahibi geldi. Çepeçevre yeşeren dağlara baktı, gerindi, gülümsedi, kemiklerinin sızıltısından inledi.

— Ah, Gülsarı! dedi. Dün beni amma sürükledin ha! Ne o? Üşüdün mü yoksa? Karnın kasığın çekilmiş...

Boynunu sıvazladı; birtakım tatlı sözler söylemeye, ona takılmaya başladı. Fakat Gülsarı nereden anlayacak insanoğlunun söylediklerini?

— Hadi gülümse, dostum, diyordu Tanabay. Ömür boyu başıboş dolaşacak değildin ya! Buna da alışırsın, her şey yoluna girer. Dün çok eziyet çektin, ama eziyet çekmeden olmuyor işte. Yaşam bu, senin ayaklarına nal bile çaktırır. Fakat nalın iyiliği şurada ki, yolda her önüne çıkan taşa selâm vermezsin. Nasıl, acıktın mı?

Susadın da, öyle mi? Biliyorum, biliyorum...

Rahvan atı ırmağa götürdü. Yaralı ağzından kantarmayı özenle çıkardı, başlığını çözdü. Gülsarı titreyerek ağzını suya gömdü, soğuktan gözlerinin zonkladığını hissetti. Ah, ne denli tatlı şeydi şu su! Bu zevki tattırdığı için insanoğluna ne denli teşekkür etse azdı!

İşte böyle... Gülsarı çok geçmeden eyere alıştı; öyle ki, eyerin varlığıyla yokluğu bir oldu. Binicisini de zevkle, kolaylıkla taşıyordu. O hep ileri atılmak istiyor, binicisi ise dizginliyordu onu. Kula tayın ölçülü, düzgün adımlarla biteviye rahvan yürüyüşünü görenler derinden bir ah çekerek;

— Şu hayvanın sırtına bir köva su koy, bir damlasını dökmeden götürmezse istediğini veririm, diyorlardı.

Eski yılkıcı, yaşlı Torgoy bir gün Tanabay'a;

— Sağol, yeğen, rahvan atı iyi yetiştirmişsin, dedi. Şimdi yıldızının nasıl parlayacağını gör!

3

Köhne arabanın tekerleri ıssız yolda ağır ağır gıcırdıyordu. Arada bir kesildiği de oluyordu gıcırtının. Çünkü yürüyecek gücü kalmayan yaşlı at durup dinleniyordu. Böyle zamanlarda ortalığa çöken ölü sessizliğinde küt küt vuran yüreğinin kulaklarında yankılandığını duyuyordu.

Atının soluk almasını biraz bekledikten sonra Tanabay;

— Hadi bakalım, Gülsarı, diyordu. Hava kararıyor.

Böylece bir buçuk saat kadar gittiler, ondan sonra Gülsarı bir adım daha ilerlemedi. Arabayı çekecek gücü kalmamıştı zavallının. Tanabay yeniden telaşlandı, atın çevresinde dört dönmeye başladı.

— Ne yapıyorsun, Gülsarı? Bak, neredeyse gece oldu!

Fakat at onu anlayacak durumda değildi. Ağırlığının altında ezildiği koşumunun içinde başını silkeleyerek duruyor, yıkılacakmış gibi bir o yana, bir bu yana sallanıyordu. Yüreğinin sağır eden çarpışlarını duyuyordu kulaklarında: Küt küt, küt küt, küt küt...

— Kusura bakma, yavrum. Anlamakta geciktiğim için bağışla beni. Koşumu, arabası yere batsın, seni eve kadar götüreyim yeter.

Tanabay böyle diyerek kürkünü yere attı, atı aceleyle çözmeye

başladı. Okları arasından onu çıkardıktan sonra hamutu boynundan sıyırdı, bütün koşum takımını arabanın içine fırlattı.

– İşte, hepsi bu kadar!

Bütün yüklerinden kurtulan Gülsarı'ya bakıyordu şimdi. Akşamın ayazında, bozkırda *koşumsuz, hamutsuz, koskoca kafasıyla* bir hayalete benziyordu hayvancağız.

– Aman Tanrım, neye dönmüşsün sen? diye mırıldandı Tanabay. Torgoy seni bu halde görse, kimbilir, ne derdi?

Atı dizgininden çekti, birlikte ağır ağır ilerlemeye başladılar. Kocamış atla yaşlı adam baş başaydılar şimdi. Araba arkada kalmıştı; ileride, batıda ise yol boyunca koyu mor bir karanlık inmişti. Dağları örten, ufukları silen bir gece sessizce çöküyordu bozkıra.

Tanabay, rahvan atıyla ilgili, yıllar boyu süren olayları düşüne düşüne yürüyordu. İnsanların ölenlere karşı tutumu hatırına gelince acı bir gülümseme belirdi yüzünde. «Hepimiz böyleyiz işte. Bir insanı yaşamının sonunda, ölüm döşeğinde, ya da ölünce anımsarız. Yitirdiğimiz kimsenin değeri, nasıl bir insan olduğu, iyi yönleri, yaptığı işler o zaman daha iyi anlaşılıyor herhalde. Peki, şu ağzı var dili yok yaratığa ne demeli? Bir nice insan taşıdı bu hayvan sırtında. Üstüne kimler binmedi! *Ama yaşlandı* diye *unuttuk. Zavallı, yürürken* ayaklarını zor sürüyor. Onun nasıl bir at olduğunu nerden bilecekler!...

Olaylar hatırına geldikçe eski günleri çoktan beri düşünmemiş olmasına şaştı kaldı. Geçmiş bütün canlılığıyla dikildi karşısına. Demek yaşanan şeyler hiçbir iz bırakmadan unutulmazmış. Eskiden geçmiş günleri fazla düşünmez, daha doğrusu düşünmek gereğini duymazdı. Ama şimdi, oğlu ve geliniyle aralarında geçen tatsız konuşmadan sonra, ölmek üzere olan atını dizgininden çeke çeke götürdüğü bir sırada, içinde bir buruklukla yaşanmış yıllara dönüp bakınca anılar ardı ardına canlanmaya başladı.

Derin düşünceler içinde yürüyordu yaşlı adam, rahvan atı ise dizginleri gittikçe ağırlaştırarak ardından geliyordu. Adamcağızın bir kolu yorgunluktan uyuşunca dizginleri öbür omuzuna aktarıyor, atı yeni bir güçle çekiyordu. Sonra bu da zor gelmeye başladı, atı dinlendirmek için mola verdi, bir an düşündükten sonra başından yularını çıkardı.

– Hadi, yürüyebildiğin kadar sen önden yürü. Ben de arkadan

geleceğim, korkma bırakmam seni, yavaş yavaş yürü, dedi.

Böylece at önde, yuları bırakmamak için omuzuna atan Tanabay arkada, ağır ağır yürümeye başladılar. Gülsarı duraklayınca Tanabay da duruyor, at yeniden güçlenip yürüyünceye dek bekliyordu. Kocamış atla yaşlı adam, duraklaya duraklaya yola düştüler.

Gülsarı'nın bir zamanlar aynı yoldan tozu dumana katarak koştuğu hatırına gelince Tanabay'ın yüzünde hüzünlü bir gülümseme belirdi. Çobanlar kalkan toza bakarak Gülsarı'nın koştuğunu da kilometrelerce uzaktan anlarlardı. Çünkü atın ayaklarının kaldırdığı toz, bir çizgi gibi bozkırı, bir baştan bir başa hızla geçerken, durgun havalarda tepkili uçakların gökyüzünde bıraktığı iz benzeri beyaz bir şerit yolun üstünde asılır kalırdı. Elini kasketinin siperine koyan bir çoban atı uzaktan bir süre seyrettikten sonra «Gülsarı bu, Gülsarı!» derdi. Fırtına gibi giderken yüzü rüzgârdan cayır cayır yanan biniciyi kıskanmamak elde değildi. Ün yapmış rahvan ata binmek her Kırgız için büyük bir şerefti çünkü.

Gülsarı'nın sırtından bir nice çiftlik başkanı gelip geçmişti! Her çeşit insan vardı bunların arasında; aptalı da, zekisi de, namuslusu da, namussuzu da... Çiftlik başkanı olan bir kimse, ona karşı duyulan güvenin sona erdiği güne dek bu saltanatı sürerdi. «Şimdi nerde bu adamlar? Sabahtan akşama dek onları sırtında taşıyan Gülsarı'yı arada bir anımsarlar mı acaba?» diye düşündü Tanabay.

Yolun yarı aşan kısmına gelmişlerdi en sonunda. Burada bir mola daha verdiler.

At yatmak için bacaklarını büküyordu. Hayvan yatınca bir daha kaldıramayacağını bildiği için Tanabay bağırıp çağırmaya, yularla başına vurmaya başladı.

— Kalk, kalk ayağa!

Bir yandan vuruyor bir yandan da vurduğu için üzülüyordu.

— Anlamıyor musun, be hayvan? Yatınca gebereceğini bilmiyor musun? Yatırmam seni, yatırmam! Kalk ayağa, kalk diyorum!

Atı yelesinden tutup çekti. Gülsarı bacaklarını güçlükle doğrulturken derin derin inledi. Hava kararmıştı, ama Tanabay hayvanın gözüne gene de bakamadı. Boynunu okşadı, yelesini elledi, kulağını atın sol böğrüne dayayıp dinledi. Atın yüreği takanaklara dolaşan değirmen dolabı gibi çırpınıp duruyordu. Hayvanın yanında iki büklüm duran Tanabay beli ağrıyıncaya dek dinledikten sonra doğrul-

du, içini çekerek başını salladı. Yoldan değil de cılgaya sapıp yar boyunca gitmeye karar verdi. Köprünün ilerisinden sapan cılga dağlardan geçtiği için sakıncalıydı, ama eve bir an önce varılabilirdi. Ne olursa olsun kendine güveniyordu Tanabay, gece olmasına karşın çok iyi tanıdığı bu yerlerde kaybolmayacağını biliyordu. Yeter ki at dayanabilsindi.

Yaşlı adam bunları düşünedursun, karşıdan bir arabanın farları göründü. Sanki bir çift parlak yuvarlak ansızın karanlıktan çıkıvermişti. Uzun, titreyen iki ışık demeti yolu taraya taraya hızla yaklaşıyordu. Tanabay'la atı köprünün başında dikiliyorlardı o sırada. Arabanın onlara bir yararı dokunmayacağını bile bile bekliyordu Tanabay. Yolda birileriyle karşılaşmaktan memnun; «Hiç olmazsa bir kamyon çıktı karşıma.» diye düşündü. Kamyonun ışıkları yüzüne vurunca kamaşan gözlerini eliyle örttü.

Kamyonun önünde oturan iki kişi köprü başında dikilen yaşlı adamla bir deri bir kemik kalmış atına şaşkın şaşkın bakıyorlardı. Atın ne eyeri vardı, ne yuları, bu görünüşüyle attan çok sahibinin arkasına takılmış bir köpeğe benziyordu. Farların ışığı bir an yaşlı adamla atını bembeyaz aydınlattı, o sırada içleri boş, dış çizgileri belli birer hayalet oldular ikisi birden.

Şoförün yanında oturan, kasketi kulaklıklı, ince, uzun adam şoföre;

— Gecenin ayazında bu adamın burada ne işi var? diye sordu.

Şoför;

— Arabasını geride gördüğümüz adam bu olmalı, diyerek kamyonu durdurdu, başını pencereden çıkararak bağırdı:

— Hey, ihtiyar, burada ne arıyorsun? Yoldaki araba senin mi?

— Benim ya.

— Belli. Araba da eskiliğinden dökülüyor. Sağda solda kimseyi göremeyince koşumları toplayalım dedik ama o da bir işe yaramaz.

Tanabay karşılık vermedi.

Şoför kamyondan indi, yaşlı adamın yanından geçerek birkaç adım ileride, yola işemeye başladı. Şofördən yayılan alkol kokusu Tanabay'ın burnunu sızlatacak denli keskindi.

— Ne var, ne oldu, amca? diye sordu şoför, geriye dönerek.

— At yorulduğu için arabayı çekemedi. Zaten çok yaşlı.

— Hımın. Peki, şimdi nereye gidiyorsun?

– Köye. Sarıkuyu vadisine...

Şoför uzun bir ıslık çaldı.

– Tüüü! Şu dağları aşacaksın, öyle mi? Biz de oraya gitmiyoruz, amca. İstersen arkaya atlayıver, seni devlet çiftliğine dek götüreyim. Yarın oradan köyüne gidersin.

– Sağ ol, evlat. Atımı bırakamam.

– Şu iskelete sen at mı diyorsun? Bırak, köpekler yesin leşini. İşte şuraya itiver, kargalara yem olsun. İstersen sana yardım edeyim!

Tanabay dişlerinin arasından:

– Çek git yoluna! dedi.

– Eh, keyfin bilir.

Şoför alaylı bir gülümsemeyle kamyonun kapısını çarptı, arkadaşına:

– Moruk, aklını oynatmış, dedi.

Önünde bulanık .iki ışık demeti uzatan kamyon hareket etti. Stop lambalarının koyu kırmızı ışıklarının aydınlattığı köprü kamyonun ağırlığı altında gıcırdadı.

Şoförün yanında oturan, kasketi kulaklıklı delikanlı, köprüyü geçtikleri sırada;

– Adamla ne diye alay ettin? diye çıkıştı. Senin de başına gelse görürdün.

Şoför esnedi, direksiyonu kırdı.

– Saçma... Benim başıma her türlüsü geldi. Gerçeği söyledim diye mi kızıyorsun? görmüyor musun, at denecek nesi kalmış meretin? Gözünü dört aç oğlum, bilim çağında yaşıyoruz. Ne var, ne yok hepsinin başı teknik bugün: Savaşta da öyle... Yaşlı insanlarla kocamış beygirlere yer yok dünyamızda.

– Vahşinin tekisin sen!

– Ne dersen de, vız gelir bana!

Kamyon uzaklaşınca dört bir yanı gene koyu bir karanlık bürüdü. Gözleri karanlığa alışan Tanabay;

– Hadi, yürü! Deh! diyerek atı sürdü.

Köprüyü geçince ana yoldan cılgaya saptılar. Yarın üstüne çöken karanlıkta güçlükle seçilebilen iki karaltı yavaş yavaş ilerliyordu şimdi. Ay dağların ardından yeni doğmuştu. Ayın yükselmesini bekleyen yıldızlar ayazlı geceyi soğuk ışıklarıyla aydınlatıyorlardı.

4

Gülsarı'nın eyere alıştırılıp yetiştirildiği yılın sonbaharında yılkılar yayladan geç ayrıldılar. Her zamankinden uzun bir sonbahar olmuştu bu. O kış ılık geçti, sık sık kar yağmakla birlikte yerde fazla kalmadı. Yem bol bol yetmişti hayvanlara. Bahar gelince yılkılar gene dağ yamaçlarına serpildiler, sonra yeşeren düzlüklere indiler...

Savaştan sonra yaşamının belki de en mutlu yılıydı Tanabay'ın. Yaşlılığın kır atı onu ilerde bekleyedursun, gencecik kula atına atladığı gibi canının istediği yere gidiyordu. Böyle rahvan at eline birkaç yıl sonra geçse Gülsarı'nın üstündeyken tattığı mutluluğu, erkekçe zevki hiçbir zaman duyamazdı. Başkalarına caka satmaktan kim hoşlanmazdı ki? Hele Gülsarı gibi bir rahvan at insanın altında olduktan sonra! Gülsarı da bilirdi bunu. Tanabay tarlalardan geçip köye varırken, öbek öbek çalışmaya giden kadınlara karşı kasılmaya, eyerin üstünde dimdik oturmaya başlayınca o da heyecanlanırdı. Hemen kuyruğunu sırtı düzeyine kaldırır, yelesi rüzgârda ıslık çalarak savrulurdu. Kula atın, binicisini sarsmadan bir yay çizerek üzerlerine doğru geldiğini gören kırmızı, beyaz yazmalı kadınlar yolun kenarlarına kaçışarak diz boyu yeşil buğdaya dalarlardı. Tanabay kadınların yanından geçerken geriye döner; gülümseyen yüzler; büyülenmiş gibi bakan ışıl ışıl gözler, bembeyaz dişler görürdü.

– Hey, sığırtmaç! Dur!

Gülüşmeler, bağrışmalar o uzaklaşıncaya dek sürer giderdi arkasından:

– Sen bir gün elimize düşersin elbet!

Gerçekten de bazı günler onu çevirdikleri olurdu. El ele tutuşup yolunu keserlerdi. Ne olacak, kadın milleti! Gülüp eğlenmekten hoşlanmayan kadın var mı? Tanabay'ı eyerin üstünden itmeye çalışırlar; çığlıklar, kahkahalar atarak kamçısını elinden alırlardı.

– Söyle bakalım, bize ne zaman kımız getireceksin?

– Bizim sabahtan akşama dek tarlalarda canımız çıksın, sen atınla gez! Hak mı bu?

– Sizi tutan mı var, ne diye yılkıcılık yapmıyorsunuz? Yalnız, kocalarınıza söyleyin de kendilerine başka karı bulsunlar. Çünkü

dağ başında donar kalırsınız.

– Ya, demek öyle!

Bunun üzerine tekrar üstüne çullanırlardı.

Ancak hiçbirini atına bindirmezdi Tanabay. Hatta her karşılaşmada tavırlarının değiştiği o kadına bile izin vermezdi. Bütün yaptığı atını yavaşlatıp ona ayak uydurmaktı. Belki ata binmeyi kadın istemezdi.

O yıl Tanabay denetleme kuruluna seçilmişti. Köye çok işi düştüğü için o kadına sık sık rastlardı. Çiftlik yönetim bürosundan çıkarken öfkeden eli ayağı titrerdi Tanabay'ın. Gülsarı sahibinin gözlerinden, sesinden, elinin hareketlerinden anlardı kızgın olduğunu. Fakat kadınla karşılaşınca birdenbire yumuşardı Tanabay.

– Yavaş ol, oğlum! Nedir acelen? diye fısıldayarak ateşli atını yatıştırırdı. Kadına yaklaşınca da ona ayak uydururdu.

Aralarında alçak sesle konuşurlardı, bazen de konuşmadan yürürlerdi. Sahibinin bütün sıkıntılarının uçup gittiğini, sesinin sıcaklaştığını, elinin boynunu okşarcasına değdiğini anlardı Gülsarı. Bu yüzden de karşılarına o kadın çıksın da birlikte yürüsünler diye can atardı.

Kooperatif çiftliğinde yaşamın kolay geçmediğini, iş günlerinde ellerine fazla bir şey geçmeden herkesin harıl harıl çalıştığını, denetleme kurulu üyesi Tanabay Bekasov'un yorgunluktan canının çıktığını nerden bilecekti zavallı at? Devlete bir şeyler verebilsinler, çalışmaları boşa gitmesin diye yöneticilerin durmadan kafa patlattıklarını anlayabilir miydi?

Bir önceki yıl yeterince ürün kaldırılamamış, yem kıtlığıyla karşı karşıya gelinmişti. Ama o yıl plan hedeflerini geçerek ilçenin açığını kapatmak için devlete fazladan tahıl ve hayvan bile vermişlerdi. Peki, bundan sonra ne olacaktı. Çiftçiler hangi umutla çalışacaklardı? Zaman ilerliyor, savaş yılları unutulmaya yüz tutuyordu. Ama gene eskisi gibi herkes evinin önündeki özel bostanından kaldırdığıyla, bir de tarlalardan ne aşırabilirse onunla geçinmeye çalışıyordu. Çiftliğin parası iyice suyunu çekmişti; buğday, et, süt... her şey devlete zararına teslim ediliyordu. Yazın hayvancılık canlanmıştı ama kış gelince işler altüst olmuş; soğuktan, yemsizlikten hayvanlar kırılmaya başlamıştı. Hiç vakit geçirmeden ağıllar, mandıralar, yem ambarları yapılması gerekiyordu. Gel gelelim elde yapı malzemesi yoktu, yukardakilerden hiçbiri bunları sağlamak için söz

vermiyordu. Ya savaş yıllarında konutların düştüğü acıklı durum! Bunlar ne olacaktı? Pazar pazar dolaşarak kendi yetiştirdiği patatesini, hayvanlarını satanlar evlerini yapıp bitirmişlerdi. Böyleleri yapı malzemesini el altından da bulabiliyorlardı.

– Hayır, bu işler böyle yürümez, arkadaşlar! diye girerdi Tanabay. Büyük bir düzensizlik başını almış gidiyor. Bilmem, işlerin böyle yürüyeceğine sizlerin aklınız yatıyor mu? Ya biz çalışmasını bilmiyoruz, ya da siz işleri doğru dürüst yönetemiyorsunuz.

Sayman;

– Neymiş doğru dürüst yürümeyen? Hoşuna gitmeyen nedir? diyerek elindeki belgeleri Tanabay'ın gözüne sokarcasına uzatırdı. İşte yıllık döküm! Gelirler de burada, giderler de, elde kalanlar da... Tabii, kâr yok; hep zarar, hep zarar... Önce durumu incele, ondan sonra konuş. Sen yalnız kendini komünist, bizleri de halk düşmanı mı sanıyorsun?

Konuşmaya başkaları da katılırdı. Tartışma büyür, ağız kavgasına dönüşürdü. Tanabay'a yapacak bir şey kalmazdı o zaman. Bir köşede başını ellerinin arasına alıp kara kara düşünmeye başlardı. İşlerin bu kadar üstüne düşmesi köy kooperatif çiftliğinde kendisi de çalıştığı için değildi. Bunda başka nedenler, özel nedenler de vardı. Çoktandır hesaplaşmak istediği insanlarla karşı karşıyaydı Tanabay. Bu adamlar onunla gizli gizli alay ediyorlardı. Bakışlarında bile bir meydan okuyuş vardı. «E, nasıl, işler senin sandığın gibi miymiş? Zenginlerin mallarına el koyarsın, değil mi? Ama bundan sonra avucunu yala! Bir gün tepetaklak olacağın günler yakın... Cephede geberip gitsen kurtulurduk senden...» der gibiydiler.

Fakat o da bakışlarıyla karşılık verirdi: «Hele sizi namussuzlar sizi! Sonunda gene bizim dediğimiz olmayacak mı?»

Oysa bu adamlar yabancısı değil, kendi köylüsü, yakınlarıydı. Birisi, savaştan önce Sibirya'da yedi yıl sürgün kalmış olan üvey kardeşi ihtiyar Kulubay'dı. Sonradan oğulları da babalarının yolundan gidip Tanabay'a kin beslemeye başlamışlardı. Ne diye sevsinlerdi onu? Belki onların çocukları da Tanabay'dan nefret edeceklerdi. Hoş, bütün bunlar için pek çok sebep vardı. Eskiden geçmiş bir olaydı, ama, o güne dek, unutulmamıştı. Acaba Kulubay'a karşı Tanabay'ın yaptığı gibi mi davranmak gerekirdi? İşlerini başarıyla yürüten orta halli bir çiftçiye karşı bu yapılanlar ne derece doğruydu? Üstelik arada bir de akrabalık vardı. Bir babanın birinci karı-

sından Kulubay, ikincisinden Tanabay doğmuştu. Kırgızlar böylelerini öz kardeş sayarlardı. Az laf mı çıkmıştı o zamanlar «Tanabay öz kardeşine kıydı» diye? Şimdi başka türlü düşünebilirlerdi, ama o zaman öyle miydi ya? Kooperatif çiftliğinin yararı için yapmamış mıydı bunu Tanabay? Yapması pek mi gerekliydi? Eskiden davranışından en ufak bir kuşkusu yoktu, ama savaştan sonra arada bir başka türlü düşündüğü oluyordu. Acaba hem kendisi, hem de çiftlik onun yüzünden birçok düşman kazanmamış mıydı?

— Niye öyle oturdun kaldın, Tanabay? Kendine gel bakalım! diyerek onu gene konuşmaya çekmeye çalışırlardı.

Hep değişmeyen konular: Kışın ev ev gübre toplayıp tarlalara saçmak gerekiyordu. Arabaların tekeri eskidiğine göre karaağaç kerestesi, çember için demir alınacaktı. Ama hangi parayla? Borç almaya kalksalar karşılığında ne göstereceklerdi? Bankalar boş lafa bakar mı hiç? Bir yandan eski arkları onarırken bir yandan yenilerini açmak gerekiyordu. Yorucu, zor işlerdi bunlar. Kışın kimse çalışmaya gitmek istemiyor, toprak donduğu için kolay kazılmıyordu. Baharda tarlaların sürülüp ekilmesi, hayvanların yavrulaması, azgın otların temizlenmesi derken vakit kalmıyor, bu arada hasat zamanı gelip çatıyordu. Koyun sürülerinin bakımı, kuzulara yeni ağıl yapılması geriye bırakılacak işlerden miydi? Mandıranın durumu da iç açıcı değildi. Dam çökmek üzereydi, yem kıttı, süt sağıcılar çalışmaktan kaçıyorlardı. Oraya koş, buraya koş derken, gene bir sürü iş yüz üstü kalıyordu. Çiftlikteki eksiklikleri düşündükçe uykusu kaçıyordu insanın.

Gene de silkinip toparlanıyorlar; parti toplantılarında, çiftlik işleri görüşülürken hep aynı dertleri dile getiriyorlardı. Çoro'ydu başkan, hem de ne başkan! Tanabay arkadaşının değerini bu toplantılarda anlıyordu. Eleştirmek kolaydı bir insanı. Tanabay yalnız yılkısından sorumluyken, çiftlikteki bütün işlerin, bütün çalışanların hesabını Çoro veriyordu. Öylesine dayanıklı biriydi o. İşler tepetaklar gidiyor gibiyken, ilçede onu kıyasıya eleştirirlerken, köyde herkes onun yakasına yapışırken gene de yılmıyor, sarsılmıyordu. Tanabay onun yerinde olsa çoktan çıldırmış, ya da canına kıymıştı. Adamcağız kalp krizi geçirene dek bütün işleri aksatmadan çekip çevirmiş, ondan sonra da iki yıl kadar parti temsilcisi olarak görev yapmıştı. Çevresindekileri kolayca inandıran, kimseyi kırmadan konuşan bir insandı. Onu dinlerken Tanabay herşeyin düzeleceğine, başlangıçta kurdukları düşlerin gerçekleşeceğine inanmaya başlar-

dı. Ona karşı güveni yalnız bir keresinde kırılmıştı, ama bunda da daha çok kendisi kusurluydu...

Tanabay çiftlik yönetim binasından suratı bir karış asık, gözlerinden alev saçarak dışarı çıktıktan sonra atının sırtına öfkeyle binip de dizginleri sertçe çektiği sıralar Gülsarı sahibinin içinde kopan fırtınaları bilemezdi. Yalnız kötü bir şeyler geçtiğini de hissederdi. Böyle zamanlarda dövmediği halde ödü patlardı Tanabay'dan. Onun için yolda o kadını görünce sahibinin rahatlayacağını, yumuşayarak dizginlerini gevşeteceğini, birlikte konuşa konuşa giderlerken kadının, yelesini sıvazlayacağını, boynunu okşayacağını bilirdi. Hiçbir insan eli bu denli yumuşak, okşayıcı olamazdı. Alnı akıtmalı küçük doru kısrağın dudakları gibi gergin, duygulu, büyüleyiciydi bu eller. Bu kadının gözleri gibi gözleri de hiç kimsede görmemişti. Tanabay onunla eyerinin üstünden eğilerek konuşurken bazen gülümser, bazen kaşlarını çatar, razı olmadığı bir konuda başını iki yana sallardı. Ay ışıklı bir gecede hızla akan bir derenin dibindeki çakıllar gibi bir parlar, bir gölgelenirdi kadının gözleri. Kadın yanlarından ayrılırken geriye dönüp bakar, başını gene sallardı.

Kadınla karşılaşmalarından sonra Tanabay düşüncelere dalardı. Dizginleri gevşek bırakıldığı için canının istediği gibi yürürdü Gülsarı. Sanki kendi başlarına kalırlardı atla sırtındaki insan. Bu sırada bir türkü mırıldanmaya başlardı Tanabay. Atının adım atışlarına uyarak, alçak sesle, sözleri anlaşılmayan türküler söylerdi. Hep de ölüp gitmiş insanlar üzerineydi bu türküler. Alıştığı bir cılgaya sapan Gülsarı binicinisini bozkıra, ırmağın ötesine götürürdü...

Gülsarı sahibinin bu halini sever, kadına karşı bir çeşit yakınlık duyardı. Duruşundan, yürüyüşünden hemen tanırdı onu. Ondan yayılan, bilmediği, garip bir kokuyu duyardı burnuyla ta uzaktan alırdı. Bir ot kokusu, yabani karanfil kokusuydu bu. Kadın karanfil çiçeklerinden yapılmış bir kolye taşırdı boynunda.

– Farkında mısın, Bübücan, bu at seni çok seviyor, derdi Tanabay. Haydi biraz daha, biraz daha okşa onu. Bak, kulaklarını nasıl da sarkıttı. Bu duruşuyla tıpkı danaya benziyor. Yılkıda öteki atlara rahat vermez oldu. Bıraksam aygırlarla köpek gibi dalaşacak. Onu hep eyere vuruyorum. Daha köprecik hayvan, boğuşurken sakatlanmasından korkuyorum.

Kadın dalgın;

– Demek ki sevdiği biri var, dedi.

– Yani başkalarının sevdiği yok mu, demek istiyorsun?

– Hayır, onu demek istemedim. Seninle ben seveceğimiz kadar sevdik. Acırım sana sonra.

– Nedenmiş o?

– Neden olacak, sen o insanlardan değilsin. Sonra çok acı çekersin.

– Ya sen?

– Ben mi? Ben asker karısıyım, dulum. Oysa sen...

Tanabay işi hemen şakaya dökerdi.

– Ben de denetleme kurulu üyesi. Karşıma çıkan bir kadın olarak sana birtakım gerçekleri anlatmaya çalışıyorum, hepsi o kadar.

– Ya öyle mi? Bakıyorum da, gerçeklerden sık sık söz etmeye başladın.

– Yok canım. Şurada konuşa konuşa yürüyoruz işte...

– Ama ben kendi yolumda yürüyorum. Yollarımız ayrı bizim. Hadi, hoşça kal, hemen gitmem gerekiyor.

– Dinle beni, Bübücan!

– Ne var? Dinleyemem seni, Tanabay. Yaptıklarımızın bir anlamı yok. Sen akıllı bir adamsın. Zaten canımdan bezmişim, bir de seninle uğraşmayayım.

– Yoksa senin düşmanın mıyım?

– Hayır, sen kendine düşmansın.

– Bunu nasıl anlayayım?

– Nasıl istersen.

Kadın ayrılırdı. Tanabay da iş için gidiyormuş gibi köyün sokaklarından geçerek değirmene, ya da okula yönelirdi. Fakat yarı yoldan sapar gene kadının arkasından gelirdi. Amacı uzaktan da olsa bir daha görmekti onu. Kadın çalışma süresince bıraktığı kızını almak için kaynanasının evine girer, oradan kızının elinden tutarak köyün kıyısındaki evine doğru yürürdü. Tanabay bu kadına karşı büyük bir yakınlık duyardı. Ondan yana bakmamaya çalışarak yürümesini, koyu renkli yazmasının altında solgun görünen yüzünü, küçük kızını, yanında koşan ufak köpeğini hayranlıkla seyrederdi.

Kadın evine girip de göze görünmez olunca, o da fazla beklemezdi. Fakat bu sefer de hayallerinde düşünürdü onu. Kadın bomboş evinin kapısını açıp içeri girdikten sonra hemen sırtındaki pamuk astarlı mantosunu çıkarır, üstünde yalnız entarisiyle su getir-

meye koşar, ocağı yakar, kızının elini yüzünü yıkayarak karnını doyurur, köy sürüsüyle dönen ineğini içeri alırdı. Gece olunca da karanlık, sessiz evde tek başına yatağına girerdi. Kimbilir, bu sırada Tanabay'la birbirlerini sevmelerinin gülünçlüğüne inandırmaya çalışırdı kendini. Öyle ya, Tanabay evli bir erkekti, sevme çağını çoktan geçirmişti. İyi bir kadın olan karısı, başkasının özlemini çeken kocası yüzünden üzülmemeliydi...

Kendi kendine kurdukça aklı başından giderdi Tanabay'ın. «Demek, kısmet değilmiş» diye düşünürdü. Sonra ırmağın ötesine, bozkırın puslu enginliklerine bakarak eski türküleri söylemeye başlardı. Türkü söylerken her şeyi, her şeyi unuturdu Tanabay. İşi gücü, çiftliğin dertleri, çocuklarının giyim kuşamı, dostları düşmanları, yıllardır küs durduğu üvey kardeşi Kulubay, aklına geldikçe ona soğuk terler döktüren savaş yılları, gelmiş geçmiş her şey aklından çıkardı. Atının ırmağı geçtikten sonra tekrar yola koyulduğunun farkına bile varmazdı. Ancak kula tay, yılkının kokusunu alıp da adımlarını sıklaştırınca gelirdi kendine. Birden silkinir;

— Brrr, Gülsarı! Ne koşturup duruyorsun? diyerek dizginlere asılırdı.

5

Gene de onun için de, atı için de en iyi yıllardı o yıllar. İyi bir koşu atının üne kavuşması tıpkı bir futbolcunun üne kavuşmasına benzer. Mahalle aralarında top peşinde koşan dünün çocuğu birden herkesin gözünde büyüyerek yığınların sevgilisi olur, işten anlayanların hayranlığını kazanır. Attığı gollerin sayısı artıkça ünü de artar. Fakat sonra yavaş yavaş top alanlarından çekilerek unutulur gider. En kötüsü de onu ilk unutanların en çok alkışlayanların olmasıdır. Tabii onun yerine yeni bir futbolcu gelir. İşte koşu atının yazgısı da öyledir. Koşularda kazandıkça ünü artar. Yalnız insanlardan tek farkı, kıskananlarının olmayışıdır. Çünkü at atı kıskanmaz; insanlar ise, çok şükür atları kıskanmayı öğrenememişlerdir. Bununla birlikte kıskançlığın bin türlüsü vardır. Bir insana kötülük yapmak isteyen kıskanç bir insan, atının toynağına çivi çakar. Olmuştur böyle şeyler... Ah, gözü kör olsun kıskançlığın! Bırakalım

şimdi bunları...

İhtiyar Yorgoy'un dediği çıkmıştı. O bahar kula atın yıldızı parladıkça parladı. Yaşlısı, genci herkesin dilindeydi. «Gülsarı» «Tanabay'ın rahvan atı», «köyümüzün süsü» diyorlardı da başka bir şey demiyorlardı.

Daha «r» sesini bile çıkaramayan toza toprağa bulanmış mahalle bebeleri sokakta birbirleriyle yarışırken; «Ben Gülsarı'yım!... Hayır, ben Gülsarı'yım!.. Anne, söyle şuna, ben Gülsarıyım. E–e–y, Gülsarı geçti hepimizi...» diye bağrışırlardı.

Şöhretin ne olduğunu, bunun sağladığı büyük gücü Gülsarı ilk koşusunda anladı. 1 Mayıs yarışlarına çıkarılmıştı.

Irmağın kıyısındaki geniş çayırlıkta düzenlenen törenden sonra oyunlar başladı. Büyük bir kalabalık toplanmıştı. Yalnız komşu çiftlikten değil, dağ köylerinden, Kazakistan'dan bile gelenler vardı. Kazaklar kendi atlarının kazanacağını ileri sürüyorlardı.

Savaştan beri böyle büyük bir şenliğin yapılmadığı söylenir.

Tanabay'ın daha sabahtan onu eyerlerken kolanının sıkılığını, özengilerinin ayarını büyük bir özenle gözden geçirmesinden, gözlerinin parlamasından, ellerinin titremesinden olağanüstü bir şeyin yaklaştığını anlamıştı Gülsarı. Sahibi çok heyecanlıydı.

Yelesini, perçemini kaşırken kulağına;

– Göreyim seni, Gülsarı, utandırma beni! Ne benim yüzümü kara çıkar, ne de kendini rezil et; çünkü hakkımız yok buna. Anlıyor musun? diye fısıldadı.

Kalabalığın uğultusundan, sağa sola koşuşmalardan da olağanüstü bir şeyin beklendiği seziliyordu. Bitişik bölmelerde öteki yılkıcılar kendi atlarını eyerliyorlardı. Çocuklardan bir kısmı atlarına binmişti bile, koşturup duruyorlardı düzlükte. Sonra, atlarına binen yılkıcılar bir araya toplanıp ırmağa doğru indiler.

Çayırlıkta bir sürü atla bunca insanın bir araya gelmesi Gülsarı'yı bir hayli şaşırtmıştı. Irmak kıyısında, çayırlıkta, yakınlardaki tepelerde gürültüden yer gök inliyordu. Kadınların renk renk entarilerinden, yazmalarından, başlarına sardıkları beyaz tülbentlerden, kızıl bayraklardan insanın gözleri kamaşıyordu. Atların koşumları pırıl pırıldı. Üzengiler şıngırdıyor, gemler takırdıyor, göğüs kayışlarının gümüş süsleri tıngırdıyordu.

Sıradaki yerlerine sığmayan atlar binicilerinin altında sabırsızca tepiniyor; toynaklarıyla yeri eşeleyerek, dizginlerinin serbest bıra-

kılmasını istiyorlardı. Şenliğin yöneticileri olan yaşlı biniciler ortada cakayla tur atıyorlardı.

Kaslarının gittikçe gerginleştiğini, bir gücün onu kavradıkça kavradığını hissediyordu Gülsarı. Sanki ateşten bir ruh sarmıştı gövdesini; ondan kurtulmak için bir an önce koşu yoluna fırlamak, durmamacasına koşmak isteğiyle yerinde dört dönüyordu.

Yöneticilerin koşu yoluna çıkış işaretini verip de Tanabay dizginleri gevşetince, kula at onu hızla çayırlığa götürdü; oradan nereye gideceğini bilmediği için ortada dönmeye başladı. Seyirciler arasından: «Gülsarı! Gülsarı!» haykırışları yükseldi.

Yarışmaya katılmak isteyen bütün atlılar toplanmıştı şimdi. Elli kişi kadar vardılar.

Oyunlar baş yöneticisi;

— Halkın hayır duasını alın! diye bağırdı.

Alınlarına sımsıkı sargılar sarılı, kafaları ustura ile kazınmış biniciler ellerini açarak havaya kaldırdılar, seyircilerin önünden sırayla geçmeye başladılar. Onlar ellerini havaya kaldırdıkları sırada hep bir ağızdan «Amiiiin!» haykırışı yükseldi dört bir yandan. Yüzlerce el alınlara konuldu, avuçlar aşağı inerken yüzler sıvazlandı. Sanki yağmur suları akıyordu yüzlerden.

Sonra atlılar tırısla dokuz kilometre ileriye, koşunun başlangıç noktasına gittiler.

Bu arada öteki oyunlar başlamıştı. Yayaların at üstündeki rakiplerini alaşağı etmeye çalışacakları oyun, atla geçerken yerden para kapma oyunu gibi yarışlardı bunlar. Asıl yarışlar atlıların gittiği yerden başlayacaktı.

Koştukça hırslanıyordu Gülsarı. Sahibinin onu yavaşlatmaya çalışmasını bir türlü anlamıyordu. Öteki atlar da oynaşmakta, gösteriş yapmaktaydı. Onunla birlikte giden atların çoğunun dörtnala kalkmak için can atmaları karşısında kula at kuduruyor, sabırsızlıktan zangın zangır titriyordu.

En sonunda bütün atlar çıkış çizgisine sırayla dizildiler. Yarışı başlatacak olan görevli, at dizisini bir baştan bir başa geçtikten sonra beyaz mendilini havaya kaldırdı. Herkes heyecan ve sinir gerginliği içinde donmuş kalmıştı. Mendil tutan el hızla aşağı indi. Atlar yerlerinden fırladılar. Ötekilerle birlikte Gülsarı da hızla ileri atıldı. Çığ gibi büyüyen nal sesleriyle birlikte yer gök gümbürdedi, toz dumana karıştı. Binicilerin çığlıkları, haykırışları arasında atlar

dolu dizgin koşmaya başladılar. Dörtnala koşmasını bilmediği için Gülsarı rahvanla gidiyordu. Rahvan at oluşu onun hem zayıf, hem de güçlü yanıydı.

Başlangıçta atlar küme halinde koşarlarken birkaç dakika sonra aralanmaya başladılar. Fakat Gülsarı bunun farkında değildi. Onun gözü yalnız, onu geçerek ileride koşan birkaç atı görüyordu. Atların ayaklarından fırlayan ateş gibi çakıllar ile kuru kil parçaları dövüyordu yüzünü. Atlar dört bir yanından alabildiğine koşuyor, biniciler bağırıyor, kamçılar ıslık çalıyor, toz dumana karışıyordu. Kalkan tozlar bulut olup yükseliyordu göklere. Havayı keskin bir ter kokusuyla çakmak taşı ve körpe pelin kokusu doldurmuştu.

Yolun yarısına dek aşağı yukarı böyle sürdü. Kula atın önünde onun erişemeyeceği bir hızla koşan on kadar at vardı. İki yanında sesler kesilmiş, arkasındaki gürültü uzaklarda kalmıştı; fakat önünde başka atların bulunması, bir de binicisinin onu tümüyle serbest bırakmaması onu deli ediyordu. Öfkeden ve yüzüne çarpan rüzgârdan gözleri kararmaya başlamıştı Gülsarı'nın. Toprak ayaklarının altından hızla kayıyor, ateşten topa dönen güneş sanki gökten inerek ona doğru yuvarlanıyordu. Her yanından sımsıcak ter boşanmıştı, terledikçe hafiflediğini hissediyordu.

Öyle bir an geldi ki, öteki atlar yorulup hızlarını keserlerken rahvan at gittikçe açılmaya başladı. Sahibinin; «Haydi Gülsarı!» diye bağırdığını duyuyor, güneş daha bir hızla yuvarlanıyordu. Atlara yetişip yetişip geçtikçe, binicilerin öfkeden çarpılmış yüzleri, havada dönen kamçıları, dişlerini göstererek hızlı hızlı soluyan atların kafaları birbiri ardından gerilerde kalıyordu. Bir anda dizginlerin ve gemin hükmü kalkmıştı; Gülsarı sırtındaki eyerin de, binicinin de ağırlığını duymaz olmuştu. Onu hızla ileriye iten içindeki kudurgan koşuculuk ruhuydu.

Gene de biri demir kır, öteki al donlu iki at birbirleriyle yarışarak en önde koşuyorlardı. Fakat binicileri ne kadar bağırıp kamçılasa da geçemiyorlardı birbirlerini. Yarışmanın en iyi atlarıydı bunlar. Gülsarı onları uzun süre kovaladı, bir yokuşu tırmanırlarken de yetişip geçti. İleri fırladı Gülsarı, bir dalganın üstünden aşar gibi geçti tepeyi. Ve bir an ağırlığını yitirmişcesine havada asılı kaldı. Koşucu ruh göğsünde depreşti, güneş bütün parlaklığıyla vurdu gözlerine. Bayır aşağı olanca hızıyla kaptırmıştı ki, arkasından yetişen atların ayak seslerini duydu. Demir kır ve al donlu at

onu geçmeye çalışıyorlardı. Atlar ona her iki yandan iyice yaklaşarak bir daha da bırakmadılar.

Böylece üç at, üçünün de başı yan yana, aynı hizada koşmaya başladılar. Sanki koşmuyorlarmış da, tuhaf bir sessizlik ve şaşkınlık içinde donmuş kalmışlar gibi geldi Gülsarı'ya. Yanındaki atların gözlerindeki anlatımı, yüzlerinin kasılmışlığını, ağız boşluğuna oturmuş gemlerini, yularlarını, dizginlerini rahatça seçebiliyordu. Kır atın azgın, inatçı bir bakışı vardı, al at ise çok heyecanlıydı, yanındakileri güvensiz bakışlarla süzüyordu. En başta geri kalmaya başlayan da o oldu. İlkin suçlu, şaşkın bakışları gözden silindi, sonra kabarıp kabarıp inen burun kanatları gerilerde kaldı. Bir daha da onlara yetişemedi al at. Demir kır atın geride kalması çok uzun zaman aldı. Koştukça ölüme bir adım daha yaklaşıyor gibiydi, bakışlarındaki öfke zamanla gücünü yitirerek gözlerinde dondu kaldı. Yenildiğini kabul etmeden de uzaklaştı gitti.

Rakipleri geride kalınca rahat bir soluk aldı Gülsarı. Kıvrılarak akan ırmak ileride ışıldamaya, çayırlar yeşil yeşil görünmeye başlamıştı. Uzaklardan insan haykırışları duyuluyordu. At koşularının hastaları yollara dökülmüşlerdi anlaşılan. Bağırıp çağırmalar arasında yarış atlarını karşılamaya geliyorlardı. Derken Gülsarı bacaklarındaki gücün kesildiğini hissetti birden. Önündeki mesafeyi gözü yemiyordu. Arkada olup bitenleri, atların ona yetişip yetişmediklerini de bilmiyordu. Koşması iyice zorlaşmıştı, bacaklarının dermanı git gide azalıyordu.

Fakat orada, ileride dalgalanarak uğuldayan bir kalabalık bekliyordu onu. Atlılarla yayalar ayrı iki koldan çıkmışlardı karşılamaya. Bağrışmalar gittikçe artıyordu. «Gülsarı! Gülsarı!» haykırışlarını açıkça duymaya başladı rahvan at. Ciğerlerine hava doldurur gibi bu çığlıkları, haykırışları, bağrışmaları içine çekerek yeni bir güçle ileri atıldı. Ah, insanlar, insanlar! Sizin yapmayacağınız şey yoktur!

Sonu gelmeyen uğultu ve hayranlık çığlıkları arasında Gülsarı kalabalığın ortasındaki koridoru geçtikten sonra artan bir hızla çayırda bir yay çizdi.

Fakat hepsi bu kadarla bitmiyordu. Şimdi ne o, ne de sahibi kendilerinin değillerdi. Rahvan at biraz soluk alıp sakinleşince insanlar açılarak ortada bir boşluk bıraktılar. Yarışmanın galibi olarak onu aralarına aldıktan sonra; «Gülsarı! Gülsarı! Gülsarı!» bağı-

rışlarıyla yeri göğü inlettiler. Kalabalık onun adıyla birlikte sahibinin adını da haykırıyordu. «Tanabay! Tanabay! Tanabay!»

İnsanlar Gülsarı'nın üzerinde yeni bir mucize daha yarattılar. Gülsarı, başı gururdan dimdik, gözleri alev alev yanarak boşluğun ortasına yürüdü. Eriştiği ün başını döndürüyordu, yeniden yarışmak isteğiyle yanarak cakayla, yan yana koşmaya başladı. Gücünün, güzelliğinin, ününün farkındaydı Gülsarı.

Üstün gelen insanların tavrıyla, Tanabay, kolları havada, kalabalığın önünde bir tur attı. Bu hareketinin peşinden «Amin!» sesleri yükseldi bir baştan öbür başa. Yüzlerce el yeniden alınlara değdi; yağmur suları akıyormuş gibi avuç içleri yüzleri sıvazlayarak aşağıya doğru indi.

O sırada pek çok yüz arasında o kadının tanıdık yüzünü gördü Gülsarı. Görür görmez de tanıdı onu. Oysa kadının başında her zamanki koyu yazma yoktu, o gün beyaz bir entari giymişti. Kalabalığın ön sıralarındaydı.

Onlara gözlerini ayırmadan bakarken yüzü mutluluktan, sevinçten pırıl pırıl parlıyordu. Güneşli bir havada çağıldayarak akan su diplerindeki taşlara benziyordu ışıldayan gözleri. Yanına gitsin de sahibi onunla konuşsun diye o tarafa yöneldi Gülsarı. Yelesini tarasın; alnı akıtmalı küçük doru kısrağın dudakları gibi gergin, yumuşak elleriyle boynunu okşasın istiyordu. Fakat Tanabay nedense dizginleri ters yöne çekiyordu durmadan. Gülsarı sahibini anlamıyordu; yerinde dönerek, kıvrılarak hep o tarafa yöneliyordu. Yoksa o kadını görmemiş miydi sahibi? Yanına gidip onunla konuşmayacak mıydı?

Ertesi gün, yani mayıs'ın ikisi gene Gülsarı'nın günüydü. Bu sefer bozkırdaki bir düzlükte öğle üzeri «keçi kapmaca» oyunu oynanacaktı. At üstünde oynanan bir çeşit futboldu bu, yalnız top yerine başsız bir keçi gövdesi kullanılıyordu. Keçinin kılları uzun ve sağlam olduğu için atın üstünden eğilip bacaklarından ya da postundan yakalanabilirdi.

Geniş düzlük eski çağlardan kalma çığlıklarla inledi, toprak, at nalları altında gümbürdedi. Atlarına binmiş seyirciler oyuncuların çevresinde çığlık çığlığa dört dönüyorlardı. Günün kahramanı gene Gülsarı'ydı. Ancak bu sefer, başında şöhretin tacıyla, oyunun en önemli öğesi olmuştu. Bununla birlikte Tanabay atını oyunun bitimine, «alaman bayga»ya kadar fazla yormadı. Çevik, eline çabuk

oyuncu oyunun sonunda keçiyi kaptığı gibi köyüne kaçırırdı. Keçiyi kaçıran yarışmayı kazanmış sayılacağından herkes dört gözle «alaman bayga»yı bekliyordu. Üstelik şansını denemek isteyen her atlı, keçi kapmacaya katılabilirdi.

Mayıs güneşi uzaklardaki Kazak topraklarına doğru eğilmişti. Yumurta sarısı gibi koyu ve tostoparlaktı güneş; gözleri kırpmadan rahatça bakılabilirdi.

Kırgızlarla Kazaklar güneş ufka iyice yaklaşıncaya dek yarıştılar. Atları dolu dizgin koşarken eyerin üstünden eğilip yerdeki keçi gövdesini alıyorlar, keçi birisinin elindeyken ondan kapmaya çalışıyorlardı. Atların bazen birbirine girmeleri, bazen de çil yavrusu gibi dağılmaları görülmeye değerdi.

Uzun, alacalı gövdeler düzlüğe yayılınca yaşlılar «alaman bayga»ya karar verdiler. «Alaman!» haykırışları arasında keçi gövdesi oyuncuların ortasına atıldı.

Keçiyi önce kapmak isteyen atlılar dört bir yandan saldırarak birbirlerine girdiler. Fakat bu sıkışıklıkta keçiyi kapmak öyle sanıldığı denli kolay değildi. Atlar yerlerinde dört dönerek dişlerini gösteriyorlar, birbirlerini ısırmaya çalışıyorlardı. Gülsarı bu itiş kakıştan kurtularak genişliğe çıkmak için çırpınıyorsa da Tanabay bir türlü keçiyi alamamıştı. Derken kalabalığın ortasından tiz bir çığlık yükseldi! «Yakalayın, keçiyi Kazaklar aldı!» Gerçekten de karman çorman atlılar arasından kestane doru bir ata binmiş, yırtık ceketli, genç bir Kazak fırtına gibi dışarı fırladı. Bacağından yakaladığı keçiyi üzengisinin altına sokmuştu.

Bütün atlılar gencin peşine düşerek:

— Yakalayın! Kestane doruyu tutun! Tanabay, durma ona ancak sen yetişebilirsin! diye bağırmaya başladılar.

Kestane doru aygırı deli gibi süren Kazak kaptığı keçi gövdesi üzengisinin altında, sallana sallana batan güneşe doğru hızla yol alıyordu. Sanki biraz daha gitse bu alev alev yanan güneşin içine dalarak orada kırmızı bir duman olup uçacak sanırdınız.

Sahibinin onu ne diye dizginlediğini anlamıyordu Gülsarı. Oysa Tanabay, Kazak yiğidinin, onu yakalamaya çalışan Kırgızlarla ona yardım etmeye koşan öteki Kazaklardan uzaklaşmasını bekliyordu. Delikanlı bir kere hemşehrilerinin koruyucu siperi arasına girdi mi, kaçırılan av artık gitti giderdi. Ancak teke tek bir kapışma sonunda başarı kazanılabilirdi.

Zamanı uygun görünce atını rakibinin üstüne dolu dizgin sürdü Tanabay. Gülsarı güneşin sarktığı topraklara doğru seğirtti, az sonra ardındaki bağrışmalar, nal sesleri gerilerde kalarak kestane doruyla arasındaki uzaklık kısalmaya başladı. Hayvancağızın üstündeki yük ağır olduğu için ona yetişmek pek zor değildi. Tanabay atını kestane dorunun sağ yanına yanaştırdı. Keçi gövdesi atın sağında, genç binicinin sağ bacağının altından sarkıyordu. Atlar aynı hizaya gelince Tanabay keçiyi bacağından yakalamak için eyerin üzerinden eğildi. Fakat delikanlı çevik bir hareketle avını atının sağından soluna aktardı. Atlar güneşe doğru aynı hızla koşuyorlardı. Rakibine sol yandan sokulabilmesi için Tanabay'ın biraz geri kaldıktan sonra ona yeniden yetişmesi gerekiyordu. Kula atı rakibi attan ayırmak çok zordu, bununla birlikte Tanabay başarılı bir manevrayla kestane dorunun soluna geçti. Fakat Kazak delikanlısı keçiyi bu sefer de soldan sağa geçirmişti.

Tanabay coşarak;

— Aferin, delikanlı! diye bağırdı.

Atlar güneşe doğru dolu dizgin koşuyorlardı.

Tanabay yön değiştirmenin bir işe yaramadığını anlamıştı. Bunun üzerine atını kestane doruya iyice yanaştırarak göğsünü komşusunun eyerine dayadı. Gülsarı her istediğini yapmaya öylesine yatkındı ki, kestane dorunun boynuna rahatça yatabiliyordu. Rakibine iyice sokulan Tanabay keçiyi tuttuğu gibi çekmeye başladı. Genç Kazak'ı sağına alması, üstelik her iki elinin de serbest oluşu işini çok kolaylaştırıyordu. Keçiyi yarı yarıya kendi tarafına çekmişti bile.

— Sıkı tut, Kazak kardeş! diye bağırdı.

— Hadi oradan, komşu; keçiyi kaptırmam sana! dedi öteki.

Olanca hızlarıyla koşan atlar üstünde vahşi bir boğuşma başladı. Çığlıklar atarak aynı ava saldıran kartallar gibi bağırıyorlardı, birbirlerini korkutmak için canavarca sesler çıkararak kıran kırana çekişiyorlardı. Birbirine kenetlenen ellerinin tırnaklarından kanlar sızmaya başlamıştı. Biniciler eyerlerinin üstünde kapışadursun atlar kırmızı güneşe yetişmek istercesine hırsla koşuyorlardı.

Bize yiğitlik oyunları bıraktıkları için atalarımız nur içinde yatsınlar!

Keçi gövdesi tam ortada, koşan atlar arasında gerilmiş kalmıştı. Boğuşmanın sonu yaklaşıyordu. Dişlerini sıkıp keçiyi olanca gü-

cüyle çeken yarışmacılardan hangisi kazanırsa avını bacağının altına kıstırdığı gibi kaçacaktı. Kazak delikanlısı çok güçlüydü. Damarlı, iri elleri vardı; üstelik Tanabay'dan hayli gençti. Fakat tecrübe çok şey demektir. Tanabay sağ ayağını ansızın üzengiden çıkararak kestane doru atın böğrüne dayadı. Bir yandan keçiyi kendine doğru çekerken, bir yandan da bacağıyla rakibinin atını itiyordu. Derken delikanlının parmakları yavaş yavaş çözülmeye başladı.

– Sıkı dur! diye bağırdı genç Kazak.

Birdenbire serbest kalan Tanabay az kaldı atının üstünden uçuyordu. Fakat güçlükle atlatabildi bu tehlikeyi. Kurtulur kurtulmaz da sevinçle haykırdı. Mertçe bir boğuşmadan sonra avını ele geçiren Tanabay onu üzengisinin altına sıkıştırdıktan sonra, atını gerisin geriye çevirerek, koşmaya başladı. O sırada bir yığın atlı bağıra çağıra ona doğru koşuyorlardı:

– Gülsarı! Gülsarı aldı!

Bir küme Kazak atlısı yolunu kesmeye çalışıyorlardı bu arada.

– Hey, yakalayın, tutun Tanabay'ı!

Şimdi bütün sorun, yolunu kesmek isteyenlerin elinden kurtulup kendini hemşehrilerinin arasına atmaktı.

Tanabay sert bir dönüş daha yaparak onu yakalamaya çalışanlardan uzaklaşmaya başladı. Gülsarı onun en ufak hareketlerini anlıyor; arkalarından kovalayanlardan kurtulmak için bir o yana, bir bu yana sıçrıyordu. Atının bu anlayışı karşısında; «Sağ ol, Gülsarı! Sağ ol, yavrum!» diye mırıldanıyordu Tanabay.

Yere iyice yatan kula at bu zor dönemeçlerden çıktıktan sonra ileri fırladı. O sırada Tanabay'ın hemşehrileri de yetişmişlerdi, onu *yanlardan ve arkadan sımsıkı kuşatarak hep birlikte kaçmaya başladılar.* Fakat izleyiciler az sonra yollarını gene kesmişlerdi. Yeni bir dönüş daha yaptıktan sonra gene kaçmaya başladılar. Kaçanlarla onları kovalayanlar, bir kanadından öbür kanadına devrilerek uçan kuşlar gibi, geniş bozkır üzerinde hızla yön değiştiriyorlardı. Direk direk tozlar kalkmıştı gökyüzüne. *Bağrışanların* sesi dört bir yanı sarmıştı. Kimisi eyerinin üstünden tepetaklak yere düşüyor, kimisi atıyla birlikte yuvarlanıyor, kimisi atını yakalamak için topallaya topallaya arkasından koşuyordu. Yarışmanın tutkusu ve heyecanı bütün ruhları sarmıştı. Oyunda kimseye neden öyle yaptığı sorulmaz. Tehlike ile gözünü budaktan sakınmamanın kaynağı aynıdır.

Güneşin ancak ucu görünüyordu şimdi, ortalık iyice gölgelenmişti. Fakat yerleri nal sesleriyle titreten «alaman bayga» akşamın mavi serinliğinde bütün şiddetiyle sürüp gidiyordu. Atlılardan ne bağıranlar vardı, ne de birbirlerini kovalayanlar; koşturanları delicesine bir hareket etme coşkusu sarmıştı, o kadar... Koşunun ritmine ve müziğine kendini kaptıran atlılar seli, geniş bir cepheye yayılarak bir tepeden öbür tepeye dalga halinde çalkalanıp duruyordu. Binicilerin yüzlerindeki gerginliğin, suskunluğun sebebi neydi acaba? Kazak tamburuyla Kırgız kopuzundan gürleyerek dökülen seslerin kaynağı akından akına koşan atların nal sesleri değil midir?

Irmağa yaklaşmışlardı. Irmak, koyulaşan kıyı bitkilerinin arkasından donuk donuk parlıyordu. Suyun karşısına geçtiler mi, oyun bitecekti, çünkü ötede köy vardı. Tanabay'la çevresindeki atlılar bölünmez bir bütün halinde koşularını sürdürüyorlardı. Gülsarı filonun ortasında, dört bir yandan korunan ana savaş gemisi gibiydi.

Fakat çok yorulmuştu Gülsarı, geçirdiği günün bütün ağırlığı omuzlarına çökmüştü. O anda bir adım bile atacak durumda değildi. Fakat iki yanda at koşturan yiğitler onu yularından çekiyorlar, yere düşmesini engelliyorlardı. Ötekiler ise arkadan ve yanlardan Tanabay'ı kolluyorlardı. Eyerinin önüne attığı keçi gövdesini göğsüyle bastırarak sımsıkı tutuyordu Tanabay. Başı bir o yana, bir bu yana sallanırken at üstünde güçlükle duruyordu. Ne onun, ne de kula atın kıpırdanacak güçleri kalmamıştı. Onlara eşlik eden yiğitler olmasa bir adım bile ilerleyemezlerdi. Herhalde insanlar eski günlerde savaş ganimetlerini böyle kaçırırlar, yaralı savaşçıları düşmana tutsak düşmekten böyle kurtarırlardı...

İşte çimenlik, işte ırmak, işte dibi çakıl taşlarıyla döşeli geçit. Irmaktan geçecekleri yer karanlıkta bile seçiliyordu.

Atlılar hızlarını kesmeden daldılar ırmağa, sular köpürüp karıştı, sıçrayan damlalar bulut olup yükseldi. Nalların taşlara çarpmasından çıkan şakırtılar arasında yiğitler kula atı karşı kıyıya çıkardılar. Oyun bitmiş, zafer kazanılmıştı.

Atlılardan biri keçi gövdesini Tanabay'ın eyerinden alarak köye seğirtti.

Kazaklar ırmağın öbür yakasında kaldılar.

— Oyun için teşekkür ederiz! diye bağırdılar Kırgızlar.

Onlar da;

— Esen kalın! Güze gene karşılaşacağız! diyerek atlarını geri-

ye çevirdiler.

Ortalık iyice kararmıştı. Konuk olarak alıkonan Tanabay içeride oturuyor, Gülsarı ise öteki atlarla birlikte avluda bağlı duruyordu. Eyere vurulduğu ilk gün sayılmazsa, hiç bu kadar yorulduğunu anımsamıyordu kula hayvan. Ne var ki, o zaman zora alışmamış, dayanıksız bir hayvandı.

Konuşmalar hep onun üstüneydi.

– Tanabay, Gülsarı'nın onuruna içelim! O olmasa bugün zafer yüzü görmezdik.

– Demir kır at da çetin cevizdi doğrusu. Ya Kazak delikanlısına ne demeli? Bir çocuk, ilerde yaman bir oyuncu olacağa benziyor.

– Doğru. Tanabay keçiyi kaptıktan sonra Gülsarı'nın yassılarak fırtına gibi geriye dönüşü gözlerimin önünden gitmiyor. Heyecandan soluğum kesildi bir an.

– Hiç sorma. Eski zamanlar olsa da yiğit savaşçılar onunla akına çıksalardı. At değil, fırtına, fırtına!

– Tanabay bu hayvanı ne zaman kısraklarının yanına salacaksın?

– Çoktandır onların peşinde, ama ben bırakmıyorum. Daha erken. Önümüzdeki bahar tam kıvamına girecek. Biraz tavlansın diye bu sonbahar çayıra salacağım.

Hepsinin kafaları dumanlanmıştı. Onlar böyle «alaman bayga»yı, Gülsarı'nın üstünlüklerini inceden inceye anlatadursunlar; Gülsarı dışarıda terleri soğurken gemini geveleye geveleye bekliyordu. Sabaha dek böyle aç bekleyecekti. Fakat onun derdi açlık değildi. Omuz başları sızlıyor, uyuşan bacakları karıncalanıyor, toynakları cayır cayır yanıyordu. «Alaman bayga»nın uğultusu hâlâ kulaklarındaydı. Çığlıklar, kovalamacalar aklından çıkmıyordu. Zaman zaman ürperiyordu Gülsarı, arada bir horultulu sesler çıkararak kulaklarını dikiyordu. O anda serbest kalabilse, çayırlıkta öbür atların arasında rahatça yuvarlanıp yorgunluğunu atabilseydi. Fakat sahibi hiç de geleceğe benzemiyordu.

Çok sürmedi, Tanabay sallana sallana belirdi karanlıkta. Genzini yakan, keskin bir koku yayılıyordu ondan. Sahibini böyle bir durumda pek görmemişti Gülsarı, fakat aradan bir yıl geçecek, bu keskin koku üstüne sinmiş bir adamla her gün yüz yüze gelecekti. Ondan sonra da hem bu adamdan, hem de alkol kokusundan nef-

ret edecekti.

Tanabay atının yanına gelince perçemini okşadı, elini bellemesini altına soktu.

— Nasıl, terin soğudu mu biraz? Çok mu yoruldun? Yorgunluktan ben de ölüyorum. Niye ters ters bakıyorsun öyle? İçki içtim diye mi? İçtimse senin onuruna içtim. Bayram bugün. Gene de ölçüyü kaçırmadım. Savaşta bile ne kadar içeceğimi bilirdim. Hadi, yan yan bakma öyle Gülsarı! Obaya gidelim de dinlenelim...

Atının kolanını sıkıladı, evden çıkan arkadaşlarıyla bir süre daha konuştu, sonra hep birlikte atlarına binerek dağıldılar.

Köyün uykuya dalmış sokaklarından yürüdü Tanabay. Pencereler karanlıktı, dışarda çıt çıkmıyordu. Tarlada çalışan bir traktörün gürültüsü uzaklardan belli belirsiz işitiliyordu. Ay dağların üstünde yükselmişti. Bahçelerdeki elma ağaçları bembeyaz çiçekler içindeydi. Yakınlardan bir bülbül ötüşü geliyordu. Nedense koca köyde tek bülbül vardı. Kuşcağız kendi sesine kulak vererek ötüyor, bir süre sustuktan sonra yeniden cıvıldamaya, şakımaya başlıyordu.

Tanabay atını durdurarak;

— Şu güzelliğe bak! dedi. Ne kadar sessiz! Bülbül sesinden başka çıt çıkmıyor, anlıyor musun Gülsarı? Nerden anlayacaksın? Senin yılkının yanına gitmekten başka düşündüğün var mı?

Demirci dükkânının önünden geçiyorlardı. Buradan köyün en dıştaki sokağına sapacaklar, ondan sonra da ırmağı geçip yılkının bulunduğu yere gideceklerdi. Fakat sahibi onu nedense ters yöne döndürdü. Tekrar köyün içine girdikten sonra sokağın bitimindeki bir evin önünde, o kadının evinin önünde durdular. Küçük kız çocuğuyla birlikte koşturan ufacık köpek havlaya havlaya dışarı çıktı, fakat az sonra susarak kuyruğunu sallamaya başladı. Sahibi eyerinin üstünde dalgın dalgın bekledikten sonra Gülsarı'nın dizginlerini kararsızca çekti.

Yürüdü, Gülsarı. Tanabay ırmağa inen yola saptı, yola girer girmez atını hızla sürdü. Gülsarı yılkının bulunduğu yere bir an önce varmak için can atıyordu. Çimenleri geçtiler, işte ırmak önlerindeydi. Atın nalları kıyı taşlarında şakırdadı. Gürüldeyerek akan ırmağın suyu buz gibiydi. Tam geçidin ortasına varmışlardı ki, Tanabay atının dizginlerini sertçe geriye çekti. Sahibinin yanlışlık yaptığını düşünen Gülsarı kafasını silkti. Ne diye geriye dönüyorlardı? Durmadan ileri geri koşturmanın bir anlamı var mıydı? Bunun üze-

rine sahibi de böğrüne kamçıyı yapıştırdı. Dövülmekten hiç hoşlanmazdı Gülsarı. Gemini öfkeyle geveleyerek istemeye istemeye geri döndü. Çimenleri yeniden geçtiler, gene yola girdiler, o eve doğru yürüdüler.

Evin önüne varınca sahibi üstünde kararsız kararsız kıpırdandı, dizginlerini bir o yana, bir bu yana çekmeye başladı. Onun ne yapmak istediğini bir türlü anlamıyordu Gülsarı. Sonunda avlu kapısının önünde durdular. Hoş, kapı denilemezdi buna. Çarpılmış iki direkten başka bir şey yoktu ortada. Ufak köpek gene havlaya havlaya çıktı, az sonra kuyruğunu sallamaya başladı. Evin içi sessiz ve karanlıktı.

Tanabay atından inerek avluya geçti. Rahvan atını da peşinden çekiyordu. Pencereye yaklaşınca camı tıklattı.

— Kim o? diye seslendi biri içeriden.

— Benim, Bübücan, aç kapıyı. İşittin mi, ben geldim.

Odanın ışığı yandı, pencereye donuk bir aydınlık vurdu.

Az sonra Bübücan göründü kapıda, üstünde yakası açık beyaz bir gecelik vardı, siyah saçları omuzlarına dökülmüştü. Sıcak bir ter kokusuyla o garip yabani ot kokusu yayılıyordu kadından.

— Ne o? Gecenin bu vaktinde aklına nerden esti? diye sordu.

Tanabay alçak sesle;

— Kusura bakma, dedi. Keçi kapmaca oyunundan geç döndük de... Çok yoruldum, at da bitti. Hayvan biraz dinlensin istedim. Biliyorsun, yılkı çok uzak...

Bübücan sesini çıkarmadı.

Ay ışığı vurmuş duru su diplerindeki taşlar gibi gözleri parlayıp söndü. Gülsarı, onun, yanına yaklaşıp boynunu okşamasını beklediyse de umduğunu bulamadı.

Kadın omuzlarını silkti.

— Hava da soğuk. E, ne duruyorsun orada? Madem öyle, gir içeriye. (Yavaşça güldü) Nereden de geldi aklına? Demin sen evin önünde gezindikçe benim de içim gidiyordu. Küçük bir çocuk gibisin.

— Geliyorum şimdi. Şu atı bağlayayım.

— Köşeye, duvara bağlayıver.

Gülsarı sahibinin ellerinin böylesine titrediğini ilk kez görüyordu. Ağzından gemi çıkarırken elleri birbirine dolaştı. Yan kayışlardan birini çözmek için uzun zaman uğraştı, ötekini çözmeyi unuttu.

Sonra kadınla birlikte içeriye girdiler, az sonra penceredeki

ışık söndü.

Yabancı bir avluda bulunmak Gülsarı'yı tedirgin ediyordu.

Ay gökte pırıl pırıldı. Gülsarı başını kaldırıp duvarın üstünden bakınca, gecenin karanlığında göklere yükselen, mavi parıltılı dağları gördü. Kulaklarını oynatarak çevreyi dinlemeye koyuldu. Şarıldayarak akıyordu arktaki su. Aynı traktör tarlada uzaktan uzağa takırdıyor, bahçelerin tek bülbülü ötüşünü sürdürüyordu.

Komşunun bahçesindeki elma ağacından dökülen çiçekler başını, yelesini sessizce örtüyordu Gülsarı'nın.

Gece aydınlanmaya başlamıştı. Gülsarı gövdesinin ağırlığını bir bacağından ötekine vererek durmadan kıpırdanıyor, sahibinin gelmesini sabırla bekliyordu. Ondan sonra kaç kez daha orada bekleyeceğini, avluda dikile dikile sabahlayacağını nereden bilecekti zavallı hayvan?

Şafak sökerken Tanabay evden çıktı, sıcak elleriyle atının yularını başına taktı. Şimdi onun ellerine de tanımadığı otun tuhaf kokusu sinmişti.

Tanabay'ı geçirmek için Bübücan da çıktı dışarıya. Adama sokuldu, uzun uzun öpüştüler.

— Bıyıkların yüzümü daladı, dedi Bübücan. Hadi, elini çabuk tut biraz, sabah oluyor.

Ondan sonra da gitmek için davrandı.

— Bübü, dur, gitme.

Tanabay kadını durdurduktan sonra başıyla atını gösterdi.

— Onu okşa, sev biraz. Hatırımızı kırma.

— Tüh, Gülsarı'yı unuttuk. (Atı görünce gülmeye başladı.) Bak şuna, üstü başı çiçek içinde kalmış.

Kadın tatlı sözler söyleyerek, alnı akıtmalı küçük doru kısrağın dudakları gibi gergin, yumuşak elleriyle Gülsarı'yı sevmeye, okşamaya başladı.

Irmağı geçince Tanabay bir türkü tutturdu. O türkü söylerken yürümek pek hoşuna gidiyordu rahvan atın, yaylakta yılkıya bir an önce kavuşmak için can atıyordu.

Mayın ayında Tanabay'ın şansı iyi gidiyordu. Yılkıyı geceleri otlatma sırası ona gelmişti. Böylece kula at bir çeşit gece yaşamı sürmeye başladı. Gündüzleri otluyor, dinleniyor; geceleyin ise, sahibi yılkıyı otlaması için bir vadiye sürdükten sonra, onu sırtına alıp o kadının evine götürüyordu. Şafak sökerken de, daha ortalık iyice aydınlanmadan, at hırsızları gibi yol, iz aramadan atları bıraktıkları

vadiye koşuyorlardı. Buraya gelince sahibi atları toplayıp sayıyor, ancak o zaman rahat bir soluk alıyorlardı. Kula atın işi hiç de kolay değildi. Sahibi iki işi bir arada yürütmek istediğinden, bilinmez yollardan bir oraya koşuyordu, bir buraya. Fakat Gülsarı buna ne diyebilirdi ki?

Oysa Gülsarı'nın istediği şey bambaşkaydı. Onun elinden gelse yılkıdan hiç ayrılmazdı. Çünkü erkekleşiyordu Gülsarı. Yılkının baş aygırı onu biraz at yerine koymaya başlamıştı, ama aynı kısrağa kur yaparlarken sık sık çatışıyorlardı. Gülsarı'nın boynunu havaya kaldırıp kuyruğunu dikerek yılkının çevresinde kurumlanması son zamanlarda bir hayli artmıştı. İkide bir kızışıyor, uzun uzun kişneyerek kısrakları kalçalarından ısırıyordu. Dişiler bundan pek hoşlanıyor olmalılar ki, yılkı aygırının kıskanmasına aldırmadan onun yanına geliyorlardı. Gülsarı'nın bu hırçın, kaşarlanmış aygırdan aldığı karşılık yenir yutulur cinsten değildi. Gene de avluda sabaha dek dikilmektense, yılkı aygırının yanından yüreği ağzına gelerek kaçmak bin kez iyiydi. Çünkü orada kısrakları çok özlüyordu. Yatışıp kendine gelene dek ayaklarıyla durmadan toprağı dövüyordu. O olay başlarına gelmese bu gece gezileri kimbilir daha ne kadar sürerdi!..

O gece kula at avludaki aynı yerde gene sahibini bekliyordu. Yılkıdaki arkadaşlarını düşüne düşüne uykusu gelmişti. Yularının ucu çatının kirişlerinden birine kısaca bağlandığı için yatamıyor, başı önüne düştüğü zamanlar gem ağız boşluğuna oturarak acıtıyordu. Fakat uykudan başını kaldıramıyordu hayvancağız. Bulutlar gökyüzünü örtmüş, havaya bir ağırlık çökmüştü.

Yarı uyku, yarı uyanıklık arasında Gülsarı ağaçların yerlerinden sökülürcesine sarsılmaya, dalları kırılacakmış gibi hışırdamaya başladıklarını işitti. Avlunun orta yerinde patlayan rüzgâr boş bir bakracı paldır küldür yuvarladı. İpte asılı çamaşırları kaptığı gibi uzaklara götürdü. Köpek önce sırtararak hırladıysa da sonra kaçacak delik aramaya başladı. Kula at öfkeyle pofurdadı, kuşku içinde kulaklarını dikti. Başını duvarın üstüne kaldırarak bozkırın enginliklerine, toplanan kara bulutların korkunç bir gürültüyle yaklaştığı yerden bütün dikkatiyle baktı. Bir an sonra devrilen bir ağacın çatırtısıyla gök gürledi, üst üste çakan şimşek bulutları baştan başa aydınlattı. Ardından yağmur boşandı. Kula at bağlı olduğu yerde sırtına kamçı yemişcesine silkindi, yılkının başına geleceklerden

korktuğu için acı acı kişnedi. Soyunun düşebileceği tehlike karşısında kökleşmiş bir içgüdüyle hareket ediyordu. İçgüdüsü onu yardıma çağırıyordu sanki. Aklı başından gittiği için yularına, gemine, kıldan örme bağına, onu oraya bağlayan her şeye korkusuzca başkaldırdı. Delirmiş gibi sağa sola atılmaya, ayaklarıyla toprağı kazmaya, yılkıdan bir yanıt alır umuduyla durmadan kişnemeye başladı. Fakat uluyan, kükreyen fırtınadan başka bir ses gelmiyordu. Ah, tokadan kurtulup gidebilseydi oradan!..

O sırada sırtında beyaz fanilasıyla sahibi dışarı fırladı, ardından da beyaz iç çamaşırlarıyla kadın çıktı. Yağmurun altında bir anda ikisi de koyulaştılar. O anda bir şimşek çaktı; evin bir bölümü ile rüzgârda çarpan kapısını karanlıktan aydınlığa çıkarırken, iki insanın yüzünü, korkudan irileşmiş gözlerini masmavi aydınlattı.

Tanabay atı çözmek için atılırken;

— Dur! Dur! diye haykırıyordu.

Fakat atın onu dinlediği yoktu. Vahşi bir hayvan gibi sahibinin üstüne saldırdı; ayaklarıyla duvarı dövmeye, bağlarından kurtulmak için çırpınmaya başladı. Bunun üzerine Tanabay duvara sine sine ata yaklaştı, başını bir koluyla koruyarak ileri atılıp atın yularına asıldı. O anda da;

— Çabuk çöz! diye bağırdı kadına.

Kadın bağını çözer çözmez Gülsarı şaha kalktı, Tanabay'ı avluda sürüklemeye başladı.

— Çabuk kamçıyı ver!

Bübücan kamçıyı getirmeye koştu.

Tanabay kamçıyı atın yüzüne gözüne, rastgele vuruyordu.

— Dur! Dur diyorum sana! Öldürürüm yoksa!

Eyerin üstüne bir oturabilse, yılkısının başında bulunabilseydi. Kimbilir orada neler olmuş, fırtına atları nereye götürmüştü?

Kula at da bir an önce yılkının yanına gitmek için can atıyordu. Hiç gecikmeden oraya, içgüdüsünün onu sürüklediği yere yetişmeliydi. Bu yüzden durmadan kişniyor, şaha kalkıyor, buradan kurtulmak için çırpınıyordu. Bir yandan da bardaktan boşanırcasına yağmur yağıyordu. Yağmurla birlikte fırtına esiyor, şimşek üstüne şimşek çakarken gürlemelerin ardı arkası kesilmiyordu.

Tanabay:

— Tut! diye bağırdı.

Bübücan atın yularını tutar tutmaz üstüne atladı. Tanabay eye-

rin üstüne oturma fırsatını bile bulamamış, ancak yelesine yapışabilmişti ki, Gülsarı kadını su birikintisine düşürdükten sonra yerde sürükleyerek avludan dışarıya ok gibi fırladı.

Ne dizgine, ne kırbaca, ne sahibinin bağırmasına aldırdığı vardı Gülsarı'nın. Yolunu ancak sezgisiyle bularak, kamçı gibi çarpan sağanak, fırtına ve karanlık arasından deli gibi koşuyordu. Sözünü geçiremeyen binicisini köpürerek akan ırmaktan, kükreyen sellerden, gökgürültüleri arasından, çalılıklardan, hendeklerden, yarlardan aşırarak hızla ilerliyordu.

Ne yarışlarda, ne keçi kapmaca oyunlarında, ne başka bir yerde bu fırtınalı gecede koştuğu kadar koşmamıştı.

Kuduran atının onu nereye götürdüğünü bilmiyordu Tanabay. Yüzünü, omuzlarını kırbaçlayan yağmur çarptığı yerleri cayır cayır yakıyordu. Beynini oyan tek düşünce atlarıydı o anda. «Yılkı kimbilir nerededir şimdi? Atlar ne durumdalar? Tanrı korusun; ovaya, demiryoluna inerlerse mahvolurum. Ulu Tanrım, sen bana acı! Ey, erenler, neredesiniz? Yardımınızı esirgemeyin benden! Gülsarı, ne olur, düşme! Beni bozkıra, yılkının bulunduğu yere götür! diye yalvarıyordu.

Şimşeğin göz kamaştıran aydınlığı gecenin örtüsünü beyaz bir alev gibi ikiye bölüyordu. Sonra karanlık yeniden kavuşuyor, fırtına öfkeyle kükrüyor, sağanak dalgaları sağa sola savruluyordu.

Sonra bir daha aydınlık, gene karanlık; bir daha aydınlık, gene karanlık...

Kula at ikide birde şaha kalkıyor, boğazını yırtarcasına kişniyordu. Çağırıyor, ses veriyor, arıyor, bekliyordu. «Neredesiniz? Ses verin!» Fakat yanıt yerine göklerin gümbürtüsü geliyordu. Bunun üzerine tekrar koşuyor, tekrar arıyor, tekrar fırtınanın içine dalıyordu.

Hava aydınlanıyor, kararıyor; aydınlanıyor, kararıyordu...

Ancak sabaha karşı dindi fırtına. Bulutlar yavaş yavaş dağıldı. Fakat gök gürlemesi uzaktan uzağa sesini duyuruyor; doğudan çatırtılar, patırtılar geliyordu. Hallaç pamuğu gibi atılan topraktan buğular yükseliyordu göklere.

Sağa sola dağılan yılkıyı toplamak için birkaç sığırtmaç dörtbir yana at koşturmuşlardı.

O sırada karısı da Tanabay'ı arıyordu. Daha doğrusu onun dönmesini bekliyordu. Geceleyin fırtına patlayınca başına komşu-

larını toplayıp kocasına yardıma koşmuştu. Yılkıyı bulup kuytu bir yere sokmuşlardı, ama bu sefer de kocası yoktu ortalarda. Komşular onun yolunu şaşırdığını ileri sürdülerse de kadıncağız Tanabay'ın kaybolmadığını biliyordu. Komşusunun yetişkin oğlu; «Tanabay amca işte orada, Caydar teyze! Atıyla bize doğru geliyor» diye bağırdığı zaman yerinden bile kıpırdamadı. Baştan çıkmış kocasının dönüşünü atının üstünde sessizce seyretti, hepsi o kadar...

Bir gecede zayıflayan atının sırtında Tanabay'ın içler acısı bir görünüşü vardı. Şapkası başından düşmüştü, üstü başı sırılsıklamdı, Gülsarı sağ ayağı üstünde topallıyordu.

Komşunun oğlu atını koşturarak yanına vardı.

— Biz de sizi arıyorduk! Caydar teyze çok merak etti.

Ah, toy çocuk! Senin böyle şeylere aklın erer mi?

— Yolumu şaşırdım, diye homurdandı Tanabay.

Böylece karısıyla yüz yüze geldiler. Fakat ağızlarını açıp tek söz söylemediler birbirlerine. Delikanlı yılkıyı yardan çıkarmak için ayrıldığı zaman karısı alçak sesle;

— Ne o, giyinmeye bile fırsat bulamamışsın, dedi. İyi ki çizmelerinle pantolununu giymişsin. Kocaman adamsın, utanmadın mı? Çocukların nerdeyse boyun kadar olacak.

Tanabay susuyordu. Susmasa ne söyleyebilirdi ki,

Komşunun oğlu o sırada yılkıyı kovuktan çıkarmıştı. Atların, tayların hepsi de sapasağlamdı.

Caydar delikanlıya;

— Hadi, Altıka, obaya dönüyoruz, dedi. Bugün bakalım işleri nasıl yoluna koyacağız? Fırtına bütün çadırları devirmiş; gidip de bir an önce toplayalım.

Sonra Tanabay'a dönerek alçak sesle.

— Sen burada bekle, dedi. Üst baş, biraz da yiyecek bir şeyler getireyim. Bu kılıkla insanların karşısına nasıl çıkacaksın?

Tanabay başını salladı.

— İlerde, aşağıda bekleyeceğim.

Onlar gidince Tanabay yılkıyı otlağa sürdü. Uzun bir yol vardı önlerinde. Güneş çıkmış, ortalık ısınmıştı. Canlanan bozkırda buğular tütmeye başladı. Havaya yağmur ve körpe ot kokusu yayılmıştı.

Atlar yarlardan, çataklardan aşarak tepelere çıktılar. Buraya gelince Tanabay'ın önünde apayrı bir dünya açıldı. Beyaz bulutla-

rın örttüğü ufuklar enginlere dek uzanıyordu. Geniş, açık bir gökyüzü alabildiğine yükseliyordu yukarıda. Bozkırın derinliklerinde bir tren, dumanını tüttüre tüttüre gidiyordu.

Tanabay atından inerek otların üstünden yürüdü. O sırada «pır» diye yanından uçan bir çayır kuşu yükseklerde ötmeye başladı. Başı önünde bir süre yürüdü Tanabay, sonra birdenbire yere kapandı.

Gülsarı onu hiç bu durumda görmemişti. Yüzükoyun kapaklandığı yerde hüngür hüngür ağlayan sahibinin omuzları inip inip kalkıyordu. Utancından, üzüntüsünden ağlıyordu Tanabay; yaşamında son kez eline geçen mutluluğu yitirdiğini biliyordu. Çayırkuşu ise yukarıda cıvıldıyor, cıvıldıyordu.

Ertesi gün yılkılar yaylanın yolunu tuttular. Buralara artık bir yıl sonra, baharın ilk günleriyle birlikte döneceklerdi. Göçebeler ırmağın kıyısını izleyerek köyün önünden geçip gidiyorlardı. Davarlar, sığırlar, yılkılar dizi dizi yola koyuldular. Sırtına denk vurulmuş develer, atlar, hayvanlara binmiş kadınlar, çocuklar görülüyordu yol boyunca. Kervanların yanında kıllı köpekler koşuyordu. Bağırıp çağrışmalar, kişnemeler, melemeler birbirine karışıyordu.

Tanabay yılkısını büyük çayırlıktan sürdü, bir süre önce şenliklerin düzenlendiği tepenin yanından geçerken köye bakmamaya çalışıyordu. Köyün kıyısındaki eve gitmek için dizginleri çeken Gülsarı bu yüzden ondan bir kırbaç yedi. Alnı akıtmalı küçük doru kısrağın dudakları gibi gergin, yumuşak elleri olan kadının evine uğramadan geçtiler gittiler...

Yılkı düzenli bir koşu tutturmuştu.

Gülsarı sahibinin türkü söylemesini istiyordu, fakat çıt çıkmıyordu ondan. Köy gerilerde kalmıştı. Hoşça kal köy, Dağlar göründü bize. Hoşça kal, bozkır, bahara görüşmek üzere esen kal! Yolumuz yayla bizim!

6

Gece yarısı yakındı. Artık Gülsarı'nın adım atacak gücü kalmamıştı. Yara dek en azından on kere duraklayarak sürüklene sürük-

lene gelmişti, ama bundan öteye gitmeye gücü yoktu. Yaşlı adam atından daha fazlasını istemeye hakkı olmadığını anladı. Gülsarı insan inler gibi acı acı, derinden derinden inledi. Yatmak isteyince de Tanabay ona engel olmadı.

Soğuk toprakta yatarken başını bir o yana, bir bu yana sallayan Gülsarı durmadan inliyordu. Çok üşümüş olmalıydı, bütün bedenini bir titreme sarmıştı. Tanabay kürkünü çıkararak hayvanın sırtını örttü.

– Ne o, durumun o denli kötü mü? Çok mu üşüdün, Gülsarı? Oysa eskiden hiç üşümezdin.

Tanabay bir şeyler daha mırıldandıysa da Gülsarı hiçbir şey dinleyecek durumda değildi. Yüreğinin vuruşları kafasının içinde zonkluyordu sanki. Yüreği ha durdu, ha duracaktı. Korku içinde kaçan bir yılkının ayak sesleri duyuluyordu bu vuruşlarda: Tum tum, tum tum, tum tum.

Dağların ardından yükselen ay dede sisle gökyüzünde asıldı kaldı. Bir yıldız sessizce kayarak söndü...

– Burada yat sen, ben gidip biraz çalı çırpı toplayayım.

Önceki yılkıdan kalma kuru çalıları toplamak için Tanabay bir hayli dolaştı. Bir kucak toplayana dek dikenler ellerini çizmişti. İkinci sefer ne olur ne olmaz diye bıçağını da alarak yardan aşağıya indi. Geldiğine de iyi etmişti, bir sürü ılgın vardı burada. Çok sevindi, büyük bir ateş yakacaktı.

Gülsarı yakınında yanan ateşten her zaman korkardı. Yüzüne hem duman, hem sıcaklık vurduğu halde bu sefer hiç korkmadı. Tanabay yere serdiği çuvalın üstüne oturdu; ateşe sırayla bir demet ılgın, bir demet kuru çırpı atarak ellerini ısıtmaya başladı. Arada bir kalkıp atın üstündeki kürkü düzeltiyor, sonra tekrar sessiz sessiz ateşi seyre koyuluyordu.

Gülsarı biraz ısınmış, titremesi geçmişti, ama gözlerindeki bulanıklık eskisi gibi duruyordu. Üstelik göğsü sıkışıyor, zorlukla soluk alıyordu. Yel estikçe ateş bir parlıyor, bir sönüyordu. Eski sahibi olan karşısındaki yaşlı adam karanlıkta görünüp görünüp kayboluyordu. Uyuklama arasında, Gülsarı, fırtınalı bir gecede bozkırda koştuğunu düşledi. Kişniyor, şaha kalkıyor, yılkıyı arıyor, fakat bulamıyordu. Şimşek şimşek üstüne çakıyordu.

Hava bir aydınlanıyor, bir kararıyor; bir aydınlanıyor, bir kararıyordu...

7

Kış gitti, ama çobanlara yeryüzünde yaşamanın sandıkları denli zor olmadığını göstermek için bir süreliğine gitti. Sonra gene gelecek, ardından havalar ısınacaktı. Baharda hayvanlar semirecek, et süt bollaşacak, şenliklerde at koşuları düzenlenecekti. Döl dökümüyle birlikte iş güç artarken, koyunlar kırpılacak, kuzular büyüyecek, arkasından göç mevsimi gelecekti. Bu arada herkes özel yaşamında sevgileri ayrılıklarıyla, doğumları ölümleriyle, çocuklarının başarılarıyla ya da yatılı okullardan aldıkları kötü haberler üzerine «Yanımızda okusa daha mı iyi olurdu?» üzüntüsü içinde başarısızlıklarıyla yakından ilgileneceklerdi. Dertler bitmez, kimbilir daha bir nice şeyler olacaktı. Fakat kışın sıkıntıları hiç olmazsa bir süreliğine unutulacaktı. Bir sürü ölümle biten salgın hayvan hastalıkları, donlar, delik çadırlar, soğuk ağıllar ertesi kışa dek kimsenin başını ağrıtmadan yalnız dosyalarda, tutanaklarda kalacaktı. Derken beyaz devesiyle gelerek kış birdenbire bastıracaktı. Zavallı çoban, ovada da olsa, yaylada da, sertliğini göstermek için onu arayıp bulacaktı kış baba; dertlerini bir süreliğine unutan çoban her şeyi yeni baştan anımsayacaktı. Yirminci yüzyılda da olsak kış hükmünü aynı biçimde sürdürmektedir...

O zaman da aynı şeyler oldu. Sıskalaşan sığır, koyun, at sürüleri yayladan inerek bozkıra yayıldılar. Bahar gelmiş, kışı çıkarmışlardı.

Gülsarı o baharı yılkının aygırı olarak boydak geçirdi. Tanabay onu çok seyrek eyere vuruyordu. Çiftleşme mevsimi yaklaştığı için böyle yapmak gerekiyordu zaten.

İyi bir aygır olacağa benziyordu Gülsarı. Yumuşak tüylü tayları baba sevgisiyle koruyor; analarının gözünden biraz uzağa gidecek, tökezleyip yere düşerek yılkıdan ayrılacak olsalar hemen yanlarında bitiyordu. Bir erdemi daha vardı: Atların boşu boşuna rahatsız edilmelerinden hiç hoşlanmıyor, böyle durumlarda yılkıyı oradan uzaklaştırıyordu.

O kış kooperatif çiftliğinde değişiklikler olmuştu. Hastalanan Çoro bölge hastanesine yatmış, görevlerini de yeni atanan başkana

devretmişti. Kalp rahatsızlığı iyice artmıştı adamcağızın. Tanabay arkadaşını yoklamayı çok istiyordu, ama bir türlü fırsat bulamıyordu. Sığırtmaç demek bir sürü çocuğun anası demekti. Hele kışın ve baharda işten başını kaşıyacak vakti olmazdı. Hayvan makine değil ki, «Şarteli indireyim de gideyim» deyince işler bitsin. Bu yüzden yılkıyı bırakıp hastaneye gidemedi, zaten yardımcısı da yoktu. Şimdi yardımcı yerine kadroda karısı görünüyordu. Her ne kadar işçi ücreti düşükse de iki kişinin kazancı yetmiyordu onlara. Geçim için bunu yapmak zorundaydı Tanabay.

Oysa Caydar'ın kucağında bebek vardı, bu durumda yılkıyı kocasıyla nöbetleşe güdebilir miydi! Tanabay gece gündüz atların başından ayrılamıyordu. Neyse, komşu yılkının sığırtmaçlarından biri bir günlüğüne yerine bakmaya söz verdi. Taburcu edilip köye döndüğü haberi geldi. Bunun üzerine Tanabay karısıyla konuştu. Çoro'nun evine yayladan döndükten sonra gitmeye karar verdiler. Yayladan yeni indikleri bir sırada, daha vadideki obaya alışmadan başına gelen bir olayı anımsadıkça bugün bile Tanabay'ın kanı beynine sıçrar.

Ün yapmış rahvan at bir bakıma insanın başına beladır. Çünkü bütün amirlerin gözü onda kalır. Ünü yayıldıkça kıskançlık da artar.

O gün sabahtan atları otlağa süren Tanabay çadıra kahvaltı yapmaya dönmüştü. Küçük kızı dizinde, bir yandan kahvaltı ediyor, bir yandan da karısı ile yapılacak işlerini konuşuyordu.

Yatılı okulda okuyan oğluna uğrayacak, ilçe merkezine inmişken çarşıya alışverişe çıkacaktı. Karısına, çocuklarına kullanılmış giyim eşyası alması gerekiyordu.

Çayını içerken;

— Öyleyse gidip kula atı eyerleyeyim, dedi. Hayvanı hiç rahatsız etmek istemiyorum, ama bugün gidip dönmem gerek. Neyse, bu son olsun.

— Kendin bilirsin.

O sırada dışardan nal sesleri duyuldu. Obaya bir gelen vardı.

Tanabay;

— Bak bakalım, gelen kimmiş? dedi karısına.

Karısı az sonra geriye dönerek hara müdürü İbrahim'le tanımadığı birinin onu görmek istediklerini söyledi.

Tanabay küçük kızını kucağına aldı, istemeye istemeye çadır-

dan dışarı çıktı. Şu İbrahim denen adamı hiç sevmezdi, ama konuğa saygı göstermek gerekiyordu. İbrahim'i neden sevmediğini de bilmiyordu Tanabay. Başkalarına bakarak oldukça saygılıydı ama, gel gelelim kaypakça tavırları vardı. İbrahim hesap kitap işlerinden başka elini hiçbir şeye sürmezdi.

Çiftliğin hara bölümünde ayrıca bir çalışma yapılmadığı için her sığırtmaç yılkısıyla başbaşa bırakılmıştı. Parti toplantılarında Tanabay bu durumu birçok kez gündeme getirmiş; her seferinde ona hak vermişler, İbrahim eleştirilerinden dolayı ona teşekkür etmiş, fakat aksaklıklar gene sürüp gitmişti. Neyse ki dayanıklı, sabırlı adamlardı sığırtmaçlar, Çoro onları kendi eliyle seçmişti.

Atından inen İbrahim gülerek kollarını açtı.

— Selamünaleyküm, ağa! İbrahim bütün yılkıcılara «ağa» derdi.

Tanabay yakınlık göstermeden;

— Aleykümselam, dedikten sonra gelenlerin ellerini sıktı.

— İşler nasıl gidiyor bakalım? Atlar ne durumda? Sen nasılsın, Tanabay?

İbrahim alışılmış soruları ardarda sıralarken etli yanakları alışılmış gülümsemeyle gevşiyordu.

— Eh, kötü sayılmayız.

— Oh, oh, iyi. Zaten sana güvenim var.

— Hadi, çadıra buyurun.

Caydar konuklarının altına yeni bir keçe serdi, oturmaları için keçi postuyla kaplanmış minderler koydu.

İbrahim onun hatırını da sordu.

— Merhaba, Caydar yenge! Siz nasılsınız bakalım? Ağamıza iyi bakıyor musunuz?

— Hoş geldiniz. Buyurun, oturun.

Herkes yerine oturunca Tanabay;

— Hanım, bize kımız doldur, dedi.

Kımızlarını içtiler, havadan sudan konuştular. İbrahim;

— Şimdi yapılacak en iyi iş hayvancılık, diye konuşmasını sürdürdü. Yazın hiç olmazsa bol bol et süt bulunur. Tarla işlerinden, öteki uğraşlardan hayır yok. Onun için yılkı beslemek, sürü beslemek en akıllıca iş. Doğru söylemiyor muyum, Caydar yenge?

Caydar onu başıyla onayladı, Tanabay karşılık vermedi. İbrahim'in bu konudaki düşüncelerini biliyordu Tanabay. Her fırsatta

sözü hayvancılığa getirir, haline şükretmesini sezdirmeye çalışırdı. Tanabay ona dilinin ucuna geliveren sözleri söylemekten zor tutuyordu kendini. «Eti sütü bol yerlerde oturanların yanında bizlerin sözü mü olur?» deyiverecekti bir gün. Ya tarla işçilerinin durumu? Karın tokluğuna daha ne kadar çalışacaklardı? Savaştan önce böyle miydi ya? Hasat sonu her eve iki üç araba tahıl dağıtılırdı. Şimdi de boş çuvallarını doldurmak için çalmadık kapı bırakmıyorlardı. Tahılı kendileri yetiştirdikleri halde karınları doyasıya ekmek yedikleri yoktu zavallıların. Parti toplantısıyla, görüşmelerle çözülecek sorunlar değildi bunlar. Çalışmalarının karşılığında insanlara tatlı sözden başka bir şey veremediği için yıprandı Çoro'nun kalbi. Fakat içinde biriken öfkeyi İbrahim'in yüzüne haykırmanın ne yararı olabilirdi? Üstelik lafı da fazla uzatmak istemiyordu. Konuklarını bir an önce uğurlamalı, rahvan atı eyerleyip ilçeye gitmeliydi. Akşam olmadan bitirilecek bir sürü işi vardı. Fakat onların buraya niçin geldiklerini bile bilmiyordu. Damdan düşer gibi sormak da uygun kaçmazdı.

İbrahim'le birlikte gelen sessiz gence dönerek sordu:

– Deminden beri seni tanımaya çalışıyorum, delikanlı. Rahmetli Abalak'ın oğlu musun?

– Evet, onun oğluyum.

– Ya? Yıllar ne kadar da çabuk geçiyor! Yılkıya bakmaya mı geldiniz?

– Hayır, biz...

İbrahim gencin sözünü kesti.

– Benimle birlikte geldi. Görülecek bir işimiz var da... Fakat onu sonra görüşürüz. Caydar yenge, kımızınız nefis doğrusu. Mis gibi de kokuyor. Bir bardak daha doldurur musun?

Gene şundan bundan konuşuldu. Tanabay sonunun kötüye varacağını hissetmekle birlikte, İbrahim'in gelişinin asıl amacını bir türlü kestiremiyordu. En sonunda İbrahim cebinden bir kâğıt çıkardı.

– Bak, ağam, sana bir iş için geldik, dedi. Şu kâğıdı okursan anlarsın.

Tanabay kâğıdı içinden heceleyerek okudu. Gözlerine inanamıyordu. Kâğıtta iri, okunaklı harflerle şunlar yazılıydı:

«Emir.

Yılkıcı Bekasov'a.

Gülsarı'nın çiftlik ahırına binek atı olarak gönderilmesini rica ederim.

Kooperatif çiftlik başkanı (okunaksız bir imza)

5 Mart 1950.»

İşlerin birdenbire beklemediği bir biçime dökülmesi karşısında neye uğradığını şaşıran Tanabay kâğıdı dörde katlayarak ceketinin göğüs cebine soktu, gözlerini yerden kaldırmadan uzun uzun düşündü. Aslında haber hiç de beklenmeyecek cinsten değildi. Başkalarının işte kullanması, binmesi için yetiştirmiyor muydu atları? Yıllardır iş kollarına bir nice at vermişti! Ama Gülsarı'yı vermek, işte bu gücünün dışındaydı. Kula atını elinde tutmanın yollarını arıyordu Tanabay. Bu konuyu enikonu düşünmeli, karşısındakilere hiç açık vermemeliydi.

Kaygılanmaya başlayan İbrahim alttan alarak;

— İşte böyle önemsiz bir iş için sizi rahatsız ettik, Tanabay ağa, dedi.

Tanabay konuğunun yüzüne bir şey olmamış gibi baktı.

— Peki, İbrahim. İş elimizden kaçacak değil ya. Birer kımız daha içelim de öyle konuşuruz.

— Hay hay, içelim. Sen akıllı bir adamsın be, Tanabay.

Tanabay dişlerini gıcırdatarak; «Akıllıymışım... Senin kurnazca laflarına kanacağımı mı sanıyorsun, tilki?» diye düşündü.

Gene havadan sudan konuşmalar başladı. Artık acele etmenin gereği yoktu.

Tanabay'ın yeni çiftlik başkanıyla ilk karşılaşması böyle oldu. Daha doğrusu onunla değil de, okunaksız imzasıyla. Onun yüzünü görmemişti daha. Tanabay kışı yaylada geçirirken Çoro'nun yerine gelmişti yeni başkan. Dediklerine bakılırsa, sert bir adamdı, hep yüksek mevkilerde bulunmuştu. Daha ilk toplantıda dürüst çalışmayanları en ağır cezayla cezalandıracağını, iş gücünün en düşük verimini bile sağlayamayanları mahkemeye vereceğini bildirmişti. Kooperatif çiftliklerindeki bütün aksaklık çiftliklerin ufaklığından ileri geliyormuş. Onun için işletmeler genişletilince işler kendiliğinden düzelirmiş. Buraya gönderilişinin asıl nedeni buymuş. Yeni başkanın bütün amacı tarımın ve hayvancılığın, tekniğin en ileri verileriyle yapılmasını sağlamakmış. Herkesin tarımcılık ve hayvancılık kurslarından geçmesini gerekli görüyormuş.

Gerçekten de kurslar düzenlendi, sağa sola ilanlar asıldıktan sonra dersler verilmeye başlandı. Ama derslerde çobanlar uyuyormuş, kime ne? Bu, onların bileceği işti...

– Eh, Tanabay ağa, biz yavaş yavaş kalkalım.

İbrahim böyle söyleyerek Tanabay'ın vereceği karşılığı beklercesine yüzüne baktı. Bir yandan da çizmesinin düşen konçlarını kaldırıyor, tilki derisinden takkesini düzeltiyordu.

– Beni dinle, müdür bey. Başkana yanıtım şu: Gülsarı'yı vermiyorum. Çünkü yılkının aygırını elden çıkaramam. Şimdi döllenme zamanı.

– Aman, aman, Tanabay ağa, senin bütün derdin bu mu? Biz sana bir yerine beş aygır verelim! Korkma, bir kısrağın bile dölsüz kalmaz. Şunun korktuğuna bak!..

İşler tıkırında gidecek derken Tanabay'ın çıkışı karşısında şaşırmıştı İbrahim. Tanabay'ın yerinde bir başkası olsa konuşmayı hiç bu kadar uzatmazdı.

Fakat Tanabay demişlerdi ona, kardeşinin bile gözünün yaşına bakmamıştı. Onun için ayağını denk atmalı, aşağıdan almalıydı.

Tanabay alnındaki teri silerek;

– Aygırlarınız sizin olsun, dedi.

Sonra bir an düşündü, bir şeyi açık açık söylemeye karar verdi:

– Başkanına at mı bulamadın, beyim? Çiftliğin ahırına kıran mı girdi. Neden Gülsarı'nın üstünde bu kadar duruyorsunuz?

– Sen neler söylüyorsun, Tanabay ağa? Başkanımıza saygısızlık olmaz mı? Hepimizi yöneten bir insan; ilçe merkezine gidecek, onun da eşi dostu gelecek... Başkan demek, herkesin gözü üstünde adam demektir. Onun için...

– Bırak şimdi sen bunları! Başka ata binse onu kimse saymayacak mı yani? Herkesin gözü üstünde bir adamsa ille de rahvan ata mı binmesi gerekiyor?

– İlle de rahvan ata binmesi şart değil elbet. Gene de bir şeyler yapmak gerek... Şey, sen savaşta er değil miydin, Tanabay ağa? Sen otomobille giderken bir generalinin kamyona binmesi uygun kaçar mı? Kaçmaz ya!.. Er erliğini bilecek, general de generalliğini... Tamam mı?

Biraz afallayan Tanabay;

– O başka, dedi.

Fakat neden başka olduğunu açıklamadı. Açıklanması istense

açıklayamazdı da... Kula atının boynundaki halkanın gittikçe daraldığını hissederek öfkeyle kestirdi attı:

– Vermeyeceğim işte! İstemiyorsanız yılkının başından alın beni. Gider, demirci dükkânında çalışırım. Orada da elimden çekici alacak değilsiniz ya.

İbrahim çekindi birden:

– Neden böyle söylüyorsunuz? Sizi hepimiz severiz. Tıpkı çocuk gibisiniz. Bu sözler size hiç yakışmıyor.

Bütün rahatı kaçmıştı, yerinde kıpırdanıp duruyordu. Rahatı nasıl kaçmasındı ki? Başkan'a söz vermiş, gizlice atın adını bildirmiş, işe dört elle sarılmıştı. Şimdi de bu inatçı adam pişmiş aşa su katıyordu.

İbrahim derin derin içini çekerek Caydar'a döndü:

– Siz ne diyorsunuz, Caydar yenge? Altı üstü bir at şunun. Ama rahvan atmış, ne çıkar? Yılkıda kimbilir daha ne atlar vardır! Seçin alın bir tanesini. Adamı çiftliğe başkan diye göndermişler, kalkmış görevinin başına gelmiş...

Caydar;

– Peki, senin bu kadar yırtınmana sebep ne? diye sordu.

İbrahim kekelemeye başladı. Kollarını iki yana açtı.

– Benim elimden ne gelir? Disiplin denen bir şey var. Bu işi bana yüklediler, ben bir emir kuluyum. Kendim için olsa aldırmam vallahi. Eşeğe de binerim. İşte, Abalak'ın oğluna sorun, atı o götürecek.

Delikanlı başını salladı.

– İyi bir şey olmaz, diye sürdürdü konuşmasını İbrahim. Başkan olarak gelen adam bugüne bugün konuğumuz bizim. Ama bütün köy elbirliğiyle ona işe yarar bir at veremiyoruz. Duysalar ne derler bize? Kırgızlarda böyle şey görülmüş mü?

Tanabay;

– Olsun, bütün köy duysun, dedi. Çoro'ya giderim ben de. Bırakalım sorunu o çözsün.

– Çoro size «Vermeyin» mi diyecek? Biz onun onayını çoktan aldık. Adamı güç duruma sokmaktan başka elinize bir şey geçmez. «Yeni başkanı tanımıyorum, yakınmalarımı eski başkana yapıyorum» der gibi bir şey. Çoro hasta bir adam. Ne diye başkanla arasını açacaksınız. Üstelik parti temsilcisi görevini yürütecek. Başkanla ilişkilerini bozmayalım...

Çoro'nun sözü edilince Tanabay sesini kesti. Ötekiler de sustular.

Caydar içini çekerek kocasına;

– Ver gitsin, dedi. Yollarından koyma adamları.

– Ha şöyle! Akıllıca bir laf ettiniz. Teşekkür ederim. Caydar yenge.

İbrahim boşuna sağa sola teşekkür yağdırmıyordu. Bu olayın üstünden çok geçmedi, hara müdürlüğünden çiftlik başkanının hayvan yetiştirme yardımcılığına atandı.

Atının üstünde gözlerini bir noktaya dikerek oturan Tanabay yapılanlara bakmadan her şeyi görüyordu. Gülsarı yılkının arasından yakalanmış, başına yeni bir yular takılmıştı. (Tanabay kendi yularını ne pahasına olursa olsun vermezdi.) Gülsarı yılkıdan ayrılmak istemediği için Abalak'ın oğlu yularından çekerken, İbrahim de atıyla bir sağından, bir solundan yanaşıyor; kamçısıyla hayvancağıza habire vuruyordu. Kula atının gözlerini; bu tanımadığı adamların onu ne diye dişi atlardan, taylardan, sahibinden uzaklaştırdıklarını anlamayan, şaşkın gözlerini de görüyordu Tanabay. Kişnerken açılan ağzından çıkan buharı, yelesini, sırtını, sağrısını, sırtındaki, böğründeki kamçı izlerini tepeden tırnağa her şeyini, hatta sağ ön ayağını, bileğinin üstündeki ufak şişliği, yürüyüşünü, tırnak izlerini, açık sarı dondaki tüylerinin her kılını görüyordu. Bütün bunları görüyor, fakat dudaklarını ısırarak susuyor, içi içine sığmıyordu. Başını kaldırdığı zaman Gülsarı'yı götürenler tümseği çoktan aşmışlardı. Tanabay bir çığlık atarak atını götürenlerin peşinden sürdü.

Çadırdan dışarı fırlayan Caydar kocasının arkasından bağırdı:

– Dur, nereye gidiyorsun?

Tanabay dörtnala giderken, o kadının evinde birlikte geçirdikleri gecelerden dolayı karısının kula attan öç aldığı düşüncesi zihninde şimşek gibi çaktı. Bunun üzerine birden durdu, geriye döndü ve kamçılayarak atı hızla çadıra doğru sürdü. Çadıra yaklaşınca atı durdurdu, üstünden atlayıp karısının üzerine öfkeyle yürüdü. Yüzü çarpılmış, beti benzi atmıştı. Karısına dik dik bakarak;

– Neden yaptın bunu? Neden atı ver dedin? diye fısıldadı.

Caydar her zamanki sakin sesiyle kocasını durdurdu.

– Kendine gel. Önce kollarını indir bakayım. Ha şöyle!.. Şimdi beni iyi dinle! Gülsarı kendi atın mıydı senin? Para verdin de mi aldın onu? Senin kendi malın var mı ki? Nemiz var, nemiz yok hepsi çiftliğin. Geçimimiz oradan bizim. Rahvan at senin değil, çiftliğin

malı. Çiftlik başkanı demek en çok sözü geçen adam demektir. O ne derse o olur. Öteki işe gelince, kafanı boşuna yorma. İstediğin zaman, istediğin yere gidebilirsin. Durma hadi. Benden güzelmiş, gençmiş, iyiymiş; git öyleyse. İyi kadınmış. Ben de dul kalabilirdim, ama kalmadım işte, cepheden sağ salim döndün. Seni dört gözle az mı bekledim? Neyse şimdi boş verelim bunlara. Üç çocuğun var, onları kime bırakacaksın? Sonra sana ne derler? Düşündün mü hiç? Ben onlara ne yanıt vereceğim?

Tanabay bozkıra, yılkısının başına gitti, akşama kadar da bir daha dönmedi. Fakat sinirleri bir türlü yatışmıyordu. Yılkı öksüz kalmış, Gülsarı'nın gidişi büyük bir boşluk bırakmıştı. Gülsarı sanki ruhunu da almış götürmüştü. Çevresinde her şey başkaydı şimdi. Güneş değişmiş, gökyüzü değişmiş, kendisi bile değişmişti.

Hava karardığı zaman döndü çadıra. Hiç konuşmadı, suratı bir karıştı. Kızlar uyuyorlardı o sırada. Ocakta yanan ateşten çıtır çıtır sesler çıkıyordu. Karısı ellerini yıkaması için su döktü, yemeğini önüne koydu.

Tanabay;

— İstemem, dedikten sonra karısına kopuzu almasını, kendisine «Ağlayan Deve»yi çalmasını söyledi.

Caydar kopuzu aldı, öptü, ince çelik tellerden birine parmağıyla dokundu, tellere hohladı, derin bir soluk aldıktan sonra çalmaya başladı. Göçebelik döneminden kalan yanık bir hava çadırın içinde yankılandı. Ak tüylü yavrusunu yitiren bir devenin türküsüydü bu.

Anaç deve ıssız çöllerde yavrusunu günlerdir arıyor, yanık yanık sesleniyordu. Artık onu akşam saatlerinde uçurumun kıyısından, sabahları düzlüklerden geçiremeyecekti; yumuşak kumlarda birlikte yürüyemeyecekler, bahar mevsiminde çayırlarda gezemeyeceklerdi. Onu ak sütüyle besleyemeyecekti anaç deve. Neredesin, kara gözlü yavrum, ses ver bana! Sütüm memelerimden taşıyor, memelerim doldu, sütüm bacaklarıma akıyor. Neredesin, ses ver bana! Sütüm taştı, dolgun memelerimden ak sütüm akıyor...

Caydar çok iyi kopuz çalardı. Küçücük bir kızken, Tanabay kopuz çalışını dinlemiş, gönül vermişti ona.

Karısını başı önünde dinliyor, bakmadığı halde her şeyi görüyordu. Soğuktan, sıcaktan, uzun yıllar çalışmaktan sertleşmişti kadıncağızın elleri. Saçlarına kır düşmüş; boynunda, ağzının kenarlarında, gözlerinin çevresinde kırışıklar peydahlanmıştı. Bu kırışıklar ona karısının kaybolup giden gençliğini, saç örgüleri omuzlarına

duşen tıdan gibi bir kızı, kendi gençliğini, ilk aşklarını anımsatıyordu. Karısının o anda kendisini farketmediğini biliyordu Tanabay. Müziğe vermişti kendisini, derin düşüncelere dalmıştı. O anda dertlerinin, üzüntülerinin yarısını onun yüzünde gördü. Karısı onun bütün üzüntülerini paylaşırdı.

... Anaç deve günlerdir koşuyor, yavrusunu yana yana arıyor. Neredesin, kara gözlü yavrucuğum? Sütüm memelerimden taşıyor, dolgun memelerimden bacaklarıma akıyor sütüm. Neredesin, ak sütüm aktı...

Kızlar birbirine sarılmış, mışıl mışıl uyuyorlardı yatakta. Çadırın dışında engin bozkır, karanlıkta ucu bucağı görülmeyen bozkır uzanıyordu.

Tam o sırada ahıra kapatılan Gülsarı da ortalığı birbirine katıyor, seyislere rahat yüzü göstermiyordu. Atlar için zından demek olan ahıra ilk kapatılışıydı bu.

8

Bir sabah yılkıda kula atını görünce Tanabay sevinçten deliye döndü. Yularının kopuk ipi sallanıyordu boynunda, sırtına eyer vurulmuştu.

— Merhaba Gülsarı! Hoş geldin! diyerek atının yanına koştu; hayvanın değişik yuları, hantal eyeri, ağız üzengileri üzerinde pek iğreti duruyordu o sırada. Onu en çok çileden çıkaran, eyerin üstüne konulan kadife kaplı kalın minder oldu. Ata binen bir erkek değil de iri kalçalı bir kadındı sanki.

— Tuh! diye tükürdü yere Tanabay.

Atı yakalayarak sırtındaki bu biçimsiz şeyleri çıkarıp atmak istediyse de Gülsarı elinin altından sıyrıldı hemen. Kancık atlar durur ken sırası mıydı kusuru düşünmenin? Onları o kadar özlemişti ki, eski sahibini gözünün gördüğü bile yoktu.

«Demek dizginleri kopardın geldin, ha! Aferin, Gülsarı! Peki, gez, gönlünü eğlendir; sesimi çıkarmayacağım» diye düşündü Tanabay, yılkıyı dolaştırmaya karar verdi. İzleyiciler arkasından gelip yakalayıncaya dek kula atının kendini rahat hissetmesini istiyordu.

— Hayt, hayt, hayt! diye bağırarak atının üstünde doğruldu, e-

lindeki kemendi salladı, yılkıyı ileri doğru sürdü. Taylarını çağıran anaç atlar başı çektiler, sürünün ortalarında oynaşa oynaşa genç kısraklar koştu. Rüzgâr atların yelelerini bir o yana, bir bu yana savuruyordu. Güneşi gören yeşermiş topraklar sevinçle gülümsedi. Gülsarı silkindi, ileri yekindi, cakalı cakalı koştu. Yılkının ta başına varınca yeni aygırı kaçırıp gerilere sürdü; hoplaya zıplaya, sürünün bir o yanından bir bu yanından koşturarak, pofurdayarak caka satmaya başladı. Yılkının kokusu başını döndürmüştü genç aygırın. Kısrak sütünün, tayların, pelinli bozkırlardan esen rüzgârın kokusu aklını başından almıştı. Sırtında biçimsiz kadife bir minderle hantal bir eyerin bulunmasına, ağır üzengilerin karnını dövmesine aldırdığı bile yoktu. Bir gün önce ilçe merkezinde gemini geveleyerek, homurtuyla gelip geçen kamyonlardan ürkerek bir sürü atla birlikte bağlı durduğunu unutmuş gitmişti. Daha sonra pis kokan bir koltuk meyhanesinin önünde, diz boyu su birikintisi içinde bekleyişini, yeni sahibiyle birkaç arkadaşının ağızları leş gibi kokarak meyhaneden çıkışlarını da anımsamıyordu. İlçeden dönerlerken kafadarların çamurlu yollarda aptalca bir koşu tutturmaları, yeni sahibini sırtında fırtına gibi uçurması, eyerin üstünde çuval gibi sallanmaya başlayan adamın korkudan dizginlere asılması, kırbacıyla kafasına, gözüne vurması çoktan aklından çıkmıştı.

Her şeyi, her şeyi unutmuştu kula at; yılkının kokusu serseme çevirmişti onu. Kısrak sütünün, tayların, pelinli bozkırlardan esen rüzgârın kokusu başını döndürmüştü. İki kişinin onu almak için peşine düştüklerinden habersiz, koşuyor, koşuyordu...

Tanabay yılkıyı eski yerine getirmişti ki, köyden çıkan iki seyisle burun buruna geldi. Adamlar Gülsarı'yı alıp ahıra götürdüler.

Çok geçmedi, gene geldi Gülsarı. Bu sefer ne yuları vardı, ne eyeri. Anlaşılan, geceleyin bir yolunu bulup yuları başından sıyırmış, ahırdan kaçmıştı. Tanabay önce güldü, sonra bir an düşündü ve ükrüğü rahvan atın boynuna geçirdi. Hayvanı kendi eliyle yakalayıp başına yular taktıktan sonra komşu obanın genç yılkıcısına, atı arkadan sürmesini söyledi, Gülsarı'yı sahibine teslim etmek için köyün yolunu tuttu. Yarı yolda kaçak rahvanı almaya gelen seyislerle karşılaştılar. Tanabay Gülsarı'yı onlara verirken biraz da homurdandı:

— Ne uyuşuk adamlarsınız siz! Üç dört kişi bir başkanın atıyla baş edemiyorsunuz. Sıkı bağlayın şunu!

Gülsarı üçüncü kez kaçıp gelince Tanabay küplere bindi.

– Bak şu sersemin yaptığı işe! Hangi iblis seni buraya çekiyor, bilmez ki! Akılsız hayvan!

Elinde ükrükle atın peşinden koşarken durmadan sövüyordu. Yakalayınca götürüp köye teslim etti, seyislere gene çıkıştı.

Fakat Gülsarı aklını başına toparlayacak cinsten değildi. Fırsat buldukça kaçıp kaçıp geliyor; seyisleri de, Tanabay'ı da canlarından bezdiriyordu.

... O gün çok geç yattı Tanabay, çünkü yaylaktan geç dönmüştü. Ne olur, ne olmaz diye yılkıyı çadıra yakın bir yerde bıraktıktan sonra yatağına yattı. Fakat tedirgin bir uykuydu bu. Gün boyunca yorulduğu için düşünde tuhaf tuhaf şeyler gördü. Bir savaşta mıydı, yoksa mezbahada mı, bilemiyordu. Çepçevre kan içindeydi, kandan yapış yapıştı elleri. Bir yandan da düşünde kan görmenin iyi anlama gelmediğini düşünüyordu. Ellerini yıkamak istiyor, fakat yanındakiler onu itiyorlar, alay ediyorlar, kahkahayla gülüyorlar, cıyak cıyak bağırıyorlardı. Bunların hiçbirini tanımıyordu Tanabay. «Tanabay ellerini kanla yıka, kanla yıka. Burada su yok Tanabay, kandan başka bir şey yok Tanabay, kandan başka bir şey yok. Kah–kah–kah! Kih–kih–kih!..»

Birisi omuzunu sarstı.

– Tanabay, Tanabay! Hadi uyan!

Karısıydı ona seslenen.

– Ne var, ne istiyorsun?

– Duymuyor musun, yılkıya bir şeyler oluyor. Aygırlar mı dövüşüyor, nedir? Gene Gülsarı gelmiş olmalı.

– Hay, Alah belasını versin bu akılsız hayvanın! Onun yüzünden rahatımız, huzurumuz kalmadı.

Tanabay çabucak giyindi, ükrüğü kaptığı gibi seslerin geldiği yöne, dereye doğru koştu. Ortalık iyiden iyiye aydınlanmıştı.

Yaklaşınca gördü Gülsarı'yı. Ama o da nesi? Kula at kösteklendiği için iki ayağının üstünde sıçrayıp duruyordu. Demir bukağılar sıçradıkça şıngırdıyor; hayvancağız olduğu yerde doğrularak şaha kalkıyor, inliyor, kişniyordu. Yılkı aygırı olacak kuş beyinli ise onu habire ışırıyor, tekmeliyordu. Oysa ortada kavga için bir neden de yoktu.

– *Vay seni namussuz!* diyerek Tanabay yerinden fırladı, ükrüğü yılkı aygırının kafasına yapıştırdı. Sırık kırılmıştı ama aygır da

kaçmıştı. Gözlerinden yaş geldi Tanabay'ın.

– Sana ne yaptılar, yavrum? Hangi kafasız vurdu bu kazığı? Sen ne diye buralara kadar gelirsin, ne zaman akıllanacaksın?

Sanki pek gerekliymiş gibi dere tepeyi aşarak, ırmağı geçerek ta cehennemin dibinden ayakları köstekli yılkıya gelmişti. O yolları bütün gece sıçraya sıçraya almıştı hayvancağız. Tıpkı ayaklarındaki zincirin şakırtısını dinleye dinleye tek başına kaçan pranga mahkumu gibi...

Tanabay, «Gel gel!» diyerek başını salladı. Sonra yanına varıp atın boynunu okşadı, yüzünü dudaklarına dayadı. Hayvan gözlerini kısarak dudaklarını kıpırdattıkça yüzü gıdıklanıyordu.

– Bunun sonu neye varacak Gülsarı? Huyundan ne zaman vazgeçeceksin? Başına neler geleceğini biliyor musun? Bilmiyorsun, değil mi? Bilemezsin, sersemin tekisin çünkü...

Atı baştan sona gözden geçirdi. Boğuşmadan aldığı bereler iyileşirdi. Fakat bukağıların sıktığı yerler deriyi zedelemişti, toynakların üstü kan içindeydi. Bukağıların keçesini güve yediği için çürümüş, hayvan suyun içinde sıçradıkça keçeler bukağının içinden sıyrılarak düşmüştü. Ayaklarını yiye yiye kan içinde bırakan bu demir bukağılardı. Tanabay öfkeyle; «Şu İbrahim denen herif ne etti etti, hurdalıktan bu zincirli kösteği arayıp buldu. Ondan başkasının işi değil bu» diye düşündü. Gerçekten de başka kim yapabilirdi bunu? Zincirli bukağı, eskiden kullanılan bir şeydi. Her bukağının özel anahtarla açılan kelepçeleri olurdu. At hırsızları otlaklarda iyi atları çalmasınlar diye ayaklarına bu kösteklerden vurulurdu. Hırsıza ipten yapılmış köstek mi dayanırdı hiç? Bıçakla kestiği gibi götürürdü hayvanı. Fakat zincirli, demir kelepçeli bukağılar kullanılmıyordu artık. Ancak kimi yaşlı insanlar eskinin anısı olarak saklardı bunları. Herhalde birisi İbrahim'e akıl vermiş, köyün otlağından uzağa gitmemesi için zavallı kula atın ayaklarına böyle bir köstek vurmuşlardı. Gene de kaçmayı becêrmişti Gülsarı...

Bütün aile bir olup Gülsarı'nın ayaklarından bukağıyı çıkarmaya koyuldular. Caydar hayvanı yularından tutup gözlerini kapattı, kızlar atın önünden zıplayıp oynamaya başladılar. Tanabay alet kutusunu çıkardı. Kilide anahtar uyduruncaya dek kan ter içinde kaldı adamcağız. Neyse ki, demirci ustalığı işe yaradı; uğraştı, didindi, ellerini yara bere içinde bıraktıysa da sonunda her iki kilidi de açmayı başardı. Bukağıyı çıkarır çıkarmaz fırlattı attı.

Tanabay bileklerine merhem sürdükten sonra Gülsarı'yı karısına verdi, o da götürüp çadırın önüne bağladı. Kızlardan büyüğü kardeşini sırtına bindirerek annesinin arkasından yürüdü.

Tanabay çok yorulmuştu, oturduğu yerde oflayıp pufluyordu. Biraz dinlendikten sonra gereçlerini topladı, kösteği attığı yerden aldı. Geri vermeliydi bu mereti, yoksa adama bir sürü soru sorarlardı. Tanabay paslı bukağıları inceleyince yapan ustanın işçiliğine hayran kaldı. Eski kırgız ustalarının işiydi bu. Fakat o güzelim ata mesleği ölmüş, bilen kimse kalmamıştı. Kimin işine yarardı şimdi zincir köstek? Fakat unutulan bunca mesleğe üzülüyordu insan. Gümüşten, bakırdan, ağaçtan, deriden yapılan eşyalar, süsler ne güzel şeylerdi! Bunların değeri daha çok güzelliklerinden ileri geliyordu. Her birinin ayrı bir yapılış özelliği vardı bu atadan kalma öteberilerin. Şimdi öyle miydi ya? Bardaklar, kaşıklar, küpeler, taslar, tabaklar bir kalıp üstüne alüminyumdan basılıp basılıp piyasaya sürülüyordu. Nereye gidersen git, her yerde aynı eşyalar. Aynı şeyleri göre göre insana bıkkınlık geliyordu. Eyerciler de iyice azalmıştı son yıllarda. Adamlar ne biçimli eyerler yaparlardı! Her eyerin ayrı bir öyküsü vardı. Hangi usta, ne zaman, kimin için yapmıştı; işçiliği karşısında eline ne geçmişti, hepsi bilinirdi. Çok geçmez bizde de Avrupa'daki gibi herkes arabalarda gezmeye başlayacaktı. Yalnız plaka numaralarından, markalarından ayırdedilebilen, bir birinin benzeri arabalarda... Dedelerimizden kalma hünerler unutulacaktı böylece. Eski el sanatlarını öldürmek doğru muydu? Çünkü insanın eli başlangıçta hem gözüydü hem de ruhu. Onunla görür, onunla duyardı.

Arada bir düşüncelere dalardı Tanabay. Halkın el sanatları konusunu çeşitli yönleriyle görür, el sanatlarının kayboluşuna bir yandan kızarken, bir yandan da kimi suçlayacağını bilemezdi. Oysa gençliğinde küçük esnafın baş düşmanlarından birisi de kendisiydi. Hatta bir keresinde obaların kaldırılması konusunda parti gençlik kolu toplantısında uzun bir söylev çekmişti. Obaların artık bırakılması gereken, devrim öncesi oturma yerleri olduğunu ileri sürerek onları savunanlara vermiş veriştirmişti.

Böylece obalar yavaş yavaş kalkmaya başlamıştı, yeni evler kuruldukça obalar yıkılıyor; keçeleri başka işlerde kullanılmak üzere parça parça kesilirken, obaların iskeletlerinden avlulara, ağıllara çit yapılıyor, hatta odun diye yakılıyordu.

Ama yayla otlakçılığının obasız yapılamayacağı anlaşıldı sonradan. Obaları sözleriyle yerin dibine batırdığı aklına geldikçe Tanabay bu sözleri nasıl söylediğine şaşıyordu. Çünkü göçebe hayvancılığı için obadan daha iyi barınak düşünülemezdi. Nasıl olmuş da obalarda atalarının şaşırtıcı yaratıcılığını görememiş, obadaki en ufak ayrıntının nesiller boyu edinilmiş deneyimle kazanıldığını sezememişti?

Şimdi yaşlı Torgoy'dan kalma eski püskü, isli obada oturuyordu Tanabay. Oba yıllar önce yapılmıştı, bugün hâlâ ayakta durabiliyorsa, bunu Caydar'ın sabırlı direnişine borçluydu. Kadıncağız gün geçmez ki, deliklerden birini onarmasın. Durmadan yama vurulduğu için oturulacak durumu olurdu eski obanın. Fakat iyice yıpranan keçeler bir hafta sonra yama yerlerinden tekrar açılır, rüzgâr üflemeye, kar tanecikleri içeri girmeye, yağmur suları akmaya başlardı. Delik örme işinin sonu geleceğe benzemiyordu.

Oba onarmaktan yorulduğu zaman;

— Bu dertten ne zaman kurtulacağım? diye sızlanırdı. Keçe denecek neresi kalmış bunun? Kuru ot gibi ufalanıyor insanın elinde... Ya direkler? Direk demeye dilim varmıyor. Hiç olmazsa yeni keçe verseler ya! Evin erkeği olarak bu işe bir çözüm bulamayacak mısın? İnsan gibi yaşamaya hakkımız yok mu bizim?

Tanabay ilk günler bir şeyler yapacağını söyleyerek karısını yatıştırdı. Aradan zaman geçti, bir gün köye indiğinde obayı yenilemek istediğini söyledi yöneticilere. Ne çare ki, eski oba ustalarından hiçbiri kalmamıştı, yaşayanlardan da bu işi anlayan kimse yoktu. Kooperatif mağazasında oba keçesi diye bir şey satılmıyordu.

O zaman Tanabay;

— Öyleyse yününü verin, keçeyi kendimiz yaparız, dedi.

Onlar da;

— Ne yünü? dediler. Aydan inmiş gibi konuşma Allah aşkına! Plana göre çiftliğin elde ettiği yünün hepsi devlete satılıyor. Kullanmak için bir gramı bile kalmıyor elimizde.

Tanabay'a çadır bezi vermeyi önerdiler.

Bu sefer de Caydar razı olmadı.

— Delik keçe obada otururum da bez çadıra çıkmam, diye kestirdi attı.

Bu arada birçok hayvan yetiştiricisi bez çadırda oturmak zorunda kalmıştı. Fakat yaşanacak yer miydi bez çadırlar? Ne oturu-

lur, ne kalkılır, ne de ateş yakılabilirdi... Yazın sıcaktan içinde durulmaz, kışın köpek bağlasan soğuktan katılırdı. Kap kacak konulacak yeri yoktu; içinde yemek pişirilmez, dayanıp döşenilemezdi. Hele eve konuk gelecek olsa nereye oturtacağını bilemezdin.

– Olmaz! diye diretiyordu Caydar. Bez çadıra çıkmam ben. Belki çocuksuz aileler geçici bir süre oturabilirler. Çolukla çocukla daracık yerde nasıl barınırım ben? Onları nerede yıkayacağım, nerede ders çalıştıracağım? Bez çadır kendilerinin olsun!

O günlerde Çoro'ya rastladı Tanabay, derdini ona da açtı.

– Hadi, sen bir çare bul, başkan?

Çoro üzüntüyle başını salladı.

– Buna bir zamanlar seninle ben çare bulacaktık. Bir de başımızdakiler. Şimdi yazıyoruz yazıyoruz, elimize bir şey geçmiyor. Yün değerli bir hammaddeymiş. Dış ticaret açığımızı yün satarak kapatıyormuşuz. Onun için yünü kendi gereksinmelerimizde kullanmak uygun olmazmış.

Ondan sonra Tanabay bir daha ağzını açmadı. Demek işlerin ters gitmesinde kendisinin de suçu vardı. Kafasızlığından dolayı için için gülüyordu kendine. «Uygun olmazmış! Kah–kah–kah! Uygun olmazmış!»

Bu anlayışsız, katı «uygun olmaz» sözü uzun zaman aklından çıkmadı.

Böylece yama üstüne yama vurulan, düzene konulması için herkesin bildiği yünden başkasını istemeyen külüstür obada yaşamlarını sürdürdüler. Oysa her yıl çiftliğin sürülerinden herkesin bildiği bu yünün tonlarcası toplanırdı.

Elinde zincirli bukağıyı sallaya sallaya yaklaştı Tanabay. Çadır o anda gözüne öylesine zavallı göründü ki, kula atının ayaklarını kanatan kelepçelere duyduğu hınçla, özellikle de kendine öfkelenerek dişlerini gıcırdatmaya başladı. Tam o sırada Gülsarı'yı yakalamaya gelen seyisler çıkmazlar mı karşısına!

– Alın götürün onu! diye bağırdı adamlara.

Öfkeden dudakları titriyordu.

– Bukağıyı da başkanınıza verin! Ama ona benden şunu söyleyin: Bu kösteği hayvanın ayaklarına bir daha vurursa, çıkartır onunla beynini dağıtırım. Bunu böylece bilsin!..

Hiçbir sonuca varmazdı onun bu sözleri, hem de hiçbir sonuca. Ama kızgınlığı, tok sözlülüğü de hiçbir zaman karşılıksız kalmazdı.

9

Güneşli, pırıl pırıl bir gün. Güneş ışıklarıyla yıkanan bahar, yapraklarda lüle lüle kıvrılıyor, tarlalarda buğu olup tütüyor, derelerde tepelerde ot olup yeşeriyor.

Tavlanın yanında çocuklar çelik çomak oynuyorlar. Ele avuca sığmaz yumurcaklardan biri havaya attığı çeliğe elindeki çomakla öyle bir vuruyor ki, çelik yol boyunca vınlayıp gidiyor. Ondan sonra çomakla uzaklığın ölçülmesi başlıyor: Bir, iki üç... yedi... on... on beş... Seyirciler birer titiz hakem kesilmiş, sopayla ölçenin hile yapmaması için peşinden koşuyorlar. Tam yirmi iki çomak!

Eli çomaklı çocuk ölçmeyi bitirdikten sonra kazandığı önceki sayılara katıyor bunu:

– Yetmiş sekiz çomak olmuştu demin, şimdi de yirmi iki; etti mi yüz!

Deli gibi bağırıyor sevinçten:

– Yüz! Tamam, yüz!

Ötekiler de onun peşinden haykırıyorlar:

– Yaşa! Yüz oldu!

Oyunu kazandıran sayıdır yüz. Ne eksik, ne de fazla. Oyunu kaybeden düdük gibi ötecek. Oyunun başlangıç noktasına gidiyor kazanan çocuk. Çeliği havaya atıp çomakla tam ortasına var gücüyle vuruyor. Bütün çocuklar çeliğin düştüğü yere koşuyorlar. Çelik alınıp bir daha fırlatılıyor. Sonra da üçüncü bir kez daha. Yenilen çocuk nerdeyse ağlayacak. Bu kadar uzak yerden düdük gibi öterek gelinir mi? Ama oyunun kuralları çok sert. «Ne duruyorsun, düdük gibi ötsene!» Zavallı çocuk ciğerlerini havayla şişirdikten sonra koşmaya başlıyor, bir yandan da oyunun sözlerini söylüyor:

Akbay, Gökbay,
Git, danaları yay!
Ama tarlaya girerse,
Vay başına gelecekler vay! Düüüüt...

Kafası çatlayacak gibidir, ama o ötmesini sürdürür. Fakat bitim

noktasına varamaz öte öte. Geriye dönüp yeniden başlamaktan başka çare yoktur. İkincisinde de yetmez soluğu. Oyunu kazanan çocuk sevincinden nerdeyse uçacak. Madem soluğun yetmedi, öyleyse sırtında taşı! Eşeğe biner gibi yenilen çocuğun sırtına biner, beriki onu taşımaya başlar. Sırttaki çocuk rahat dursa bari! Alttakini durmadan ayaklarıyla dürtükler.

– Deh! Rahvan atım deh! Çocuklar, bakın, Gülsarı'm bu benim, Gülsarı'm! Nasıl da rahvan yürüyor!..

Oysa Gülsarı o sırada bitişikteki tavlada, dört duvar arasına çekilmiş duruyordu, çok da yorgundu. Nedense o gün eyerlememişlerdi onu. Sabahtan beri ne yem, ne de su vermişlerdi. Unutmuşlardı anlaşılan. Bütün binek atları, bütün araba beygirleri gittiği için ahır bomboş kalmıştı. Bölmesinde tek başına dikilip duruyordu.

Dışarıda çocuklar bağrışırlarken bakıcılar ahırın gübresini temizlemeye başladılar. Ah, şimdi kaçıp bozkıra, oradan da yılkıya gidebilse! Yılkıların serbestçe dolaştıkları ova burnunda tütüyor Gülsarı'nın. Gökyüzünde uçuşan yaban kazları kanat çırparak atlara sesleniyorlar, sanki arkalarından gelmelerini istiyorlar.

Başını kanırdı Gülsarı, bağını koparmayı denedi. Fakat kopmuyordu, iki kat zincirle bağlanmıştı. Acaba yılkıdakilere seslense sesini duyurabilir miydi? Çatının altındaki pencereden başını uzattı. Altına serilen kuruluğu tepeleyerek uzun uzun kişnedi: «Neredesini–i–i–iz?»

Bakıcılardan biri elindeki küreği sallayarak üzerine yürüdü.

– Kes sesini, hergele!

Kapının dışında duran arkadaşına;

– Çıkartayım mı atı? diye seslendi.

– Çıkart!

Bunun üzerine iki seyis kula atı avluya çıkardılar. Of, amma da aydınlıktı dışarısı! Ya havanın güzelliğine ne demeli? Baharın sarhoş edici havasını içine çekerken duyarlı burun kanatları titredi Gülsarı'nın. Hava acımtrak ot ve nemli toprak kokuyordu. Kanı alevlendi birden, koşmak isteğiyle yekindi. Fakat aynı anda da birkaç ses onu olduğu yere mıhladı.

– Dur! Dur!

Bugün ne diye bu kadar insan toplanmıştı başına? Hepsinin de

kolları sıvalıydı; kıllı, kalın kolları vardı adamların. Boz önlüklüsü beyaz bir örtü üzerine pırıl pırıl madeni aygıtlar diziyordu. Güneş vurdukça gözleri kamaşıyordu Gülsarı'nın. Ötekilerin ellerinde ipler vardı. Oo, yeni sahibi de oradaydı!.. Poturlu, *kısa, kalın* bacaklarını pergel gibi açmış, kalabalığın ortasında kasılarak duruyordu. Ötekiler gibi onun da kaşları çatıktı. Yalnız onlar gibi kolları sıvalı değildi. Bir elini böğrüne dayamıştı, öbür eliyle durmadan ceketinin düğmesiyle oynuyordu. Bir gün önce gene o pis kokusuyla Gülsarı'nın burnunun direğini kırmıştı.

– E, daha ne duruyorsunuz? Başlasanıza. Başlasınlar mı, Corokul Aldanoviç?

İbrahim'in bu sözlerine karşılık başkan başını salladı.

– Eh, başlayın.

İbrahim tilki kürkünden takkesini telaşla çıkarıp ahırın kapısından bir çiviye astı, fakat takke durmadı çivide, «pat» diye taze gübrenin üstüne düştü. Bunun üzerine onu iğrene iğrene silkeleyen İbrahim yeniden çiviye astı, bir yandan da başkana seslendi:

– Biraz yana çekilir misiniz, Corokul Aldanoviç. Allah göstermeye, tekme atabilir. Çünkü akılsız ayvandır at, ne yapacağı hiç belli olmaz.

Gülsarı kıl kemendi boynunda hissedince derisi sinirli sinirli seğridi. Diken gibi batıyordu kement boynuna. Kemendi ilmek yaptıktan sonra ucunu yana doğru çektiler. Neydi bu adamların niyeti? Gergin ipi arka ayağının bileğine geçirdiler, sonra öteki ayağına dolamaya başladılar. Öfkeyle hırladı Gülsarı, adamlara yan yan baktı. Ne yapmak istiyorlardı acaba?

İbrahim durmadan:

– Çabuk olun! diye emir yağdırıyordu.

Derken;

– Yık yere! diye bağırdı tiz bir sesle.

İki çift kıllı, kalın kol kemendi havaya kaldırıverdi. Ve o anda «Güm» diye yere yuvarlandı Gülsarı. Güneş havada takla attı, toprak, altında titredi. Ne o? Böğür üstü mü yatıyordu yerde? İnsanların yüzleri niye böyle yukarı doğru uzadı, ağaçlar alabildiğine göklere yükseldi? Niye güçsüz, umarsız biçimde yatıyor toprağın üstünde? Yook, ona yaptıramazlar bunu.

Gülsarı başını silkti, olanca gücüyle gerindi. Fakat kement

ayaklarını karnının altında toplayarak geçtiği yerleri bıçak gibi kesmeye başladı. Gülsarı aldırmıyor, durmadan debelenip gerinirken boşta kalan arka ayağıyla habire tekme savuruyordu. Kement iyice gerilmişti, çatır çatır sesler çıkarıyordu.

Telaş içinde, yerinde duramıyordu İbrahim.

– Çullanın üstüne, bastırın, tutun!

Hayvanın üstüne çullanıp dört bir yandan dizleriyle bastırdılar. İbrahim çığlık gibi çıkan sesiyle emir üstüne emir veriyordu:

– Başını yatırın yere, çökün başına! Bağla! Çek! Tamam! Çabuk! Şuradan bir daha geçir. İyi çek, gevşek kalmasın! Oldu işte! Şimdi de şuradan dolandır, düğümle...

Rahvan atın ayaklarını bir araya getirip sımsıkı bağladılar, en üste de sağlam bir düğüm vurdular. Kördüğümden kurtulmaya çalışan Gülsarı inliyor, hırlıyor; boynuna, kafasına oturanları silkip atıyordu. Fakat berikiler gene kalkıp dizleriyle bastırıyorlardı. Rahvan atın ıslak bedeninde bir kasılma oldu, bacakları uyuştu, bunun arkasından bıraktı kendini.

– Öf be, amma da uğraştırdı!

– Ne güçlü hayvan, değil mi?

– İsterse traktör olsun, kıpırdayamaz artık.

Rahvan at sımsıkı bağlanmıştı ki, yeni sahibi koştu yanına geldi, başucuna çömeldi.

Bir önceki günden kalma o berbat koku yayılıyordu üstünden. Yerde yatan at değil de bir insan, hem de can düşmanı bir insanmış gibi, gözle görülür bir nefret ve gururla adam pis pis sırıtıyordu.

Mendiliyle terini silen İbrahim de geldi, başkanın yanına çömeldi. Böylece yan yana oturarak sigaralarını tüttürdüler, yapılacak işleri seyretmek için beklemeye başladılar.

Hemen avlunun dışından çelik çomak oynayan çocukların sesleri duyuluyordu:

Akbay, Gökbay,
Git, danaları yay!
Ama tarlaya girerse,
Vay başına gelecekler vay! Düüüüt...

Eskisi gibi pırıl pırıldı güneş. Gülsarı engin bozkırı, geniş düz-

lükte dolaşan yılkıları bir daha gözünün önüne getirdi. Gökyüzünde uçuşan yaban kazları, arkalarından gelmelerini istiyorlarmış gibi, kanat çırparak atlara seslendiler... Yüzüne o kadar sinek konmuştu ki, kovamıyordu onları.

İbrahim;

– Başlayalım mı, Corokul Aldanoviç? diye sordu bir daha.

Beriki gene başını salladı. İbrahim ayağa kalktı.

Atın üstündekiler kıpırdandılar; dizleriyle, göğüsleriyle Gülsarı'nın gövdesine olanca ağırlıklarını verdiler. Başını toprağa bastırdılar iyice. O sırada birinin elleri kasıklarında dolaştı Gülsarı'nın.

Çocuklar serçe gibi duvarın üstüne dizilmişlerdi.

– Çocuklar, bakın, ne yapıyorlar! Gördünüz mü?

– Rahvan atın tırnaklarını temizliyorlar.

– Sen de çok biliyorsun! Tırnaklarını temizliyorlarmış! Tırnaklarını filan temizlemiyorlar işte...

İbrahim onları görünce elini sallamaya, bağırmaya başladı:

– Hey, orada ne işiniz var? İnin bakayım aşağıya! Hadi, gidin, oynayın!

Çocuklar indiler duvardan.

Ortalık sessizleşti.

Apış arasındaki itip kakmalardan, soğuk bir şeyin dokunmasından Gülsarı iyice büzüldü. Sahibi başucunda oturuyor, sanki beklediği bir şey varmış gibi dikkatle bakıyordu. Derken keskin bir ağrı gözlerindeki aydınlığı söndürdü Gülsarı'nın. Parlak kırmızı kıvılcımlar uçuştu, dünyası kararadı, zından oldu...

Her şey olup bittiklen sonra Gülsarı bir süre daha bağlı yattı. Kanın dinmesi gerekiyordu.

İbrahim ellerini birbirine sürterek keyifle;

– Tamam, Corokul Aldanoviç, bundan sonra işler düzene girecek, dedi. Artık bir daha kaçmaz, Tanabay'a gelince aldırmayın siz ona, boş verin. O her zaman böyle yapar. Kardeşine acımadı, ağadır diye Sibirya'ya sürgün ettirdi. Kimsenin iyiliğini istemez o adam...

Çividen takkesini aldı. Bir daha silkeleyip tüylerini düzelttikten sonra terli başına geçirdi.

Çocuklar hâlâ çelik çomak oynuyorlardı:

Akbay, Gökbay
Git Danaları yay!

Ama tarlaya girerse,
Vay başına gelecekler vay! Düüüüt...

– Tamam, çizgiye kadar koşmadın, eğ şimdi sırtını! Deh, Gülsarı, deh! Bakın çocuklar, Gülsarı'ma!..

Aydınlık, pırıl pırıl bir gün sürüp gidiyordu.

10

Gece. Vakit de çok ilerlemiş. Yaşlı adamla kocamış at yanyanalar. Yarın kenarında bir ateş yakılmış. Rüzgâr estikçe alevler yükselip yükselip alçalıyor...

Kaskatı donmuş soğuk toprak kula atın böğrünü donduruyor. Ense kökü kurşun ağırlığı altında eziliyor hayvanın. İki ayağı kösteklendiği zaman sıçraya sıçraya nasıl yürümüşse, gene öyle, başını sallamaktan boynu yorulmuş. O zamanki gibi, kösteğini koparıp alabildiğine koşamıyor Gülsarı. Toynakları koşmaktan yanana değin bacaklarını serbestçe çalıştırmak istiyor; göğsünü havayla doldura doldura düzlüklerde uçmak istiyor; otlağa bir an önce varmak, kısrakları, tayları arkasına toplamak için boğazını yırtarcasına haykırmak, onlarla birlikte pelin kokulu geniş bozkırda dörtnala koşturmak istiyor. Fakat bırakmıyor onu ayağındaki bukağı. Zindandan kaçmış pranga mahkumu gibi, zincir şakırtıları arasında zıplaya zıplaya ilerliyor. Çevresi ıssız, karanlık, geniş bozkırda yapayalnız Gülsarı. Bir yandan rüzgâr eserken, bir yandan da gökyüzünde ay dede ışıldıyor. Başı kalkıp indikçe ay da gökyüzünde parlak bir top gibi yükselip alçalıyor, yükselip alçalıyor...

Bir aydınlık, bir karanlık; bir aydınlık bir karanlık... Gözleri bakmaktan yoruluyor Gülsarı'nın.

Zincirler şıngırdıyor, bileklerini sürterek kana buluyor. Habire sıçrıyor Gülsarı. Çevresi karanlık, ıssız. Köstekli yürümek ne denli zor! Ne bitmez tükenmez bir yolmuş bu!

Yarın kenarında ateş durmadan yanıyor. Soğuk, kaskatı toprakta böğrü daha çok acıyor.

11

İki hafta sonra gene yaylaya, yeni bir yere göçecekler. Gelecek bahara dek bütün yaz, bütün güz, bütün kış orada geçecek. Bir evden bir eve taşınmak bile ne zor bir iştir! İnsan bu kadar kabı kacağı ne zaman topladığına şaşar. Onun için Kırgızlar; «Kendini yoksul sayma, taşınınca görürsün» derler.

Göçe hazırlanmak, bir sürü eksiği tamamlamak, değirmene, pazara, ayakkabıcıya, yatılı okuldaki çocuğa uğramak gerek. Oysa Tanabay suya düşmüş kedi yavrusu gibi ne yapacağını bilmiyordu. Onun bu tuhaf halleri karısının dikkatini çekmekte gecikmedi. Ortalık aydınlanır aydınlanmaz Tanabay ayağa kalkıyor, iki laf etmeyebile fırsat vermeden yılkının başına koşuyordu. Yemeğe döndüğü zamanlar ise suratından düşen bin parça olurdu, sinirinden varılmazdı yanına. Sanki bir şey bekliyormuş gibi her an tetikteydi.

Karısı her gün:

— Ne oluyor böyle sana? diye sordu, fakat doğru dürüst bir yanıt alamadı.

Yalnız bir keresinde Tanabay;

— Geçenlerde kötü bir düş gördüm, karşılığını verdi.

— Beni başından savmak için böyle söylüyorsun, değil mi?

— Hayır, doğru söylüyorum. O günden beri aklımdan çıkmıyor.

— Demek bu günleri de görecektik? Bir zamanlar köyde dinsizlik kampanyasını yürüten sen değil miydin? Kocakarılar durup dururken mi lanet yağdırdılardı sana? Yaşlandın artık, Tanabay, bunu böyle bil! Göç zamanı geldi çattı, sen hâlâ kendi havandasın, yılkından başka şey görmüyor gözün. Çoluk çocukla, yalnız başıma ben bu işlerin altından nasıl kalkarım? Sen daha Çoro'yu bile görmeye gitmedin. Aklı başında bir insan yaylaya çıkmadan önce gidip hasta arkadaşının hatırını sorar.

Tanabay elini salladı.

— Acele etme, sonra gideriz!

— Ne sonrası! Yoksa köye inmekten mi korkuyorsun? Hayır, yarın gidiyoruz. Çocuklar da gelir bizimle birlikte, köyde yapılacak işlerim var zaten.

Ertesi gün yılkıya göz kulak olması için komşuları genç sığırtmaçla anlaştılar ve iki ata binip bütün aile köyün yolunu tuttular. Caydar küçük kızı, Tanabay da büyüğünü eyerin önüne almıştı.

Köyün sokaklarından geçerlerken eş dostla selâmlaşıyorlardı. Demirci dükkânının önünde Tanabay atını durdurdu birden.

— Durun! dedi karısına da.

Atından indi, büyük kızı annesinin arkasına, atın terkisine oturttu.

— Ne o? Nereye gidiyorsun?

— Ben biraz oyalanacağım. Beni beklemeyin. Çoro'ya hemen geleceğimi söyle. Çiftlik yönetim bürosunda ivedi işlerim var. Öğle paydosu olmadan yetişirim. Sonra nalbanta da uğramam gerek, göç için yedek nal, mıh alsak iyi olur.

— Böyle parça parça gitmek ayıp olmaz mı?

— Aldırma, git sen. Ben hemen geliyorum.

Tanabay ne çiftlik yönetim bürosuna uğradı, ne de nalbant dükkânına. Doğrudan doğruya tavlanın yolunu tuttu.

Acele ettiği için kimseye seslenmeden daldı içeriye. Gözleri tavlanın loşluğuna alışana dek heyecandan ağzının içi kurudu. Tavla bomboştu, bütün atlar sağa sola gitmişlerdi. Çevresine bakındı, bir şey göremeyince, rahat bir soluk aldı. Sonra yan kapıdan yürüdü, seyislerden birini görürüm umuduyla avluya çıktı. Ve günlerdir korktuğu şeyle burun buruna geldi.

— Namussuz herifler, bekliyordum bunu! diye mırıldandı yumruklarını sıkarak.

Gülsarı köşede, sundurmanın altında duruyordu. Kuyruğu toplanarak bir iple boynuna bağlanmıştı. Ayrık duran arka bacakları arasında testi büyüklüğünde iltihaplı, koyu bir şişlik vardı. Kımıldanmadan dikilen hayvan yem teknesine sokmuştu başını. Tanabay acıdan boğuk boğuk inledi, dudaklarını ısırdı, kula atının yanına gitmek istediyse de göze alamadı. Dehşete düşmüştü gördüğü manzaradan. Tavlanın, avlunun ıssızlığı, iğdiş edilen atın bu boşlukta tek başına dikilişi ona korku vermişti. Geriye döndü, sessizce uzaklaştı oradan. Yapılacak bir şey yoktu, olan olmuştu.

Akşam üzeri obaya dönerlerken, üzüntü içinde karısına;

— Düşüm çıktı, dedi.

— Neymiş o?

— Başkasının yanında söylemek istemedim. Gülsarı artık bir

daha gelmez yıkıya. Zavallıya ne yapmışlar, biliyor musun? İğdiş etmişler, namussuzlar!

– Biliyordum. Seni köye bunun için zorla götürdüm. Bunu öğrenmekten mi korkuyordun? Korkacak ne varmış? Çocuk değilsin artık. Atları yeni iğdiş etmiyorlar ya. Eskiden de böyleydi, bundan sonra da böyle olacak. Herkesin bildiği bir şey bu.

Karısının sözlerine karşılık vermedi Tanabay. Yalnız;

– Gene de içimde bir his var, bizim yeni başkan kötü bir adam, dedi. İçime öyle doğuyor.

– Bırak şimdi bunları, Tanabay! Rahvan atını iğdiş ettiler diye başkanı hemen kötüleme. Böyle düşünmen için sebep ne? Adamcağız şuraya yeni gelmiş. Büyük bir işletmenin işlerini çevirmek kolay mı sanıyorsun? Çoro ne dedi, işittin ya! Kooperatif çiftliklerine el atmışlar, yardımı esirgemeyeceklermiş. Bunun için planlar yapılmış. Bugünden hüküm vermek doğru olmaz. Sonra seninle benim aklımızın ermediği neler vardır, kimbilir!..

Akşam yemeğinden sonra Tanabay yılkının başına gitti, gece geç vakte kadar da dönmedi. Kendi kendine sövüyor, her şeyi unutmaya çalışıyor, fakat gündüz tavlada gördükleri bir türlü aklından çıkmıyordu. Yılkısının başında bozkırda dört dönerken durmadan aynı şeyleri düşünüyordu: «Kimbilir, belki de bir insan hakkında birdenbire karar vermek doğru olmaz. Benim yaptığım da aptallık doğrusu. Yaşlandığım için, bütün yıl atların başından ayrılmadığım için birçok şeyi bilmiyor, görmüyor olabilirim. Fakat bu zor yaşam daha ne kadar sürecek? Yapılan konuşmalara bakılırsa her şey güllük gülistanlık. Keşke öyle olsa, keşke ben düşündüklerimde yanılsam. Yanılmış olmayı çok isterdim. Ama benim gibi düşünenler de çok...»

Tanabay bozkırda dolaşırken hep aynı konuyu düşünüyor, fakat kuşkularını dağıtacak bir çözüm yolu bulamıyordu. Kooperatif çiftliği kurma işine ön ayak oldukları günlerde kurdukları tatlı düşleri, halka sağlayacakları mutlu yaşam konusunda verdikleri sözleri anımsadı. Düşlerini gerçekleştirmek için ne kadar çırpınmışlardı! Düzeni altüst etmişler, eskiyi yerin dibine geçirmişlerdi. Başlangıçta iyi de sonuç almışlardı hani. Şu kahrolası savaş çıkmasa, yaşamları bir hayli düzelecekti.

Peki, şimdi neydi durumları? Savaş bittikten sonra yıllar geçmişti, ama köhne obayı durmadan yamamaları gibi, ilk düzeni

ayakta tutmaya çalışıyorlardı. Bir deliği kapatayım derken başka taraftan yeni delikler açılıyordu. Ama neden? Bir zamanlar kendi öz malımız olan çiftlik neden şimdi yabancı geliyor bize? Toplantılarda alınan kararlar değişmez yasa gibiydi o zamanlar. Kendileri koydukları için herkes uyuyordu yasalara. Şimdi öyle miydi ya? Toplantılar hep gevezelikle geçiyordu. Kimsenin kimseye aldırdığı yoktu. Üyeler değil de dışarıdan başkaları yönetiyordu sanki kooperatifi. Çiftliği çekip çevirmeyi sanki başkaları daha iyi beceriyordu. Bir oraya çekiyorlar, bir buraya çekiyorlar; bir türlü düzen tutturamıyorlardı. İnsanların yüzüne bakamaz olmuştu Tanabay. «E, söyle bakalım, arkadaş! Partiye girdin, kooperatif çiftliğini başlattın, en çok sen bağırıp çağırdın. İşler niye böyle ters gidiyor?» diye sorsalar ne yanıt verecekti? Partilileri toplayıp bilgi verseler, ne gibi düşünceleri, istekleri, kaygıları olduğunu sorsalardı bari. Hayır, o da yok. İlçe merkezinden gelen yetkililer çözüm getiriyordu bütün sorunlara. Ama onlar da değişik şimdi eskisinden. Eski yöneticiler halkın arasına girerlerdi, kendilerine yaklaşma olanağı vardı. Şimdikiler öyle miydi ya? Köye gelince başkana bağırıp çağırırlar, çiftlik yönetim kuruluyla görüşmek bile istemezlerdi. Parti toplantılarında ise yalnız uluslararası durum söz konusu olurdu. Sanki çiftliğin durumu önemli değilmiş gibi; «Çalışın, planı gerçekleştirin; hepsi o kadar...» derler, giderlerdi.

Geçenlerde böyle birinin gelişini anımsadı Tanabay. Adam yeni dilbilgisi öğretiminin nasıl yapılacağından başka laf bilmiyordu. Tanabay bir ara çiftliğin durumundan söz açacak oldu, herifin bakışları değişti birden. «İleri sürdüğünüz düşünceler kuşku uyandırıyor!» diyerek kestirdi attı. Hoşuna gitmemişti anlaşılan. Nedir bunlar, ne oluyor bize böyle? «Çoro hasta yatağından kalksın, bütün yürekliliğini ortaya koymasını isteyeceğim ondan» diye karar verdi Tanabay. «Ben de çekinmeden konuşacağım. Ne olursa olsun artık. Düşündüklerimde yanılıyorsam söylesin. Yanılmıyorsam... Peki o zaman ne olacak? Hayır, hayır! Yanılan benim muhakkak. Ben kimim ki? Basit bir yılkıcıdan, çobandan başka neyim? Adamların hepsi okumuş, akıllı...»

Obaya dönen Tanabay gece geç vakte kadar uyuyamadı. Durmadan kafa patlattığı halde işin içinden nasıl çıkacağını, neye karar vereceğini bilemiyordu.

Bir fırsatını bulup Çoro'ya dökemedi içini. Göç hazırlığı ko-

biter mi?

Böylece gelecek bahara dek sürecek göçebe yaşantısı başladı. Bütün yaz, bütün güz, bütün kış yaylada kalacaklardı. Sığır, koyun, at sürüleri dizi dizi sıralandı ırmak boyunca. Yükler yüklendi develere. Renk renk yazmaları, cicili bicili entarileri içinde genç kızlar, kadınlar yollara döküldüler. Şen şakrak konuşmalar arasında kızlar yanık yanık ayrılık türküleri söylüyorlardı.

Tanabay yılkısını büyük çayırlıktan geçirerek tepeler arasından, köyün yakınından sürdü gitti. Bir zamanlar kula atıyla sık sık uğradığı o ev köyün kıyısında duruyordu. Evi görünce yüreği sızladı Tanabay'ın. Artık ne o kadın, ne de Gülsarı vardı. Hepsi geçmişe karışmış, baharda sürülerle geçen yaban kazları gibi o günler uçup gitmişti...

Anaç deve günlerdir yana yana yavrusunu arıyor, ağlıyor. Neredesin kara gözlü yavrucuğum? Ses ver bana, neredesin? Sütüm taştı, memelerimden akıyor. Neredesin, ses ver bana! Dolgun memelerimden ak sütüm akıyor...

12

O sonbahar Tanabay Bekasov'un talihi birden ters döndü.

Dağ geçidinin öbür yanındaki güz yaylağından geriye geldikten sonra yılkısını yamaçlara vurmuştu. Kış gelir gelmez yaylaya çıkmak kolay olur diye düşünüyordu.

Tam o günlerde bir haberci Tanabay'ı buldu.

— Çoro gönderdi beni, dedi. Yarın köye geleceksin. Oradan birlikte ilçedeki toplantıya gidecekmişsiniz.

Ertesi gün köye indi Tanabay, doğruca çiftlik yönetim binasına gitti. Çoro'yu parti temsilcisi odasında oturuyor buldu. Çoro'nun bahardakine göre daha düzelmiş bir görünüşü vardı; yalnız cılızlığı, dudaklarının morluğu hastalığın yakasını bırakmadığını gösteriyordu. Masasında dimdik oturan parti temsilcisinin çok işi vardı anlaşılan, başına birçok insan toplanmıştı. Ayağa kalktığı, işlerine dört elle sarıldığı için arkadaşı adına çok sevindi Tanabay.

İkisi baş başa kalınca Çoro arkadaşının yüzüne baktı, elini çöküк avurtlarında gezdirerek gülümsedi.

– Bakıyorum da sen hiç kocamıyorsun, Tanabay. Seninle ne zamandan beri görüşmüyoruz? Bahardan beri mi? Kımız ve dağ havası ne demek, gör işte! Ben günden güne çöküyorum. Hoş, yaş da ilerledi ya...

Çoro bir süre sustuktan sonra işlerden konuşmaya başladı.

– Şimdi sana söyleyeceklerimi dinledikten sonra; «Herife yüz verdik, şimdi de astar istiyor» diyeceksin. Ne dersen haklısın, arkadaş. Bak, yarın ilçede hayvancılık konusunda bir toplantıya katılacağız. Hayvan yetiştirme işleri berbat, en çok da koyunculuk. Bu yönden en zayıf çiftlik bizimkisi. «Elle tutulacak yanımız yok» diyorlar. İlçe parti komitesi bir çağrıda bulundu. Bütün komünistler, bütün gençlik kolu üyeleri hayvancılıkta geri kalmış bölgelere, sürülerin başına koşsunlar diye. Kurtar bizi, Tanabay! Yılkıcılıkta imdadımıza yetiştin, şimdi de yardımını esirgeme! Koyun sürülerinden birinin çobanlığını üzerine al!

– Çok becerikli adamsın be, Çoro!

Tanabay böyle dedikten sonra sustu. «Atlara çok alıştım, şimdi koyunlarla canım sıkılır. Bunun sonu neye varacak, bilmem ki...» diye düşünüyordu.

– Senin bu işi yapmanı istiyorum, Tanabay. Parti emridir, kurtuluş yok bundan. Ama sakın kızma bana. Başın ağrıdığı zaman dostun olarak önce bana koşar gelirsin. Senin için bütün sorumluluğu üzerime alırım.

– Dostluğunu anımsayıp geldiğime pek sevinmeyeceksin diye güldü Tanabay. (Başının ağrıyacağı zamanın pek uzaklarda olmadığını düşünüyordu) Koyun konusuna gelince, hele bir düşüneyim. Karımla da görüşmem gerek.

– Düşün bakalım. Yalnız sabaha dek karar vermelisin ki, toplantıdan önce bildirelim adamlara. Caydar'la sonra görüşür, durumu ona açıklarsın. İlk fırsatta ben de gider anlatırım zaten. Bilirsin, akıllı kadındır Caydar, halden anlar. Böyle bir karın olduğu için şükretmelisin. O olmasa, kimbilir, başına ne işler açılırdı! E, nasıldır Caydar yengemiz? Çocukların sağlığı yerinde mi?

Çoluk çocuktan, hastalıktan, şurdan burdan konuştular. Tanabay sözü asıl konuya getirip Çoro'yla eni konu derleşmek istiyordu, fakat buna fırsat bulamadı. Dağlardan çağrılan çobanlar bir bir gelmeye başlamışlardı. Çoro bir ara saatine bakarak;

– Demek böyle dedi. Atını tavlaya bıraksan iyi olur. Hep bir-

likte kamyonla gidilecek. Ha, sen daha bilmiyorsun, çiftliğimizin bir kamyonu var şimdi. İkincisini de yakında alacağız. İşler tıkırında gidiyor senin anlayacağın. Ben hemen yola çıkıyorum, saat yedide ilçede bulunmam buyuruldu. Başkan şimdi orada. Kula atla akşama varacağımı sanıyorum. Kamyondan aşağı kalır yanı yok hayvanın.

– Nasıl, Gülsarı'yla mı gideceksin? Başkan atını sana mı bağışladı?

– Bağışlamasına bağışlamadı, ama verdi işte. Olanları bir bilsen, gülmekten kırılırsın.

Çoro böyle diyerek gülmeye başladı.

– Biliyor musun, Gülsarı her nedense başkandan hiç hoşlanmadı. Akıl alacak gibi değil! Adam yanına gelince deli oluyor, yanına sokmak istemiyor. Her türlüsünü denedik, ıh! İstersen öldür, yararı yok. Ama ben binince kuzu kuzu yürüdü. Neme gerek, iyi at yetiştirmişsin, Tanabay. Şu yüreğimin sızısı yok mu ya, bazen tutunca aklım başımdan gidiyor. Fakat Gülsarı'ya bindim mi sızı mızı kalmıyor. Yalnız bunun için ömür boyu parti temsilciliği yapmaya razıyım. Bu at iyileştiriyor beni.

Çoro bunları söylerken gülüyordu. Onunla birlikte gülmeye başlayan Tanabay;

– Onu ben de sevmiyorum, dedi.

Çoro göz yaşlarını sildi.

– Kimi sevmiyorsun?

– Başkanı!..

Birden ciddileşti Çoro.

– Ne diye sevmiyormuşsun?

– Bilmiyorum. Boş bir adam, boş olduğu kadar da kötü bir adam olduğu kanısındayım.

– Biliyor musun, dostum sana da yaranmak çok zor. Yumuşaklığımdan dolayı bana her zaman sitem edersin. Anlaşıldığına göre böyle serti de hoşuna gitmiyor... Adam işe başlayalı çok olmadı, onu yakından tanıyamadım. Belki de sen haklısın...

İkisi de sustular. Tanabay arkadaşına Gülsarı'nın kösteğe vurulması olayını, iğdiş edilmesini anlatmak istediyse de başkanın kötülüğü konusunda bunların yersiz kaçacağını, inandırıcı olmayacağını düşündüğü için vazgeçti. Sessizliği bozmak için, Çoro'nun sözünü ettiği sevindirici bir haberden söz açtı:

– Ne iyi etmişler de kamyon vermişler! Demek bundan böyle çiftliğin bir kamyonu olacak. Gerekliydi zaten, zamanı çoktan geldi. Anımsıyor musun, savaştan önce çiftliğimize bir buçuk tonluk bir kamyon vermişlerdi. Büyük bir kalabalık toplanmıştı. Çiftliğin kendi kamyonunun olması az bir şey mi? Sen arabanın üstüne çıkmış; «İşte, arkadaşlar, sosyalizmin bir ürünü!» diye söylev vermiştin. Sonra onu da cepheye götürdüler...

Evet, o zamanlar geride kaldı... Yeni bir güneş doğmuş gibi eşine az rastlanan bir çağdı o. Daha kamyon ne ki? Çuyski kanalının yapımından hep birlikte dönerlerken yanlarında ilk gramofonları getirmişlerdi. Köylüler yeni çıkan bir şarkıyı dinlemek için birbirleriyle yarış ediyorlardı. O yaz sonu her akşam gramofonlu evlerin önlerinde insanlar toplanıyor, gramofonlardan sokaklara yayılan «kırmızı yazmalı emekçi kız» türküsünü doymadan bıkmadan dinliyorlardı. «Ey, kırmızı yazmalı emekçi kız, elinle bir bardak çay koyuver bana!..» Onlar için bu da sosyalizmin bir ürünüydü.

Tanabay anıların coşkusuna kaptırmıştı kendisini.

– Anımsar mısın, Çoro, mitingten sonra bir buçuk tonluk kamyona tıklım tıklım dolmuştuk. Elimde kızıl bayrakla şoför mahallinin yanında dikiliyordum ben de. Tam bir bayram havası esiyordu. Hiçbir işimiz olmadığı halde köyün istasyonuna, oradan demiryolunu izleyerek başka bir istasyona, oradan ta Kazakistan'a gitmiştik. İstasyon parkında bira içtikti hep birlikte. Giderken gelirken yol boyunca türküler söylemiştik. O babayiğitlerden kaç kişi sağ şimdi? Savaş alanlarında öldü çoğu. Anımsıyorum da geceleyin bile bırakmamıştım elimden kızıl bayrağı. Sanki karanlıkta herkes görecekmiş gibi... Elimden bırakmak istemediğim şey öz bayrağımdı çünkü. Sesim kısılıncaya dek türkü söylemiştim... Şimdi ne diye devrim türküleri söylemiyoruz Çoro?

– Kocuyoruz, Tanabay. Türkü söylemek nemize bizim?

– Demek istediğim o değil, kocadığımız belli. Gençlik ne güne duruyor, ben onu soruyorum. Yatılı okula oğlumu görmeye gittiğimde orada ne öğrendiklerini merak eder dururdum. Büyüklere nasıl yaranılacağını şimdiden biliyorlar, keratalar. Bana; «Baba, başkana sık sık kımız götür» demez mi? Şaştım kaldım. Öğrendikleri de hep ıvır zıvır şeyler. Hele söyledikleri türküleri bir dinlesen! Hiç... Çocukluğumda Aleksandrovka'da Yevremov adındaki bir Rus'un yanına ırgat durmuştum. Paskalya yortusunda beni kiliseye

götürmüştü Yevremov. Tıpkı bu kilisedeki şarkıcılar gibi söylüyorlar bizim oğlanlar da. Sahnede yan yana diziyorlar, asker gibi ellerini yanlarına yapıştırıp, taşlaşmış bir yüzle birbirine benzeyen ağır türküler okuyorlar. Beğenmiyorum hiçbirini. Hoş, şimdi birçok şeyi anlamıyorum ya... Bu konuda seninle doya doya konuşsak. Yaşamdan geri kaldım, pek çok şeyi yadırgamaya başladım.

– Olur, Tanabay uygun bir zamanda bu konuları eni konu görüşürüz.

Çoro böyle diyerek önündeki kâğıtları çantasına doldurmaya başladı.

– Yalnız fazla dertlenip içine atma. Bana sorarsan, inancımı hiç yitirmedim ben. Zorluklar ne denli büyük olursa olsun toparlanacağımıza, düşlediğimiz mutlu günlere ereceğimize inanıyorum.

Çoro bunları söyledikten sonra odadan çıkıyordu ki, birşey anımsayarak geriye döndü.

– Dinle beni, Tanabay. Birkaç gün önce sizin evin önünden geçerken farkettim, pek bakımsız kalmış. Hep dağda bayırda olduğun için hiç ilgilenmiyorsun. Sen cephedeyken Candar daha iyi göz kulak oluyordu. Git de bir bak. Şimdi neler yapılması gerekiyorsa söyle, baharda onarım için bir çaresine bakalım. Benim Samansur yazın tatile gelince evin durumunu görünce dayanamadı, tırpanı kaptığı gibi avludaki yaban otlarını biçmeye başladı. Kimi yerde sıvalar dökülmüş, bazı pencerelerin camı kırılmış. «Serçeler harmanda gezer gibi geziyor evin içinde» diyordu oğlan.

– Ev konusunda yerden göğe kadar hakkın var. Samansur'a yaptıkları için teşekkürler. Nasıl, oğlan iyi okuyor mu bari?

– Fakültenin ikinci sınıfında bu yıl. Görünüşe bakılırsa iyi okuyor. Senin gençlere pek güvenin yok, ama bizim oğlanı göz önüne alırsak gençlik kötü yetişmiyor. Onun anlattıklarına göre okuldaki çocukların hepsi de çalışkanmış. Göreceğiz zamanla. Yalnız, gençlerin bizden daha aydın yetiştikleri, geleceği düşündükleri belli...

Çoro tavlaya gitti, Tanabay da evine bakmaya. Avluyu baştan başa dolaştı Tanabay. Yazın Çoro'nun oğlunun biçtiği kurumuş otlar ayaklarının altında toz çıkararak çıtırdıyordu. Evini böyle bakımsız bıraktığı için çok utandı. Öteki hayvan yetiştiricilerinin evlerinde ya bir akrabası oturuyordu, ya da bakan birisi bulunuyordu. Ama onun iki kızkardeşi başka köye gelin gitmişlerdi, kardeşi Ku-

lubay'la araları açıktı. Caydar'ın ise hemen hemen yakın akrabası yok gibiydi. İşte bu yüzden ev kendi haline bırakılmıştı. Şimdi de köyün sürüsünün peşinde göçebe hayvancılığa başlaması isteniyordu ondan. Gerçi daha karar vermiş değildi, ama Çoro'nun ne yapıp edip onu kandıracağını, Çoro'nun elinden kurtuluş olmadığını biliyordu Tanabay.

Sabahleyin kamyona binip ilçe merkezine gitmek üzere yola çıktılar. Üç tonluk «Gaz» marka kamyon hepsinin hoşuna gitmişti. Çobanlar, sığırtmaçlar; «Krallar gibi geziyoruz.» diye takılıyorlardı birbirlerine. Tanabay da memnundu bu işten, çoktandır kamyona binmemişti, hem ta savaştan beri... Çekoslovakya'da, Avusturya'da Amerikan yapısı «Studebaker»larla az yol tepmemişlerdi o zamanlar. Üç dingilli, dev gibi kamyonlardı bunlar. Tanabay birçok kez bindiği bu kamyonlar için; «Elimize şunlar geçse, dağ yamaçlarındaki tarlalardan tahıl taşıması ne zevk olur. Yolda hiç kalmaz.» diye düşünmüştü. Savaş bitince öyle kamyonları olacağına da inanıyordu. Zaferden sonra her şeyleri olacaktı!..

Kamyonun üstü açık olduğu için, rüzgârdan ötürü doğru dürüst konuşamıyorlardı. Tanabay gençlere türkü söylemelerini anımsatana kadar da sustular.

— Hadi, gençler, bir şeyler söyleyin de dinleyelim. Biz moruklarda iş kalmamış, aldırmayın bize!

Gençlik türkü söylemeye başladılar. Önce aralarında uyum olmadı, fakat sonra düzen kurdular, yolculuğun neşesi geldi. «Ha, şöyle!» diye düşünüyordu Tanabay. «Yolculuk dediğin böyle geçer! Bizi toplamayı iyi akıl etmişler doğrusu. Çiftliğin işlerinin esaslı bir dökümünü yapacaklar elbette. Başımızdakilerin her şeyi bizden daha iyi gördükleri bir gerçek. Biz yalnız kendi işimizi biliriz, bundan ötesine aklımız ermez. Yol gösterirlerse işimizi iyi bir düzene koyarız...»

İlçe ana baba günüydü. Kamyonlar, arabalar, binek atları toplantı salonunun önüne yığılmıştı. Yakınlarındaki kebapçılardan, çayhanelerden dumanlar tütüyor, kokular yayılıyordu; müşteri çekmek için çığırtkanlar bağırıyordu dükkân önlerinde.

Çoro onları bekliyordu.

— Hemen inin de gidelim, dedi. Bir an önce yer kapın, toplantı nerdeyse başlayacak. Hey, Tanabay, nereye gidiyorsun?

Binek atlarının arasında kendisine yol açmaya çalışan Tanabay;

– Geliyorum, diye seslendi.

Kamyondan inmeden farketmişti Gülsarı'yı, onu görmeye gidiyordu. Bahardan beri özlemişti rahvan atı.

Eyerliydi Gülsarı. Açık sarı donuyla, kuru kafasıyla, kemerli burnuyla, koyu gözleriyle, güçlü geniş sağrısıyla öteki atlar arasından hemen seçiliyordu.

Tanabay atların arasından ona yaklaşarak;

– Merhaba, Gülsarı, merhaba! diye seslendi alçak sesle. Nasılsın, bakalım, iyi misin?

Göz yuvarlaklarını çevirerek ona bakan rahvan at eski sahibini tanıdı, ayaklarını oynatmaya, pofurdamaya başladı.

– Hadi, hadi, iyi gördüm seni! Göğsün de iyice genişlemiş. Çok koşuyorsun anlaşılan. O zaman çok mu canın yandı? Biliyorum... Neyse, gene iyi ellere düştün. Azmazsan işin tıkırında demektir.

Tanabay bunları söylerken bir yandan da atın sırtındaki hevbenin dibini yokladı. İçinde yulaf artıkları vardı, demek Çoro acından öldürmüyordu hayvanı.

– Hadi, sen burada dur, ben gidiyorum, dedi Gülsarı'ya.

Toplantı salonunun girişindeki duvarda kırmızı boyalarla yazılmış geniş geniş bezler asılıydı. «Komünistler ileri!», «Parti gençlik örgütü Sovyet gençliğinin öncüsüdür!» gibi sözler okunuyordu.

Salondan içeriye akın akın insan giriyordu. Çoro ile çiftlik başkanı Aldanov kapının önünde bekliyorlardı Tanabay'ı.

– Gel, Tanabay, şöyle bir köşeye çekilelim, dedi Aldanov. Temsilcimiz olarak seni seçtik; al, şu da not defterin. Hem komunistsin, hem de en iyi yılkıcımızsın.

– Peki, neler söyleyeceğim ben?

– Bir komünist olarak hayvancılıkta geri kalmış bir bölgeye, koyun sürülerinden birinin başına gitmeye karar verdiğini söylersin.

– Hepsi bu kadar mı?

– Ne demek «hepsi bu kadar» mı? Üzerine düşen görevleri anlatırsın işte. Parti ve halk önünde her yüz koyundan yüz on kuzu alma, koyun başına üç kilo yün kırpma konusunda güvence veriyorum gibi laflar edersin.

– Sürüyü görmeden nasıl söylerim bunları?

Çoro araya girerek konuşmayı yumuşattı:

– Sürüyü görmek neyi değiştirir canım? Eline bir sürü verecekler ya, sen ona bak. Beğendiğin koyunları seçersin, olur biter. Sonra bir de gençlik kolundan iki çoban yamağını yanına alacağını söylemeyi unutma.

– Kimmiş bunlar?

İçeri girenler arasında kalmışlardı, itilip kakılıyorlardı. Çoro elindeki çizelgeye baktı.

– Aşım Bulatbekov ile Bektay Zarlıkov.

– Ama ben onlarla görüşmedim ki! Bakalım kendileri ne diyecekler?

– Gene aynı sözler! Tuhaf adamsın be Tanabay! Onlarla görüşmen pek mi gerekli? Görüşsen ne farkeder ki? Korkma, çocuklar bir yere kaçamazlar. Sana bunları seçtik, karar verildi, oldu bitti.

– Madem oldu bitti, ne diye benimle konuşmak istiyorsunuz?

Tanabay böyle diyerek yürüdü. Fakat Çoro tuttu onu.

– Dur! Neler söyleyeceğini öğrendin mi?

Tanabay iyice öfkelenmişti.

– Tamam, öğrendim.

13

Toplantı akşama doğru bitti. İlçe merkezi boşaldı. Toplantıya gelenler dört bir yana dağılmışlardı. Kimi yaylalara, kimi koyunlarının, sığırlarının başına, kimi haralara, kimi köylere...

Tanabay kamyondaki öteki hayvan yetiştiricileriyle birlikte Aleksandrovsk bayırını aşmış, bozkırda ilerliyordu. Akşam kararmaya yüz tutmuştu, rüzgâr soğuk soğuk esiyordu. Mevsim güzdü. Kamyonun arkasında bir köşeye sinen Tanabay paltosunun yakasını kaldırmış, derin derin düşünmekteydi. Toplantı bitmişti işte. Kendisi işe yarar şeyler söyleyememişti, ama başkalarının söylediklerini dinlemişti. Çiftlik işlerinin düzene girebilmesi için daha çok emek harcamaları gerektiği anlaşılıyordu. İlçe parti başkanı olan gözlüklü zat doğru söylüyordu: «Biz hazır açılmış yollardan yürümüyoruz, yolumuzu kendimiz açacağız». 1939'dan beri açtıkları yolu şöyle bir düşünecek olursa ona hak vermemek elde değildi. İ-

nişler, çıkışlar; gene çıkışlar... Sanıldığı kadar kolay bir iş miydi kooperatif çiftliğini yürütmek? İşte kendisi bütün gençliğini vermiş, saçlarını bu yolda ağartmıştı. Uzun yıllar neler görmüş, neler geçirmiş; bu arada bir nice düşüncesizlik yapmıştı! Her güçlüğün sonunda, «İşte geldik, işte düzlüğe çıktık» diyor, fakat çiftliğin eksikleri bitmek bilmiyordu...

Ne yapalım, çalışmak gerekiyordu. Onlar da çalışacaklardı. İlçe başkanı doğru söylemişti, savaştan sonra sandıkları gibi kendiliğinden yürümüyordu yaşam arabası. Tabana kuvvet, arkasından durmadan omuzlamak gerekiyordu... Ne var ki, ikide bir karşılarına çıkan keskin dönemeçler yüzünden omuzları nasır tutmuştu. Omuzlarının nasırlaşmasına dünden razıydılar; yeter ki yaptıkları işten, başkalarının yaptıklarından içleri rahat etsin, verdikleri emekler karşılığında gönence erişsinler... Bakalım şimdi de koyun sürüsü çıkmıştı başına. Caydar bu işe ne diyecekti? Daha bir fırsatını bulup mağazaya gidememiş, kızlara bir avuç şeker alamamıştı. Ya toplantıda verdiği sözlere ne demeli? Yüz koyundan on kuzuyu almak, koyun başına üç kilo yapağı çıkarmak kolay mıydı? Kuzular doğacak, sonra bakılıp büyütülecekti. Oysa yağmuru, rüzgârı, ayazı... Hepsi hepsi bu işe karşıydı. Ya yün işi? Bir yün telini eline al da bak bakalım, o incecik tüyü güçlükle görürsün. Üflesen uçar gider. Böylesinden kilolarca toplamak kolay mı? Vay anam vay, altın getiren kilolar! Bir nice insanın yünün nasıl elde edildiğinden haberi bile yoktu...

Nasıl etmiş de Çoro onu kandırmış, aklını çelmişti? «Hadi, çık da konuş. Yalnız kısa olsun, kendi görevlerinden başkasından söz etme. Yapacağın işleri anlatmaktan fazlasına karışma.» O da uymuştu Çoro'nun dediklerine. Kürsüye çıkınca ürkmüş, içinde birikenleri dışa vuramamıştı. Yapacakları konusunda bir iki kem küm ettikten sonra inmişti kürsüden, yerin dibine geçiyordu şimdi düşündükçe. Çoro'nun keyfine diyecek yoktu. Bu adam niçin bu kadar çekingen olmuştu? Çekingenliği hastalığından mı ileri geliyordu? Yoksa çiftlikten en sorumlu adam olmayışından mı? Onun, en yakın arkadaşını böyle adım başına dizginlemesine sebep neydi? Kim ne derse desin, bir şeyler eksilmiş, birtakım değişmeler olmuştu Çoro'd Belki de ömür boyu başkan olarak çiftliğin yükünü omuzlarında taşıdığı, baştakilerden durmadan azar işittiği için böyle davranıyordu. O da işin kolayını kıvırmakta bulmuştu anlaşılan.

«Dur, dostum, hele bir karşı karşıya gelelim, sana bunların hesabını sorarım...» diye düşündü Tanabay gocuğuna iyice sarınarak. Hava soğuk ve rüzgârlıydı, eve kadar daha bir sürü yol vardı. Orada kimbilir onu ne gibi olaylar bekliyordu!..

Çoro rahvan atıyla gidiyordu. Yalnızdı. Onunla gelecek arkadaşlarını beklemek istememişti. Yüreği sancıyordu gene, eve bir an önce yetişmek istiyordu. Günboyu dinlenen Gülsarı kendi keyfine bırakıldığı için geniş, sağlam adımlarla kayar gibi yürüyordu. Sanki kurulmuş bir makineydi mübarek, akşam karanlığının bastırdığı yollarda adım atışları tıpa tıp birbirinin aynıydı. Eski Gülsarı'dan kalan tek şey, koşmaya karşı doymak bilmez tutkusuydu. Koşma zevkinden başka hiçbir zevki kalmamıştı. Yalnız yolu ve binicisini bilsin diye, bütün öteki duygularını öldürmüşlerdi hayvancağızın. Koştuğu sürece yaşıyordu zavallıcık. Bıkmadan usanmadan, sanki insanların elinden zorla aldıkları şeyi yakalamak istercesine, içinden gelerek koşuyordu. Fakat bir türlü de ulaşamıyordu hedefine.

Rahvan atın sırtında rüzgârı yedikçe ferahladı Çoro, yüreğinin sızlaması kesildi. Toplantının genel havasından memnundu. Parti ilçe başkanının konuşmasını pek beğenmişti. Hakkında çok şeyler işitmişti, ama ilk kez görüyordu bu adamı. Fakat Çoro'nun içi gene de rahat değildi, ta derinden bir eziklik duyuyordu. Şu Tanabay'ın iyiliğini az mı istemişti? Bütün bu toplantıların, kurulların, parti tartışmalarının kurdu olmuştu Çoro; nerde ne söyleneceğini bilir, ağzını açmaması gereken zamanlarda da susardı. Yılların deneyimini kazanmıştı çünkü. Tanabay ise söz dinlerdi, ama bu gibi şeylerden haberi yoktu. Toplantı bittikten sonra kendisiyle tek laf etmeden kamyona bindiği gibi savuşmuştu. Kırılmıştı ona. Ah, Tanabay, Tanabay! Tertemiz bir adamsın sen, yaşam gözlerini açmamış senin. Hiçbir şey bilmiyorsun, hiçbir şeyin farkında değilsin. Gençliğinde nasılsan öyle kalmışsın. Paldır küldür, sağına soluna bakmadan dalarsın konuya. Oysa devir değişti artık. Nerede neyi söyleyeceğini bilmeli insan. Ağzından çıkacak sözler çağın gerçeklerine uymalı. Önceden tasarlanmış, yazılmış bir metni okur gibi dili sürçmeden, düzgün bir anlatımla konuşmalı insan. Her söylediği söz kalıp gibi yerine oturmalı. Ama dostum Tanabay, seni bıraksalar aklına estiği gibi konuşur, canının istediğini söylersin. Sonra da devirdiğin çamların hesabını da bizden sorarlar: «Parti örgütünüzün

üyelerini böyle mi yetiştirdiniz, hani disiplin nerede kaldı? Bu ne düzensizlik böyle?» Ah, Tanabay, Ah!..

14

Yaşlı adamla kocamış atı yolda bastıran aynı gece... Yarın kenarında ateş yanmakta. Tanabay ayağa kalkıyor, can çekişen Gülsarı'nın sırtına örttüğü kürkü bilmem kaçıncı kez düzeltiyor. Sonra gelip başucuna oturuyor hayvanın. Geçmiş yıllar bir bir gözünün önüne geliyor. Rahvan atın koşusu gibi birbiri ardından hızla uçan yıllar... O yıl, güzün bitimiyle kışın başlaması arasında, koyun sürüsünün başına geçtiği o yıl neler olmamıştı ki...

15

Ekim boyu yaylada kupkuru, pırıl pırıl bir hava vardı. Yalnız, ayın başında iki gün kadar yağmur yağmış, soğuklarla birlikte sis bastırmıştı. Fakat ertesi gece rüzgâr sisleri dağıttığı gibi, havada tek bulut bile kalmadı. Sabahleyin çadırdan dışarı çıkan Tanabay şaşırarak irkildi.

Dağlar, dorukları tertemiz karla örtülü dağlar ta yanına gelmişlerdi sanki. Kar altında ne güzel görünüşleri vardı! Göklere yükselen başları; gölgede kalmış, lekesiz beyazlıkları içinde daha iyi seçilen yamaçlarıyla Tanrı onları az önce yaratmış gibiydi. Karın bittiği yerde mavi sonsuzluk başlıyordu. Bu sonsuzlukta, insanın düşünme sınırlarını aşan evrenin derinlikleri daha bir belli oluyordu. Tanabay ayaz ve ışık bolluğu karşısında büzüldü, yüreğini bir özlem sardı. Gülsarı'yla birlikte gittikleri o kadın geldi hatırına. Ah, şimdi Gülsarı elinin altında olsa, sevinç, coşkunluk çığlıkları atarak atını hızla sürer; beyaz karların sabahleyin birden karşısına çıkması gibi dikilirdi onun karşısına...

Ama düşten başka bir şey değildi bu. Tanabay bunu biliyordu. Yaşam belki de yarı yarıya düşle dolu olduğu için böylesine güzeldi. Düşlerimiz, hepsi gerçekleşmediği sürece de değerini koruyor-

du. Tanabay dağlara, gökyüzüne bakarken insanların aynı derecede mutlu olamayacaklarını düşündü. Herkesin alın yazısı kendine göreydi. Şu yüce dağlardaki ışık ve gölgeler gibi, insanoğlunun yaşantısında da üzüntüler, sevinçler vardı. İnsan ömrü bunlarla doluydu... «Belki beni beklemiyor artık, dağlardaki taze karı görünce o da beni anımsamıştır.»

İnsan kocar, ama gönlü buna karşı koyar. Zaman zaman silkinir, kendi sesini duyurur.

Tanabay atını eğerledi, ağılın kapısını açtıktan sonra içeriye, obadaki karısına seslendi:

— Caydar, koyunları çıkarıyorum. Sen ev işlerini yoluna koyana dek dönerim.

Çabuk adımlarla, tıpış tıpış yüreyerek ağıldan boşaldı koyunlar. Sırtlardan, başlardan oluşan bir sel yamaçtan yukarı doğru aktı. Komşu çobanlar da çıkarmışlardı sürülerini. Derelere tepelere, çukurlara, tümseklere yayılan hayvanlar toprağın bitmez tükenmez ürününü güzden kalma otları toplamaya koyuldular. Kül rengi beyaz koyun sürüleri dağ yamaçlarına, sonbaharın kızılımsı kahverengi ot örtüsünün arasına dağıldı.

Şimdilik işler yolunda gidiyordu. Tanabay'ın şansına iyi bir koyun sürüsü düşmüştü. İkinci ya da üçüncü döllerini verecek genç koyunlardı hepsi de. Sürüde beş yüze yakın hayvan vardı, beş yüz dert demekti bu. Döl dökümünden sonra iki kattan fazla olacaklardı. Fakat o ana baba gününe daha aylar vardı.

Koyunlarla uğraşmak atlarla uğraşmaktan kolaydı kolay olmasına, gel gelelim onlara hemen alışamadı Tanabay. At hiçbir şeye benzemezdi. Bununla birlikte atçılık da önemini yitiriyordu. Çünkü kamyonlar çıkıyordu piyasaya, at beslemek fazla kazanç sağlamıyordu. Şimdi ne varsa koyunculukta vardı; yapağısı, eti, derisi çok para ediyordu. Bunda bir gerçek payı görmekle birlikte katı faydacılık Tanabay'ı rahatsız ediyordu.

İyi bir yılkıyı iyi bir sürü başı aygırına bırakıp bir süreliğine, yarım günlüğüne, hatta daha fazla bir zaman için başka işlerine bakabilirdi insan. Oysa koyunlardan bir an bile ayrılamazdınız. Gündüzleri onlarla birlikte gezecek, geceleri de başlarında bekleyecektiniz. Sürüde çobandan başka bir de yamak bulunması gerekiyordu, gel gelelim böyle birini vermemişlerdi Tanabay'ın yanına. Bu durumda kesiksiz, dinlenmesiz bir çalışma oluyordu onunkisi. Her ne kadar

Caydar gece bekçisi kadrosunda görünüyorsa da, gündüzleri kızlarla birlikte sürüye göz kulak oluyor; aynen gece yarısına dek tüfeğiyle ağılın çevresinde dolaşıyordu. Ondan sonra bekçilik gene Tanabay'ın omuzlarındaydı. Çiftliğin hayvan yetiştirme müdürü İbrahim'in yanıtı hazırdı hemen. Üzgün bir tavır takınarak;

– Ben şimdi size yamak nereden bulayım, Tanabay? derdi. Aklı başında adamsınız siz, gençlerin çoğu okuyor şimdi. Okumayanlar da ya kente gidip demiryolunda çalışıyorlar, ya da maden ocaklarına giriyorlar. Bu durumda ne yapacağımı ben de şaşırdım. Sizin topu topu elinizde bir sürünüz var, gene de sızlanıp duruyorsunuz. Ya ben ne yapayım? Çiftliğin bütün hayvancılığı benim üstümde. Bu gidişle mahkemelere düşeceğim bir gün. Durup dururken nerden de aldım bu belayı başıma? Size yamak diye verilen şu Bektay'a söz dinletemiyorum ki! «Bana radyo verilsin, arada bir sinemaya gideyim, çadırım yenilensin, her gün gazetem, haftada bir de dergim gelsin, ondan sonra bakarım!» diyor. Bunlar verilmezse canının istediği yere çeker gidermiş. Şu herifle bir de siz konuşsanız iyi olacak, Tanabay...

Doğru söylüyordu İbrahim. Bu kadar yüksek makama tırmandığına bin pişmandı. Bektay için söylediklerinde de haklıydı. Tanabay fırsat buldukça gençlik kolundaki çömezlerine uğrardı. Bunlardan Aşım Bulatbekov pek hamarat değilse de yumuşak başlı bir delikanlıydı. Yakışıklı, boylu poslu bir genç olan Bektay'ın ise kara şehla gözlerinden meymenetsizlik okunuyordu. Tanabay'ı suratı bir karış karşılayan Bektay bir keresinde, öfkeyle;

– Niye böyle yırtınıyor, bin parça oluyorsun, Tanabay amca? dedi. Çocuklarının yanında rahat rahat otursan daha iyi olmaz mı? Bir sen eksiktin, zaten başımda öyle çok denetlemeci var ki!

– Sana ne oluyor? Yoksa bir zararı mı var denetleyicilerin?

– Zararı var mı, yok mu, orasını ben bilirim. Yalnız senin gibi adamlardan hoşlanmıyorum işte! Kendinizi ezdirdiniz, vara yoğa «Yaşa! Varol!» çektiniz. Kendiniz insanca yaşam görmediğiniz gibi bize de göstermek istemiyorsunuz.

Tanabay'ın kanı beynine sıçradı, Bektay'a bağırmamak için kendini zor tuttu.

– Bana bak, delikanlı, fazla ileri gidiyorsun! Beni örnek vererek aklının ermediği işlere karışma! Ezilen sen değilsin, biziz! Üstelik acımıyoruz ezildiğimize. Bunu yaptıksa sizler için yaptık. O za-

man ezilmemiş olsaydık şimdi nasıl konuşacağını pek merak ederdim. Bırak sinemaya gitmeyi, gazete okumayı; bunların adını bile bilmezdin, ulan! Çünkü köleden başka bir şey olmayacaktın!

Dobra dobra konuşmasından dolayı Bektay'a karşı gizli bir saygı duyarsa da aslında onu pek sevmezdi. Enerjisi pisi pisine harcanıyordu gencecik adamın. Yaşam çizgisi onu iyiye doğru götürmüyordu...

Onunla yolları ayrılıp da bir gün kentte karşılaştıkları zaman bu dik başlı gence ağzını açıp bir şey söylemedi, onun söylediklerini de dinlemedi.

O erken bastıran kış günlerinde...

Kış azgın ak devesine binerek hışımla geldi, üşengenliklerinden dolayı çobanları canlarından bezdirmeye başladı.

Kupkuru ve güneşli geçen ekim ayından sonra kasımda kış kıyamet birdenbire bastırdı.

Akşamleyin koyunları yaylaktan toplayan Tanabay aklına başka bir şey gelmediği için hayvanları ağıllarına tıktı. Fakat gece yarısı karısı onu uyandırdı.

– Kalk, Tanabay, çok üşüdüm. Kar yağıyor.

Caydar'ın elleri buz gibiydi, üstünden başından ıslak kar kokusu geliyordu. Elindeki tüfek soğuk ve ıslaktı.

Bembeyaz bir gece vardı dışarıda, lapa lapa kar yağıyordu. Koyunların bütün rahatı kaçmıştı, kara alışık olmadıkları için başlarını sallıyorlar, öksürüyorlar, üstlerine düşen karları silkeliyorlardı. Fakat karla baş edemiyorlardı ki... Kürküne sımsıkı bürünen Tanabay; «Durun hele! Bekleyin, daha neler gelecek başımıza!» diye geçirdi içinden. «Çok da erken geldin, koca kış! İyiliğine mi, yoksa kötülüğüne mi; bilmem artık. Yalnız sonunda erken gidersen iyi olur. Döl dökümüne çekil git de başka bir şey istemeyiz. Şimdi istediğini yap, nasıl olsa meydan senin. Niçin geldiğini soramayız senden...»

Apansız bastıran kış susuyor; sabahleyin kalkanlar derinden bir ah çekerek aceleyle sağa sola koşsunlar, elleri ayakları birbirine dolaşsın diye bütün hızıyla işini sürdürüyordu.

Dağlar kara yığınlar gibi kaskatı dikiliyorlardı gecenin koyuluğunda. Onlara göre hava hoştu. Sürüleri için çobanların yerine onlar kaygıya düşecek değillerdi ya! Eskiden beri nasıl duruyorlarsa

gene öyle duruyorlardı.

O unutulmaz kış böyle başlamıştı işte. Ancak insanlar için neler tasarladığını kimse bilmiyordu.

Düşen kar kalkmadı, birkaç gün sonra gene yağdı, sonra bir daha, bir daha... En sonunda çobanları güzlük yaylaklardan sürdü çıkardı. Koyun sürüleri sağa sola kaçıştı, kimisi boğazlara, kimisi kuytulara, kimisi az karlı yerlere sığındılar. Ve çobanların çağlar boyu süregelen ustalığı kendini göstermeye başladı. Her çoban bir başkasının beğenmeyip de; «Ih! Burada kardan başka bir şey bulunmaz» dediği yerlerde koyunlarına ot bulmaya koyuldu. Çoban olmanın inceliği buradaydı işte... Arada bir baştaki sorumlulardan biri dağa gelir; çobanlara bir sürü ahret sorusu sorduktan, sağına soluna aval aval bakındıktan, dünya kadar öteberiyi vadettikten sonra geldiği gibi evinin yolunu tutardı. Zavallı çoban gene kara kışla yüz yüze, gene yalnız başına kalırdı.

Tanabay bir fırsatını bulup çiftlik yönetimine uğramak; döl dökümü için ne gibi hazırlıklar yapıldığını, gerekli önlemlerin alınıp alınmadığını sormak istiyordu. Fakat nerde? Başını kaşıyacak vakti olmuyordu ki! Caydar bir keresinde yatılı okulda oğlanı görmeye gitmişti de, orada fazla kalmadan hemen dönmüştü. Kocasının karşılaşacağı güçlükleri biliyordu çünkü. Gerçekten de öyle, Tanabay küçük kızı eyerin önüne oturtup kürküyle sımsıkı sararak gütmüştü davarı. Küçük rahat olmasına rahattı, ama öteki yavrucak atın terkisinde buz kesmişti. Ocaktaki ateş bile yanmıyordu evde ana olmayınca...

Ertesi gün anaları dönünce çadırda kızılca kıyamet koptu. «Anne!» diyerek ikisi birden boynuna sarıldılar kadının, onları ayırmak sorun oldu. Babalarını ne denli sevseler de, babanın yeri başkaydı, anneninki başka...

Günler geçiyordu, kış havası da durmadan değişmekteydi. Bazen sıkı bir kar yağıyor, arkasından ortalık süt liman oluyordu. İki kere de fırtına çıktı, tipi tipiledi; sonra ortalık dindi, karlar eridi. Tanabay'ı da kaygılandıran buydu ya! Hadi ki döl dökümü böyle kötü havalardan birine rastlarsa? Bu arada hayvanların karınları gittikçe şişiyordu. Kuzusu iri ya da ikiz olanların karınları sarkmaya başlamıştı. Yavrulu koyunlar bastıkları yere dikkat ederek yürüyorlardı. Hayvancağızlar zayıflamışlar, bir deri bir kemik kalmışlardı. Kolay mıydı; karınlarında taşıdıkları yavruyu kanlarıyla

besliyorlar, üstelik otu kar altından birer birer topluyorlardı. Çobanlar anaçlara sabah akşam yem vermek, sonra da biraz yaylım yerine götürmek istemezler miydi? İsterlerdi, ama çiftliğin ambarında yem kalamamıştı ki! Ambarlar silinip süpürülmüş, çalışan atların yeminden başka bir şey bırakılmamıştı.

Tanabay her sabah koyunları ağıldan çıkarırken karınlarını, memelerini elliyordu. İşler yolunda giderse kuzu bakımından üzerine düşeni yapacaktı, gel gelelim yapağı için pek güvenemiyordu. Çünkü kışın hayvanların yünü yeterince büyümemişti, hatta yünü sıyrılıp dökülenler bile vardı. Yem olsa da hayvanlara verilse iyi olmaz mıydı? Tanabay ne kadar kızıp somurtsa da çaresizdi, yapacağı bir şey yoktu. Çoro'nun sözünü dinlediği için küfürlerin en ağırını savuruyordu kendine. Bir de kürsüye çıkmış, bol keseden atıp tutmuştu. Vay efendim, ben öncüyüm de, partim ve yurdum üstüne söz veriyorum da, falan filan... Hiç olmazsa bunları söylemeseydi! Ne diye partisini, yurdunu karıştırmıştı işin içine? Basbayağı bir hayvancılık işiydi bu, o kadar. Ama hayır, onsuz olmazdı... Gereksin gerekmesin, adım başına kullanılırdı böyle cafcaflı laflar...

Bütün suç kendisindeydi, kafasını iyi kullansaydı o da. Ne diye başkasının sözüne inanmıştı? Adamlar gelirler; bağırırlar çağırırlar, giderlerdi. Ama Çoro'ya acıyordu işte. Hiç şansı da yoktu zavallının; bir gün ayağa kalkarsa, iki gün hasta yatıyordu. Ömrü didinme, başkalarını yatıştırma, umutlandırma ile geçmişti adamcağızın. Peki, eline geçen neydi? Hiç... Artık o da sözünü sakınmaya, dikkatli konuşmaya başlamıştı. Madem hastaydı, ne diye dinlenmeye çekilmiyordu artık?

Kış, çobanları bir umutlandırarak, bir umutsuzluğa düşürerek sürüp gidiyordu. Sıskalıkları yüzünden Tanabay'ın sürüsünden iki koyun ölmüştü. Çömezlerinin sürülerinden de birkaç kayıp vardı. Fakat kaçınılmaz bir olaydı bu. Kış süresince ölen beş on koyunun sözü olmazdı. Yeter ki daha sonra, bahara doğru ölüm artmasın.

Derken, havalar birden ısınmaya, koyunların memeleri kabarmaya başladı. Hayvanlar cılız mı cılız, karınlarını zor taşıyacak gibiydiler; ama memeleri her gün, her saat biraz daha pembeleşiyor, şişiyordu. Nereden topluyorlardı bu gücü? Çok sürmedi, bilmem kimin sürüsünden birkaç koyunun birden kuzuladığı duyuldu. Demek gözden kaçmış, davarlardan kimisi erken çiftleşmişti. İlk işa-

retti bu. Bir iki hafta geçmez, ağaçtan armut dökülür gibi dökülmeye başlardı kuzular. Yetişebilirsen yetiş... İşte o zaman başlardı çobanların en civcivli günleri. Bir yandan her kuzunun üstüne titrerken, bir yandan da çobanlık işine nereden bulaştılar diye lanet üstüne lanet okurlardı. Ama bir kuzuyu kurtardıkları zaman sevinçlerine diyecek olmazdı çobancıkların, minik kuzular ayağa kalkıp da kuyruklarını kış babaya gösterince çılgına dönerlerdi.

Ah, keşke öyle olsa, o günleri görebilselerdi! İnsanların yüzüne gözlerini kaçırmadan bakabilecekler miydi?

Çiftlikten *sakmanlar** gönderilmişti. Bunlar daha çok yaşlı, çoluksuz çocuksuz kadınlardı; döl dökümünde çobanlara yardım etsinler diye köyden güçlükle bulunmuştu. Tanabay'ın sürüsüne de iki sakınan geldi. Yataklarını, kap kacaklarını, çadırlarını toplayıp gelmişlerdi kadınlar. Oba birden şenlendi. Aslında iki değil, en azından yedi sekiz sakman gerekliydi. İbrahim, sürüler döl dökme yeri olan Beş Ağaç vadisine gidince birkaç kadın daha verileceğini, şimdilik bu kadarla yetinmelerini söylüyordu.

Sürüler kıpırdandı; aşağılara, dağ eteklerindeki doğum bölgelerine inmeye başladılar. Tanabay, yamağı Aşım Bulatbekov'dan iki sakınana yardım etmesini, onlarla birlikte önceden gidip çadırları kurmasını rica etti. Onları sabahtan bir kervan halinde yolcu ettikten sonra, yavrulamada güçlük çekmesinler diye koyunları yormadan, usul usul sürdü. Daha sonra aynı yolu, çömezlerinin sürülerini doğum bölgesine getirirken iki kez daha tepecekti.

Çok ağır ilerliyordu koyunlar, hızlı da süremezdiniz ki! Çoban köpeklerinin bile canları sıkılmış, sürünün sağında solunda sabırsız sabırsız koşturmaya başlamışlardı.

Güneş batmak üzereydi, bununla birlikte sıcağını duyuruyordu insana. Eteklere inildikçe de hava ısınıyordu. Güneşin vurduğu yerlerde körpe fiziller fışkırmıştı.

Yolda ufak bir engel çıktı, koyunlardan biri ilk kuzuyu doğurdu. Bir hayli canı sıkıldı Tanabay'ın, yeni doğan kuzunun kulaklarına, burnuna üflerken söylendi durdu. Döl dökümüne daha bir hafta vardı, nerden çıkmıştı bu iş başına?

Ya başka kuzulayan çıkarsa? Öteki koyunları yokladı, pek kuzulayacağa benzemiyorladı. Bu durum karşısında içi rahatladı,

* Koyun, keçi inek sağan (Çev.)

neşesi yerine geldi. Kızlar ilk kuzuyu görüne ne kadar sevineceklerdi kimbilir! İlk doğan kuzu en çok sevilir. Hoş, yavrucak da pek güzel bir şeydi. Kirpikleri, tırnakları kara; yünleri bembeyaz bir kuzuydu. Sürüde alacalı birkaç hayvan vardı. Yavrulayan da bunlardan biriydi. Bu cinsin kuzuları dayanıklı tüylü olurlar; ince yünlü koyunların kuzuları ise hemen hemen çırılçıplak doğar.

Tanabay kuzuyu severken bir yandan da;

– Madem acele ettin, doya doya seyret dünyayı! diyordu. Bize uğur getir. Doğan kuzulardan ayak basacak yer kalmasın, meleşmelerinden kulaklarımız çın çın çınlasın, hepsi de hayatta kalsın.

Kuzuyu tutup havaya kaldırdı.

– Ey, koyunların koruyucusu! İşte sana ilk kuzu. Yardımını esirgeme bizden!

Çepeçevre dağlar yükseliyordu, suskun dağlar...

Tanabay kuzuyu kürkünün altına soktu, sürünün peşinden kotu. O sırada ana koyun da telaşlı telaşlı arkasından geliyor, meliyordu;

– Gel, kızım, gel! Yavrun işte burada, korkma, ona bir şey olmaz!

Kuzucuk kürkü altında kurudu, ısındı.

Tanabay sürüyü döl dökümü yerine getirdiği zaman akşam oluyordu.

Her şey yerli yerine konmuş, çadırlardan dumanlar tütmeye başlamıştı. Taşınma işini tamamlayan sakmanlar çadırlarının yanında gidip geliyorlardı. Nerelerdeydi Aşım çocuk? Ha, evet... Ertesi gün kendi çadırına taşınmak için yük devesini götürmüştü. Demek işler yolunda gidiyordu.

Ama az sonra bazı şeyleri görünce, beyninden vurulmuşa döndü. Aslında pek iyi şeyler göreceğini sanmıyordu, fakat bu kadarı da fazlaydı. Yeni doğmuş kuzuların konulacağı barınağın çatısının çürük sazlarla üstünkörü kapatıldığını; duvarları delik deşik, kapısız, penceresiz barınağa rüzgârın istediği yerden girip istediği yerden çıktığını nerden bilecekti? Her yerde kar eridiği halde barınağın içinde hâlâ yığın kar vardı.

Bir zamanlar taşlardan örülmüş koyun ağılı da yıkık döküktü. Tanabay o kadar sinirlendi ki, kızlarının yeni doğan kuzuya nasıl sevineceklerine bile bakmadı; ellerine kuzucuğu tutuşturduğu gibi çevreyi incelemeye koştu. Fakat nereye göz atsa görülmedik bir ba-

kımsızlıkla karşılaşıyordu. Anlaşılan burası savaştan beri yüz üstü bırakılmış, koyun yavrulama zamanı işlerini yalap şap bitiriverenler, her şeyi yağmurun, rüzgârın buyruğuna bırakıp gitmişlerdi. Samanlığın bir köşesine atılıveren iki yarım çuval arpa unu ve bir kutu tuz sayılmazsa; hayvanların bütün yiyeceği ve kurutmalığı, samanlığın damında yan yatmış, öksüz öksüz duran, çürümüş bir kuru ot balyası ile yerdeki birkaç saman yığınıydı. Başka bir köşede de camları kırık iki üç gemici feneri, gaz dolu paslı bir bidon, iki kürek ve dişleri eksilmiş dirgenler vardı. Kör şeytan diyordu ki, şu gazı dök samanlığın üstüne, bir kibrit çak, sonra bas git buradan!..

Geçen yıldan kalma gübre yığınlarına, kar tümseklerine tökezleye tökezleye samanlığın içini gezen Tanabay söyleyecek söz bulamıyordu. Deli gibiydi; «Nasıl olur? Nasıl olur? Nasıl olur?» demekten başka aklına bir şey gelmiyordu.

Kuzu barınağını bir daha gözden geçiren Tanabay oradan çılgın gibi dışarı fırlayarak atını eyerlemeye başladı. Elleri ayakları titriyordu atı eyerlerken. Köye inecek, gece yarısı demeden herkesi ayağa kaldıracak, ağzına geleni söyleyecekti. Şu İbrahim denen herifin, başkan Aldanov'un, Çoro'nun yakasına yapışacaktı; aman beklemesinlerdi ondan. Madem ona bunu yapmışlardı, onlar da göreceklerdi günlerini. Aralarındaki bütün bağları koparacaktı.

Tam o sırada Caydar yapıştı dizginlere.

— Dur! Dur diyorum sana! Nereye gidiyorsun? Dinle beni, in attan aşağıya!

Nerde? Atından indirmek kolay mı Tanabay'ı!

Dizginleri karısının elinden zorla kurtardı, atı kamçılayarak kadıncağızın üstüne sürdü.

— Bırak! Bırak beni! Bırak diyorum sana! Öldüreceğim onları! Öldüreceğim!

— Bırakmayacağım! Birini öldürmek istiyorsan beni öldür!

Sakınanlar yardıma koştular. Kızlar ağlaya ağlaya fırladılar dışarıya.

— Baba! Yapma, baba!

Tanabay şaşırdı, fakat gene de karısından kurtulmak için çırpınıyordu.

— Bırak beni, karı! Neler yaptıklarını görmedin mi? Yarın ben bu koyunları, kuzuları ne yapacağım? Hani ağıl, hani barınak, hani yem? Hepsi geberecek, ondan sonra da hesabını benden soracak-

lar. Bırak!

– Dur bakalım, adam! Hadi gittin, bağırdın çağırdın... Bundan eline ne geçecek? Bugüne kadar bir şey yapmadılarsa, demek yapacak güçleri yoktu. Ellerinde olsa çiftlik senden yeni barınağı kıskanır mıydı?

– Damı da mı aktaramazlardı? Hani bunun kapısı, penceresi? Her yanı dökülüyor, içinde tepeleme kar var, biriken gübre yıllardır atılmamış. Şu çürümüş ot kaç gün yeter? Kuzular bu otu ne yapsın? Bu hayvanların altına ne sereceğiz? Pislikten gebersinler mi? Hadi söyle, gebersinler mi? Çekil önümden!

– Yeter, Tanabay, kendine gel! Herkes kötü de yalnız sen mi iyisin? Hepimiz birbirimize benzeriz. Senin yaptığın erkeklik mi şimdi? (Kocasını utandırmaya çalışıyordu Caydar.) Vakit geçmeden aklını başına topla, ne yapacaksak onu yapalım. Sen boş ver onlara, aldırma! Madem her şeyden bizi sorumlu tutacaklar, biz de önlemimizi alırız. Bak, yolda gelirken dere boyunda gür yaban gülü çalıları gördüm. Diyordum ki, şu çalıları kessek kuzu barınağının üstüne bastırsak. Üzerine de gübre atarız. Hayvanların altına sermek için kırlardan kuru ot toplarız. Hava bozmadan çok iş görülür.

Derken sakınanlar da Tanabay'ı yatıştırmaya koyuldular. Adam ne yapsın, atından indi; karıların lafına kandığı için söylene söylene çadırına gitti. Bir köşeye çekildi, hastalıktan yeni kalkmış da başını doğrultamıyormuş gibi sessizliğe gömüldü.

Çadırın içinde herkes sus pus oldu, kimseden çıt çıkmıyordu. Caydar tezek ateşinde kaynayan çaydanlığı indirdi, demli olması için içine bolca çay attı, yıkasın diye kocasının eline testiden su döktü. Sonra yere temiz bir örtü sererek üstüne bir yerlerden bulup buluşturduğu şekerlemelerden koydu. Bir tabağa sarı dilimler halinde tereyağı dizdi. Ondan sonra da sakınanlar çağırılıp çay içilmeye başlandı. Ah, ne yamandır şu kadınlar! Bir yandan bardak bardak çay içiriyorlar, bir yandan da laf yarıştırıyorlardı. Sanki konukluğa gelmişlerdi obaya. Onlar konuşurken Tanabay hiç sesini çıkarmadı; çayını bitirince dışarı çıktı, ağılın yıkılan taşlarını örmeye başladı. Yapılacak o kadar çok iş vardı ki! Fakat ilk elden koyunlara, geceleyin başlarını sokacak bir yer hazırlamalıydı. Arkadan kadınlar da yardıma geldiler. Hatta çocuklar bile taşları kaldırmaya çalışıyorlardı.

Tanabay onları görünce;

– Hadi, gidin içeri! diye çıkıştı.

Yaptıklarından utanıyordu şimdi, taşları yerine koyarken başını kadırıp bakamıyordu. Doğru söylüyordu Çoro. Şu Caydar olmasa Tanabay başını beladan kurtaramazdı.

16

Tanabay ertesi gün çözmezlerinin taşınması için gitti. Sonra da başını kaldırmadan bir hafta iş gördü. Ömrümde bu denli sıkı çalıştığını pek anımsamıyordu, belki savaşta savunma hatları yaparlarken günler süren böyle bir çalışmaya girmişlerdi. Fakat orada yalnız o değil bir alay, bir tümen, bir ordu el birliğiyle çalışmış, direnmişti. Buradaysa karısıyla bir sakman kadından başkası yoktu. Öteki kadın davarı güdüyordu.

Kuzu barınağının gübreden temizlenmesiyle yaban gülü çalılarının kesilmesi çok zoruna gitti Tanabay'ın. Çalılar çok sıktı, baştan aşağı dikenlerle kaplıydı. Keten çizmeleri, sırtındaki asker kaputu param parça oldu dalları keserken. Çalılar kesilince iplerle bağlayıp denk yaptılar, sürüye sürüye ta barınağa getirdiler. Dikenleri battığı için ne ata yükleyebiliyorlar, ne de sırtlarına alabiliyorlardı. Neredeyse deliye dönecekti Tanabay, adına Beş Ağaç demişlerdi ama beş kütük zor bulunurdu bu vadide. Kan ter içinde kalarak yere batası çalı şeleklerini iki bölüm sürüklemişler, barınağa dek geçtikleri yerleri yol yapmışlardı. Tanabay kadınları işe koştuğu için üzülüyordu, ama elden gelen bir şey yoktu. Üstelik huzursuz bir çalışmaydı bu. Hem zaman yetmiyor, hem de havanın ne gösterdiğini anlamak için ikide birde göğe bakmak gerekiyordu. Kar birdenbire bastırıverirse yaptıkları bunca iş boşa giderdi. Onun için büyük kızı sık sık sürünün yanına göndererek döl dökümünün başlayıp başlamadığını sorduruyordu.

Gübre taşıma işi daha da berbattı ya! Altı ayda zor taşınacak gübre birikmişti içeride. Sağlam bir damın altında kuru, iyice sıkışmış davar gübresi olsa insan zevkle taşır. Parça parça kesilmiş gübre tabakaları yerden kabuk gibi kaldırılarak kuruması için sıra sıra dizilir. Koyun tezeği hem sıcak, hem de temizdir. Kışın altın değerindedir bu tezekler, soğuklarda çobanlar yalnız bunlarla ısınır-

lar. Ama gübre kar, yağmur altında kaldı mı; ondan ağır, ondan pis şey yoktur. Kürek cezası gibi bir şeydir insana. Vakit de yetişmiyordu üstelik. İsli fenerleri yakıp sedyelerle geceleri bile taşıyorlardı bu soğuk, yapışkan, kurşun gibi ağır pisliği. Tam iki gündür bu işin üstündeydiler.

Avlunun arkasına dağ gibi gübre yığılmıştı, gel gelelim kuzu ağılının içinde el değmedik bir sürü yer vardı. Bugün yarın beklenen kuzular için ağılın bir köşesini temizleselerdi bari! Yeni doğan kuzularla analarına bütün ağıl yetmezken bir köşenin lafı mı olurdu? Günde yirmi otuz kuzunun doğması ne demekti? «Ne olacak? Nasıl edeceğiz?» diye düşünüp duruyordu Tanabay. Teskereye gübre doldururken, bir ucundan tutup götürürken, sonra geriye dönüp bu işi gece yarılarına, sabahlara dek tekrarlarken aklındaki hep buydu. Kolları uyuşmuş, gözleri kararmaya başlamıştı. Üstelik rüzgârın ikide bir fenerleri söndürmesi yok mu, hepsinin üstüne tuz biber ekiyordu. İyi ki sakmanlar hiç sızlanmadan Tanabay'la Caydar kadar çalışıyorlardı.

Aradan bir gün, bir gün daha geçti. Dört kişi durmadan gübre taşıyorlar, bir yandan da damdaki, duvardaki delikleri kapatmaya uğraşıyorlardı. Bir gece gübre dolu sedyeyi götürürlerken Tanabay koyun ağılından bir kuzu melemesi, onun arkasından annesinin yeri eşeleyerek seslenmesini duydu. «Başladı!» diye düşündü, içi «hop!» etti.

Karısına döndü;

— Duydun mu?

Sedyeyi hemen oraya bıraktılar, fenerleri kaptıkları gibi ağıla koştular.

Fenerlerin titrek alevleri yalpalaya yalpalaya sağa sola bakındılar. Neredeydi bu kuzu? Ha, şu köşede! Yeni doğmuş, minnacık yavrusunu yalayıp duruyordu annesi. Caydar hemen eteğine sardı küçük kuzuyu. İyi ki zamanında yetişmişlerdi, yoksa donardı bu açık ağılda. Derken hemen oracıkta doğuran bir koyun daha gördüler, onunkisi ikizdi. Tanabay ikizleri yağmurluğunun eteğine koydu. Beş altı koyun yerde doğum sancıları içinde kıvranıyor, kesik kesik meliyorlardı. Demek başlamıştı, sabaha kalmaz, onlar da kuzulardı. Sakmanlara haber verdiler, yavrulayan iki koyunu kuzularla birlikte kuzu barınağının üstündeki temizledikleri köşeye götürdüler.

Tanabay duvarın dibine biraz saman serdi, sütün ağızından bi-

raz tadan kuzucukları bu samana yatırarak üstlerini çuvalla örttü. Soğuktu hava. Analarını da barınağa soktu. Sonra dudaklarını ısırarak düşünmeye başladı. Ama düşünmekle eline ne geçecekti? Hiç... İşlerin kendiliğinden yoluna girmesinden başka bir umut kalmıyordu. Başında öyle çok iş, öyle çok dert vardı ki! Bari yeterince saman olsa. O da yoktu. İbrahim'e sorulsa buna da bir neden bulurdu. Yolsuz izsiz dağın başına samanı nasıl gönderirdi, değil mi ya?

Eh, başa gelen çekilir. Tanabay çadırdan mürekkep şişesini getirdi, tek kuzunun sırtına 2 rakamını, ikizlerin sırtlarına da 3 rakamını yazdı. Sonra aynı numaraları kuzuların annelerinin üstüne koydu. Yarın yüzlerce kuzu hep birden meleşmeye başladıkları zaman hangisinin annesi hangisi, seçmek bir sorun olurdu. Çobanların civcivli günleri pek uzakta değildi.

Ve o gün gelip çattı; acımasız, apansız... Tıpkı baskına kalkan tankların savunma hattındaki çaresiz insanların üstüne yürümesi gibi... Kaçacak bir yeri olmadığı için siperde dikilir kalır insan. Ya bir çarpışma sonunda bir mucize sonucu hayatta kalacak, ya da ölüp gidecek; başka yol yoktur.

Tanabay sabahleyin, sürüyü yaylaya sürmeden önce bir tümseğe çıktı, sanki mevzileri gözden geçiriyormuş gibi, sağa sola sessizce bakmaya başladı. Savunma hattı o denli zayıf ve eften püften di ki! Fakat ne olursa olsun dayanmak zorundaydı. Kıvrıla kıvrıla giden bir vadinin yamaçları arasına sıkışmış cılız bir dere vardı ilerde. Vadinin ötesinde tepeler yükseliyordu, onların da arkasında daha yüksek karlı dağlar... Karla örtülü yamaçların üstüne yalçın kayalar sarkmıştı. Baştan başa buzla kaplı sırtlarda ise kara kış hüküm sürüyordu. Elle uzanılacak kadar yakın bir yerde kış! Şöyle bir silkiniverse, aşağıya bulutlardan birkaçını salıverse her şey karışır, hemen ilerideki vadi sis içinde gözden silinirdi.

Gökyüzü katılaşmış boz bulanık bir renkteydi. Ipıssızdı çevre. Alçaktan bir rüzgâr esiyordu. Dört yanı dağlarla çevrili bu yerde duyduğu kaygılardan insanın içi ürperiyordu. Yıkıntılar içindeki barınakta kuzular meleşmeye başlamıştı. Doğumu yakın on kadar koyunu sürüden ayırıp az önce buraya koymuşlardı.

Koyunlar bir parça ot bulabilmek için ağır ağır ilerliyorlardı. Sürünün gezdiği yerlerde de onlara göz kulak olmak gerekiyordu. Doğuracağı hiç belli olmayan bir koyun bir de bakmışsınız, bir çalı-

nın dibine yatıp kuzulayıvermiş. Zamanında görülmeyen kuzucuk ıslak toprakta bir soğuk aldı mı, artık ondan hayır gelmez.

Gene de Tanabay tümseğin üstünde bir süre daha kaldı. Sonra elini «boşver» anlamında sallayıp barınağa doğru yürüdü. Yapılacak bir sürü iş vardı, hiç olmazsa bir kısmını bitirebilirdi işlerin.

Sonra İbrahim geldi. Un getirmişti utanmaz herif. Tanabay'ın isteklerine karşı ilk sözü;

— Ben size kapıyı, pencereyi nerden bulayım? oldu. Çiftliğin gücünün yettiği barınak bu kadar, bundan başkası yok. Yurt kalkınması ancak böylesini sağlayabiliyor...

Tanabay yumruklarını sıkıp herifin üstüne yürümekten zor tuttu kendini.

— Ben ciddi ciddi konuşuyorum; sen kalkmış, benimle alay ediyorsun! dedi. Sonunda her şey senden değil, benden sorulacak.

— Sanki ben hiç düşünmüyor muyum sanıyorsun? Yok, ağam, sen yalnız kendi sürünü düşünürken ben bütün sürüleri, hepinizi, çiftliğimizin bütün hayvancılığını düşünüyorum. Sanma ki rahatım yerinde, keyfime bakıyorum!

Tanabay'ı çok şaşırtan bir şey oldu bu sırada. Madrabaz herif elleriyle yüzünü kapatıp hüngür hüngür ağlamaya başladı. Bir yandan ağlarken, bir yandan da;

— Mahkemelere düşeceğim, mahkemelere! diyordu. Nereye gitsem vermiyorlar istediğimi. Bir süreliğine sakmanlık yapmaya bile kadın bulamıyorum. İsterseniz beni öldürün, parça parça edin; bundan fazlasını bulamazsınız. Benden hiçbir şey beklemeyin. Bu işe girmemeliymişim, çok kötü ettim başıma müdürlük görevini sarmakla!

Saf adamdı Tanabay. Ağlayıp sızlayarak uzaklaşan hayvancılık müdürünün arkasından ağzı bir karış açık kaldı. İbrahim ondan sonra buralarda bir daha görünür mü?

Yüz kadar koyun yavrulamıştı. Vadinin biraz yukarılarında duran Aşım ile Bektay'ın sürülerinde döl dökümü henüz başlamamıştı, ama Tanabay bunun da yakın olduğunu hissediyordu. Sürüyü otlatan yaşlı kadınla altı yaşındaki büyük kız sayılmazsa bütün işi topu topu üç kişi yapıyorlardı. Kuzuların doğmasına yardım ediyorlar, doğanları alıp ıslaklıklarını gideriyorlar, annelerine alıştırıyorlar; bir yandan barınaktan gübre taşırken, bir yandan da çer çöp

toplayıp kuzuların altına kuruluk seriyorlardı. Kuzuların açlık çığlıkları yükselmeye başlamıştı, doğru dürüst karınları doymayan sısıka koyunlar kuzuları emzirecek sütü nerden bulacaktı? İleride başlarına daha ne işler açılacağı belli değildi...

Bir baş dönmesi içinde çobanların geceleri gündüzleri karışmıştı. Döl dökümü hızlandıkça hızlanıyor; bellerini doğrultmalarına, soluk almalarına fırsat vermiyordu.

Ya dünkü hava neydi öyle? Az kalsın korkudan yüreklerine iniyordu. Hava birden soğumuş, gökyüzünü somurtkan bulutlar sararak sert kar teneleri döküştürmeye başlamıştı. Sisten, karanlıktan göz gözü görmüyordu.

Fakat az sonra bulutlar dağılıp hava ılınmaya başladı. Bir bahar kokusu yayıldı ortalığa. Samana bulanan kuzu sonlarını dirgene takıp takıp atan Tanabay; «İnşallah bahar sağlam gelir» diye düşündü. «Yok, bir gelir, bir giderse sonumuz berbat...»

Bahar gelmesine geldi, ama hiç de Tanabay'ın düşündüğü gibi çıkmadı. Geceleyin karla karışık yağmur ve duman bastırdı ortalığı. Bütün soğuğunu, ıslaklığını toplayıp gelmişti bahar. Kuzuların barınağı, ağıl, çadır, her şey sular altında kaldı; çamurlaşan, donmuş toprağın üstünden seller aktı, gölekler peydahlandı. Kuzu barınağının çürümüş damından içeri sızan yağmur suları duvarları ıslattı, oradan döşemeyi basarak içeridekileri soğuktan titretmeye başladı. Hepsi ayağa kalktı hayvanların. Ayakları suya batan kuzular küme olup meleşirken, ayakta doğuran koyunlar acı acı bağırıyorlardı. Bahar, gelir gelmez, buz gibi suyla yıkamıştı kuzucukları.

Sürünün başındakiler ellerinde fenerler, sırtlarında yağmurluklar, sağa sola koşuştular. Tanabay önce barınağa koştu. Ayağındaki koca çizmeler *göleklere, vıcık vıcık gübrelere* batıp batıp çıkıyordu. O koştukça vurulmuş bir kuşun kanatları gibi çırpınıyordu yağmurluğunun etekleri. Kısılan sesiyle sağa sola bağırmaya başladı:

— Küsküyü verin! Küreği getirin! Gübreyi şuraya yığın da akan suyu durdursun.

Barınağın içine dolan sel sularını dışarıya akıtmalıydılar hemen. Bunun için donmuş toprağı oyarak kanal açmaya başladılar.

— Önüme tut feneri! Sağına soluna bakınıp durma!

Sisle birlikte çökmüştü gece. Yağmur karla karışık yağıyordu. Yağmuru durdurmanın yolu yoktu.

Tanabay obaya koştu. Lambayı yakınca obanın her köşesinden aktığını gördü. Ama kuzu ağılındaki kadar değildi, çocuklar ıslanan yorganın altında mışıl mışıl uyuyorlardı. Tanabay hemen çocukları yataklarıyla birlikte kucaklayıp bir köşeye çekti, obanın içinde yer açtı. Çocukların yorganı daha fazla ıslanmasın diye üstlerine yerdeki keçeyi de çektikten sonra dışarı fırladı, barınaktaki kadınlara;

– Kuzuları obaya taşıyın! diye bağırdı.

Obaya kaç kuzu sığdırabilirlerdi ki? Hadi, olsun olsun da otuz kırk tane... Ya ötekiler? Elinden geldiği kadar çoğunu kurtarmaya çalışıyordu.

İşte sabah olmuştu. Ama göğün dibi delinmişti sanki. Biraz diner gibi oluyor; sonra yağmur, arkasından kar yağıyordu. Sonra gene yağmur, gene kar...

Çadır kuzuyla ağzına dek dolmuştu. Bağrışmalar, meleşmeler... Pisliği, kokusu da caba... Öteberilerini bir köşeye yığdıktan sonra üstüne çadır bezi örttüler, sakman kadınlarla birlikte kendileri de bir köşeye sıkıştılar. Çocuklar üşüyerek ağlamaya başlamışlardı.

Çobanların kara günleri gelip çatmıştı. Anasından emdiği süt burnundan gelen çoban her şeye ana avrat düz gidiyordu. Ama gene de canını dişine takacak, tepeden tırnağa ıslanan koyunlar, soğuktan kazık kesilen kuzular arasında yemeden içmeden çalışacaktı. Delik deşik barınakta ölüm çoktan kol gezmeye başlamıştı. Ölümün oraya girip çıkması o kadar kolaydı ki! İsterse çürümüş çatıdan girer, isterse camsız pencerelerden, isterse kapı boşluğundan... Kuzular, iyice güçten düşen anaçlar sapır sapır dökülüyorlardı. Morarmış hayvan ölülerini ikişer üçer alıp alıp barınağın arkasına atıyorlardı çobanlar.

Karınları davul gibi şiş koyunlar açık ağılda, yağmurun, karın altında dikilip duruyorlardı. Ha doğurdular, ha doğuracaklar. Yağmur vurdukça çeneleri birbirine çarpıyordu zavallıların, ıslak yünleri tutam tutam sarkıyordu.

Hayvancağızlar otlamaya da gitmek istemiyorlardı. Bu havada otlayıp da ne yapsınlar? Başına bir çuval örten yaşlı sakman onları ağıldan dışarı çıkartıyor, onlar gene koşup içeri giriyorlardı. Sanki içerisi pek matah bir şeymiş gibi... Kadın ağlıyor, onları tekrar toplayıp dışarı sürüyor; koyunlar gene içeri koşuyorlardı. Tanabay deliye döndü olanları görünce. Sopadan geçirmeli şu akılsız hayvan-

ları. Ama hepsi de gebe, bir şey yapamazsın ki! Başkalarını da çağırdı Tanabay, hep birlikte sürüyü yaylaya çıkardılar.

Felaket başlayalı beri Tanabay hem zamanın, hem de gözlerinin önünde ölen kuzuların hesabını yitirmişti. Doğan kuzulardan çoğu ikizdi, hatta üçüzler bile vardı. Bütün bu bolluk göz göre göre yok oluyordu. Bollukla birlikte emekler de... Kuzucuklar doğuyorlar, doğar doğmaz da yağmur, yaş, ıslak gübre içinde ölüyorlardı. Hayatta kalanlar ise öksürüğe tutulmuşlar, sesleri kısılmıştı; sürgün oldukları için birbirlerinin üstüne pisliyorlardı. Yavrusuz kalan koyunlar birbirini itip kakarak koşuyorlar, bağrışıyorlar, yerde doğurmaya çalışan öteki koyunları çiğniyorlardı. Bütün bunlar akıl almaz, olağanüstü şeylerdi. Tanabay döl dökümünün biraz daha gecikmesini o denli istiyordu ki! Koyunlara; «Durun, be aptallar! Doğurmayın! Durun!» diye bağırmak geliyordu içinden.

Fakat sanki söz birliği etmişcesine, birbiri arkasından, birbiri arkasından doğuruyordu koyunlar...

Bunun üzerine Tanabay'ın içinde korkunç bir kin kabarmaya başladı. Kin gittikçe büyüyerek çevresinde olup bitenlere, kuzu barınağına, koyunlara, kendisine, yaşantısına, uğruna çalışıp çırpındığı her şeye karşı duyduğu bir öfkeye dönüşerek, gözünü kara bir perde gibi örttü.

Aynı zamanda üstüne bir çeşit sersemlik çöktüğünü hissediyordu. Kafasına üşüşen düşünceleri kovmaya çalıştıkça bu kara düşünceler gene gelip gelip beynini oymaya başlıyorlardı. «Niye oluyor bunlar? Kim ne elde ediyor bundan? Doğru dürüst koruyamadıktan sonra, ne diye koyun yetiştirmeye kalkıyoruz? Bütün olanlarda suç kimin? Hadi, söyle, suç kimin? Sen ve senin gibiler gevezelikten başka ne yapıyorsunuz? Yurdu kalkındıracakmışız, çağdaş uygarlığa yetişip geçecekmişiz... Peki! Nedir bu bol keseden atmalar, süslü püslü konuşmalar! Yurdu kalkındaracağınıza gelin de şu ölü kuzuyu yerden kaldırın! Su birikintisinde can veren şu koyunu götürün de atın! Gelin, nasıl bir adam olduğunuzu gösterin!..»

Özellikle geceleri diz boyu çamur ve koyun sidiği içinde didinirken bu kırıcı, acı düşüncelerden boğulacakmış gibi oluyordu. Hay, sizi uykusuz geçen döl dökümü geceleri! İnsan ayaklarının altında vıcık vıcık gübreyi çiğnerken bir de tepeden yağmur yağmaz mı? Rüzgâr barınağın içinde istediği gibi kol gezerken feneri sık sık

söndürmez mi? Tanabay önünü yoklaya yürüdüğü halde ayakları bir şeylere takılıyor, yeni doğan bir kuzuyu ezmemek için emekleyerek sönen feneri arayıp buluyordu. Feneri yeniden yakınca bir de bakıyordu ki, üstü başı pisliğe bulanmış, elleri şişip kan içinde kalmış...

Çoktandır kendini aynada gördüğü yoktu Tanabay'ın; onun için birkaç yaş kocadığını, saçlarının ağardığını bilmiyordu. Adama şimdiden «İhtiyar» demeye başlamışlardı. Fakat onun ne kendine aldırdığı vardı, ne de ona ne dediklerine. Yemek yemeye, elini yüzünü yıkamaya bile vakti olmuyordu. Kendisi huzur içinde olmadığı gibi, başkasına da rahat vermiyordu. İşlerin böyle bir felakete doğru sürüklendiğini görünce sakınan kadınlardan gencini bir ata bindirdi.

— Çabuk git, Çoro'yu bul. Hemen gelmesini istiyorum. Ama gelmeyecek olursa söyle, bir daha gözüme görünmesin.

Kadın akşama doğru döndü geldi. Atından düşer gibi indiğinde yüzü mosmordu, yağmur iliklerine işlemişti.

— Tanabay, Çoro hasta yatıyor. Ama bir iki gün içinde gelecek. «Ölsem de yitsem de geleceğim» dedi.

— Gebersin, pis herif! Dilerim, kurtulamasın bu dertten.

Caydar kocasına fazla ileri gitmemesi için engel olmak istediyse de göze alamadı. Çünkü o anda yapamazdı bunu.

Üçüncü gün hava açmaya başladı. Bulutlar nazlana nazlana dağıldılar, sis dağlara çekildi, rüzgâr dindi. Fakat çok geçti artık. Kuzulayacak koyunlar bu üç gün içinde o denli zayıflamışlardı ki, insan bakmaya korkuyordu. Davul gibi şiş karınlarıyla incecik bacakları üstünde güçlükle duruyorlardı. Bunlar anne olacaktı da yavrularına süt verecekti! Yavrulayan koyunlarla hayatta kalan kuzulardan kaç tanesinin baharın yeşilliklerine yetişecekleri belli değildi. Bunların çoğu hastalanıp ölecek; ölmeyenler ise et, yapağı yetersizlikleri yüzünden çürüğe çıkacaktı.

Hava açmasına açmıştı, ama bu sefer başka bir bela çıkmıştı başlarına: Toprağın üstü kaskatı buz tutmuştu. Neyse ki öğleye doğru buzlar çözülünce Tanabay'ın biraz yüzü güldü. Hiç olmazsa birkaç koyun daha kurtarırız umuduyla küreklere, dirgenlere, teskerelere sarıldılar. Az da olsa kuzu ağılında yer açsalar iyi ederlerdi, çünkü adım atacak yer kalmamıştı içeride. Fakat fazla uğraşmadılar bununla; ikiz kuzuların karnını doyurmak, bun-

ları yuvruları ölen koyunların memesinden emzirmek gerekiyordu. Yabancı kuzulara süt vermek istemiyordu aksi hayvanlar. Kuzucuklar iyice acıktıkları için durmadan meme arıyorlar; soğuk ağızlarıyla insan parmaklarına, yağmurlukların çamurlu etek uçlarına saldırıyorlardı. Ağlaşarak, meleşerek koşuyorlardı insanın peşinden.

İster ağla, ister kendini parça parça et; bu kadınlarla parmak kadar çocuktan daha fazlasını isteyemezdin ki! Güçlükle ayakta durabiliyorlardı zavallılar, sırtlarındaki yağmurluklar günlerdir kurumuyordu. Zaten onlara bir şey dediği yoktu Tanabay'ın. Yalnız bir keresinde dayanamadığı için bağırmak zorunda kaldı.

Yaşlı sakman kadın sürüyü öğle üzeri ağıla soktuktan sonra çalışanlara yardım etmek için kuzu barınağına geldi. Bir ara Tanabay ne var, ne yok diye koyunlara bakmaya çıktı. Aa, o da nesi? Koyunlar birbirlerinin yününü yemiyorlar mı? Demek açlık felaketi baş göstermişti. Deliye döndü Tanabay. Ağıldan dışarı fırladığı gibi kadının üstüne yürüdü.

— Buraya bak, kadın! Gözün kör mü, olanları görmüyor musun? Defol buradan, çabuk sürüyü otlamaya götür! Ama sakın onları bir yerde durdurayım deme, birbirlerinin yününü yemesinler. Bir saniye durduklarını görürsem öldürürüm seni!

Tam o sırada ikinci bir felaketle burun buruna geldiler. Çift kuzulu bir koyun yavrularını yanına sokmak istemediği için tos vuruyor, ayaklarıyla dövüyordu. Zavallı kuzular annelerine sokulmaya çalışıyorlar, yere düşüyorlar, ağlaşıyorlardı. Doğanın kendini koruma yasası yürürlüğe girince hep böyle olur. Kendileri hayatta kalmak için kuzularını emzirmek istemezler anne koyunlar, çünkü bedenlerinde başkasını besleyecek güç kalmamıştır. Bu durum salgın hastalık gibi de geçicidir. Koyunlardan biri yavrusunu itmeyegörsün, hemen ötekiler de onu izlerler. Aklı başından gitti Tanabay'ın. Açlıktan kuduran koyunla iki kuzusunu büyük kızının yardımıyla ağıla götürerek kuzuları annelerinin memesine yaklaştırdı. Fakat koyun rahat durmuyor; bir o yana, bir bu yana kaçarak kuzulardan kurtulmaya çalışıyordu. Kızcağız işini bir türlü becerememişti.

— Baba, emmiyorlar! diye sızlanmaya başladı.

— Niçin emmesinler, kızım? Sen tutmasını bilmiyorsun da ondan.

– Ama bak, ayakta bile duramıyorlar.

– Gel, sen şunu tut, ben bakayım!

Parmak kadar çocuğun kuvvetinden ne olacak? Tanabay kuzuları annelerinin memesine yaklaştırıp tam emzirmeye başlamıştı ki, koyun silkindiği gibi küçük kızı yere yuvarladı, ondan sonra kaçtı gitti. Sabrı taştı Tanabay'ın. Daha önce çocuklarına bir fiske vurmadığı halde, o anda öfkesinden kıza bir tokat attı. Burnunu çekerek ağlamaya başladı çocukcağız. Tanabay lanet okuyarak uzaklaştı oradan.

Biraz dolaştıktan sonra geriye döndü. Kızından nasıl özür dileyeceğini bilemiyordu. Derken çocuk kendisi koşa koşa geldi yanına.

– Baba, koyun yavrularını emzirmeye başladı. Annemle ikimiz tuttuk, artık kovmuyor onları.

– Bak, bunu beğendim. Aferin, kızım!

Birden rahatladı Tanabay, sanki işler o kadar kötü gitmiyormuş gibi geldi. Böyle giderse belki de hayatta kalan koyunları kurtarabilirlerdi. Hele bir de havalar düzelirse! Bahar, çobanın kara günlerinin sonu demektir. Ondan sonra yeniden işe sarılacaklardı. Çalış, çalış, çalış! Kurtuluş yalnız çalışmakta vardı.

Bir de baktılar, atıyla genç bir sayım memuru çıktı geldi. Bir «Oh» çektiler, çoktandır yolunu gözlüyorlardı. Delikanlı, ne var, ne yok, onu sordu. Tanabay canının sıkıntısından gence iyi bir çatacaktı, ama çocuğun bir suçu yoktu ki!..

– Nerde kaldın, kardeşim?

– Nerde kalacağım, sürüleri dolaşıyordum. Tek başıma yetişemiyorum ki...

– E, ötekilerin durumu nasıl?

– İyi değil. Şu üç gün hayvanları tırpan gibi biçti.

– Çobanlar ne diyorlar?

– Ne desinler, bol bol sövüyorlar. Kimisinin de ağzını bıçak açmıyor. Bektay beni ağıldan içeri sokmadı. O kadar canı sıkkın ki, yanına kimseyi yaklaştırmıyor.

– Yaaa! Şöyle rahat bir soluk alsam çocuğun yardımına koşardım. Dur bakalım, belki bir fırsatını bulursam giderim. Senin işler nasıl?

– Nasıl olsun, sayım yapıyoruz işte.

– E, söyle bakalım, bize yardım var mı?

— Var, var. Çoro yola çıkmış diyorlar. Saman, kuru ot, ahırda ne buldularsa yüklemişler arabalara. Çoro; «Atları gözüm gördüğü yok ölesiye çalışsınlar» diyormuş. Ama araba kervanı bir yere saplanmış.

— Daha yola yeni mi çıkmışlar? Akılları bu zamana kadar nerdeymiş? Bizim işimiz hep böyledir işte! Gel de şimdi araba kervanının hayrını gör. Dur, ben onlara gösteririm!

Tanabay böyle, bir öfkeli tehdit savurduktan sonra genç sayım memuruna döndü:

— Bana hiçbir şey sorma, kardeşim. Kendin git, bildiğin gibi say, yaz. Artık bana her şey vız gelir!

Bunları söyleyerek gencin yanından ayrıldı, barınakta yeni doğan kuzuları toplamaya gitti. O gün onbeş koyun yavrulamıştı.

Tanabay kuzuları toplayıp bitirdiği sırada genç memur eline bir kâğıt tutuşturdu.

— Hayvan ölümü tutanağı. İmzalayın...

Bakmadan imzasını attı Tanabay. Kalemi ne kadar sert bastırmış olacak ki, ucu kırıldı.

— Hoşça kalın, Tanabay amca. Söyleyeceğiniz birşey varsa ileteyim.

— Ben şimdi ne söyleyeyim?

Tanabay gene de bir an yolundan alıkoydu genç memuru.

— Bektay'a uğrayıver de yarın geleceğimi söyle. Öğleye doğru fırsat bulurum herhalde.

Boşuna tasalanıyordu Tanabay, Bektay ondan erken davrandı. Ertesi gün kendi geldi, ama bu öyle bir gelişti ki!..

O gece gene rüzgâr esmiş, arkasından kar serpiştirmeye başlamıştı. Yağan kar fazla değildi, ama toprağın üstü bembeyaz oldu. Gece sabaha dek ayakta bekleyen koyunların sırtları da ağardı toprakla birlikte. Hayvanlar yere yatmıyorlardı artık. Birbirlerine iyice sokuluyorlar; her şeye ilgisiz, kıpırdanmadan duruyorlardı. Bu ne uzun yemsizlikti böyle! Baharla kışın kapışması da bir türlü bitmiyordu.

Barınağın içi buz gibiydi. Kar tanecikleri, yağmurun iyice bozulup dağıttığı dam örtüsünün aralıklarından aşağıya düşüyor; fenerin fersiz ışığında süzüle süzüle inerek buz kesen koyunların, kuzuların sırtlarına dökülüyordu. Tanabay'ın koyunlarının arasında yaptığı tek iş vardı şimdi: Savaş alanında ölü toplayan birliğin eriymiş gibi

ölmüş hayvan topluyordu durmadan. İçini yakan düşüncelere çoktan alışmış, başkaldırma isteği sessiz bir kine dönüşmüştü. Fakat bu kin kurşun gibi oturmuştu içine, ruhuna bütün ağırlığıyla çöküyordu. Tanabay vıcık vıcık gübreyi iri çizmeleriyle çiğneyerek işini görüyor, bir yandan da gecenin bu geç saatinde geçmiş yaşamını gözlerinin önüne getiriyordu...

Bir zamanlar çoban yamağı olarak duvarların peşinde çok koşmuştu. Kardeşi Kulubay'la birlikte bir akrabalarının koyunlarını güderlerdi. Aradan bir yıl geçince bir de baktılar ki, boğaz tokluğuna çalışmamışlar mı? Sürü sahibi aldatmıştı onları, haklarını almak için söylediklerini dinlemek bile istemedi. Ne yapsınlar zavallılar; ayaklarında eski çarıklar, çıkınları boş, cepleri meteliksiz, köye döndüler. Yalnız ayrılırken Tanabay; «Bir gün ben sana gösteririm. Hele bir büyüyeyim!» diye göz dağı verdi adama. Kulubay sesini çıkarmadı; kardeşinden beş yaş kadar büyük olduğu için, kuru tehditten ellerine birşey geçmeyeceğini biliyordu. İnsanın kendisi malmülk sahibi olmalıydı ki, bir şeye benzesin. Ama daha o zaman; «Bir gün ben de mal mülk sahibi olursam ırgatlarıma kötü davranmayacağım» derdi. O yıl ayrıldılar iki kardeş, Kulubay başka bir ağanın sürüsüne çoban durdu, Tanabay ise Aleksandrovka'da yerleşmiş Yevremov adında bir Rus'un yanına ırgat girdi. Yevremov zengin bir çiftçi sayılmazdı; bir çift mandası, iki atı, biraz da tarlası vardı. Tarlasından kaldırdığı buğdayı Evliya Ata kasabasındaki değirmende öğütürdü. Adam ırgatıyla birlikte sabah gün ışığından akşamın karanlığına dek çalışırdı. Tanabay'ın işi daha çok mandalarla atlara bakmaktı. Yevremov her ne kadar sert bir patronsa da işçisinin hakkını hiç yemezdi doğrusu. Ücretini kuruşu kuruşuna öderdi. Kendi soydaşları tarafından aldatıldıkları için, Kırgızlar çokluk Rusların yanına ırgat girerlerdi. Tanabay Rusçayı öğrendi, arabayla Evliya Ata kasabasına gidip geldikçe biraz dünyayı tanıdı. Derken devrim patladı, her şey altüst oldu. Artık Tanabay gibilerin günü doğmuştu.

Tanabay köye döndü. Yeni bir yaşam başlamıştı. Bu yaşam insanı kaptığı gibi önüne katıp döndüre döndüre götürüyordu. Toprak da, özgürlük de, hak da onlarındı şimdi. Tanabay'ı toprak kuruluna üye seçtiler. Çoro'yla ilk yakınlaşmaları o yıllara rastlar. Çoro'nun okuması yazması vardı o zaman; gençlere yazı yazmasını,

heceleyerek okumasını öğretiyordu. Toprak kuruluna girdiğine göre Tanabay da bir şeyler yapmalıydı. Bu arada parti gençlik koluna yazıldı; Çoro'yla omuz omuza çalıştılar, oradan partiye geçtiler. İşler kendiliğinden yürüyordu, yoksullar üste çıkmışlardı şimdi. Kolektifleşme başladığı zaman Tanabay bu işe canla başla sarıldı. Köylünün yeni yaşamı için o çalışmayıp da kim çalışacaktı? Toprak, hayvan, emek, umut hepsi ortaklaşa paylaşılacak; işlerini el birliğiyle yürüteceklerdi. Öyleyse canı cehenneme mal mülk sahibinin! Fırtınalı, acımasız bir dönem başlamış oluyordu böylece. Tanabay'ın gündüzleri at sırtında, geceleri de toplantılarda geçiyordu. Adları bir bir yazıldı mal mülk sahiplerinin. Ağalar, zengin mollalar, öteki varlıklı kimseler tarladan ayrık sökülür gibi sökülüp atılıyordu toplumun içinden. Yeni filizlerin çıkması için önce tarlaların temizlenmesi gerekmez miydi? Onlar da bunu yapıyorlardı. Ama sürüleceklerin arasında Kulubay'ın adı da vardı. Tanabay at üstünde şuraya buraya koştururken; toplantılar düzenler, danışma kurullarına katılırken ağabeyi işini yoluna koymuştu. Dul bir kadınla evlenmesi epey mal mülk sahibi etmişti onu. Kolektifleştirme sırasında koyunları, bir ineği, iki atı, yanında bir tayı olan sağmal bir kısrağı, pulluğu, tarlası, tapanı her şeyi vardı. Hasat zamanı ırgat tutuyordu artık. Ona zengin denilmezse bile yoksul da değildi. İyi yaşıyordu, ama gece gündüz çalışıyordu.

Toprak kurulu toplantısında sıra Kulubay'a gelince; Çoro;

— Hadi, arkadaşlar, iyi düşünün, dedi. Bu adamı ağa sürgününe gönderelim mi, göndermeyelim mi? Ancak, Kulubay gibi bir adam kuracağımız çiftlikte işe yarayabilir. Kendisi yoksulluktan geldiği için bize karşı düşmanca bir tavır takınmadı.

Her kafadan bir ses çıkıyordu. Kimi «olsun», kimi «olmasın» dedi. Karar Tanabay'ın sözüne kalmıştı. Tanabay köşesinde baykuş gibi kımıldamadan oturuyordu o sırada.

Kulubay üvey de olsa kardeşi sayılırdı. Kardeş kardeşe yardım etmezse, kim ederdi? Her biri işinde gücünde olduğu için sık sık görüşmeseler de araları iyiydi ağabeyiyle. Peki, şimdi, «Dokunmayın ona!» dese bunun sonu neye varacaktı? Her mal mülk sahibinin bir koruyucusu, akrabası yok muydu? «Bana sormayın, kararı siz verin» dese bu sefer de kaçamak yapmış olacaktı.

Herkes son sözü ondan bekliyordu. Kurul üyelerinin onun böyle ağzının içine bakmaları Tanabay'ın öfkesini iyice kabarttı. Ayağa fırlayarak;

– Çoro, sen hep böyle yaparsın! diye bağırdı. Gazetelerde birtakım aydın kişilerin davranışından söz edilir. İşte sen de bu aydınlardansın. Her zaman kuşku içinde yaşadın, sonunda başına bir şey gelmesinden korktun. Kuşku duyacak ne var bunda? Madem adı çizelgeye geçmiş, öyleyse ağadır. Hiç acımayacaksın. Sovyet yönetiminin iyiliği için babamın gözünün yaşına bakmam! Kardeşim değil, kim olursa olsun, vız gelir! Siz yapmazsanız onun sürülmesini ben istiyorum.

Ertesi gün Kulubay onu görmeye geldi. Tanabay ağabeyini soğuk karşıladı, elini bile sıkmadı.

– Beni ne diye sürgüne gönderiyorsunuz? Seninle birlikte ırgatlığa ben de gitmedim mi? Ağaların evinden kovulan ikimiz değil miydik?

– Şimdi bunun bir değeri yok, çünkü sen kendin ağasın.

– Ne ağası? Her şeyi alnımın teriyle kazandım. Ama alın, hepsi sizin olsun. Acımıyorum emeklerime. Sürgün kararı verirken hiç Allah'tan korkmadın mı?

– Durum değişmez. Bizim için düşman sınıfındansın sen. Kooperatif kurmak için senin gibileri ortadan kaldırmalıyız. Yolumuza dikilen bir engelsin, kurtulmamız gerekiyor senden.

Bu onların son konuşmaları oldu. Şimdi aradan yirmi yıl geçtiği halde bir kere olsun karşılaşmadılar. Kulubay, Sibirya'ya sürüldükten sonra köy dedikodudan çalkalandı, Tanabay hakkında ileri geri konuşmalar oldu.

Neler neler söylemiyorlardı ki? Sözde Kulubay iki atlı muhafız gözetiminde köyden götürülürken kimseyle vedalaşmamış, kimsenin yüzüne bakmadan, başı önünde, çekmiş gitmiş! Fakat köyün dışına çıkınca birden tarlalara dalarak kooperatif çiftliğinin ilk olarak ektiği taze ekinleri kapana kısılmış hayvanlar gibi çiğnemeye, köklerinden koparıp koparıp atmaya başlamış. Neyse muhafızlar yakalamışlar da zorla alıp götürmüşler. Söylenenlere bakılırsa Kulubay acı göz yaşları dökmüş, Tanabay'a lanet üstüne lanet yağdırmış.

Tanabay bu söylentilere fazla kulak asmadı. «Düşmanlarımın çıkardığı dedikodu bütün bunlar, sözde yıldıracaklar beni. Ama elinize bir şey geçmeyecek!..»

Bir gün, hasadın başlamasına doğru atıyla tarlaları geziyordu. O yıl öyle de güzel ekin olmuştu ki! Dolgun başaklara baktıkça in-

sanın içi açılıyordu. Tanabay tam ağabeyının umutsuzluk içinde ekinleri çiğnediği, kökünden yolduğu yere gelince durdu. Ekinler çepeçevre duvar gibi yükseldiği halde, sanki boğalar boğuşmuş gibi, burada saplar yere yatmış, ezilmiş, kurumuştu. Ekinden çok karapazı yetişmişti çiğnenen yerde. Bunu görünce küplere bindi Tanabay.

— Vay, seni namussuz! Demek pis elini kooperatifin ekinine sürdün, ha! Söyle, ağa değilsin de nesin sen?

Atının üzerinde sessiz, üzgün, uzun süre durdu. Kötü kötü düşünceler kafasının içinde gelip gelip gidiyordu. Ondan sonra geriye bile bakmadan sürdü gitti. Ekinler biçilinceye, hayvanlar tarlalardaki anızları çiğneyip de toprakla bir hizaya getirinceye dek bu uğursuz yere bir daha gelmedi, hep çevresinden dolandı.

Tanabay'ı savunan yok gibiydi, herkes onu kınıyordu: «Tanrı kimseye böyle kardeş vermesin. Böyle kardeşin olacağına kimsesiz ol daha iyi!» Bunu yüzüne karşı söyleyenler bile çıkıyordu. Açıkçası hemşehrileri yüz çevirmeye başlamışlardı ondan. Seçimlerde onun adaylığı söz konusu olunca çekimser kalmakla gösteriyorlardı onu sevmediklerini. Tanabay giderek partideki etkinliğini yitirdi. Fakat ağaların çiftlikleri yakmaları, yöneticilere ateş açmaları, çiftlik işlerini yıldan yıla düzeltmesi onun ne denli haklı olduğunu gösteriyordu. Yepyeni bir yaşam başlamıştı ülkede. Yapılanlar boşa gitmemişti demek!

Tanabay geçirdiği yılları en ince ayrıntılarına dek anımsıyordu. Sanki yaşamının en tatlı yılları o dönemde, çiftliğin gelişip serpildiği o inanılmaz yıllarda kalmıştı. «Kırmızı yazmalı emekçi kız» türküsü, çiftliğe alınan bir buçuk tonluk iki kamyon ve geceleyin elinde kızıl bayrakla kamyonun üstünde duruşu tekrar geldi hatırına.

Tanabay bütün gece kuzu sığınağında döndü durdu, bir yandan da kara kara düşünüyordu. İşler niye böyle çığrından çıkmıştı? Yoksa tuttukları yol, yöntem yanlış mıydı? Hayır, hayır, olamazdı. Doğru yolu tutmuşlardı onlar. Öyleyse neydi düştükleri bu durum? Yollarını şaşırıp başka bir yöne mi sapmışlardı yoksa? Ne zaman, nasıl olmuştu bu? Şimdi yarışırcasına çalışmıyordu kimse. Bir insana görev veriliyor; arkasından ne arayan oluyordu, ne soran. Eskiden böyle miydi ya? Çiftlikte kırmızı ve kara tahtalar asılıydı. Her gün adı bu tahtalara yazılanlar üstüne fırtınalar kopar, kıyasıya tar-

tışmalar yapılırdı. Adı kırmızı ya da kara tahtada bulunmak önemliydi çünkü. Şimdi hükmünü yitirmiş, eskimiş sayılıyor bunlar. Peki yerine daha iyi şey konuldu mu? Ne gezer! Hep boş sözler, bol keseden atmalar. İşe gelince bir şey yok. Niçin böyle oluyor, bütün bunlarda suç kimin?

Sonu gelmez düşüncelerle bunalmaya başlamıştı Tanabay. Kendini yavaş yavaş boşvermişliğe, vurdum duymazlığa kaptırıyordu. Elinden iş çıkmıyordu artık; başına bir ağrı girmiş, iyice uykusu gelmişti. Sakmanlardan gencinin duvara yaslandığını gördü bir ara. Kadıncağızın kızarmış gözleri kapanmaya başladı, uykuya yenilmemek için bir süre direndikten sonra yavaş yavaş aşağıya kaydı, sonra rahatça yere oturdu, başını dizlerinin üstüne koyup derin bir uykuya daldı. Tanabay onu uyandırmadı, kendisi de duvara dayadı sırtını, sonra yavaş yavaş aşağı kaydı. Omuzlarına çöken ağırlığa karşı koyamıyor, başı gittikçe aşağıya düşüyordu.

Boğuk bir çığlık ve yere çarpan bir şeyin derinden gelen gürültüsüyle açtı gözlerini. Ürkerek sağa sola kaçışan koyunlar bacağını çiğneyerek geçtiler. Olup bitenleri anlamadan ayağa fırladı. Ortalık ağarmaya başlamıştı.

— Tanabay! Tanabay! Kurtar beni! diye bağırıyordu karısı.

Önce sakman kadınlar, arkalarından da o koştu. A, bir de ne görsün, karısının üstüne çatı kirişi düşmemiş mi? Yağmurun ıslattığı duvardan bir ucu kurtulan kiriş damın ağırlığına dayanamadığı için yıkılmıştı. Bir anda bütün uykusu kaçtı Tanabay'ın.

— Caydar! diye haykırarak kirişi omuzladı, bir dayanmada kaldırdı.

Caydar inleyerek çıktı kirişin altından. Kadınlar ah-vahlarla, Caydar'ın şurasını burasını yoklamaya koyuldular. Tanabay şaşkına dönmüştü, kadınları bir kenara iterek titreyen ellerini karısının iç fanilasının altına soktu, ezilen bir yeri var mı diye aramaya başladı.

— Neren ağırıyor? Bir şeyin var mı?

— Ah, aman belim!

— Belini mi incittin? Hey, gelin buraya!

Tanabay böyle diyerek yağmurluğunu çıkardı, Caydar'ı bunun üstüne yatırdılar, barınaktan dışarı götürdüler.

Çadıra varınca iyice gözden geçirdiler. Görünürde bir şey yok-

tu, ama kirişin çok kötü çarptığı belliydi. Çünkü kapırdayamıyordu kadıncağız.

Caydar ağlamaya başladı.

— Şimdi ne olacak? Yaralanmanın sırası mıydı? Siz ne yapacaksınız yalnız başınıza?

Tanabay; «Hey, Tanrım!» diye geçirdi içinden. «Sağ kaldığına sevineceği yerde neler düşünüyor! Hay, yerin dibine girseydi bütün bu işler! Nerden de aldım başıma! Ah, karıcığım, sana bir şey olursa ben ne yaparım?»

Karısının saçlarını okşamaya başladı.

— Sus, Caydar, üzülme! Sen ayağa kalk da başka bir şey istemem. İşlerin bir çaresine bakarız elbet...

Kendilerine yeni yeni gelmeye başlamışlardı. Şimdi birbirleriyle yarışırcasına Caydar'ın gönlünü alıyorlar, onu avundurmaya çalışıyorlardı. Kadının bundan acıları biraz dindi sanki! Ağlarken birden gülümsedi.

— Peki, ne yapalım, oldu bir kere! Ama bana kızıp darılmayan. İki gün sonra ayağa kalkarım, fazla yatmam.

Kadınlar Caydar'ın yatağını sermekle, ocağı yakmakla uğraşırken Tanabay da tekrar barınağa yollandı. Felaketi böyle ucuz atlatmalarına bir türlü inanamıyordu.

Yeni yağmış yumuşak karın üstüne beyaz bir sabah aydınlığı vurmuştu. Barınağa varınca Tanabay kirişin altında ezilen bir koyun buldu. Biraz önce farkına varmadan yanından geçtikleri hayvanın memelerine minicik bir kuzu yapışmış, durmadan emmeye çalışıyordu. Tanabay'ın bu görüntüyle karşılaşınca tüyleri diken diken oldu. Bir yandan da karısının sağ kalışına daha çok sevindi. Öksüz kalan kuzuyu koyunun yanından alarak başka bir ana bulmaya gitti. Sonra kirişin altına bir destek koydu, yıkılmaması için de duvarın arkasına bir payanda dayadı. Bu sırada hep karısını düşünüyordu, bir şey olmasaydı bari kadıncağıza.

Karısına bakmak için dışarı çıktığında karın üstünde yavaş yavaş onlara doğru ilerleyen bir davar sürüsü gördü. Sürünün başında yabancı bir çoban vardı. Neyin nesiydi bu hayvanlar? Niçin buraya geliyorlardı? Bu gidişle sürüler birbirine karışacaktı. Tanabay başkasının bölgesine girdiğini söylemek için çobana doğru yürüdü.

İyice yaklaşınca ne görsün, Bektay değil miydi sürünün başındaki!

– Hey, Bektay, sen misin?

Berikinde hiç ses yok. Üstelik koyunları sürerken sopayla sırtlarına vurup duruyordu. Tanabay, «Gebe hayvanları ne diye dövüyor bu adam?» diye şaşırdı.

– Merhaba. Nereden gelip, nereye gidersin?

– Bıraktığın yerden geliyorum. Nereye gittiğimi ise kendin görüyorsun.

Bektay böyle diyerek ona doğru yürüdü. Belini bir iple sıkmıştı, ellikleri göğsüne, yağmurluğunun altına sokuluydu.

Ona iyice yaklaştı, sopayı arkasında tutarak iki adım ilerisinde durdu. Fakat selam bile vermemişti. Yalnız öfkeyle karın üstüne tükürdü, tükürdüğünü ayaklarıyla hırslı hırslı çiğnedi. Sonra başını geriye attı. Genç, güzel yüzüne yapıştırılmış gibi duran, simsiyah bir sakalı vardı. Kin dolu gözlerle sinsi sinsi, meydan okurcasına baktı ona. Sonra yere bir kere daha tükürdü, sopayı sert bir hareketle bir elinden ötekine aktararak sürüye doğru salladı.

– Al! İster say, ister sayma; üç yüz seksen beş koyun teslim sana!

– Neden o?

– Gidiyorum da ondan.

– Ne demek «Gidiyorum?» Nereye, nasıl gidersin?

– Gidiyorum işte!

– E, bundan bana ne?

– Ustam değil misin?

– Ustansam ne çıkar? Hey, dur, gitme! Dur, diyorum sana!

Çömezinin niyeti yeni yeni dank etmişti kafasına. Kan beynine hücum etti, soluğu tükenecekmiş gibi oldu.

– Nasıl gidersin? diye bağırdı şaşkınlıkla.

– Basbayağı giderim! Benden bu kadar! Bıktım, bezdim bu yaşamdan!

– Ne söylediğini kulakların duyuyor mu? Bugün yarın döl dökümü başlayacak. Bu durumda onları bırakıp nasıl gidersin?

– Giderim işte. Madem bize böyle yapıyorlar, bizden de görecekleri bu kadar! Hadi, hoça kal!

Bektay böyle diyerek sopasını başının üstünde döndürdü, döndürdü; ta uzaklara fırlattı. Sonra bastı gitti.

Tanabay şaşkınlıktan donakaldı, söyleyecek söz bulamadı. Bektay arkasına bakmadan yürüyordu.

Tanabay çömezinin arkasından koştu.

– Aklını başına topla, Bektay. Böyle şey yapılmaz. İyi düşün, yapamazsın bunu! Ne dediğimi duyuyor musun?

Bektay sertçe geriye döndü.

– Gelme arkamdan! Artık kendin düşün çaresini! Benim insanca yaşamaktan başka düşüncem yok. Başkasından nem eksik? Ben de herkes gibi kentte bir iş tutar, üç beş kuruş kazanırım. Ne diye şu koyunlarla ömrümü tüketecekmişim? Yem vermezler; barınak, çadır diye bir şey yok!.. Gelme diyorum sana! Git de hayvan pislikleri içinde debelenmene bak sen! Bak şu haline, neye dönmüşsün! Bu gidişle çok sürmez, geberirsin. Zaten az bile böylesi sana. Kendin yetmiyormuşsun gibi bir de herkese çağrı yapar, arkandan başkalarını sürüklersin. Nah sana! Benden bu kadar tamam!

Ondan sonra tekrar döndü, hızlı hızlı yürümeye başladı. Ayaklarını çarşaf gibi bembeyaz karlar üstüne öyle sert basıyordu ki, izleri hemen kararıp suyla doluyordu.

Tanabay gene koştu arkasından.

– Bektay, dinle beni! Durumu anlatayım!

– Hadi oradan! Bir enayi bul da ona anlat anlatacağını!

– Dur, Bektay! Dur da konuşalım!

Berikinin durmaya hiç niyeti yoktu.

– Mahkemeye düşeceksin.

Bektay son bir kez geriye döndü;

– Böyle yaşamaktansa mahkemeye düşmek daha iyi, dedikten sonra yürümesini sürdürdü.

– Görev kaçağısın sen!

Bektay hep yürüyordu.

– Senin gibiler cephede olsa kurşuna dizerler!

Beriki hiç istifini bozmadı.

Tanabay çömezinin arkasından yetişti, kolundan yakaladı.

– Dur, diyorum sana!

Bektay kolunu kurtardıktan sonra yoluna devam etti.

– Hakkın yok buna, gidemezsin!

Tanabay delikanlının omuzundan tutup çevirdi. Ve o anda gözlerinin önünde ak tepeler pul pul oldu, sonra sis içinde uçtu gitti. Çenesine yediği beklenmedik bir yumruk onu kıç üstü yere yıkmıştı.

Durmadan dönen başını kaldırdığı zaman Bektay ilerideki tepenin ardını aşmıştı. Kara kara ayak izleri bir zincir gibi arkasından uzanıp gidiyordu.

— Mahvetti kendini genç yaşında, mahvetti! diye söylendi Tanabay inleyerek.

Ellerinden destek alarak doğruldu, ayağa kalktı. Elleri kara, çamura bulanmıştı.

Biraz soluk aldıktan sonra Bektay'ın sürüsünü topladı, başı önünde obaya doğru sürdü.

17

Bir kula, öteki doru ata binmiş iki kişi yaylaya gitmek üzere köyden yola çıktılar. Yolculuk uzun süreceği için ikisi de atlarının kuyruklarını topuz yapmışlardı. Karla karışık vıcık vıcık çamur atların ayaklarının altında şakırtılı sesler çıkartarak sağa sola sıçrıyordu.

Dinç adımlarla, dizginlerini gere gere yürüyordu Gülsarı. Sahibi evde hasta yattığı sürece bir hayli canı sıkılmıştı. Ama şimdi sırtındaki sahibi değil; deri paltolu, bunun üstüne yelken bezinden önü açık bir yağmurluk giymiş tanımadığı biriydi. Adamın üstünden başından boya ve lastik kokusu yayılıyordu. Çoro öteki ata binmiş, Gülsarı'yı da, bazen yaptığı gibi, ilçeden gelen arkadaşına bırakmıştı. Aslında Gülsarı'nın buna aldırdığı bile yoktu, kim binerse binsindi üstüne. Yılkıdan alındıktan sonra bir nice insan tanımıştı sırtında! Kimisi iyi, kimisi kötü; sırtında eyerin rahatıyla rahatsız olanıydı. Bazen çalım düşkünlerinin eline düştüğü oluyordu. Ne kadar canı yanardı onlar binince! Adamlar önce alabildiğine koştururlar, sonra «zınk» diye durdurup şaha kaldırırlar. Bunun arkasından gene koştururlar, gene durdururlar... Ne yaptıklarını kendilerinin de bildikleri yoktur, bütün amaçları rahvan ata bindiklerini göstermek. Her türlüsüne alışmıştı Gülsarı. Tavlada kalıp canı sıkılmaktansa bunlara çoktan razıydı. Koşmak tutkusu hiç azalmamıştı. Hep koşmak, koşmak, koşmak istiyordu. Kimin altında koştuğuna da aldırdığı yoktu. Daha çok böyle şeylere biniciler dikkat ediyordu. Kendisine kula at verilenler, sayıldıklarını anlıyorlardı. Güçlü,

güzel bir attı Gülsarı. Biniciler güvenerek, huzur duyarak biniyorlardı onun sırtına.

Bu sefer kula atın binicisi, ilçeden bir görevle gelen savcı Sekizbayev'di. Yanına çiftliğin parti temsilcisini verdiklerine göre bir hayli hatırı sayılır bir adamdı Sekizbayev. Koyunların döl dökümünde işler ters gittiğinden olacak, parti temsilcisi korkusundan ağzını açamıyordu. Bırak açmasın ağzını, korksun daha iyi. Boş gevezelikleriyle amirinin başını şişirmeye kalkmasın. Zaten alt kademedekiler üstlerinden çekinmezlerse düzen, disiplin mi kalır? Astlarıyla senli benli olan bir nice insan, sonunda onlara sözlerini geçiremedikleri için çok güç durumlara düşmüşlerdir. Amirlik kolay değil, herkes beceremez o işi.

Sekizbayev, kafasında bu düşüncelerle, kula atın adım atışlarına uyarak sallana sallana gidiyordu. Çobanları denetlemeye gittiğini, orada pek iç açıcı şeylerle karşılaşmayacağını bildiği halde keyfi yerinde sayılırdı. Baharla kış amansız bir dövüşe tutuşmuşlar, birbirlerini alt etmeye çalışıyorlardı. Fakat bu dövüşte ne olursa gene koyunlarla yeni doğan kuzulara oluyordu. Ama kimse bir şey yapmıyordu buna karşı. Önceden bilindiği halde her yıl aynı şeyler sürüp gitmekteydi.

Madem savcıya denetleme görevini vermişlerdi, o da yakasına yapışacak birini bulacaktı elbet. Üstelik ruhunun derinliklerinde, hayvan kırımının çok olmasının ona bir çeşit yarar sağlayacağı konusunda gizli inanç vardı. Nasıl olsa ondan sormayacaklardı hayvancılığın acıklı durumunu. Alt tarafı bir savcıydı, ayrıca ilçe parti örgütünün bir üyesi. Ama ilçe parti başkanı her şeyden sorumluydu... İlçeye yeni geldiğine göre varsın biraz başı derde girsindi. Sekizbayev seyretmek istiyordu kopacak gümbürtüyü. Ellerinin altında Sekizbayev gibi bir adam dururken dışarıdan başkan gönderenlerin ne duruma düşeceklerini görmek istiyordu.

Kendisinin başkan atanmayışını bir türlü içine sindiremiyordu Sekizbayev. Oysa ne yetenekte bir adam olduğunu kaç kez göstermişti. Olsun, onun da dostları vardı. Elbet birgün destekleyeceklerdi kendisini. Savcı sandalyesinde oturduğu yeterdi artık, partinin ileri kademelerine geçme zamanı gelmişti... Rahvan ata da diyecek yoktu doğrusu; çamur, su birikintisi dinlemeden, gemi gibi yarıp gidiyordu. Parti temsilcisinin atı köpük içinde kaldığı halde kendisininki yeni yeni terlemeye başlamıştı.

Çoro'nun düşünceleri başka havalardaydı. Adamcağızın suratı çökmüş, rengi solmuş, gözleri çukura kaçmıştı. Yıllardır çekiyordu kalp yetmezliğini, durumu gittikçe de kötüleşiyordu. Düşünceleri hiç de iyi şeyler değildi.

Şimdi hak veriyordu Tanabay'a. Çiftlik başkanının bağırıp çağırmaktan başka yaptığı bir iş yoktu. Adam iş için ilçeye gidiyor, günlerce oyalanıyordu orada. İlçe parti örgütünde başkanın durumunu gündeme getirmek istediği zaman biraz daha beklemesi için emir veriyorlardı. Neyi bekliyorlardı daha? Aldanov'un kendiliğinden çekileceği söyleniyordu. Bunu mu? Çekip gitsin daha iyiydi. Kendisi de ayrılmalıydı artık. Hastalıktan başını kaldıramadığına göre kime ne yararı vardı? Samansur bile tatile geldiğinde emekliye ayrılmasını salık vermemiş miydi? Ayrılmaya ayrılırdı, ama vicdanı el vermiyordu. Yaman çocuktu şu Samansur, her şeye babasından çok aklı eriyordu. Tarım konusunda bir hayli bilgisi vardı. İyi şeyler öğretiyorlardı gençlere, bir zaman gelecek, belki de hocalarından öğrendiklerini gerçekleştireceklerdi. İşler şimdilik böyle ağır aksak ilerlesindi. Babasının ölümü yakındı nasıl olsa.

Fakat Çoro belayı başına almıştı bir kere, bir yere kaçamazdı. İnsan nereye gitse derdini de oraya götürürmüş. Sonra insanlar ne derlerdi ona? İlerisi için bol bol söz vermiş, herkesi umutlandırmış, çiftliği altından kalkılmaz borçlara sokmuştu; bu durumda rahata çekilmek yakışır mıydı? Sonuna dek dayanmaktan başka çıkar yol yoktu. İşler böyle sürüp gidecek değildi ya, yardıma geleceklerdi nasıl olsa. Ama çabuk gelseydi şu yardım. Hem şu herif gibileri değil, işten anlayanlar, gönderselerdi. Adamın mahkemeye vermekten başka aklı bir şeye ermiyordu. Hayvan kırımını mahkeme kararıyla nasıl durduracaktı bakalım! Atının üstünde suratı bir karış gidiyordu. Sanki yayladakiler düşmandı da, çiftliği kurtarmaya o gelmişti. Aslında çiftliği filan umursadığı yoktu, onunkisi gösterişten başka bir şey değildi. Ama gel de yüzüne karşı söyle bunu.

18

Yüce dağların üstüne kurşun rengi bir sis çökmüştü. Sanki güneşin unutmasına gücenmiş devler gibi, suratları asık, ufuktan kara

kara yükseliyordu dağlar. Bahar hastalıktan doğrultamıyordu başını. Rutubetli, puslu bir hava vardı.

Kuzu barınağında ecel terleri döküyordu Tanabay. Buz gibiydi içerisi, koku dayanılacak gibi değildi. Koyunların birkaçı birden yavruluyorlar, kuzuları koyacak yer bulamıyorlardı. Bağırmalar, melemeler, itiş kakışlar arasında avazı çıktığı kadar haykırmak geliyordu insanın içinden. Yem isteyen koyunlar, süt isteyen kuzular sapır sapır dökülüyorlardı. Karısının belinin incinmesi de hepsinin üstüne tüy dikmişti. Kadıncağız belini doğrultsa kalkacaktı. Ne olursa olsundu artık, hiçbir şey yapacak gücü yoktu.

Bektay'ın yaptıkları aklından çıkmıyordu bir türlü, düşündükçe öfkeden boğulacak gibi oluyordu. Kaçtığına yanmıyordu aslında, cehennemin dibine kadar yolu vardı. Guguk kuşunun yumurtasını başkasının yuvasına bırakması gibi, sürüyü başına sarıp gitmesine de kızmıyordu. Nasıl olsa birini gönderip koyunları aldıracaktı. Onun asıl yandığı, utançtan yerin dibine geçirecek lafı bulup söyleyememesiydi ona. Doğduğuna pişman etmeliydi pis herifi. Yıllar yılı partiye gönül vermiş, ömrünü çiftliğe adamış koca adam dünün sümüklüsüne iki çift acı laf edememişti. Sopasını atıp da nasıl gitti dünün çaylağı? Böyle bir şeyin başına geleceğini nerden bilecekti? Varını yoğunu koyduğu bir işte alay konusu olacağı aklından geçer miydi?

«Yeter artık!» diye düşünmekten alıkoyuyordu kendini, fakat bir an sonra dönüp dolaşıp gene geliyordu.

İşte bir koyun daha kuzuladı, hem de ikiz. Ne de güzel kuzular! Peki nereye koyacak bunları? Analarının memeleri bomboş, sütü nereden olsun hayvanın? Demek, onlar da ölecekler! Felaket! Öldükten sonra kazık kesilmiş birkaç kuzu deminden beri toplanmadan duruyor. Tanabay kuzu ölülerini topladı, götürüp atmak için dışarı yürüdü. Tam o sırada soluk soluğa kızı girdi içeriye.

— Baba, amirlerin geliyor.

— Gelsinler bakalım. Hadi, sen git, annenin yanından ayrılma kızım.

Barınaktan çıkınca iki atlının yaklaştıklarını gördü. «O, Gülsarı!» diye sevindi, göğsünde eski bir tel tınladı. «Ne zamandır görüşmüyoruz? Yürüyüşüne bak şunun, hiç değişmemiş!» Gelenlerden biri Çoro'ydu. Kula atın üstündeki deri paltoluyu tanıyamadı, ilçeden biri olmalıydı.

«Ee, yaklaşın, yaklaşın! Gelebildiniz en sonunda!» diye düşündü sinsi bir sevinçle. O anda ağlayabilir, başına gelenlerden dolayı sızlanıp yakınabilirdi. Ama, hayır, yapmayacaktı bunu; varsın kendilerinin yüzü kızarsın, yaptıklarından utansınlardı. Onu ölümle başbaşa bıraktıktan sonra akılları başlarına yeni geliyordu.

Tanabay amirlerini karşılamaya çıkmadı, ölü kuzuları bir köşeye yığdıktan sonra ağır ağır geriye döndü.

Konuklar ağılın önüne gelmişlerdi, atları derin derin soluyordu. Suçlu, acınacak bir duruşu vardı Çoro'nun. Arkadaşını savunmak zorunda kalacağını biliyordu. Kula atın üstündekinin son derece sinirli, ürkütücü bir görünüşü vardı. Selam bile vermeden öfkeyle bağırmaya başladı:

— Rezalet! Her yerde aynı şey! Nedir bu kepazelik?

Bunları daha çok Çoro'ya söylüyordu. Sonra Tanabay'a döndü, ölü kuzuların yığıldığı köşeyi başıyla göstererek;

— Nedir bu yaptığın, arkadaş? Komünist bir çobansın, ama kuzuların ölmüş...

Tanabay'ın içinde bir yay koptu sanki, gevşediğini, ruhuna acı bir umursamazlık çöktüğünü hissetti.

— Benim komünist olduğumu bilmiyorlar herhalde, dedi alayla.

Sekizbayev'in yüzü pancar gibi kızardı.

— O da ne demek? diye bağırdı.

Sonra göz dağı vermek istercesine atının dizginlerini çekti.

— Bir sosyalistin sorumluluğunu bildiren yazıyı okudun mu?

— Okudum.

— Ne diyor orada?

— Anımsamıyorum.

— İşte bu yüzden geberiyor bu kuzular!

Sekizbayev böyle diyerek kamçısının sopasıyla ölü kuzuları gösterdi. Küstah çobana iyi bir ders vermek fırsatı geçmişti eline. Eyerin üstünde canlandı, ayaklarını üzengilere basarak doğruldu. Fakat daha önce Çoro'ya saldırdı.

— Nereye bakıp duruyorsunuz öyle? Adamlarınız daha görevlerini bilmiyorlar. Hayvanları mahvetmişler, plan hedefleri diye bir şey kalmamış ortada. Nedir sizin göreviniz? Komünistleri böyle mi yetiştiriyorsunuz? Ne biçim komünist bu adam? Size soruyorum!

Çoro başı önünde, susuyor; atının dizginleriyle oynuyordu.

– Bildiğin gibi bir komünist işte, karşılığını verdi Tanabay istifini bozmadan.

– Bildiğim gibi, ha? Şu vatan haininin söylediğine bak! Çiftliğin varlığını telef etmişsin. Halk düşmanı değilsin de nesin sen? Senin yerin parti değil, zından, zından!

Tanabay aynı durgun sesle;

– Ya, ya, benim yerim hapishanedir! diye üsteledi.

Fakat birden çıldıran bir adamın gülümsemesiyle kasılıp titremeye başladı. Kederinden, gördüğü aşağılamadan, sabrını taşıran her şey aklını oynatacak hale gelmişti. Dudaklarının titremesini bastırmaya çalışarak gözlerini Sekizbayev'in gözlerine dikti.

– Hadi, başka ne söyleyeceksen söyle!

O sırada Çoro girdi araya.

– Niye böyle konuşuyorsunuz, Tanabay! Doğru dürüst anlatsana durumu!

– Ya! Demek sana da anlatacağım ha? Buraya neye geldin, Çoro? Sana soruyorum, niye geldin buraya? Kuzuların öldüğünü söylemek için mi? Sen söylemeden de biliyorum. Yoksa boğazıma kadar boka gömüldüğümü bildirmeye mi? Zahmet etmişsin, onu da biliyorum. Çiftlik için kendimi heder etmekle ne kadar aptallık yaptığımı da anlıyorum şimdi.

Çoro'nun yüzü kireç gibi ağardı.

– Tanabay! Tanabay! Kendine gel! diye bağırarak atından atladı.

Fakat Tanabay uzaklaştırdı onu yanından;

– Yaklaşma! Hay, yerin dibine girsin bütün sorumluluklarım! Hay, tüküreyim heder ettiğim yıllarıma! Bu meşin palto giymiş yeni sömürgeni buraya niye getirdin? Beni alaya alsın hapisaneye atsın diye mi? Hadi, durma, namussuz herif at beni hapisaneye!

Eline bir şey geçirmek için sağa sola saldırdı, köşede dayalı duran dirgeni yakalayarak Sekizbayev'in üstüne yürüdü.

– Defol buradan, pezevengin oğlu! Git, gözüm görmesin! Defol!

Korkudan ödü patlayan Sekizbayev atının başını bir o yana, bir bu yana çekiyordu. Gülsarı neye uğradığını şaşırmıştı. Dirgen tınlayarak birbiri üstüne iniyordu kafasına. Öfkeden çılgına dönen Tanabay, Gülsarı'nın başının niçin inip inip kalktığını, kantarmanın fırın içi gibi kıpkırmızı ağzını niçin yırtarcasına yukarı çektiğini, yuva-

larından oynayan gözlerinin niçin korkuyla bir o yana, bir bu yana kaçtığını anlayacak durumda değildi.

Tanabay dirgeni suçsuz atın başına vurdukça;

– Git, Gülsarı, çekil karşımdan, şu meşin paltolu asalağın kafasına yapıştırayım şu dirgeni! diye bağırıyordu.

Sakman kadınlardan genci, Tanabay'ın kollarına sarılarak dirgeni elinden almak istediyse de, Tanabay onu bir silkeleyişte yere yıktı. Çoro o ana dek atına atlamak fırsatını bulmuştu.

– Dönün kaçalım! Bu adam bizi öldürecek! diye bağırdı, Sekizbayev'e siper olarak.

Tanabay dirgeni tam Çoro'ya vurmaya hazırlanıyordu ki, iki atlı hızla oradan uzaklaştılar. Çoban köpeği kaçanların üstüne atladı; üzengileri, atların kuyruklarını ısıra ısıra arkalarından kovaladı.

Tanabay peşlerini bırakır mı? Yerden kaptığı kesekleri kaçanlara doğru fırlatıyor; bir yandan da tökezleyerek koşarken;

– Benim yerim hapisane, ha! Beni hapisaneye atacaksın, öyle mi! Defolun! Defolun buradan! diye bağırıyordu.

Dönüp geldikten sonra bile, soluk soluğa, hep aynı şeyleri söylüyordu: «Benim yerim hapisane, öyle mi? Hapisane benim yerim!» Köpek de yanında, görevini yapmış olmanın huzuruyla çalımlı çalımlı yürümekteydi. Köpek sahibinden birkaç övücü söz beklediyse de sahibi onun farkında bile olmadı. O sırada karşıdan, bir sopaya dayanarak ağır ağır yürüyen Caydar göründü. Kadının korkudan beti benzi atmıştı.

– Sen ne yaptın, Tanabay? Ne yaptın? dedi acıyla.

– Hiç iyi olmadı.

– Ne sandındı ya? Tabii iyi olmadı.

– Durup dururken atı dövdük.

– Aklını mı kaçırdın sen. Ne yaptığını biliyor musun?

– Biliyorum. Vatan hainiyim ben, halk düşmanıyım.

Tanabay havasızlıktan tıkanarak söyledi bunları. Sonra sustu, öne eğilip başını ellerinin arasına alarak hüngür hüngür ağlamaya başladı.

Caydar da onunla birlikte ağlıyordu şimdi. Bir yandan da;

– Ağlama, kendine gel, diye yatıştırmaya çalışıyordu.

Yatışmak bilmiyordu Tanabay. İki yana sallana sallana durmadan ağlıyordu. Caydar kocasının ağladığını daha önce hiç görmemişti.

19

Bu olağanüstü durum üzerine ilçe parti yönetim kurulu üç gün sonra toplantıya çağrıldı.

Bekleme odasında oturan Tanabay Bekasov, hakkında konuşmaların geçtiği, bir kapı ötesindeki duruşma salonuna gireceği anı gözlüyordu. Bu üç gün içerisinde, olanları enine boyuna düşünmüş, suçluluğu konusunda kesin bir karara varamamıştı. Doğru, bir hükümet temsilcisine el kaldırmakla ağır bir suç işlemişti. Bütün sorun bununla bitse iyiydi, yakışıksız davranışından dolayı her türlü cezaya katlanırdı. Fakat şimdi kim onun öfkeye kapılıp çiftlik için duyduğu kaygıları rüzgârda havaya savurduğuna inanacak; tasalarını, düşüncelerini pisi pisine ayaklar altına aldığını kabul edecekti? Gene de bir umut doğuyordu içine; «Belki anlarlar beni. Kışın rezilliğini, barınağı, çadırın durumunu, yemsizliği, uykusuz geçen gecelerimi, Bektay'ı anlatırım onlara. Çiftliğin nasıl yönetildiğini görsünler de kararlarını ona göre versinler...» diye düşünüyordu, hatta olayın bu biçime dönüşmesinden dolayı gizli bir sevinç bile duyuyordu. «Varsınlar cezalandırsınlar beni. Başkalarına yararı dokunur belki. Şu çobanlar ne yapıyorlar, nasıl yaşıyorlar; bu adamların dertleri var mı, diye dönerler de bakarlar belki...» Fakat bir dakika sonra başından geçenleri gözünün önüne getiriyor, içindeki öfke taş gibi oturuyordu yüreğine. İki dizinin arasında yumruklarını sıkarak; «Hayır, hiç suçum yok benim; iyi yaptım» diye düşünüyordu. Arkasından gene ikircim içinde kalıyordu...

Bekleme odasında İbrahim de vardı, ona sırtını dönmüştü Tanabay. «Bu adamın işi ne burada? Anlaşılan akbabanın biri leş kokusu aldı.» İbrahim hiç konuşmuyor; başı önünde, ona için için kin besleyen çobana ikide bir göğüs geçirerek bakıyordu.

Tanabay'a oturduğu sandalye batıyordu sanki. «Niye bu kadar uzatıyorlar?» «Dövmeye kalktı» desinler, çıksınlar işin içinden. Kapının arkasında kurul tamamlanmıştı herhalde. Birkaç dakika önce son olarak Çoro da gelmişti. Tanabay onu çizmelerinin koncuna yapışmış kıllardan tanıdı. Kula atın sarımtırak kıllarıydı bunlar. «Kimbilir, ne kadar hızlı sürdü, köpük içinde kalmıştır hayvan»

diye düşündü o geçerken, fakat başını kaldırıp da bakmadı. Üzerine kıllar yapışmış, aşağı doğru iz iz at teri akan çizmeler kararsızlık içinde bir an önünde durdu, sonra kapının arkasında kayboldu.

Zaman geçmek bilmiyordu. En sonunda yazman kız başını kapıdan uzatarak seslendi:

– Buyurun, Yoldaş Bekasov.

Tanabay irkildi, ayağa fırladı, yüreğinin çarpıntısından kulakları sağırlaştı. İçeri girdiği zaman kulaklarında top sesleri uğulduyordu. Gözlerinin önü kararmış, masada oturanlardan hiçbirini açıkça seçemez olmuştu.

Parti ilçe başkanı Kaşkatayev uzun masanın ucundaki sandalyeyi gösterdi.

– Oturun.

Tanabay oturdu, ağırlaşan ellerini dizlerinin üstüne bıraktı. Gözlerindeki sisin geçmesi için bir süre bekledikten sonra masada oturanlara baktı. İlçe başkanının sağında Sekizbayev oturuyordu, son derece gururlu bir suratı vardı herifin. Tanabay onu görünce öyle hırslarındı ki, gözlerindeki sis perdesi birden kalktı. Şimdi masada oturanların yüzlerini bütün açıklığıyla görüyordu. Bu yüzler arasında Sekizbayev'inki en kırmızısıydı, pancar gibi koyu kırmızı bir yüz. En kansızı, en solgunu ise Çoro'nun yüzüydü. Çoro uçta, Tanabay'a en yakın sandalyede oturuyordu. Masanın yeşil çuha örtüsü üzerindeki zayıf elleri tir tir titriyordu zavallının. Çoro'nun tam karşısında oturan çiftlik başkanı Aldanov burnundan tıslayarak soluk alıyor, sağına soluna sert bakışlar fırlatıyordu. Görüşülecek konuya ne büyük bir ilgi duyduğu bakışlarından anlaşılabilirdi. Ötekiler sorgunun sonunu bekliyorlardı daha çok. Başkan önündeki kâğıtları incelemeyi bitirerek başını kaldırdı.

– Komünist Bekasov'un özel durumunu görüşmeye başlıyoruz, arkadaşlar, dedi sözcüklerin üstüne basa basa.

Birisi alaylı alaylı atıldı oradan:

– Partimizin değerli üyesini...

«Çok kızmışlar!» diye geçirdi Tanabay. «İnsaf bekleme bu adamlardan... Ne diye insaf bekleyecekmişim, suçum ne ki benim?»

Birbirine gizli düşmanlık gösteren iki hasım tarafın, bu üzücü olayı kullanarak, kendilerine yarar sağlamaya çalışacaklarını nerden bilsindi adamcağız? Sekizbayev ile onu tutanlar, yeni başkanın

gücünü sınamak, onu başlangıçta hiç olmazsa avuçlarının içine alıp alamayacaklarını anlamak istiyorlardı. Öteki tarafın başında ise Kaşkatayev vardı. Sekizbayev'in kendi yerine göz diktiğini sezen Kaşkatayev bir yandan altta kalmamaya çalışırken, bir yandan da bu tehlikeli adamlarla açıkça bir çatışmaya girmeyi istemiyordu.

Parti ilçe başkanı, Sekizbayev'in yazılı ifadesini okumaya başladı. İfadede Akkayalar Çiftliği çobanı Tanabay Bekasov'un sözleri ve davranışlarıyla işlediği suç bütün ayrıntılarıyla anlatılıyordu. Tanabay'ın itiraz edebilecek bir tek nokta yoktu bu ifadede, gel gelelim yazının genel havası, kendine yüklenen suçların anlatış tarzı onu umutsuzluğa düşürmeye yetti. Bu ürküntü verici kâğıt karşısında elinin kolunun bağlandığını hissediyor, güçsüzlüğünü anladıkça sıcak bir ter basıyordu gövdesini. Sekizbayev'in kendisinden kat kat ürkütücüydü bu kâğıt parçası. Ona dirgenle de saldırılamazdı. Kendini savunmak için ileri sürmeyi tasarladığı kanıtlar birbiri arkasından devriliyor, çektiği sıkıntılar ağırlığını yitirerek, olağan dertlerini dile getiren bir çobanın zavallı sızlanmaları biçimine dönüyordu. Ne kadar da aptalmış meğer! Şu korkunç kâğıt karşısında kendini haklı çıkarmaya çalışmasının ne değeri olabilirdi? Kavga çıkarmak için tam da adamına çatmıştı!

Kaşkatayev okumayı bitirdikten sonra;

– Yoldaş Bekasov, yönetim kurulu üyesi Sekizbayev'in yazılı ifadesinde ileri sürdüğü olayların doğruluk derecesine bir itirazınız var mı? diye sordu.

Tanabay boğuk bir sesle karşılık verdi:

– Hayır, yok...

Kimseden çıt çıkmıyordu. Sanki okunanlar herkesin içine aynı korkuyu salmıştı. Aldanov masada oturanları, «Nasıl olurmuş, gördünüz mü?» dercesine meydan okuyucu, memnun bir bakışla teker teker süzdü.

– Sekizbayev söz aldı, kararlı bir sesle konuşmaya başladı:

– Sayın yönetim kurulu üyeleri! İzin verirseniz konuyu biraz daha aydınlatacağım. Aramızdan bazı arkadaşların, komünist Bekasov'un davranışını yalnız kabadayılıkla nitelendirme niyetleri varsa bunu baştan önlemek isterim. Durum bu olsaydı, inanın, konuyu kurulun huzuruna getirmezdim. Çünkü kabadayıları başka türlü yıldırma yöntemlerimiz vardır. Sonra durum benim duygularımın incinmesi ile de ilgili değil. Arkamda partinin ilçe yönetim kurulu,

hatta bu olayda görüleceği üzere, partinin tümü vardır ve ben parti otoritesinin hiçe sayılmasına asla göz yumamam. Burada karşımıza çıkan asıl sorun şudur arkadaşlar! Partili partisiz bütün yurttaşlar arasında siyasal eğitim çalışmaları gevşemeye yüz tutmuştur, ilçe örgütünün ideolojik eğitiminde ciddi yetersizlikler baş göstermektedir. Bekasov gibi sıradan komünistlerin düşünüş tarzının hesabı herhalde bizden sorulacaktır. Bu insan tek midir, yoksa onun gibi düşünen başkaları da var mıdır, işte üzerine eğilinmeye değer bir konu! Bakın, Bekasov'un hakkımda kullandığı şu ifadeye: «Meşin palto giymiş yeni sömürgen!» Meşin paltoyu bir kenara bırakalım, Bekasov'un sözlerine göre ben, yeni bir Sovyet yurttaşı, komünist bir devlet memuru yeni bir tip sömürgen; halkı soyan, halkın sırtından geçinen bir asalak oluyorum. Bu sözün arkasında neler yattığını anlıyor musunuz, bilemem! Fazla açıklamayı gereksiz görüyorum... *Şimdi soruna başka yönünden yaklaşacağım. Akkayalar Çiftliği'nde* hayvancılığın acıklı durumu karşısında ne denli üzülmüş olacağım ki, sosyalist sorumluluklarını unutmuş görünen Bekasov'un şaşırtıcı sözlerine yanıt olarak ona vatan haini, halk düşmanı dedim; yerinin parti değil hapisane olduğunu söyledim. İtiraf edeyim ki, onu küçük düşürdüğümü kabul ederek özür dilemeye hazırdım. Fakat şimdi sözlerimin haklılığına iyice inanmış bulunuyorum, onun için söylediklerimi geriye almıyorum ve Bekasov'un tehlikeli, düşmanca niyetler besleyen biri olduğunda ısrar ediyorum...

Başından neler neler geçmemişti Tanabay'ın, savaşı başından sonuna dek yaşamıştı, fakat bir insan yüreğinin şimdiki kadar çırpınabileceğini aklından bile geçiremezdi. Bu çırpınmayla birlikte kulaklarına gümbür gümbür yansıyan yürek atışları zavallı yüreğinin sanki ölüm kalım savaşı verdiğini gösteriyordu. Düşüyor, kalkıyor, onu delik deşik eden mermiler altında tekrar düşüyor, fakat gene ayağa kalkmaya çalışıyordu. Tanabay'ın kafasında dönüp dolaşan sorular hep aynıydı: «Tanrım, ömür boyu inanarak çalışmamın sonu bu muydu? Halk düşmanı sayıldığım günleri de mi görecektim? Ağıllar için, keleş kuzular için, yolunu şaşırmış Bektay için çektiğim acılar bir işe yaramadan uçup gidecek miydi?..»

O sırada Sekizbayev'in sözleri şaşmaz bir düzen içinde sıralanıyordu:

— Yazılı ifademde belirttiğim noktaları bir kez daha anımsatmak isterim. Bekasov kurduğumuz düzenden, çiftlikten, sosyalist

yarışmadan nefret etmektedir; yaşantımız ve yaşantımıza karşı karışan her öğe onun için iğrenç şeylerdir. Çiftliklerinin parti temsilcisi Çoro Sayakov'un yanında bunu açık açık söylemiştir. Görev yaptığı sırada bir hükümet temsilcisinin yaşamına kıymaya kalkışmasından dolayı bu davranışı aynı zamanda ağır cezayı gerektirmektedir. Beni yanlış anlamamanızı rica ederim. Bekasov'un mahkemeye verilmesini ve alınacak bir kararla, huzurunuzdan ayrılırken derhal tutuklanmasını yönetim kurulunun görüşüne sunuyorum. Bu suç ceza yasanın 58. maddesine tıpatıp uymaktadır. Bekasov'un parti saflarında kalması ise, bence, söz konusu dahi olamaz... .

Sekizbayev isteklerinde fazla ileri gittiğini biliyordu. Fakat yönetim kurulu, Bekasov'u mahkemeye vermese bile en azından partiden çıkarılmasına karar verecekti. İlçe başkanı onun bu önerisini ister istemez destekleyecek, böylece Sekizbayev'in partideki durumu da iyice sağlamlaşacaktı. Bütün hesabı buydu.

Kaşkatayev sinirlenmeye başlamıştı.

– Yoldaş Bekasov, bu davranışınız konusunda söyleyecek bir sözünüz var mı? diye sordu.

– Hayır, söylenmesi gerekenler söylenmiştir. Demek vatan hainiyim, halk düşmanıyım ben! Öyleyse söylemek istediğim şeyin ne değeri olabilir? Buna siz daha iyi karar verebilirsiniz...

– Kendinizi dürüst bir komünist sayıyor musunuz?

– Saysam bile kanıtlayamam ki.

– Suçunuzu kabul ediyor musunuz?

– Hayır.

– Yoksa kendinizi herkesten akıllı mı sayıyorsunuz?

– Tam tersine, herkesten aptal sayıyorum.

Göğsünde parti gençlik kolunun rozeti bulunan bir üye;

– İzin verirseniz bu konuda söyleceklerim var, diye ayağa fırladı.

Daha çocuk görünüşlü, zayıf, uzun yüzlü bir delikanlıydı bu. Kurulun en genç üyesi olan bu delikanlıyı Tanabay yeni farkediyordu. «Hadi, yavrum; bildiğin gibi as, kes! Ben de bir zamanlar senin gibiydim, kimsenin gözünün yaşına bakmazdım.» diye düşündü.

Kulubay'ın yeşil ekinleri koparıp koparıp attığı, ayaklarıyla çiğnediği yer, uzak bulutlardan çakan bir şimşek gibi, gözlerinin önün-

de birden canlandı. Düşüncelerinin gözüyle bu sahneyi o denli açık seçik görüyordu ki, bedenini bir ürperti kapladı, içinden duyulmayan bir çığlık koptu. Düşüncelerinden onu Kaşkatayev'in sesi uyandırdı.

— Sizi dinliyoruz, Kerimbekov.

— Önce Bekasov'un davranışını onaylamadığımı belirtmek isterim. Bu bakımdan kendisine partice uygun görülecek bir ceza verilmelidir. İkinci nokta. Sekizbayev'in düşüncelerine de katılmıyorum.

Kerimbekov bunları söylerken sesinin titremesini önlemeye çalışıyordu.

— En azından o da kınanmalı, ceza almalıdır.

Oradan biri atıldı:

— Yok canım! Sizin gençlik kolunda düzen böyle midir?

Daha bir heyecanlanarak yüzü kızaran Kerimbekov;

— Düzen her yerde birdir, karşılığını verdi.

Tutukluğunu gidermek, söyleyeceği sözleri seçmek istercesine bir an durakladı. Fakat büyük bir umutsuzluğa kapılmış olacak ki, karşısındakini kamçılarcasına hınçla konuşmaya başladı.

— Siz hangi hakla yaşlı bir komünisti, çiftlik ortağı olan bir çobanı küçük düşürmeye kalkıyorsunuz? Birine halk düşmanı demek öyle kolay mı? Çiftlikte hayvancılığın berbat durumuna üzüldüğünüz için böyle konuştuğunuzu söylüyorsunuz. Çobanın da en azından sizin kadar üzülmüş olabileceğini düşünmediniz mi? Madem oraya kadar gitmişsiniz; çobanın yaşama koşullarıyla, işlerinin durumuyla biraz olsun ilgilenemez miydiniz? Kuzuların neden öldüğünü sordunuz mu kendisine? Ne gezer! İfadenizden anlaşıldığına göre, varır varmaz azarlamaya başlamışsınız adamı. Çiftliklerde döl alma çalışmalarının ne denli kötü gittiğini herkes biliyor. Ben koyunların yavrulama yerlerine sık sık gider gezerim. Gençlik kolundan genç çoban arkadaşlarımın yüzlerine utancımdan bakamaz oldum. Çünkü onlardan o kadar çok şey istiyor, o kadar da az yardım ediyoruz ki! Çiftliklerdeki kuzu barınaklarına gidin de bir bakın? Yem durumu da öyle. Benim de babam çobandır. Kuzular sapır sapır dökülmeye başlayınca bunun ne demek olduğunu çok iyi bilirim. Okulda bize başka şeyler öğrettiler, ama aslında işler babadan kalma yöntemlerle yürütülüyor. İnsan bu kepazeliği görünce içi parçalanmaz da ne yapar?..

Sekizbayev onun sözünü kesti:

– Yoldaş Kerimbekov, lütfen bizi acındırmaya çalışmayın. Duyguyu hangi anlama çekerseniz o anlama gelir. Burada bize duygu değil, somut olaylar gerek.

– Affınızı dilerim, biz ağır suç işlemiş bir sanığın duruşmasını yapmıyoruz. Bütün yaptığımız, bir komünist arkadaşımızın sorunlarını çözmek... Bir komünistin yazgısı söz konusu şu anda. Onun için gelin, Bekasov'un neden böyle davrandığını el birliğiyle çözümleyelim. Onun bu hareketi gerçekten kınanmaya değer. Ama Bekasov gibi çiftliğin en iyi hayvan yetiştiricilerinden birinin neden bu duruma düştüğünü de açıklamak gerekmez mi?

Kaşkatayev memnun olmayan bir tavırla;

– Yoldaş Kerimbekov, oturun! dedi. Konuyu özünden saptırıyorsunuz. Kanımca burada herkes Bekasov'un ne denli ağır bir suç işlediğini anlamış bulunuyor. Olur şey mi bu? Böyle yapmakla eline ne geçti? Biz kimsenin dirgenle görevlilere saldırmasına göz yumamayız. Size de önerim, duygu gibi, ruh gibi konuları bir kenara bırakıp, gençlik kolunda ele avuca gelir sorunlarla uğraşmanızdır. Çünkü duygu ile iş başka başka şeylerdir. Bekasov'un yapmakta bir sakınca görmediği bu hareket hepimizi uyarmalıdır ve partimizde elbet de böylelerine yer yoktur.

İlçe başkanı, Çoro'ya döndü:

– Yoldaş Sayakov, çiftliğin parti temsilcisi olarak anlatılan bu olayın doğruluğunu kabul ediyor musunuz?

Çoro'nun yüzü sapsarıydı. Ağır ağır ayağa kalkarak;

– Kabul ediyorum, dedi. Yalnız açıklamak istediğim noktalar var...

– Neymiş açıklayacağınız noktalar?

– Birincisi, Bekasov'un durumunun köyümüz parti örgütünde görüşülmesini isterdim.

– Şart değil. Yönetim kurulunun kararını örgütünüz üyelerine duyurursunuz, olur biter. Başka?

– Bir de şunu açıklamak isterdim...

– Başka açıklayacak ne kaldı, Yoldaş Sayakov? Bekasov'un partiye karşı tutumu ortada. Ben burada açıklanacak bir şey görmüyorum. Ayrıca bu konuda siz de sorumlusunuz. Parti üyelerinin eğitilmesindeki başarısızlığından dolayı sizi de cezalandıracağız. Konuyu yönetim kuruluna getirmemesi için ne diye Yoldaş Sekizba-

yev'i kandırmaya çalıştınız? Yoksa olayı gizlemek mi istiyordunuz? Sizin yaptığınız neye sığar? Oturun yerinize!

Bunun arkasından tartışmalar başladı. Makina traktör istasyon yöneticisi ile ilçe gazetesinin yazı işleri yöneticisi, Kerimbekov'dan yana çıktılar. Hatta öyle bir an geldi ki, Tanabay'ı kurtaracaklarmış gibi bir hava esti. Fakat Tanabay, yediği darbelerden ezilmiş, şaşırmış bir durumda, kimseyi dinlemiyordu. Kafasında gene hep aynı sorular vardı. «Yaşamıma yön veren şeylerle kim ilgileniyor? Kuzu ağıllarına, sürülere burada kimsenin aldırdığı yok. Ah, benim aptal kafam! Çiftlik uğruna, koyunlar, kuzular uğruna bütün yaşamımı boşu boşuna harcadım. Fakat hiçbirinin aldırdığı yok buna. Üstelik tehlikeli bir adam olup çıktım. Allah belanızı versin hepinizin! Elinizden geleni ardınıza koymayın! Eğer bundan bir yarar sağlanacaksa zerre kadar acımam. Hadi, durmayın, asın, kesin! Nasıl olsa hepsi bir kapıya çıkar, istediğinizi yapın!..»

Çiftlik başkanı Aldanov konuşmaya başladı. Yüzünün anlatımından, el kol hareketlerinden Tanabay onun birilerini kötülediğini görüyordu, fakat kimi kötülediğinin bilincine varmıyordu. «Bukağı... Rahvan at... Gülsarı...» sözlerine kadar da bu böyle sürdü gitti.

— ... Hiç düşünebiliyor musunuz? Atın ayaklarına bukağı vurmak zorunda kaldık diye açıkça beynimi dağıtmakla tehdit etti. Yoldaş Kaşkatayev, sayın kurul üyeleri, çiftlik başkanı olarak bizi Bekasov'dan kurtarmanızı diliyorum. Onun yeri gerçekten hapisanedir. Yönetimde görev alan herkesin baş düşmanıdır bu adam. Yoldaş Kaşkatayev, Bekasov'un arkamdan savurduğu tehditlere tanıklık edecek kimseler hemen şurada, kapının önünde bekliyorlar. İsterseniz onları çağırabilirim.

Kaşkatayev yüzünü ekşitti.

— Hayır, istemez bu kadarı yeter. Oturun.

Sonra oylamaya geçildi.

— Bekasov'un partiden çıkarılması istenmektedir. Önerinin lehinde oy kullananlar?

Kerimbekov gene yeniden atıldı.

— Bir dakika, Yoldaş Kaşkatayev! Değerli kurul üyeleri, büyük bir yanlışlık yapıyormuşusuz gibime geliyor. Onun için ben şöyle bir öneride bulunacağım: Bekasov'un kişisel dosyasına işlenmek üzere tekdir cezası vermekle yetinelim. Bununla birlikte, bir insan olarak, bir komünist olarak Bekasov'un onuruyla oynadığı

için, devlet memuru göreviyle gittiği yerde kötü bir çalışma örneği gösterdiği için Sekizbayev de böyle bir cezayla cezalandırılsın.

– Safsata yapıyorsunuz! diye bağırdı Sekizbayev.

Fakat Kaşkatayev araya girdi.

– Arkadaşlar, kendimize gelelim! Evinizde değil, yönetim kurulu toplantısında bulunuyorsunuz. Onun için disiplini bozmamanızı rica ederim.

Şimdi her şey parti ilçe başkanının tutumuna bağlıydı. O da döndürdü dolaştırdı, Sekizbayev'in tahmin ettiği sonuca bağladı;

– Bekasov'u ceza mahkemesine vermeyi gerekli bulmuyorum. Partide kalması ise, Yoldaş Sekizbayev'in belirttikleri gibi, söz konusu dahi olamaz. Şimdi herkes oyunu versin. Çıkarılmasını isteyenler?

Kurulun yedi üyesi vardı. Üçü çıkarılması, üçü de çıkarılmaması için ellerini kaldırdılar. Oyunu kullanmayan Kaşkatayev kalmıştı. Biraz duraladıktan sonra o da çıkarılması için elini kaldırdı. Tanabay bunların hiçbirini görmedi. Hakkında verilen kararı ancak Kaşkatayev'in yazman kıza söylediği sözlerden öğrendi.

– Tutanağı yazınız: İlçe yönetim kurulunun kararıyla Bekasov Tanabay parti üyeliğinden çıkarılmıştır.

Tanabay'ın kanı çekildi, «Tamam, her şey bitti» dedi kendi kendine.

Fakat Kerimbekov kolay teslim olacak cinsten değildi.

– Ben Sekizbayev'e tekdir cezası verilmesinde ısrar ediyorum, dedi.

Bu öneri oylamaya konulmadan geriye çevrilebilirdi. Fakat Kaşkatayev, ne gibi bir amaç güdüyorsa, oylanmasını istedi.

– Kerimbekov'un önerisi aleyhine oylarını kullanacaklar ellerini kaldırsınlar.

Durum gene üçe üçtü. Kaşkatayev gene dördüncü olarak elini kaldırdı Sekizbayev'i tekdirden kurtardı. Bu sırada; «Bakalım hizmetimin değerini anlayacak mı? Sanmam, çünkü sinsi, kurnaz herifin biri...» diye düşünüyordu.

Toplantıya katılanlar gitmek üzere sandalyelerinde kıpırdandılar. Tanabay görüşmenin bittiğine karar verdi, kimsenin yüzüne bakmaksızın sessizce kapıya doğru yürüdü.

Fakat Kaşkatayev durdurdu onu.

– Bekasov, nereye? Parti kimlik kartınızı bırakın önce.

Olanlar Tanabay'ın kafasına yeni dank ediyordu.

– Nasıl, kartı bırakacak mıyım?

– Evet, masaya koyun. Parti üyesi olmadığınıza göre onu taşımaya da hakkınız yok.

Tanabay elini koynuna soktu, herkes sessizlik içinde beklerken, kartı çıkarmak için giysilerinin altını aramaya başladı. Kimlik kartını iç fanilasının altında, karısının diktiği meşin bir torbacık içinde, omzundan aşırdığı kayış bir kemere bağlı olarak taşırdı. Uzun bir uğraşmadan sonra torbayı çıkardı, ter kokusu taşıyan, göğsünün üstünde ısınmış kimlik kartını içinden alarak Kaşkatayev'in soğuk, cilalı masanın üzerine bıraktı. Masanın soğukluğuna değince bir ürperti bastı bedenini, bu ürpertiyle büzüldü. Sonra torbacığı gene yerine soktuktan sonra kimsenin yüzüne bakmaksızın gitmeye davrandı.

Arkasından Kerimbekov'un acıyan sesi duyuldu:

– Yoldaş Bekasov, bize söyleyeceğiniz bir şey yok mu? Bakın, hiç konuşmadınız. Ayrılışınız zor gelmedi mi size? Umut ederiz ki, dönüş kapılarımız açıktır ve er geç partiye yeniden döneceksiniz. Şu anda neler düşündüğünüzü söyleyin bize.

Tanabay, yüreğine birdenbire çöken derdin hiç olmazsa birazını azaltmaya çalışan bu tanımadığı gence yüzünü dönerken, içini utanmayla karışık bir hüzün kapladı.

– Ne söyleyebilirim ki! Sonra burası her şeyin anlatılacağı yer değil. Yalnız şu kadarını söyleyebilirim; ağzımdan çıkan kötü sözlere, amirime el kaldırmama karşın suçlu değilim. Ama bunu açıklayamam size. İşte söyleyeceklerim bu kadar.

Ağır bir sessizlik çöktü. Kaşkatayev sinirlenmişti.

– Hım! Demek partiye gücendin sen. Ne yapalım, kendi bileceğin iş. Parti sana doğru yolu gösteriyor, üstelik seni mahkemeden kurtardı, ama sen gene memnun kalmadın, partiye gücendin. Demek oluyor ki, parti üyeliğine layık değilsin. Dönüş kapılarının sana açık olacağını hiç sanmam.

Tanabay parti ilçe merkezinden ayrılırken çok sakindi, hatta aşırı bir durgunluk vardı üzerinde. Bu, kötüye işaretti. Ilık, güneşli bir günün akşam saatleri yaklaşıyordu. Sokak, işlerine giden gelen insanlarla doluydu. Binanın yanındaki alanda çocuklar oynuyordu. Bunlara baktıkça içi bulandı Tanabay'ın. Kendi kendinden tiksiniyordu. Bir an önce buralardan kaçıp yaylaya, evine gitmeliydi. Yok-

sa başına daha başka kötü şeyler gelebilirdi.

Atını bağladığı yerin yakınında Gülsarı duruyordu. Gülsarı bütün iriliği, uzunluğu, güçlülüğüyle durmadan ayak değiştirerek güven dolu, koyu gözlerle Tanabay'a baktı. Eski sahibinin dirgenle kafasına kafasına vurmasını çoktan unutmuştu. İşte buradaydı atın öbür yaratıklara üstünlüğü.

Tanabay kula ata yaklaştı, alçak sesle;

– Unut olanları, Gülsarı, gücenme bana, dedi. Sorma, başıma büyük, çok büyük bir felaket geldi.

Atın boynuna kapandı, birkaç kez hıçkırdı, fakat gelen geçenden utandığı için hıçkırıklarına engel oldu.

Sonra kendi atına binerek yola koyuldu.

Aleksandrovka yokuşunun bitiminde Çoro yetişti ona. Arkadan rahvan atın tanıdığı ayak sesleri duyulmaya başlayınca Tanabay küskün küskün somurttu, başını omuzlarının arasına gömdü. Bir kez olsun dönüp geriye bakmadı. Öfke bütün ruhunu karartmış, gözlerine koyu bir kin perdesi inmişti. Bir zamanların tanıdığı Çoro'su yoktu artık. Kaşkatayev sesini biraz yükseltti diye uslu bir okul çocuğu gibi süklüm püklüm yerine oturuvermişti. Bu adamdan daha ne beklenirdi? Ona bütün güveniyle yaslandığı halde gerçeği söylemekten çekinmişti. Sözlerini seçerek, sakına sakına konuşuyordu. Kim öğretmişti ona böyle yapmayı? Kendisi kara cahilin biri, basit bir işçi olduğu için lafını sözünü bilmezdi. Peki, Çoro'ya ne oluyordu? Okumuşluğu, her şeyden anlamışlığı vardı. Yaşamı süresince yöneticilik yapmıştı. Sekizbayev, Kaşkatayev gibilerinin sözlerindeki gerçeğe aykırılığı görmüyor muydu? Bu yaldızlı lafların kofluğu, sahteliği ilk bakışta belli olmuyor muydu? Kimi aldatıyordu bu adam, hem niçin?

Çoro arkasından yetişip, ateşlenen atını durdurmak yan yana yürümeye başladıkları zaman bile başını çevirip bakmadı.

Soluk soluğa kalmıştı Çoro.

– Tanabay, ben de birlikte yola çıkarız sandımdı, dedi. Sonra baktım ki, çoktan gitmişsin.

Tanabay eski arkadaşının yüzüne bakmadan;

– Ne istiyorsun? Git yoluna! dedi sertçe.

– Dur, konuşalım. Ne diye yüz çeviriyorsun benden? İki dost olarak, iki komünist olarak...

Çoro sözünü tamamlamaya fırsat bulamadan Tanabay atıldı.

– Artık aramızda dostluk mostluk kalmadı. Komünist değilim ben artık. Senin komünistliğine gelince, laf bu laf!.. Çoktandır bu niteliği yitirdin sen!

Çoro'nun sesi ölgünleşti birden.

– Ciddi misin bu sözlerinde?

– Ciddiyim tabii. Senin gibi söyleyeceğim kelimeleri seçmeyi öğrenmedim daha, nerede ne konuşulacağını da bilmem. Hadi, hoşça kal. Sen doğru yoluna git, ben başka yöne sapıyorum.

Tanabay böyle diyerek atının başını yoldan çevirdi; bir kere olsun eski dostunun yüzüne bakmadan tarlalardan dağa doğru sürdü.

Çoro'nun yüzünün ölü gibi sarardığını, adamcağızın onu durdurmak için elini ileri doğru uzattığını, sonra iki büklüm katlanarak eliyle göğsünü tuttuğunu, ağzıyla soluk almaya çalışırken atının boynuna devrildiğini farketmemişti bile...

Yüreğinin sancısına dayanamayan Çoro çırpınmaya başladı. Yüzü mosmor olmuştu, güçlükle soluk alıyordu.

– Ah ölüyorum... Ölüyorum... Çok kötü durumdayım... Çabuk koş, Gülsarı... Tez eve yetiş, Gülsarı... diye fısıldadı kesik kesik.

Akşam karanlığı basmış bomboş bozkır yollarında köye doğru fırtına gibi uçuyordu kula at. Binicisinin ürkütücü sesi içine korku salmıştı. Duyduğu ürpertiyle kulaklarını arkaya yatırdı, pofurdaya pofurdaya dörtnala koştu. O sırada bincisi eyerinin üstünde kıvranıyor, çırpınıyor; elleriyle, dizleriyle yelesine sımsıkı tutunuyordu. Serbest kalan dizginler sallanmaya başlamıştı boynunun iki yanında.

20

Tanabay'ın dağ yolunu tuttuğu o gecenin geç bir vaktinde köyün sokaklarında bir atlı dolaşıyor, köpeklerin havlaşarak başına toplanmasına neden oluyordu.

Atlı, ev sahiplerine şöyle sesleniyordu:

– Hey, evde kim varsa çıksın dışarı! Yönetim binasında parti toplantısı var. Herkes oraya gelsin!

– Bir şey mi oldu? Nedir bu telaş?

– Bilmiyorum, Çoro çağırıyor. Herkes hemen gelsin diyor.

O sırada Çoro yönetim odasındaydı. İki büklüm kapandığı yerde bir omuzuyla masaya dayanmıştı; gömleğinin altında göğsünü avuçlarken, ağzından güçlükle soluk alıyordu. Sancısı ne kadar fazla olmalı ki, dudaklarını ısırıyor, iniltili sesler çıkarıyordu. Yemyeşil kesilen yüzünü soğuk terler basmıştı, derine kaçan gözleri koyu iki çukurdu sanki. Hasta arasıra dalıyor; karanlık bozkırda rahvan atıyla koştuğunu, Tanabay'a seslendiğini, arkadaşının kendisine dönüp bakmadan zehir gibi sözler söylediğini düşünüyordu. Tanabay'ın sözleri ateş oluyor; yüreğini, içini dağlıyordu.

Çoro'yu buraya tavladan, kuru otun üstünde bir süre kendine geldikten sonra koltuklayıp getirmişlerdi. Seyislerin onu evine götürme isteklerini geriye çevirmişti Çoro. Partililerin toplanması için bir adam göndermişti hemen. Şimdi dakikaları sayarak üyelerin gelmesini bekliyordu.

Hastayı kendi başına bırakan bekçi kadın yönetim odasının bitişiğindeki holün sobasını yakmaya uğraşıyor; aralık bırakılan kapıdan içeriye arada bir göz atarak başını sallıyor, ah çekiyordu.

Dakikalar geçmek bilmiyordu. Arkasında bir hayli yaşanmış yıllar bıraktıktan sonra önünde kalan ömrünün değerini şimdi daha iyi anlayan Çoro, odada beklerken zamanın ağır, zehir gibi acı damlalarla akışını ta derinden duyuyordu. Günlerini, yıllarını izlemeye fırsat bulamadan, dönüp geriye bakmaya zamanı kalmadan bütün, ömrü çalışma çabalama arasında uçup gitmişti. Bari istediklerinin hepsini yapabilseydi. Ne gezer! Yaşam boyu çırpınıp didinmiş; ama önüne çıkan güçlükleri azaltmak için engellerin kimini görmezlikten geldiği, hatta gerilediği durumlar olmuştu. Engelleri savuşturamamıştı gene de, çarpışmaktan kaçındığı güçler onu köşeye sıkıştırmıştı işte. Şimdi bütün yollar kapanmış, gerileyecek yer kalmamıştı. Ah, keşke zamanında aklını başına toplayıp gerçekleri olduğu gibi görebilseydi!

Zaman acı, uğultulu damlalar halinde ağır ağır tükeniyordu. Neden gelmezler bu adamlar, ne diye bu kadar bekletirler?

Korkuyla; «Hepsini söylemeye vaktim olsa! Ölmeden hepsini söyleyebilsem!» diye düşünüyordu Çoro. Bir yandan da ondan uzaklaşan yaşamı sessiz, umutsuz çığlıklarla durdurmaya çalışıyordu. Kendi kendini yüreklendiriyor, son bir çarpışmaya hazırlıyordu.

«Her şeyi anlatacağım. İşin iç yüzünü, toplantının nasıl geçtiğini, ne düzenlerin döndüğünü, Tanabay'ı partiden nasıl attıklarını bir bir söyleyeceğim onlara. İlçe yöneticileriyle aynı düşüncede olmadığımı öğrensinler. Bilsinler ki Tanabay'ın partiden çıkarılmasını ben istemedim. Aldanov hakkında düşündüklerimin hepsini anlatacağım. Benden sonra soluğunu kessinler o herifin. Kararı komünist arkadaşlarım versinler. Sonra kendim nasıl bir adam olduğumu da anlatacağım. Çiftlik işleri hakkında, çiftlikte çalışanlar hakkında düşüncelerimi açıklayacağım. Eh, artık gelseler şu adamlar, fazla gecikmeseler...»

Elinde ilaçlarla karısı koştu geldi en başta. Kadın korkuyla ağlamaya, acı acı söylenmeye başladı.

— Be adam, daha akıllanmadın mı sen? Bıkmadın mı derneklerden, toplantılardan? Hadi, eve gidiyoruz. Bak, ne hale gelmişsin! Acı biraz kendine, acı!

Fakat Çoro karısının sözünü dinlemek bile istemedi. Bir eliyle ilacını içerken öbür eliyle de karısının söylediklerine karşı koyuyordu. Çenesi zangır zangır titrediği için suyu doğru dürüst içemedi, göğsüne döktü.

Çoro düzgün soluk almaya çalışıyordu.

— Yok bir şeyim, daha iyiyim şimdi. Sen dışarda bekle, beni sonra götürürsün. Hadi, korkma, git.

Dışarıdan ayak sesleri gelmeye başlayınca oturduğu yerde dikleşti, ağrısını yendi, son borcu saydığı şeyi yerine getirmek için bütün gücünü topladı.

Gelenler;

— Ne var, Çoro? Ne oldu? diye soruyorlardı.

— Yok bir şey, herkes gelince konuşuyoruz, diyordu o da.

Zaman acı, uğultulu damlalar halinde ağır ağır azalıyordu.

Üyelerin hepsi geldikleri zaman parti temsilcisi Çoro Sayakov ayağa kalktı, başından şapkasını çıkardı ve parti genel kurulunu açtığını söyledi.

21

Tanabay çadıra ancak gece yarısı dönebildi. Gözleri yolda kalan karısı, elde fener, dışarıda onu bekliyordu.

Ve kocasının başına gelen felaketi bir bakışta anladı. Caydar fenerle aydınlık yaparken Tanabay atının yularını, başlığını çıkardı, bu sırada tek söz konuşmadı. «İlçede birkaç bardak içseydi bari, biraz açılırdı» diye düşündü Caydar. Kocasının suskunluğu pek korkunç bir şeydi. Vereceği haberle üzüntüsünün bir bölümünü dağıtabilir miydi acaba? Biraz yem, saman, arpa unu getirmişlerdi, hava ılıdığı için kuzuları otlağa çıkarmışlardı. Yavrucaklar yeni filizlenmiş otları otluyorlardı.

– Bektay'ın sürüsünü götürdüler. Yeni bir çoban gönderdiler onun yerine, dedi.

– Bektay'ın da Tanrı cezasını versin, sürünün de, çobanın da...

– Çok mu yoruldun?

– Ne yorulması? Partiden kovdular beni.

– Yavaş konuş, kadınlar duyacak!

– Neden yavaş konuşacakmışım. Bunda saklanacak ne var? Uyuz bir köpek gibi kovdular, işte hepsi bu kadar! Böylesi gerekliydi bana. Sana da öyle. Hatta bu kadarı yetmez daha! Ne diye dikilmiş alık alık bakıyorsun?

– Git de dinlen biraz.

– Akıl öğretme şimdi bana...

Tanabay böyle diyerek barınağa gitti, koyunları gözden geçirdi. Oradan ağıla yürüdü, karanlıkta bir iki dolaştıktan sonra yeniden barınağa geçti. Durduğu yerde duramıyordu adamcağız. Ne ağzına bir lokma yiyecek koyuyor, ne de bir şey söylüyordu. Köşeye yığılı samana tükürdükten sonra ölü gibi yattı. Yaşam, kaygılar, iş güç bütün anlamını yitirmişti. Hiçbir istek kalmamıştı içinde. Ne yaşamak istiyordu, ne düşünmek, ne de sağında solunda bir şey görmek...

Sağa sola dönüyor, düşüncelerden sıyrılıp uyumak istiyordu. Ne gezer? Kendinden uzaklaşabilir mi insan? Bektay'ın gidişi geliyordu gene aklına, bembeyaz kar üstünde koyu izlerin zincir gibi sıralanması, delikanlıya karşılık veremeyişi... Sonra rahvan atın üstünde cakayla yaklaşan Sekizbayev'in bağıra bağıra ona ağzına geleni söylemesi, hapse atmakla tehdit etmesi... Bunun ardından yönetim kurulunun karşısına vatan haini, halk düşmanı olarak çıkışını düşünüyordu ve her şey, bütün yaşam burada bitiriyordu. Dirgeni kaptığı gibi dışarı fırlasa, gecenin ortasında dört bir yana avazı çıktığı kadar bağırsa, yarlardan birine yuvarlanarak boynunu kırana

kadar koşsa... İşte tek istediği buydu!

Gözleri uykudan kapanırken böyle yaşamaktansa ölmenin daha iyi olacağını düşünüyordu. Evet, ölse daha iyiydi.

Uyandığında kafası kazan gibiydi. Nerede olduğunu, başına neler geldiğini bir süre anlayamadı. Koyunlar aksırıyor, kuzular meleşiyor. Barınaktaydı demek. Ortalık aydınlanıyordu. Niçin uyanmıştı? Hiç uyanmasa, gözlerini hiç açmasaydı! Ona kalan tek şey ölmek, intihar etmekti.

... Sonra ırmaktan avuç avuç su içti. İnce buz parçacıkları ağzında eriyen dondurucu bir suydu bu. Avuçlarını doldurdukça titreyen parmakları arasında akan sular şakırtıyla ırmağa dökülüyor, bu arada göğsünü de ıslatıyordu. Biraz soluk alıp kendine gelince intihar etmeye kalkmanın saçmalığını, kendini öldürmenin anlamsızlığını düşünmeye başladı. İnsana bir kereliğine verilen yaşam zorla nasıl alınırdı? Sonra Sekizbayev gibi adamlar değer miydi buna? Hayır, yaşayacaktı, dağlarda gene dere tepe demeyip dolaşacaktı!

Geriye dönünce tüfeğiyle mermileri kimseye göstermeden sakladı, o gün akşama dek durmadan çalıştı. Karısına, kızlarına, sakmanlara güleryüz göstermek istiyor, fakat bir yandan da kadınlar kuşkulanmasınlar diye ölçülü davranmaya çalışıyordu. Oysa kadınlar birşey olmamış, işler yolunda gidiyormuş gibi, başları önlerinde çalışmaktaydılar. Tanabay, içinde şükran duygusuyla, sessizce yapıyordu işlerini. Sürünün ağıla getirilmesine yardım etmek için yaylaya gitti.

Akşam üzeri hava bozdu. Ya yağmur ya kar, bir şey yağacaktı. Dağları çepeçevre sis kapladı, gökyüzü bulutlarla örtüldü. Körpe kuzuları soğuktan korumak için bir şeyler yapmak gerekiyordu. Hayvan ölümünü önlemek için barınağı gene temizlemek, tabanına gene saman sermek isterdi. Tanabay, ne denli canı sıkılırsa sıkılsın onları unutmaya, kendini ruh çöküntüsüne kaptırmamaya çalışıyordu.

Karanlık bastırdığı sırada çadırlara bir atlı yaklaştı. Caydar karşıladı adamı, aralarında bir şeyler konuştular. Tanabay barınakta çalışıyordu o sırada.

— Bir dakika bak buraya! diye seslendi karısı ona. Seni görmek istiyorlar.

Karısının seslenişinden bile kötü bir şey olduğunu sezdi Tanabay. Dışarı çıktı, yabancıya selam verdi. Komşu sürülerden birinin çobanıydı bu.

– Sen misin, Aytbay? Atından in de gel. Nereden böyle?

– Köyden geliyorum. Görülecek işlerim vardı da... Sana Çoro'nun ağır hasta olduğunu söylememi istediler. Oraya gidecekmişsin.

Tanabay'ın sönmeye yüz tutan kini kabardı birden. «Gene mi Çoro?» diye geçirdi içinden. Görmek istemiyordu o adamı.

– Doktor muyum yoksa ben? Her zamanki hastalığı. Kendi derdim başımdan aşkın, bir de onun derdiyle uğraşamam. Bak, hava bozmaya başladı.

– Bu senin bileceğin iş, Tanabay. İster git, ister gitme. Ben üzerime düşeni yaptım. Hadi hoşça kal, karanlık bastırmadan döneyim ben.

Aytbay atını sürdü, fakat biraz ilerleyince durdu.

– Gene de iyi düşün, Tanabay. Çoro'nun durumu çok kötü. Oğlunu okuldan çağırmışlar, istasyona karşılamaya gittiler:

– Haber verdiğin için teşekkür ederim. Gelmem, dedim.

Caydar utandığı için:

– Gelir, dedi. Böyle dediğine bakma, gelir.

Tanabay sesini çıkarmadı, fakat Aytbay yanlarından ayrılınca karısına çattı.

– Benim adıma konuşmak huyundan vazgeç. Tanrı aşkına! Ben ne yapacağımı biliyorum. Bir kere gitmeyeceğim deyince gitmem.

– Ne söylediğini iyi düşün, Tanabay!

– Benim düşünecek bir şeyim yok. Yeter artık! Düşündük de ne oldu? Partiden atıldık işte! Benim arkadaşım filan yok artık. Ben hastalanınca kimse de bana gelmesin! Yalnız başıma geberirim.

Tanabay öfkeyle elini salladıktan sonra kuzu barınağına gittiyse de içi rahat değildi. Koyunları doğurturken, doğan kuzuları köşeye yerleştirirken, meleşen koyunları itip kakarken küfür üstüne küfür savuruyordu.

– Zamanında ayrılsa bu denli çekmezdi. Kendimi bildim bileli hastadır bu adam. Hep yürek ağrılarından yakınır, fakat at sırtından da inmez. Amirim de olsa bunca olaydan sonra görmek istemi-

yorum onu. Küserse küssün, vız gelir bana! Ben çoktan küsmüşüm ona. Ne yaptığıma kimse karışmasın!..

Gece olmuştu, hafif bir kar serpiştiriyordu Ortalığa öyle bir sessizlik çökmüştü ki, tek tük düşen karların hafif hışırtısı bile duyuluyordu.

Karısıyla görüşmekten çekindiği için çadıra gitmedi, zaten karısının da onun yanına geldiği yoktu. «Otur oturduğun yerde» diye düşündü Tanabay. «Beni gönderemeyeceksin, umursadığım yok artık. Çoro diye bir arkadaşım yok. Onun yolu ayrı, benimki ayrı. Bir zamanlar dosttuk, ama şimdi değil. Dostmuşuz madem, daha önce aklı nerdeydi? Hayır, vız gelir bana Çoro, vız gelir!»

Gene de geldi Caydar. Ona yağmurluğunu, yeni çizmelerini, kemerini, elliklerini, dışarı giderken giydiği şapkasını getirdi.

— Hadi, giyin, dedi elindekileri vererek.

— Boşuna uğraşıyorsun. Bir yere gitmem.

— Zaman yitirme. Hayat boyu acı duyacağın bir şey olabilir.

— Hiçbir şeye acımam, üstelik ona da bir şey olacağı yok! Çok geçmez, kalkar ayağa. İlk hastalığı değil ki...

— Tanabay, bak, senden bugüne dek fazla bir şey istemedim. Ama şimdi gitmeni istiyorum. Küskünlüğünü, üzüntünü bana bırak ve git oraya! İnsanlığını göster.

Tanabay inatla başını salladı.

— Hayır, gitmem. Benim için farketmez. İnsanlık borcu, nezaket borcu gibi şeyler, başkalarının ne diyeceği vız gelir bana!

— İyi düşün, Tanabay. Ben gidip de şu ocağa bakayım. Keçenin üstüne ateş filan düşmesin.

Caydar giyecekleri bırakıp gitti. Fakat Tanabay hiç oralı değildi. Köşede oturmuş, Çoro'ya söyleyeceği sözleri düşünüyor; kırgınlığını bir türlü alt edemiyordu. «Merhaba; seni yoklamaya geldim. Sağlık durumun nasıl? Sana ne gibi bir yardımım dokunabilir» diye mi soracaktı? Hayır, onun aklının alamayacağı, yapamayacağı bir şeydi bu.

Caydar geri geldiğinde yerinde kıpırdamadan oturuyordu.

— Sen daha giyinmedin mi?

— Of, can sıkıyorsun! Gitmeyeceğim, dedim sana.

— Kalk ayağa!

Tanabay karısının bu öfkeli buyruğu karşısında sessizce ayağa kalktı, asker gibi karşısında dikildi. Caydar fenerin loş ışığında kız-

gın, aynı zamanda acı çeken bakışlarını ona dikerek bir adım ileri yürüdü.

– Sen erkek değilsen, insan değilsen, gözü yaşlı bir kadın gibi mızıklanıp duracaksan; var sümüğünü çek otur! Senin yerine ben gidiyorum. Git, atı eyerle hemen!

Tanabay karısını dinledi, atı eyerlemek için gitti. Dışarda kar yağmaya başlamıştı. Derin bir suda kıvrılan burgaçlar gibi, gecenin karanlığı sessizce, ağır ağır dönüyordu çevresinde. Dağlar görünmez olmuştu uzaklarda. Tanabay hiçbir şey görmeksizin eyeri atın üstüne koyarken; «Başımın belası kadın! Gecenin ortasında yapayalnız ne işi var?» diye düşünüyordu. «Üstelik caydıramazsın da... Kafasını koparsan, gene dönmez sözünden. Ya bir de yolunu şaşırırsa? Ne yapalım, çeksin cezasını!..»

Tanabay bir yandan atını eyerlerken bir yandan da kendi kendinden utanıyordu: «Hayvanın tekiyim ben. Küskünlük aklımı başımdan aldı. Hakkımın yendiği, bana kötülük yapıldığını göstermek için küskünlüğümü nerdeyse bayrak yapıp dalgalandıracağım. Kadına da bir sürü eziyet ettim. Oysa ne suçu var zavallının? Ona ne diye acı çektiriyorum? Ciğeri beş para etmez bir herifim ben. Hayvandan da beterim...»

Böylece içine bir kuşku düşmüştü. Öte yandan sözünden dönmek de istemiyordu. Suratı bir karış asık, başı önünde, karısının yanına gitti.

– Eyerledin mi atı? diye sordu Caydar.

– Eyerledim.

– Hadi öyleyse, düş yola!

Caydar böyle diyerek yağmurluğunu eline tutuşturdu.

Karısının barışmak için ilk adımı atmasına için için sevinen Tanabay giyinmeye başladı. Fakat gene de kendisini ağırdan satmak istiyordu.

– Bilmem ki, sabahleyin gitsem nasıl olur?

– Hayır, şimdi gideceksin! Sonra geç olur.

Durgun sudaki burgaç gibi dağlara ağır ağır çöküyordu gece. Baharın son karı iri lapalar halinde toprağı sessizce örtüyordu. Tanabay, reddettiği dostunun çağrısına uyarak, karanlık dağlar arasından tek başına yola çıktı. Başına, omuzuna, sakalına, ellerine düşen karı silkmiyor, atının üstünde kıpırdamadan duruyordu. Düşünmek, düşünmek istiyordu o anda. Çoro'yu, uzun yıllar onları

birbirine bağlayan anılarını getirdi hatırına. Çoro ona okuma yazma öğretmiş, birlikte gençlik koluna, sonra da komünist partisine girmişlerdi. Kanalın yapımında birlikte çalıştıkları sırada Çoro bir gün gazete getirmiş, onun hakkında çıkan yazıyı, fotoğraflarını göstererek onu herkesten önce kutlamış, elini sıkmıştı.

Bunları düşünürken Tanabay yumuşadı, içini bir tedirginlik kapladı. «Şimdi ne durumda acaba? Gerçekten hastalığı ağır olabilir, yoksa oğlunu çağırmazlardı hiç! Belki de bana bir şey söylemek, akıl danışmak istiyordu...»

Hava aydınlanmaya başlamıştı, kar gene döne döne yağıyordu. Tanabay atını hızlandırdı, tırısa kalktı. Köy hemen ilerideki tepelerin ardında, düzlükteydi. Çoro ne durumdaydı acaba? Bir an önce yetişmeliydi arkadaşına.

Sabahın sessizliğinde köyden doğru belli belirsiz, uzak bir ses duyuldu, bir anda yükselip kaybolan bir çığlıktı bu. Tanabay atını durdurdu sesin geldiği yana doğru kulak verdi. Ama bir şey duyulmuyordu, şimdi, belki de ona öyle gelmişti.

At onu tepeye çıkardı. Karla örtülü bostanların, çıplak ağaçlı bahçelerin arasında köy sokakları bomboş görünüyordu. Sabahın bu erken saatinde in cin top oynardı. Yalnız, evlerden birinin avlusunda kapkara bir insan kalabalığı vardı, yakındaki ağaçların çevresinde eyerlenmiş atlar duruyordu. Burası Çoro'nun eviydi. Neden böyle çok insan birikmişti oraya! Bir şey mi olmuştu? Yoksa?..

Tanabay üzengilere basarak doğruldu, içine çektiği buz gibi havanın batıcılığıyla yutkundu ve bir an durakladıktan sonra atını bayır aşağı hızla sürdü. «Olamaz! Olamaz!» diye haykırdı içinden. Sanki aşağıda geçenlerden kendisi suçluymuş gibi ruhu karardı, bir tuhaf oldu. Hayattaki tek arkadaşı sonsuzluğa ayrılışından önce onu bir kez daha görmek üzere çağırmış, fakat gücenikliğini körükleyerek inat etmiş, arkadaşına gitmemek için ayak diremişti. Böyle yapmakla ne kazanmıştı sanki? Ne diye karısı yüzüne tükürmemişti? Ölen bir insanın son isteğinden daha kutsal ne olabilirdi?

Çoro'nun kula atıyla ona yetişmeye çalıştığı bozkır yolu geldi gözlerinin önüne. Ona o zaman ne diye öyle karşılık vermişti? Böyle yaptığı için kendisini bağışlayabilecek miydi?

Suçluluğunun, utancının ağırlığı altında ezilen Tanabay karla örtülü sokaktan kendini bilmeden ilerlerken, Çoro'nun evinin arkasında birdenbire büyük bir atlı kalabalığı gördü. Derin bir sessizlik

içinde yaklaşan atlıların üzerinde sallanarak hep bir ağızdan;

– Oy, kardeşim, oy! Oy, kardeşim, oy! diye haykırmaya başladılar.

Gelenlerin Kazaklar olduğunu anlayan Tanabay'ın içinde artık hiçbir umut ışığı kalmamıştı. Irmağın ötesinden gelen Kazaklar, o yörelerde bir hayli isim yapmış olan Çoro'nun ardından yakın bir arkadaş, iyi bir komşu, bir kardeş olarak gözyaşı döküp ağlıyorlardı. «Sağolun kardeşler» diye düşündü Tanabay. «Dedelerimiz, babalarımız gibi bizler de dertlerimizi, kederlerimizi paylaşacağız; düğünlerde derneklerde yarışacağız. Ağlayın siz de bizimle birlikte, ağlayın!..»

Sabah uykusundan henüz uyanmamış köyün ortasında, Kazaklar'la birlikte o da kulakları çınlatan bir haykırış koyuverdi:

– Çorooo! Çoroooo! Çoroooo!

Tırısla giden atının üstünde bir o yana, bir bu yana sallanmaya, öbür dünyaya göçen dostunun arkasından ağlamaya başladı.

İşte Çoro'nun evi, işte sırtında yas bellemesiyle kapının önünde duran atı. Yağan karlar Gülsarı'nın üstüne düşer düşmez eriyordu. Binicisiz kalmıştı kula at. Böylece eyeri boş bekleyecekti.

Tanabay atının yelesine kapanıp kapanıp kalkıyordu. Sağında solunda bekleşen, ağlaşan insanları sis içindeymiş gibi görüyordu. Bunlardan birinin;

– Tanabay'ı attan indirin. Çoro'nun oğlunun yanına götürün, dediğini bile işitmedi.

Birkaç kol ona doğru uzandı, atından inmesine yardım etti. Sonra onu koltuklayarak kalabalığın arasından geçirdiler.

– Bağışla beni, Çoro! Bağışla! diye dövünüyordu Tanabay.

Çoro'nun oğlu Samansur, yüzü evin duvarına dönük duruyordu. Gözleri yaş içinde, Tanabay'a döndü; iki adam hıçkırarak kucaklaştılar.

Tanabay hüngür hüngür ağlamaya başladı.

– Baban yok artık! Çoro yok! Bağışla beni, Çoro! Bağışla beni.

Sonra ayırdılar onları. Bu sırada Tanabay biraz ilerde, kadınların arasında Bübücan'ı gördü. Gözlerini ondan ayırmayan eski sevgilisi sessiz sessiz ağlıyordu. Bunu görünce Tanabay'ın haykırmaları daha çok arttı.

Tanabay'ın döktüğü gözyaşları yalnız Çoro için, yalnız onu yi-

tirdiği için değildi. Ona karşı duyduğu suçluluktan, yolda kafasına vurur gibi söyleyip geri almadığı sözlerinden, o kadının, biraz ötede yabancı gibi durmasından, ona tattırdığı aşktan, onları ayıran fırtınalı geceden, onun yalnız kalışından, yaşlanmaya yüz tutmasından, Gülsarı'nın yas bellemesiyle dikilekalışından, o güne dek doya doya gözyaşı dökmediği acılarından, küskünlüklerinden dolayı da ağlıyordu Tanabay.

— Bağışla beni Çoro! Bağışla beni! diye haykırırken bir yandan da eski sevgilisinden özür diliyor gibiydi.

İstiyordu ki, Bübücan gelsin yanına; gözyaşlarını silerek onu avutsun, fakat Bübücan yerinden hiç kıpırdamıyor, sessizce ağlıyordu.

Onu başkaları avutmaya kalktılar.

— Yetişir, Tanabay. Gözyaşları gideni geri getirmez. Ağlama artık.

Bu sözler ona daha çok dokunuyor, acısını depreştiriyordu.

22

Çoro'nun cenazesini öğleden sonra kaldırdılar. Gökyüzüne asılmış donuk bulutlar arasından görünen solgun güneş yeryüzünü belli belirsiz aydınlatıyordu; sulu, yumuşak kar tanecikleri havada dönüp durmaktaydı. Cezane alayı beyaz kar örtüsü üzerinden kara bir ırmak gibi uzandı. Sanki kaynağından yeni çıkmış, kendine yatak açmaya çalışan bir ırmaktı bu. En önde, yan kapakları indirilmiş bir kamyonun üstünde, Çoro'nun beyaz yas keçelerine sarılmış cenazesi gidiyordu. Karısı, çocukları, akrabaları da yanındaydılar. Alaya katılanların hepsi atlara binmişlerdi. Yalnız Samansur ile, eyeri boş Gülsarı'yı yedeğinde götüren Tanabay kamyonun hemen arkasından yürüyorlardı.

Köyün dışında yumuşak karlarla örtülü bir düzlüğe çıktılar. Cenaze alayının geçtiği yerlerde yol, atların ayaklarıyla altı üstüne getirilmiş, rengi koyulaşmış, geniş bir şerit halinde uzanıyordu. Çoro'nun son yolculuğuna çıktığı nasıl da belli oluyordu! Çünkü tepeye, mezarlığa doğru yönelmişti bu geniş koyuluk. Ve Çoro için bir daha geri dönülmemek üzere orada bitiyordu.

Tanabay, Gülsarı'yı yularından çekerken içinden şunları geçiriyordu: «İşte böyle, Gülsarı; Çoro'muzu yitirdik. O yok artık, yok... O zaman bana ne diye haykırmadın, ne diye durdurmadın beni? Tanrı dil vermemiş ki sana. Sözde ben insanım, ama bir hayvandan daha kötü davrandım. Dostumu yolun ortasında yüz üstü bıraktım, geriye dönüp bakmadım bile, aklımı başıma toplayamadım. Çoro'yu ben öldürdüm, ölümüne söylediklerimle ben sebep oldum...»

Tanabay mezarlığa dek Çoro'dan özür diledi durdu. Oğlu Samansur'la birlikte mezara inip arkadaşının ölüsünü sonsuz dinlenme yerine koyarken gene bağırdı:

— Bağışla beni, Çoro! Yolun açık olsun! Beni duydun mu, Çoro? Bağışla beni!..

Avuçlarla atılan toprak mezarın dibine düştü. Sonra dört bir yandan küreklerle örtmeye başladılar. Mezar taze toprakla dolup bir tümsek oldu.

Bağışla, Çoro!..

Ölü için yapılan duadan sonra Samansur, Tanabay'ı bir kenara çekti.

— Tanabay amca, sizinle konuşacaklarım var.

Yanan ateşleri, tüten semaverleri, evde toplanan insanları kendi başlarına bıraktılar; avludan geçerek arka bahçeye yürüdüler. Su arkı boyunca biraz ilerledikten sonra bostanın ucundaki devrik ağacın yanında durdular. Kütüğün üstüne oturduktan sonra her biri kendi düşüncelerine daldı. Tanabay, «Hayat işte"!» diye düşünüyordu. «Küçücükten bildiğim Samansur büyüdü, koca adam oldu. Keder onu daha bir olgunlaştırmış. Şimdi Çoro'nun yerine o var. İki arkadaş gibiyiz şimdi. Böyle olmalı zaten. Oğullar babalarının yerini alırlar. Babalarının soylarını sürdürürler, başladıkları işi yürütürler. İnşallah o da babası gibi bir adam olacak. Dilerim, daha da ileri gitsin; aklıyla, bilgisiyle bizleri kat kat geçsin; kendisine, çevresindekilere yararlı işler yapsın. İşte bunun için baba oluyor, bunun için çocuk yetiştiriyoruz. Onların bizi geçmelerine çalışmak en büyük amacımızdır...»

— Samansur, bak, oğlum; sen evin büyüğüsün, Çoro'nun yerini alıyorsun. Onun için seni babanı dinler gibi dinliyorum.

— Tanabay amca, size babamın bir vasiyetini bildirmek istemiştim.

Genç adamın konuşmasıyla, sesiyle tıpkı babasına benzediğini

farkeden Tanabay çok şaşırdı. Onun yüzünün de babasını andırdığını ancak şimdi görüyordu. Oğlunu tanımadığı, fakat kendisinin yakından bildiği genç Çoro duruyordu karşısında. «Tanıyanları ölene dek insan ölmez» diye bunun için mi söylemişler acaba?

– Seni dinliyorum, oğlum.

– Babam daha sağken yetiştim, Tanabay amca. Dün gece ölmeden bir saat önce yanındaydım. Son nefesini verene kadar bilincini yitirmedi. Her an sizin gelmenizi bekledi. «Tanabay nerede? Daha gelmedi mi?» diye sordu hep. Yola çıktığınızı, gelmek üzere olduğunu söyleyerek yatıştırdık onu. Size söylemek istediği bir şey vardı muhakkak, ama vakti yetmedi işte.

– Evet, Samansur, evet. Görüşmeliydik onunla. Görüşsek çok iyi olurdu! Bu yüzden bağışlamayacağım kendimi. Bütün suç bende. Çok geç kaldım.

– Size söylememi istediği şeye gelince... Tanabay amcana söyle, beni bağışlasın, içinde bana karşı kırgınlık duymasın, parti kimlik kartımı ilçe merkezine götürsün, dedi. Sakın unutma, dedi kimlik kartımı kendi eliyle versin. Sonra kendinden geçti, acı çektiği belliydi. Can çekişirken birini bekliyormuş gibi bir bakışı vardı. Ağladığı için ne söylediği pek anlaşılmıyordu.

Tanabay konuşmuyor, sakalını sıvazlarken hıçkırıklarla ağlıyordu. Çoro gitmişti. Gitmişti ama onun da yarısını, yaşamının bir bölümünü götürmüştü.

Kendini güçlükle toparlayan Tanabay;

– Sağ ol, Samansur, söylediğin şeyler için rahmetli babana da, sana da teşekkürler, diyebildi. Yalnız anlamadığım bir şey var. Beni partiden çıkardıklarını biliyor musun?

– Biliyorum.

– Öyleyse partiden çıkarılan biri babanın kimlik kartını ilçe merkezine nasıl götürür? Hakkım var mı buna?

– Bilemiyorum, Tanabay amca. Kendiniz karar verin. Ben babamın son isteğini yerine getirmeye çalışıyorum. Ama sizden istediği şeyi yapmanız benim de dileğim.

– Emri başım üzere, oğlum. Ne var ki, böyle bir felaket geldi başıma. Onu sen götürsen daha iyi olmaz mı, Samansur?

– Hayır, olmaz. Babam ne istediğini biliyordu. Onun size bu denli güveni olduğuna göre, bu işi başaracağınıza benim de güvenim var. İlçe parti merkezine gidince Çoro Sayakov'un vasiyetini

yerine getirdiğinizi söylersiniz.

Daha sabah aydınlığı çıkmadan yola koyuldu Tanabay. Altında ünlü rahvan Gülsarı vardı. Yoldaki donmuş kesekleri nallarıyla eze eze koşan; hem sevinçte, hem kederde sonuna dek güvendiği Gülsarı... Ölen dostunun, komünist Çoro Sayakov'un verdiği özel görevi yapmaya giden Tanabay onun atını almıştı.

İlerde, yeryüzünün görünmeyen kıyılarında usuldan usula bir aydınlık belirmişti. Bu aydınlığın karnından yeni bir şafak sökecekti. Kurşun rengi bir sisle sarılı şafak gittikçe büyüyordu...

Kula at aydınlığa doğru uçuyordu, gökkubbenin ufka yakın bir yerinde tek başına parlayıp duran şafak yıldızına doğru uçuyordu. Nal sesleri yolun ıssızlığında çınlayan, gümbür gümbür bir koşu tutturmuştu Gülsarı. Tanabay'ın kula ata çoktandır bindiği yoktu. Fakat eski sağlam, yorulmak bilmez koşusunun hiç değişmediğini kısa sürede anlamıştı. Koşarken yelesi savruluyor, rüzgâr binicisinin yüzüne vuruyordu. Gülsarı hâlâ iyi bir attı, yelesi gibi güçlü kuvvetliydi.

Partiden kovulmuş biri olduğu halde, Çoro'nun ölümünden sonra kimlik kartını parti merkezine onun götürmesini istemesini bir türlü anlamıyor, giderken hep bunu düşünüyordu. Aklındaki neydi Çoro'nun? Onu denemek mi istemişti? Yoksa onun partiden atılışına razı olmadığını göstermek mi?.. Fakat Çoro'nun amacını kimse öğrenemeyecekti, bunu ondan soramayacaklardı. Çünkü artık hiç konuşmayacaktı Çoro. İnsana korku veren bazı sözler vardır. «Artık hiçbir zaman!» gibi. Böyle sözlerden sonra söyleyecek bir şey kalmaz...

Tanabay'ın unutmak istediği, dilinden söküp atmaya çalıştığı bir sürü düşünce yeniden doldurdu beynini. Hayır, her şey bitmemişti daha. Çoro'nun son isteği onun cebinde, onunla birlikteydi. Dostunun parti kimlik kartını götürecek; onun hakkında bütün bildiklerini, kendisi ve başkaları için ne değerli bir insan olduğunu anlatacaktı. Sonra kendisinden söz edecekti, çünkü Çoro'yla o, bir elin parmakları gibi yakındılar birbirlerine.

Gençliklerinde ne biçim insanlar olduklarını, neler yaptıklarını öğrensinlerdi. Böylelikle Çoro'nun sağlığında olsun, öldükten sonra olsun, onu dostundan ayırmakla ne büyük bir haksızlık yaptıklarını anlayabilirlerdi. Hele onu bir dinlesinler, içini dökme fırsatı versinler, yeterdi.

Tanabay parti ilçe başkanının odasına nasıl gireceğini, Çoro' nun kimlik kartını nasıl masasına bırakacağını, her şeyi nasıl bir bir anlatacağını kuruyordu. Suçunu kabul edecek, özür dileyecekti. Onu partiye almaları için seve seve yapardı bunu. Partiden uzak duramayacaktı çünkü, kendini parti dışında düşünemiyordu.

Peki, ya, partiden atılmış birinin partiye ait bir belgeyi taşıyamayacağını söylerlerse? «Bir komünistin kimlik kartına elini sürmemeliydin. Başkaları dururken sen bu işe karışmamalıydın.» derlerse ne yapacaktı? Ama Çoro ölmeden önce böyle vasiyet etmedi mi? Ölüm döşeğinin başındakiler duymadılar mı? Oğlu Samansur tanıklık ederdi. «Hadi canım sen de, ecel teri döken bir insanın saçma sapan laflarına bakılır mı?» derlerse ne karşılık verecekti?

Bozkırı gerilerde bırakan Gülsarı, Aleksandrovka yokuşunu inerken nalları yolun donmuş toprağında takırdıyordu. Ne de çabuk gelmişlerdi buraya! Tanabay yol gittiğinin farkında bile değildi.

Tanabay ilçeye geldiğinde iş günü yeni başlıyordu. Hiçbir yerde eğlenmeden doğrudan doğruya parti merkezine yollandı. Kan ter içinde kalmış atını bağladıktan sonra üstüne başına çeki düzen verdi, heyecandan yüreği çarparak binadan içeri girdi. Ne diyeceklerdi ona? Nasıl karşılayacaklardı? Koridorlarda kimsecikler yoktu. Demek köylerden gelmemişlerdi daha. Tanabay, Kaşkatayev'in makam odasına yürüdü.

– Günaydın, dedi bekleme odasındaki yazman kıza.

– Günaydın.

– Bay Kaşkatayev odasında mı?

– Evet.

Tanabay;

– Başkanla görüşmek istiyorum. Akkayalar köyünden çobanım. Adım Tanabay Bekasov... diye başladıysa da kız gülümsedi.

– Durun canım, sizi tanıyorum.

– Peki, öyleyse, parti temsilcimiz Çoro Sayakov'un öldüğünü, ölürken parti kimlik kartını benim götürmemi istediğini söyleyin kendisine. Gelişimin sebebi budur.

– Peki bir dakika bekler misiniz?.. Yazman kız Kaşkatayev'in odasında fazla kalmadıysa da, Tanabay kabına sığamaz bir durumda oradan oraya gezinmeye başladı.

Kız az sonra kapıyı arkasından sımsıkı kapatarak;

– Bay Kaşkatayev'in çok işi var, dedi. Sayakov'un kimlik kar-

tını kayıt eşlerine vermenizi rica etti. Kayıt işleri şurada, koridordan giderken sağdadır.

«Kayıt işleri... Koridordan giderken sağda...» Ne demek oluyor bu? Tanabay bir anlam veremedi. Fakat sonra birden her şeyi kavrayarak ruhça yıkıldı. «Vay canına! Demek bu kadar basitti bu?» O da sanmıştı ki...

— Başkanla konuşmak istiyorum. Lütfen gidin, kendisine söyleyin. Önemli bir konuyu görüşeceğim.

Yazman kız bu işin olacağına pek inanmadıysa da gitti ve hemen dönerek aynı şeyi söyledi.

— Çok işi var.

Fakat Tanabay'ın durumuna acıdığı için;

— Sizinle konuşma bitmiştir, dedi.

Sonra sesini daha alçalttı.

— Kabul etmez sizi. Hiç beklemeyin.

Tanabay koridordan yürüdü, sağa sola saptı. «Kayıt işleri » levhasını gördü. Kapının ortasında ufak bir pencere vardı. Cama vurunca pencere açıldı.

— Ne istiyorsunuz?

— Bir kimlik kartı vereceğim. Parti temsilcimiz Çoro Sayakov öldü. Akkayalar köyünden.

Tanabay yakın zamana dek kendi kimlik kartını taşıdığı, şimdi de Çoro'nun kimlik kartını koyduğu, omuz kayışına dikili meşin torbayı ceketinin altından çıkarıncaya dek kayıt işleri görevlisi kadın bir hayli bekledi. Sonunda Tanabay kartı pencereye uzattı: «Elveda Çoro!»

Kadın kayıt defterine kartın numarasını, Çoro'nun soyadını, adını, baba adını, partiye giriş tarihini yazarken Tanabay onu izledi. Çoro'yla ilgili son anısı bu olmuştu. Kadın deftere bir imza attırdı.

— Tamam mı?

— Tamam.

— Hoşça kalın.

— Güle güle.

Pencere kapandı.

Tanabay dışarıya çıktı. Rahvan atı bağladığı yerden çözmeye başladı.

— Bitti Gülsarı, her şey bitti...

Yorulmak bilmeyen hayvan onu aynı yolundan köye uçurdu.

Yeşillenen geniş ova iki yanından hızla geçiyor, rüzgâr yüzünü dövüyor, nal sesleri gümbür gümbür ötüyordu. Kula at koştukça Tanabay'ın sızıları dindi, yatıştı...

Aynı günün akşamı Tanabay yaylaya döndü.

Karısı bu karşılamaya çıktı, fakat tek kelime konuşmadı. Atının yularından tuttuktan sonra elini uzattı, inmesine yardım etti.

Yüzünü karısına döndü Tanabay, başını omuzuna koydu, kucakladı. Karısı da ağlayarak onu kucakladı.

Tanabay gene gözyaşlarını tutamadı:

— Çoro'yu gömdük, o yok artık, Caydar! Çoro diye bir dostum yok!

Sonra obanın yanındaki bir taşın üstüne sessizce oturdu. O anda yalnız kalmak, karlı dağların tepesinde yavaş yavaş yükselen ayı seyretmek istiyordu. Karısı obada çocukları yataklarına yatırmaktaydı. Ocakta yanan ateşin çıtırtıları duyuluyordu. Sonra kopuzun tellerinden, insanın içini titreten bir türkü yükseldi inlercesine. Sanki rüzgâr ulumaya başlamıştı ya da ağlaya ağlaya tarlalarda koşan biri acıklı bir türkü tutturmuştu. Çepeçevre her şey susuyor, kederli bir insan sesiyle yanık yanık söylenen bir türküyü can kulağıyla dinliyordu. Sanki ıssız tarlalarda koşan bu dertli insan kederini nasıl unutacağını, neyle avunacağını, sesini kime duyuracağını bilmiyor; kendi sesini yalnız kendisi dinleyerek ağlıyor, sızlıyordu...

Tanabay karısının ona «Yaşlı Avcı» türküsünü çaldığını anladı hemen.

... Çok eskiden yaşlı bir adamın gözünü budaktan sakınmayan avcı bir oğlu varmış. Adam bu zor sanatı oğluna kendisi öğretmiş, fakat oğlu ustalıkta onu geçmiş.

Attığını vururmuş genç avcı. Hedefinden şaşmayan kurşunlarından tek canlı varlık kurtulamazmış. Bir zaman gelmiş ki, yöre dağlarında av hayvanı bırakmamış. Ne yavrulu annelere acımış, ne de yavrularına... Boz Keçi soyundan gelme bütün keçileri vurmuş, tüketmiş; yalnız Boz Keçi ile yaşlı Boz Teke kalmışlar hayatta. Boz Keçi, soyunun sürmesi için avcıya yalvarmış; Boz Teke'ye acıması, onu vurmaması için bir sürü gözyaşı dökmüş. Fakat avcı dinlememiş onun yakarışlarını, dev gibi Boz Teke'yi bir atışta yere yıkmış. Kayalardan aşağıya yuvarlanmış Boz Teke. İçi yanan Boz Keçi avcıya dönmüş de şunları söylemiş: «Hadi, avcı, beni de vur kalbimden. Yerimden bile kıpırdamayacağım, ama vuramayacaksan beni,

bu senin son atışın olacak!» Avcı bu yaşlı, bunak Boz Keçi'nin sözlerine karşı yalnızca gülmüş. Tüfeğiyle nişan alarak ateş etmiş. Fakat o da nesi? Boz Keçi dimdik durmuyor mu ayakta? Kurşun ancak ön bacağından vurmuş. O zamana dek böyle bir şeyle karşılaşmadığı için bir korku düşmüş avcının içine. Boz Keçi ona dönerek; «Gördün mü?» demiş, «Hadi, şimdi de topal topal beni yakalamayı dene!» Gene gülmüş avcı, «Hadi, koş da görelim. Ama yakalarsam, aman bekleme benden. Senin gibi uyuz bir palavracının gözünün yaşına bakacağımı mı sanıyorsun?..»

Böylece topal Boz Keçi önden, avcı arkasından koşmaya başlamışlar. Bu kovalamaca kayalarda, dik yamaçlarda, kırda, bayırda, karda, buzda günlerce, gecelerce sürmüş. Fakat Boz Keçi bir türlü ele geçmiyormuş. Avcı çoktan tüfeğini elinden atmış, üstü başı lime lime parçalanmış. O farkına bile varmadan Boz Keçi onu kimsenin erişemeyeceği bir yere çıkarmış. Burası öyle bir yermiş ki, ne aşağıya, ne de yukarıya yol varmış; buradan ne inilebilir, ne de atlanabilirmiş. Boz Keçi avcıyı yalnız başına bıraktıktan sonra şöyle lanet okumuş: «Buradan hiçbir yere kıpırdayamayacaksın, seni kimse kurtaramayacak. Öldürülen yavrularıma, kaybolan soyuma yandığım gibi baban da senin için yansın tutuşsun! Keçi soyunun ilk annesi olarak ben nasıl gözyaşı döküyorsam, kayalıklar arasında, soğuk dağlar ortasında baban da senin için öyle ağlasın. Lanet olsun sana, Karaoğul, lanet olsun...» Boz Keçi böyle diyerek kayadan kayaya, dağdan dağa sıçramış gitmiş.

Genç avcı baş döndürücü bir uçurumun tepesinde kalakalmış. Bir çıkıntının ucunda, yüzü dik yamaca dönük, aşağıya bakmaktan korkarak duruyormuş; buradan ne gök görünüyormuş, ne yer; ne aşağıya, ne yukarıya, ne sağa, ne sola, hiçbir yere gidilemezmiş.

Bu arada oğlunu bulmaya çıkan yaşlı avcı aramadığı köşe bucak bırakmamış. Fakat bir keçi yolunda oğlunun tüfeğini bulunca başına gelen felaketi anlamış. Yaşlı adam yakalık geçitlere, karanlık dar boğazlara atılmış; «Karaoğul, neredesin? Karaoğul, ses ver bana!» diye bağırmaya başlamış. İhtiyarın haykırışı kayalardan yankılanıyormuş, gümbür gümbür ötmüş dağlar taşlar: «Karaoğul, neredesin? Karaoğul, ses ver bana!..»

Derken yükseklerden oğlunun sesi duyulmuş. «Buradayım, baba!» diye ses vermiş genç avcı. Yaşlı adam bir de yukarılara bakmış ki ne görsün! Oğlu uçurumun ta tepesinde; yüksek, erişilmez

bir kayanın üstünde kuzgun gibi tünememiş mi! Sırtı dünyaya dönük, başını arkaya çevirip bakamıyor bile.

Baba korkuyla sormuş:

– Oraya nasıl çıktın, a talihsiz oğlum?

– Hiç sorma baba! Cezamı çekmek için çıktım buraya. Boz Keçi getirdi beni, sonra da lanetleyip bıraktı. Günlerdir böyle duruyor; ne güneşi, ne göğü, ne de yeri görüyorum. Şu anda senin yüzünü de göremiyorum, baba. Ne olur, acı bana; çektiğim azapları dindirmek için öldür beni. Öldür de göm kara toprağa!..

Baba ne yapsın? Ağlamış, dövünmüş, ama çaresi yok. Oğlu da bir yandan yalvarıyormuş: «Çabuk öldür beni, baba. Acı bana, hemen ateş et! Vur da kurtar beni!..»

Yaşlı adam akşama dek kararsızlık içinde kıvranmış. Fakat tam güneş batacağı sırada nişan alarak ateş etmiş oğluna. Sonra da tüfeğini kayalara vura vura parçalamış, oğlunun ölümünün üstüne şu ayrılık türküsünü yakmış:

Dünyada kimsesiz kaldım, oğlum Karağul,
Dünyada kimsesiz kaldım, oğlum Karağul,
Yazgın böyleymiş, oğlum Karağul.
Çekiyorum cezamı, oğlum Karağul.
Sana ne diye öğrettim, oğlum Karağul,
Avcılık sanatını, oğlum Karağul?
Kim dedi sana, oğlum Karağul,
Bütün hayvanları öldür diye, oğlum Karağul?
Üreyecek bir yaratık bile, oğlum Karağul,
Bırakılmaz mı hiç, oğlum Karağul?
Dünyada kimsesiz kaldım, oğlum Karağul,
Ağıdıma ağıtla, oğlum Karağul,
Yanıt veren kalmadı, oğlum Karağul,
Öldürdüm seni, oğlum Karağul,
Kendi ellerimle öldürdüm, oğlum Karağul...

... Tanabay çadırın yanında oturuyor, bu eski kırgız ağıdını dinlerken ayın gökte sessizce yükselişini seyrediyordu. Ay dede karanlık dağların, sivri uçlu karlı tepelerin, üst üste yığılmış kayaların tepesinde bir hayli yükseldiği zaman ölen dostundan bağışlamasını diledi.

Caydar obada ünlü avcı Karaoğul'un türküsünü yanık yanık çalıyordu:

Öldürdüm seni, oğlum Karağul,
Dünyada kimsesiz kaldım, oğlum Karağul...

23

Ortalık ağarıyordu. Ateşin yanında, ölen atının başucunda oturan yaşlı Tanabay daha sonra olanları düşündü.

O günlerde onun ilçe merkezine bir kere daha gittiğini kimse bilmiyordu. Bu onun son girişimi olmuştu. İlçedeki danışma kurulunda yaptığı konuşmayı duyan Tanabay, yeni parti başkanını görmek, ona derdini anlatmak istiyordu. Bu adamın kendisini anlayacağına, ona yardım elini uzatacağına güveni vardı. Ondan Çoro çok iyi söz etmiş, başkaları da övmüşlerdi. Fakat yeni başkanın başka bir merkeze atandığını ilçeye varınca öğrendi Tanabay.

Başkanın yazmanı genç hanım;

— Onun atandığını bilmiyor muydunuz? diye sordu.

— Hayır, bunu sizden işitiyorum.

— Görüşeceğiniz konu önemliyse sizi yeni başkan da dinler.

— İstemez, teşekkür ederim. Özel bir iş için gelmiştim zaten. Birbirimizi tanırdık da... Yoksa kendi işim için kimseyi rahatsız etmek istemezdim. Kusura bakmayın, Allahaısmarladık.

Tanabay başkanın bekleme odasından çıktığında giden parti başkanıyla birbirlerini tanımış olduklarına yürekten inanıyordu. Niçin olmasın? Birbirlerini tanıyabilirler, karşılıklı sevgi ve saygı besleyebilirlerdi. Bundan kuşkusu olmadığı için yazman kıza da böyle söylemişti.

Tanabay otobüse binmek için garaja doğru yürüdü. Önünden geçtiği bir birahanenin yanındaki kamyona iki işçi boş fıçı yüklüyorlardı. İşçilerden biri kamyonun içindeydi. Fıçıları iskeleden yukarıya yuvarlayan yerdeki işçi bir ara yanından geçen Tanabay'a bakmış bulundu ve bakar bakmaz apıştı kaldı. Bektay'dı bu. Yuvarladığı fıçıyı iskelenin üstünden tutan Bektay dar, kedi gözlerini Tanabay'a dikerek kötü kötü baktı; onun kendisine ne söyleyeceğini bekledi.

Kamyonun üstündeki işçi kızmıştı.

– Ne duruyorsun be? Hadi yuvarlasana!

Fıçı aşağıya doğru kaydı, onu tutmak için eğilen Bektay gözlerini hâlâ Tanabay'dan ayıramıyordu. Fakat Tanabay delikanlıya selam bile vermedi. Eski çömezinin önünde duraklamadan yürüdü gitti. Bir yandan da şöyle düşünüyordu: «Vay, vay, vay! Demek buraya düştün ha, ancak birahanede iş bulabildin!» Sonra adımlarını ağırlaştırdı. «Gençliğine yazık oldu, mahvetti kendini. Oysa işe yarar bir adam olabilirdi. Konuşsam mıydı onunla?» Tanabay geriye dönmek istedi, Bektay'a karşı duyduğu acımadan dolayı bütün yaptıklarını bağışlayabilirdi. Yeter ki aklını başına toplasındı. Fakat geriye dönmedi Tanabay, Bektay onun partiden atıldığını duyduysa aralarında iyi bir konuşma geçmeyeceğini anladı. Bu dik kafalı herife kendisiyle alay etme fırsatı vermeyecekti. Yaşam boyu bağlı kaldığı inançlarına, tuttuğu yola dil uzattırmamalıydı.

Köye giden bir kamyona bindiğinde hâlâ Bektay'ı düşünüyordu. Onu; yuvarlanan fıçıyı tutmak için iki büklüm eğilmiş duruşuyla, kendisinden bir şeyler beklercesine dik dik bakarken getiriyordu gözünün önüne.

Daha sonra Bektay'ı yargılarlarken Tanabay verdiği ifadede onun sürüyü bırakıp gitmesinden başka bir şey söylemedi. Bektay'ın yanlış hareket ettiğini anlamasını, pişmanlık duymasını istiyordu. Fakat nerde, adamın pişman olmak aklının köşesinden bile geçmiyordu.

– Hapisten çıkınca gel bana, ileride yapacağın işleri görüşürüz, dedi çıkarken.

Ne varki Bektay başını kaldırıp ona bakmadı bile. Tanabay orada fazla durmadı. Partiden çıkarılalı beri kendine olan güvenini yitirmiş, herkese karşı bir suçluluk duyar olmuştu. Bu denli çekingen bir insan olacağı aklına bile gelmezdi. Kimse ona yan bakmadığı halde o insanlardan kaçıyor, kimseyle görüşmek istemiyor, başkalarının yanında hiç konuşmuyordu.

24

Gülsarı yanan ateşin yanında başını yere bırakmış, kıpırdamadan yatıyordu. Yaşam yavaş yavaş bırakıyordu kocamış gövdesini.

Boğazından gurultular, hırıltılar çıkmaya başlamıştı. Kocaman kocaman açılmış fersiz gözleri alevlere göz kapakları kırpışmadan bakıyordu. Upuzun serilen bacakları sopa gibi katılaşmıştı.

Tanabay kula attan ayrılacağını anladığı için ona son sözlerini söylüyordu: «Ünlü bir attın sen, Gülsarı. Benim dostumdun, Gülsarı. Giderken en iyi yıllarımı alıp götürüyorsun, Gülsarı. Seni her zaman anımsayacağım, Gülsarı. Seni şimdi böyle anıyorsam, ölüyorsun da onun için, benim yiğit Gülsarı'm. Bir zaman gelecek, seninle öbür dünyada da buluşacağız. Fakat ne yazık ki, orada nal seslerini duyamayacağım. Çünkü orada yol yok, toprak yok, ot yok, yaşam yok. Ben yaşadıkça ölmeyeceksin, Gülsarı. Çünkü seni hep anacağım. Nal sesinin kulaklarımdaki yankısı en sevdiğim türküm olacak...»

Tanabay bir yandan bunları düşünürken, bir yandan da ömrünün rahvan atın sırtında koşarcasına hızlı geçmesinden, onunla birlikte çabucak kocamalarından dolayı kederleniyordu. Belki de Tanabay'ın kendini yaşlı sayması için vakit erkendi. Fakat insan, yaşamın ilerlemesinden çok, yaşlandığını sandığı, ömrünü tamamlamak üzere olduğunu düşündüğü sürece yaşlıdır.

Atının can çekiştiği o gece Tanabay yaşadığı yıllarını baştan başa, dikkatle gözünün önünden geçirdi; yaşlılığa çok çabuk teslim oluşuna üzüldü. Öyle yapmasa da onu unutmayan, onu arayıp bulan, ona kendi ayağıyla gelen bir adamın sözünü dinlese daha iyi olmaz mıydı?

Partiden atılışından yedi yıl sonra geçen bir olaydı bu. O zaman Tanabay, Sarıgöğüs vadisindeki çiftlik atlarına bekçilik yapıyor, yaşlı karısıyla başlarını soktukları bir kulübede yaşıyorlardı. Kızlar önce yatılı okula gitmişler, sonra kocaya varmışlardı. Teknisyen okulunu bitiren oğlan ilçede bir iş tutmuş, arkasından o da evlenmişti.

Bir yaz günü Tanabay ırmak kıyısında ot biçiyordu. Güneşli, sıcak, tam ot biçilecek bir gündü. Koca vadide kimsecikler yoktu, çekirge cırlamalarından başka hiçbir ses işitilmiyordu. Bacaklarında yaşlı insanların giydiği beyaz, bol bir şalvar, sırtında eteklerini salıverdiği bir mintan vardı.

Tanabay gevrek gevrek tınlayan tırpanını habire sallıyor, biçtiği otları at yeleleri gibi yol boyunca yan yana diziyordu. Kendini çalış-

manın zevkine iyice kaptırmış olacak ki, az ilerisinde bir binek otomobilinin durduğunu, içinden çıkan iki kişinin ona doğru yürüdüklerini görmedi bile.

Hemen yanında birinin;

– Merhaba, Tanabay. Kolay gelsin, demesiyle kendine geldi.

Baktı, yanında gençten biriyle İbrahim'di gelen. Eskisi gibi becerikli, tombul yanaklı, hafifçe göbek salmış İbrahim. Adam gülerken ağzı kulaklarına varıyordu.

– En sonunda bulduk sizi, Tanabay. Parti ilçe başkanımız da geldi, sizi görmeyi istedi.

Şu İbrahim'e karşı hayranlık duymamak elde değildi.

«Vay, tilki, vay!» diye düşündü Tanabay. «Gene koltuğuna girecek birini bulmuş. Şuna bak, nasıl da yaltaklanıyor. Vazgeçilmeyecek bir adam sanıyor kendini. İlle birilerine yaranacak, birilerine hizmet edecek...»

– Merhaba, hoş geldiniz, diyerek ikisinin de ellerini sıktı.

İbrahim'le birlikte gelen genç Tanabay'ın elini sımsıkı tutmuş, bırakmıyordu.

– Beni tanımadınız mı, baba?

Tanabay hemen yanıt veremedi. «Ben onu bir yerde gördüm ama...» diye zorladı belleğini. Karşısındaki adam çok iyi tanıdığı, aynı zamanda çok değişmiş biriydi. Sağlam yapılı, yüzü güneş yanığı, bakışları güven verici ve duru, gençten bir adamdı bu. Sırtında keten yazlık giysisi, başında hasır şapkasıyla Tanabay onun kentte yetişmiş biri olduğunu düşündü.

İbrahim;

– Tanımadın mı, hani şu... diye yardım edecek oldu.

Fakat Tanabay;

– Dur, ben söyleyeceğim! diyerek durdurdu onu.

Sonra hafifçe güldü.

– Tanıdım, oğul. Tanımaz olur muyum! Bir kez daha hoş geldin, diyeyim. Görüştüğümüze memnun oldum.

Kerimbekov'du bu. Tanabay'ı partiden çıkardıkları yönetim kurulu toplantısında onu gözünü kırpmadan savunan gençlik kolu başkanı.

Kerimbekov;

– Eh, madem tanıdınız, gelin de konuşalım, dedi. Şöyle ırmak kıyısına doğru yürüsek iyi olur.

İbrahim'e döndü.

– Siz de tırpanı alın, biraz ot biçersiniz.

İbrahim bu işe dünden razıydı.

– Hay hay, Bay Kerimbekov, biçerim... Niçin biçmeyecekmişim!

Tanabay'la Kerimbekov otu biçilmiş tarladan yürüyerek ırmak kıyısına vardılar.

Oturdukları sırada konuşmaya ilkin Kerimbekov başladı:

– Sanırım, buraya hangi iş için geldiğimi tahmin ediyorsunuz. Bakıyorum da aslan gibisiniz, iyi tırpan sallıyorsunuz. Sağlığınızdan yakındığınız yok, anlaşılan. Çok sevindim buna.

– Sağ ol. Sizi gördüğüme ben de sevindim.

– Demek niçin geldiğimi anladınız. Biliyorsunuz, şimdi çok şey değişti, birçok aksaklıklar düzene girdi.

– Biliyorum oğul, çok doğru söylüyorsun. Çiftliğimizin durumundan belli zaten. İşlerin toparlandığını gördükçe inanasım gelmiyor. Geçenlerde Beş Ağaç vadisine gittim de imrendim doğrusu. Çobanlık yaptığım yıl çektiklerimi hiç unutamıyorum. Şimdi yeni bir kuzu barınağı yapmışlar. Sağlam mı sağlam, saç damlı bir barınak. En azından beş yüz kuzu alır. Tabii çoban için de bir ev kurmuşlar; yanında samanlığı, ahırı var. Eskiden böyle şeyler nerde! Öteki kışlıklarda da durum aynı. Sonra köyde yeni evler yapılıyor. Her inişimde yeni bir yapının yükseldiğini görüyorum. Olsun, olsun daha çoğunu isteriz...

– Bizim de bütün düşüncemiz bu. Daha işler istediğimiz gibi yürümüyor. Ama zamanla düzelecek hepsi. İşte şimdi geldik asıl konuya. Partiye dönün, Tanabay amca. Sizin durumunuzu bir kez daha gözden geçirelim. Geçenlerde yönetim kurulunda sözünüz geçti. Hani, nasıl derler, geç olsun da güç olmasın.

Tanabay utanarak sustu. Sevinçle karışık bir burukluk doldurdu içini. Aklına geçmiş günler gelince küskünlüğün yüreğine taş gibi oturduğunu anladı. Yaralarının deşilmesini, derdinin tazelenmesini istemiyordu.

– Eksik olma, oğul. Ben ihtiyarı unutmadığın için sağ ol.

Bir an düşündükten sonra düşündüklerini açıkça söyledi.

– Ama yaşlandım artık. Benden partiye ne hayır gelir? İnsan kocayınca bir işe yaramıyor. İş kalmadı bende, geçti zamanım. Kusura bakmazsan biraz düşüneyim.

... Fakat Tanabay bir türlü karar veremiyordu. Bugün, yarın derken aradan uzun bir zaman geçti. Kocadıkça ağırdan alan bir adam olmuştu.

Bir gün gitmeye iyice niyet etti, atını eyerleyip yola düştü, fakat yarı yola varmadan geriye döndü. Neden böyle yapmıştı? Hiç, neden olacak, kafasızlığından. «Bunadım iyice, çocuklaştım» diye başını dövüyordu, ama elden ne gelir? İstediği halde söz geçiremiyordu kendine.

Bozkırda tozu dumana katarak kaçan Gülsarı'yı gördü o gün. Pek seyrek rastladığı halde görür görmez tanımıştı onu. Yazın kuruttuğu düz ovada beyaz bir toz bulutu uzayıp gidiyordu. Tanabay uzaktan baktı baktı da, büyük bir kedere gömüldü. Rahvan atın ayaklarının altından kalkan toz eskiden ona yetişebilir miydi hiç? O önde kanatlanıp uçarken toz bulutu da arkasından kuyruk gibi gelirdi. Ama şimdi öyle miydi ya? Ayaklarının altından kalkan toz ikide bir ona yetişerek dört bir yandan sarıyordu. Zavallı hayvan ileri atılıyor, tozdan kurtulur gibi oluyorsa da gene içine düşüyordu. Kendi tozundan sıyrılıp çıkamıyordu artık. İyice yaşlanmış, güçten düşmüş, yaşama yenilmişti. Tanabay içi burkularak: «İşler kötü, Gülsarı!» diye düşündü.

Gülsarı'nın kendini zorlayarak, tozdan boğulacak bir halde güçlükle koştuğunu; öfkeden deliye dönen binicinin hayvanı habire kırbaçladığını gözlerinin önüne getirdi. Toz bulutundan kurtulmak için son gücünü kullanırken gözleri yuvalarından fırlayacakmış gibi olmalıydı. Aradaki açıklık çok büyük olduğu için, Gülsarı'nın binicisinin onu işitmeyeceğini bile bile Tanabay; «Dur ulan! Koşturma hayvanı!» diye bağırdı ve adamın yolunu kesmek için atını sürdü.

Fakat biraz gidince durdu. Herif onu anlarsa iyi, ya bir de anlamazsa? Hadi ki ona: «Sen ne karışıyorsun? Atı nasıl süreceğimi sana mı danışacağım? Canım nasıl isterse öyle sürerim. Yıkıl karşımdan, koca bunak! derse ne karşılık verecekti?

Bu arada kula at toz bulutuna bata çıka, hızı bir azalıp bir çoğalarak epeyce uzaklaşmıştı. Tanabay onun arkasından bir süre daha baktıktan sonra atının başını çevirdi. «Biz kocamış halimizle kimin işine yararız? Senin gibi ben de hızımı yitirdim. Ömrümüzün kalan günlerini tamamlamak bizim işimiz...» diye geçirdi içinden.

Aradan bir yıl geçince de kula atı arabaya koşulmuş olarak

gördü. Onu böyle görünce zihni allak bullak oldu. Eski koşu atını, boynunda güve yeniği bir hamutla, köhne bir arabayı çekerken düşünmek ona büyük bir elem veriyordu. Bu görüntüye dayanamadığı için başını çevirdi.

Sonra onu bir kez daha gördü. Bu sefer sırtında yırtık fanilalı, kısacık donlu altı yedi yaşlarında bir çocuk vardı. Tek başına ata binmenin verdiği gururla, sevinçten uçarak, oğlancık çıplak ayaklarıyla atın böğürlerini şap şap dövüyordu. Ata ilk kez biniyor olmalı ki, onu atların en uysalı olan cılız bir beygire, zavallı Gülsarı'nın sırtına bindirmişlerdi.

Çocuk Tanabay'ı görünce böbürlendi:

– Dede, bak bana! *Çapayev*'im* ben, atla ırmağı geçeceğim.

Tanabay yüreklendirdi çocuğu:

– Hadi, geç, aslanım! Bakıyorum sana.

Dizginleri atakça kavrayan çocuk atı ırmağı sürdü, gel gelelim öbür kıyıya çıkarken atın üzerinde duramadığı için «Çum!» diye suya yuvarlandı.

Ondan sonra da;

– Anneeee! diye zırladı korkusundan.

Tanabay çocuğu sudan çıkardı, atın yanına götürdü. O sırada Gülsarı bir o ayağını, bir ötekini havada tutarak yolda uslu uslu bekliyordu. Tanabay: «Vah, zavallı. Ayakları sızlıyor anlaşılan» diyerek çocuğu sırtına bindirdi.

– Hadi, sür bakalım. Bir daha da düşme.

Gülsarı ağır ağır yürüdü.

... Tanabay bu son kez eline düşen kula atı adamakıllı besleyip sözde işe yarayacak bir hale getirdikten sonra Aleksandrovka'ya son yolculuğunu yapmıştı. Ama işte bu da hayvancağızın ölüm yolculuğu olmuştu.

Tanabay oğluyla gelinine, doğan ikinci çocuklarını kutlamak için gitmişti. Onlara bir sürü de armağanı vardı: Kesilip yüzülmüş bir koç, bir çuval patates, karısının pişirdiği ekmekler, peksimetler, çörekler... Caydar'ın, hastalığını ileri sürerek gelmeyişinin nedenini çok sonra anladı. Karısı kimseye söylememekle birlikte gelinini hiç sevmezdi. Oğlan zaten pısırık, zayıf iradeli biriydi; üstelik dediği de çörekler... Caydar'ın, hastalığını ileri sürerek gelmeyişinin ne

* Filmlere konu olan bir Sovyet kahramanı (Çev.)

denini çok sonra anladı. Karısı kimseye söylememekle birlikte gelinini hiç sevmezdi. Oğlan zaten pısırık, zayıf iradeli biriydi; üstelik dediği dedik, azgın bir karıya düşmüştü. Evde kaldığı sürece kocasına etmediğini bırakmazdı. Vardır böyle insanlar; salt çevresindekilere baskın çıkmak, üstünlüklerini görmek için sudan sebeplerle insanları küçük düşürürler, aşağılarlar.

O gün de öyle oldu. Çalıştığı işte bir üst dereceye yükselmeyi bekleyen oğlunun yerine bir başkasını yükseltmişlerdi. Kadın, hiç suçu olmadığı halde, kaynatasından çıkardı bütün hıncını.

– Madem çobanlıktan, yılkıcılıktan başka bir iş tutmayacaktın, ne diye partiye girdin? Gene de yaranamadın, kovdular seni. Bak, oğlun senin yüzünden görevinde ilerleyemiyor. Kırk yıl geçse gene yerinde kalacak. Siz karı koca yaşadığınız kadar yaşamışsınız, dağın başında dünya size vız geliyor, ama üzüntüyü burada biz çekiyoruz.

Daha bunun gibi bir sürü söz...

Tanabay geldiğine bin pişmandı. Gelinini yatıştırmak için;

– Eh, öyleyse, ben de partiye geri dönmek için başvurayım, dedi.

– Çok işe yararsın hani! Herkes dört gözle gelmeni bekliyor. (Edepsiz edepsiz güldü.) Eskiye rağbet olsa, bit pazarına nur yağardı.

Karşısındaki gelini olmasa, onun böyle konuşmasına fırsat verir miydi hiç? Ama ne yapsın? Oğlunun karısı; ne kadar kötü olsa atamazsın, satamazsın. Adamcağız sustu, gelininin birçok küçük düşürücü sözlerini yuttu. Oysa söylenecek öyle çok söz vardı ki! Kocasının ilerleyememesinde suçu babasında değil kendilerinde aramalıydılar. Ciğeri beş para etmeyen bir kocası vardı, üstelik aklı başında bir insanın yüzünü bile görmek istemeyeceği, onun gibi bir kadınla evlenmişti. Durup dururken söylememişler; «İyi kadın kötü kocayı adam eder, orta hallisini yükseltir, iyisini de göklere çıkarır» diye. Fakat Tanabay oğlunu gene de gelininin gözünde düşürmedi, arsız kadının suçlamalarını içine attı.

Fazla vakit geçirmeden de ayrıldı evlerinden. Onlarda biraz daha kalsa canının sıkıntısından patlardı herhalde.

Ateşin başında otururken gelinine şöyle sövüyordu. «Hay, aptal karı, salak karı! Böyleleri nerden de gelir dünyaya? Ne saygı bilirsin, ne büyük bilirsin, ne de iyilikten anlarsın. Kendi tatlı canın-

dan başka bir şey düşünmezsin. Üstelik kısa aklını her şeye ölçü tutmaya kalkarsın. Ama olmayacak senin dediğin. Göreceksin, ben daha çok işe yarayacağım...»

25

Sabah oluyordu. Bozkır çepeçevre aydınlanıp genişlerken dağlar yükseklere doğru boy veriyordu. Yarın kenarında sönmeye yüz tutan ateşin korları küllenmeye başlamıştı. Gocuğunu omuzlarına atan kır saçlı adam ateşin başında dikiliyordu. Kula atın gocukla örtülmesine gerek kalmamıştı çünkü. Gülsarı öbür dünyaya gitmiş, Tanrı'nın yılkısına karışmıştı. Tanabay ölen rahvana baktıkça gözlerine inanamıyordu. Bir zamanlar neyken şimdi ne olmuştu! Gülsarı yan yatmış, can çekiştiği sırada başı arkaya devrilmişti. Yularının başında bıraktığı izler yol yol çukur görünüyordu. Kazık gibi gergin, bükülmeyen bacaklarının ucunda, dilim dilim çatlak toynaklarında aşınmış nallar vardı. Bu nallar bir daha yere basmayacak, yollara mührünü vurmayacaktı. Tanabay artık gitmesi gerektiğini düşündü. Atın önünde son bir kez eğildi, soğuyan göz kapaklarını indirdi, yuları aldı, arkasına bakmadan yürüdü.

Bozkırdan dağlara vurdu. Ve hemen düşüncelere daldı. Artık kocamıştı, yaşayacağı günler sayılıydı. Sürüden ayrılan bir kuş gibi tek başına ölmek istemiyordu. Havada sürüyle uçarken ölmeli; birlikte aynı yuvada büyüdüğü, aynı yolda uçtuğu arkadaşları çığlık çığlığa tepesinde dönmeliydiler.

Kararını vermişti: «Samansur'a yazacağım, Gülsarı'yı anımsıyor musun, diye yazacağım. Nasıl anımsamazsın, babanın parti kimliğini onun sırtında götürdüm. Beni oraya sen gönderdin. Geçen gün Aleksandrovka'dan gelirken öldü kula atım. Sabaha dek başında bekledim, bütün yaşamım gözümün önünden geçti. Ne olacağım belli değil, bir gün ben de Gülsarı gibi ölüveririm. Onun için, oğlum Samansur, partiye dönmeme yardım etmelisin. Şurada fazla bir ömrüm kalmadı. Eskiden neysem, gene o insan olmak istiyorum. Babanın kimlik kartını durup dururken benimle parti merkezine gönderdiğini şimdi daha iyi anlıyorum. Onun oğlusun, yaşlı Tanabay Bekasov'u iyi tanırsın...»

Yular omuzunda, yürüyor, yürüyordu. Yanaklarından akan yaşlar sakalını ıslatmıştı. Fakat Tanabay, Gülsarı için döktüğü bu gözyaşlarını silmedi; sürüye yetişmek için dağların eteklerinden tek başına hızla uçan bir yaban kazına, yeni doğan sabahın hafif aydınlığına gözyaşları arasından bakarak:

– Uç, kuşum uç! diye mırıldandı. Kanatların yorulana dek arkadaşlarına yetişmeye çalış.

Sonra içini çekti.

– Elveda, Gülsarı!

Yürüdükçe eski bir türkünün sözleri çınlıyordu kulaklarında.

... Anaç deve günlerdir koşuyor, yana yana yavrusunu arıyor. Neredesin kara gözlü yavrucağım, neredesin? Ses ver bana! Memelerim sütle doldu, gergin memelerimden sütlerim akıyor. Nerdesin, ses ver bana! Memelerim sütle doldu, ak sütüm taştı, akıyor...

YÜZ YÜZE

1

Demiryolu istasyonunun tek fenerinin önünden sürüyle ıslak yaprak uçuşuyordu. O gece kavaklar yapraklarını dökmeye başlamışlardı. Göğe doğru uzanmış düzgün kavaklar rüzgâr estikçe iki yana sallanıyor, tepelerden çıkan hışırtı uzak bir denizin gürültüsünü andırıyordu.

Karadağ boğazında karanlık bir gece vardı, dağın eteğindeki istasyonun karanlığı ise daha koyuydu. Arada bir geçen trenlerin aydınlığından, gürültüsünden istasyonun karanlığı sarsılıyor gibiydi; trenler geçip gidince istasyon gene eski koyuluğuna, ıssızlığına bürünüyordu.

Trenler hep batıya gidiyorlardı. İşte şimdi toza dumana bulanmış uzun bir katar daha yanaştı. Lokomotifin kapısı açık ocağından ateş kırmızısı bir alev yalazlandı. Tamponları birbirine çarpan vagonlar durdular. Durakta ne inen oldu, ne de «Burası hangi istasyon?» diye soran. Uzun yolculuktan yorgun düşen yolcular kompartımanlarda uyuyorlardı. Soğumaya başlayan dingillerin iniltisinden başka ses duyulmuyordu.

İstasyon görevlisi ağır çizmeleriyle güçlükle yürüyerek, fenerini sallaya sallaya katarın başına yöneldi. Tam o sırada tüfeğinin ucundaki süngüsü omuzunun üstünden donuk donuk parlayan bir nöbetçi sondan bir önceki vagondan dışarı çıktı. Kapının önünde duran asker gözlerini karanlığa dikerek dikkatle dinlemeye başladı. Boğazda her zamanki gibi keskin bir rüzgâr esiyor, alçacık evlerin dizildiği küçük istasyon sokağının ötesinden boğuk bir ırmak uğultusu duyuluyordu. Soğuk bir kavak yaprağı titreyen bir insan eli gibi değdi nöbetçinin yüzüne. Nöbetçi irkildi, dönüp vagonun içine baktı. Sonra gözlerini gene dışarıya çevirdi. Issız, rüzgârlı bir geceden başka bir şey yoktu dışarıda...

Aradan bir dakika bile geçmemişti ki, kaputlu bir adam gölge gibi süzüldü vagonlardan birinden ve su arkı boyunca uzanan çalılar arasına gizlendi. Kulak çınlatan bir düdük sesi duyuldu o sırada. Çalılığa gizlenen adam kaçmak için ayağa kalkmışken gene yere yapıştı. İstasyon görevlisinin treni kaldırma düdüğüydü bu. Vagonlar

gıcırdadı, tren uzun yolculuğuna koyuldu.

Irmağın üstünden geçerken trenin gürültüsü köprünün kemerlerinde yankılandı. Köprüden sonra tünel geliyordu. Lokomotifin düdüğü vedalaşırcasına uzun uzun öttü.

Kayalarda yankılanmalar dinmiş, istasyonun ağaçlarına tüneyen kargalar eski suskunluklarına dönmüşlerdi. Çalılığa saklanan adam ayağa kalktı, uzun süre suyun altında kalmış gibi derin derin soludu.

Uzaklaşan trenin teker takırtıları gittikçe seyrekleşip azalıyordu.

Kavaklar soluk alır gibi hep birden hışırdadılar. Güz otlaklarının kokusu geldi dağlardan.

Karadağ boğazının gecesi karanlıktı...

Doğum yapalı beri Seyde'nin uykusu kuş uykusuna dönmüştü. Bebeğinin bezlerini değiştirdikten sonra lambanın fersiz ışığında beşiğe böğrünü dayayıp oturdu. Dışarı çıkardığı düzgün esmer memesi çocuğun başının üstüne yumuşacık sarkıyordu.

Köşede uyuyan kaynanası yorganın üstüne bir de gocuk örtmüştü. Yaşlı, cılız bir kadındı kaynanası; hasta bir koyun gibi inleyerek öksürdü. Namaz kılmaktan başka şeye gücü kalmamıştı. Uykusunda bile mırıldanırdı dualarını: «Ulu Tanrım, sana sığınıyoruz. Bizi sen koru...» Seyde işe gidince çocuğuna o bakardı. Hiç yoktan iyiydi bu yardım. Annesi emzirsin diye bebeği tarlaya kadar taşırdı. Bu sırada hırıltıyla soluk alır, kolları ince ince titrerdi. Yaşlı kadına bu işler zor gelirdi ama hiç sesini çıkarmazdı. Biricik gelinin çocuğuna o bakmayıp da kim bakacaktı?

Gece yarısı olduğu halde Seyde'nin gözlerine uyku girmiyordu. Hoş, kimde uyku tünek kalmıştı ki son günlerde? Başlarına bu işlerin geleceğini nerden bileceklerdi? Eskiden hiç duymadıkları sözler şimdi ağızdan ağıza dolaşıyordu: «Alman», «faşist», «çağrı belgesi»... Gün geçmiyordu ki köyden askere uğurlanan biri çıkmasın. Sırtlarında torbaları, heybeleriyle erkekler ana yolda toplanırlar; arabalara tıka basa doluştuktan sonra:

– Eee, kesin şu ağlamayı! diye bağırırlardı kadınlara.

Arabalar hareket edince başlarından takkelerini çıkarıp sallarlardı.

– Hadi, hoşça kalın! Hoşça kalın!

Gözleri ağlamaktan kızarmış kadınlar, çocuklar bir tümseğin üstüne çıkarak arabalar gözden silininceye dek beklerler, sonra sessizce dağılırlardı. Peki sonrası? Sonunda onları ne bekliyordu? Askerler savaştan dönecekler miydi?..

Bir çobanın kızı olan Seyde geçen yıl gelin geldiğinde kocası evini bitirmemişti daha. Duvarları balçıkla sıvanmadan, badanası yapılmadan, damına kil atılmadan duruyordu. Ah, o günler bir daha geriye gelecek miydi? Evlerini yavaş yavaş tamamlarlar, belki de Seyde ufacık mutluluğunun sıcağıyla yavaş yavaş ısınırdı. Hatırına geldikçe içi burkuluyordu. Geçen yaz şırıl şırıl akan ılık arkın yanındaki çukurda kocasıyla birlikte çamurla saman kararlar, daha sonra bacaklarını sıvayıp diz boyu çamuru şakırdatarak çiğnerlerdi. Zor bir işti bu. Seyde'nin gelinlik saten giysisi üç dört günde solmuştu, ama onlar yorulduklarını bile anlamıyorlardı. Kocası ne kadar da mutluydu! İkide birde taze gelinin esmer, tombul ellerini yakalar, ona sarılıverir, çamurun içinde şakacıktan ayaklarıyla basardı. Kıkır kıkır gülerek çamurdan dışarı kaçardı Seyde. Kocası koşup onu yakalayanca yalancıktan kızardı.

— Bırak, canım! Bırak diyorum sana! Bak, annem görüyor. Ayıp değil mi?

Ama gene de kocasının arkasına saklanır, gergin memelerini sırtına batırırdı.

— Yetişir artık! Şunun suratına bak! Çamur içinde neye benzediğini biliyor musun?

— Önce sen kendi suratına bak!

Seyde ağacın dibine bıraktığı ceketinin cebinden yuvarlak, küçük aynasını çıkarır; kocasından utandığı için sırtını ona dönerek, çamura bulanmış, kızarık yüzünü hayran hayran seyrederdi. Güzelliği bozan bir şey değildi ki çamur, yıkanınca çıkıverirdi. Seyde aynadaki görüntüsüne katıla katıla gülerdi. Çok mutluydu. Çamura filan aldırdığı yoktu.

Akşam olunca arkta güzelce yıkanır; zerdali ağacının altına serdikleri yatağa yatardı. Suyun serinliği, kokusu bedeninden uzun süre çıkmazdı. Geceleyin dağların karlı dorukları koyu lacivert gökte inci gibi donuk donuk parlar, arkın yanındaki yoncalıktan nanelerin mis gibi kokusu yayılır, yakınlardan, otların arasından bir bıldırcın öterdi. Seyde içini dolduran, onu çepeçevre kuşatan sessiz güzelliğin coşkusuyla kocasına daha bir sokulur, kolunu usulca boy-

nuna dolardı. O günlerde ne çok düş kurarlardı! Evlerini bitirecekler, bahçelerini düzene koyacaklar, Seyde'nin anasını babasını çağırıp çeşit çeşit armağanlar vereceklerdi... Bütün bunlar mutluluk veriyordu insana. Günler de öyle çabuk geçiyordu ki, gündüzün geceye dönüştüğünün farkına bile varmıyorlardı.

Sıra duvarları sıvamaya geldiğinde savaş patladı. Sonunda çamuru duvarların iç yüzlerine atıverdiler, tam o sırada gençler askere çağrılmaya başlandı.

O günü hiçbir zaman unutamayacaktı, daha dün olmuş gibi ayrılığın acısı taptaze duruyordu yüreğinde.

Askere çağrılanları bütün köy uğurlamaya çıkmıştı. Seyde çevresindeki insanlardan utandığı için kocasıyla gönlünce vedalaşamadı. Nasıl utanmasın ki, tazecik bir gelindi. Elini kocasına beceriksizce uzattı, göz yaşlarını göstermemek için başını önüne eğdi. İşte son vedalaşmaları böyle oldu. Ancak genç yiğitler ovada gözden silinince yüreğinde büyük bir sızı duydu Seyde. Keşke içinden gelen sesi dinlese, büyüklerden utanmayı bir yana bırakarak kocasının boynuna sarılıp doya doya öpseydi. Bu yüzden çok kızdı kendine. Kocasının kulağına eğilip bir sezgisini, gebe olduğunu bile söyleyemediği için acındı durdu. Ama iş işten geçmişti bir kere, yaptığı yanlışı düzeltemezdi. Gidenler tozu dumana katarak epeyce uzaklaşmışlardı.

O günden beri sıkıntılı günler birbirini kovalıyordu. Fırsat elindeyken yapamadığı şey acı bir toprak olup Seyde'nin can evine oturmuştu, her anımsayışta cayır cayır yanıyordu yüreği.

Lamba sönmeye yüz tutmuştu. Emerken uyuyakalan, fakat arada bir kıpırdanarak tekrar emmeye başlayan yavrucuğun ağzından memesini çekip almaya kıyamıyordu Seyde. Bebek uyurken o da düşüncelere dalıyordu...

Ansızın birisi dışardan pencereyi usulca tıklattı. Seyde irkildi, kulak verdi. Tıklatmalar aralıklarla bir iki kez daha üsteledi. Bunun üzerine memesini koynuna soktu, sırtından gocuğunu atarak ayağa kalktı, yavaşça pencereye yaklaşırken bir yandan da farkına varmadan entarisinin önünü düğmeledi. Alçak pencereden bir şey görünmüyordu, dışarısı zifiri karanlıktı.

Seyde ürpertiyle omuzlarını silkti, saç örgülerindeki tokaları, belli belirsiz tıngırdadı.

«Kim o? diye sordu kuşkuyla.

Kısık bir ses usul usul, fakat sabırsızca karşılık verdi:

– Benim, Seyde... Aç kapıyı!

Seyde geriye çekilip beşikteki bebeğe korku dolu bir bakış fırlatırken sorusunu üsteledi:

– Kimsin sen?

– Benim, Seyde!.. Aç kapıyı, benim!

Seyde pencereye eğildi, hafif bir çığlık attıktan sonra başını iki elinin arasına aldı, kapıyı açmaya koştu.

Titreyen elleriyle karanlıkta yoklaya yoklaya mandalı buldu, kapıyı bir çekişte açarak eşikte dikilen adamın göğsüne kapandı.

Önce alıştığı sözlerle:

– Oh, kaynanamın oğlu! Kaynanamın oğlu! diye fısıldarken sonra dayanamadı:

– İsmail! İsmail'im! diye boşaldı.

Ağlıyordu, kocası sağ salim döndüğü için öyle mutluydu ki! İsmail'i karşısında dimdik duruyordu işte. Üstüne sinmiş tütün kokusuyla, yakası yüzünü dalayan kaba kumaştan asker kaputuyla...

Niye susuyordu İsmail? Sevincinden mi yoksa?.. Peki neden hızlı hızlı soluyor; karısının başını, omuzlarını okşarken kör insanlar gibi ellerini çabuk çabuk gezdiriyordu:

– Eve girelim, diye fısıldadı.

Seyde'yi kucakladığı gibi içeri soktu. Seyde'nin aklı başına o zaman geldi.

– Aman ben de ne aptalım! Anne, müjde! Oğlun döndü...

İsmail karısının elinden tuttu.

– Şşşt! Kim var evde?

– Bizden başka kimse yok. Beşikte oğlun uyuyor.

– Dur! Biraz kendime geleyim.

– Ama gücenir anam...

– Bekle biraz, Seyde.

Kocasının döndüğüne hâlâ inanamayan Seyde ikide birde ona sarılıp kucaklıyordu. Karanlıktan birbirlerinin yüzlerini görmemişlerdi daha. Ama görmeye gerek var mıydı? Seyde kaputunun altından kocasının yüreğinin küt küt attığını duyuyordu. Kocasının rüzgârda çatlayıp sertleşmiş dudaklarını öperken düşte olmadığını iyice anladı.

– Seni öyle özledim ki! Ne zaman döndün? Artık bir daha gitmeyecek misin?

İsmail karısının kollarını tuttu, omuzlarından aşağıya indirdi.

— Yeni istasyondan geliyorum. Bekle biraz, şimdi dönerim...

Avluya çıktı, çevresine göz gezdirdikten sonra samanlığa yöneldi. Az sonra geriye döndüğünde elinde bir tüfek vardı. Köşedeki ot yığınını ayağıyla yokladı, tüfeği en alta soktu.

Seyde şaşırmıştı.

— Ne yapıyorsun? Odaya koysana!

— Sus, Seyde, gürültü etme!

— Niçin?

İsmail karısına yanıt vermedi, elini tuttu.

— Hadi, oğlumu göster bana.

Küme küme çalıların bürüdüğü kırlardan Seyde her gün akşam karanlığında bir bağ çalıyla dönüyordu köye. Seçilmez keçi yollarından yürüyerek dere tepe aşıyor, ancak köy yaklaşınca bir tümseğin üstüne oturup dinleniyordu. Göğsünden çaprazlama geçen ipi gevşetip çırpı dengine yaslanmak ve kısa bir süre de olsa yükten kurtulmanın rahatlığıyla gökyüzünü seyretmek ne kadar hoştu!

Aşağılardan araba tıkırtıları, köy sokaklarında dolaşan atlıların sesleri duyuluyordu. Alışık olduğu yanmış tezek, çürük saman ve mısır kebabı kokusu gelirdi burnuna.

Ama o gün dinlenmeye pek fırsat bulamadı. Uzaktan tren düdüğünün yankıları gelince irkildi, çırpı denginin ipini çekip öne eğdi, oturduğu yerden doğrularak iki büklüm yola koyuldu. Tren düdüğü İsmail'in kaçaklığını anımsatmıştı ona, duyduğu tedirginlikten yüreği sızladı.

Karşısına biri çıkar, biri onu durdurur, diye korka korka yürüdü. Ay ışıklı gecelerin bir an önce bitmesini istedi. O zaman her gün çalı çırpı getirmek bahanesiyle İsmail'e öteberi hazırlayıp götürmekten kurtulacaktı. «Ya bir de şüphelenirlerse?» diye geçirdi içinden. Çırpı topladığı yeri onlara da göstermesi için az mı üstüne düşmüşlerdi kadınlar? Ama o hep yan çizmişti, İsmail'in bulunduğu yere onlarla birlikte gidemezdi. İsmail gündüzlerini bir mağarada geçiriyor, karanlık basınca eve geliyordu. Eve gelişlerinde perdeler çekilir, kapılar kilitlenirdi. Ne olur, ne olmaz diye Seyde yüklüğün altına bir çukur kazmış, üstünü hasırla, keçeyle örtmüştü.

Böylece yaşayıp gidiyorlardı. Yaşlı ana bu tür yaşantıya hiç

alışamamıştı. Kulakları ağır işittiği için her çıtırtıya kulak kabartıyor, ikide bir sıçrıyor, ağlamaktan kızarmış, korku dolu gözlerini oğluna dikiyordu. Gizli gizli iç çekişlerinden ona çok acıdığı belliydi.

İsmail bazen köyde olup bitenleri sorardı. Oysa umurunda değildi kimin ne yaptığı. Eve gelince somurtup bir köşeye çekilir; kimseyle konuşmadan, hiçbir şeyle ilgilenmeden yemeğin pişmesini beklerdi. Kocası karnını doyurup ortalık ağarmadan mağaraya dönsün diye ocağın başından ayrılmazdı zavallı Seyde. Bir yandan da kara kara düşünürdü. Nasıl düşünmesin; İsmail elinden giderse yaşlı, hastalıklı bir kadın, ufacık bir çocukla yalnız başına ne yapardı? Sonra çok da acıyordu kocasına. Mağarada güneş yüzü görmeyeli, temiz hava almayalı beti benzi solmuştu, bakımsızlıktan avurtları çökmüş, saçı sakalına karışmıştı. Bazen onun kovulmuş köpek çaresizliğiyle süklüm püklüm oturduğunu görünce yüreği parçalanırdı Seyde'nin. Ama İsmail'in bakışları bazen birdenbire sertleşiyor; gözleri öfkeden ateş saçarken ısırdığı dudaklarının rengi kaçıyordu. Onu bu halde görünce Seyde'nin ödü patlıyordu, çünkü bu sırada kollarında tuttuğu oğlundan bile haberi olmuyordu İsmail'in.

Oysa geçen yaz öyle miydi ya? O güneş yanığı, aslan gibi delikanlı yorulmak nedir bilmez; durup dinlenmeden çalışırdı. Evlerini yaptıkları o günlerde ne akıllarını karıştıran bir düşünceleri, ne de uykularını kaçıran bir kaygıları vardı. Yaşamaktan, çalışmaktan başka bir şey düşünmüyorlardı. İsmail evin erkeği olmanın verdiği kıvançla yapıyı şöyle bir gözden geçirir; «Hele evi bir bitirelim, gözlerden ırak olmak için çevresine bir de duvar çekeceğim.» derdi. İşte o karayağız yiğit, asker kaçağıydı şimdi. Kendi evine bile korka korka geliyordu. Gece karanlığında gizlice uğradığı yuvasından bir an önce kaçmak için can atıyordu.

Ama Seyde onun bu ürkekliğini görmezlikten geliyor, İsmail'in oğlunu kucağına alarak yanında oturduğu o ender gecelerde her şeyi unutmak, kısa bir süre de olsa mutluluğun tadını çıkarmak istiyordu. «Ne yapalım, varsın asker kaçağı olsun» diye avutuyordu kendini hamur açarken. «Erkektir, yapılacak şeyi benden daha iyi bilir.» «Herkes kendi yazgısını çizer. Bu savaşta kellesini düşünen sağ kalır» demez mi İsmail'im? Ona ben akıl öğretecek değilim ya! Üstelik onu yanımdan ayırmayı da hiç istemem. Zaten buradan uzaklaştırmaya çalışsam bile aklına koymuş bir kere, «Ne olursa

olsun bir daha düşman kurşunu altına girmem!» diyor. «Evimde geçireceğim bir gün bile kazançtır benim için. Gidip de ta cehennemin dibinde ne diye savaşacak mışım? Dedem, babam oraları düşlerinde bile görmemişlerdir. Başkalarını bilmem ama benim gideceğim yerler değil o uzak ülkeler... Hem gitsem ne değişir ki? Düşmanı tek başıma ben yenecek değilim ya! Ben olmadan da bir çaresine bakarlar...» Belki de doğru söylüyor İsmail. Onsuz da yenebilirler düşmanı bir kişi eksik olmakla ne çıkar? Varsın başının çaresine baksın, bunun kimseye zararı var mı? Göz göre göre ölüme gidecek değil ya... Hele şu kışı atlatalım, yaz başlarında dağ geçidi açılır; biz de *çatkal*a* gideriz. İsmail'imin dediğine bakılırsa kimse kimsenin işine karışmazmış orada... Çatkal değil, nereye olursa olsun giderim onunla, yeter ki, kocam hep yanımda bulunsun... Ah şu kışı bir atlatabilsek; evde mısır da azaldı. Bahara kadar yetişir mi, bilmem ki? Hoş, köyde herkesin durumu aynı. Eski bolluk günleri kalmadı artık, ekmeği bile zor buluyorlar... Bakalım bahara kadar ne sıkıntılı günler geçireceğiz!»

Pelin otları sabahları kırağıdan bembeyaz oluyor, ayazdan donan yuvarlak tohumları sapır sapır dökülüyordu. Arada bir kar yağdığı da oluyordu. Koyunların yünleri hep ıslandığı için, sırtlarından gübre kokan buğular çıktıkça saksağanlar kötü kötü bakarak hep tepelerinde süzülüyorlardı. Sisiyle, bulutlarıyla kış yaklaşıyordu. Ama savaşın sonunun geleceği yoktu, cepheye her gün daha çok insan gidiyordu...

Sıra şimdi askerlik çağına yeni giren delikanlılara gelmişti. Bıyıkları yeni terlemiş gencecik çocuklardı bunlar.

Yaşlılar boza dükkânının önünde toplanan göçebe arabalarının çevresinde bastonlarını yere vura vura gezinirken aralarında şöyle konuşuyorlardı:

— Daha dün sokaklarda koşturan bacak kadar çocuklar ne de çabuk boy attılar! Vah, vah; dünyalarına doymadan savaşa gidecek zavallılar! Ah, olmaz olsun Alman gavuru; bütün bela onun yüzünden çıkıyor!

Göçebe çadırlarından gelen delikanlılar askere gitmezden önce yavukluklarıyla, taze gelinlerle son kez burada görüşüyorlardı.

* Yaz aylarında erişilebilen dağlık bölge (Çev.)

Bozacının kapısı açılıp açılıp kapanıyor; türküler, sarhoş haykırışları birbirine karışıyordu. Kederin, üzüntünün; aynı zamanda yiğitliğin, mertliğin dile geldiği türküler çok dokunuyordu insana.

Gözyaşları kirpiklerinden süzülen yaşlı kadınlar:

— Deyin, aslanlarım, deyin! Bir gün elbet bu şarkıları sizden gene dinleyeceğiz! diye mırıldanıyorlardı.

Gençlerin arasında Seyde de vardı. O sabah çok sevdiği kaynı Cumabay neşeyle koşmuştu yanına.

— Hadi yenge, daha ne duruyorsun? *Boza*lar* ısmarlandı, son kez şöyle doya doya keyiflenelim!

Seyde kaynını kırmak istemiyordu, ama o sırada İsmail'e kavurga yapmak için el değirmeninde buğday öğüttüğünden bir bahane bulmaya çalıştı.

— Kusura bakma, Cumabay, benim oraya gelmem yakışık kalmaz. En iyisi, ben sizi sokakta uğurlarım...

— O da ne demek, yenge? Yabancıyı değil, beni, küçük kaynını uğurluyorsun. İsmail ağabeyimin hatırı için gel! Kimbilir şimdi o da savaşın en kızgın anındadır. Bir gün cephede karşılaşırsak beni uğurlamaya geldiğini söyler, selâmını iletirim. Hadi gel. Bak, herkesi yakınları uğurluyor. Benim ötekilerden neyim eksik?

Seyde ne diyeceğini bilemedi, utancından kıpkırmızı oldu. Bu durum Cumabay'ın gözünden kaçmamıştı.

— Hadi, bırak utanmayı, yengee! Kalk, gidelim...

İşte şimdi Seyde, bozaevinde gözlerini yerden kaldırmadan oturuyordu. Sanki ayıp bir iş yapmış gibi, gözden ırak bir köşeye çekilmiş, hiç konuşmadığı için ağzına kadar atkısını sarmıştı.

Bir insanın ne denli sevildiği en çok ayrılık anında belli olur. Birkaç gün sonra ölümle burun buruna gelecek delikanlılar gürültü patırtı arasında birbirleriyle şakalaşıp şarkı söylüyorlardı. Onları böyle birbirlerine yaklaştıran işte bu ölüm ayrılığıydı. Delikanlıların kendilerinden çok köyde kalanları düşünmeleri, vedalaşırken onlara sağlık, mutluluk dilemeleri geride kalanları can evinden vuruyor; gidenler için ellerinden geleni yapmaya zorluyordu.

Boza içmekten yüzü kıpkırmızı, sarhoşluğuyla herkesi güldüren Cumabay oturduğu kilimden ayağa kalktı. İnsan ona bakınca yeni serpilmiş, gencecik bir oğlan olduğunu hemen anlardı. Cumabay

* Kırgızlarda alkollü bir içki (Çev.)

boza kadehini eline aldı. Türkü söyleme sırası şimdi ondaydı.

Cumabay'ın Âşık Mırzakul adında bir ağabeyisi daha vardı. Mırzakul cepheden geçenlerde dönmüş, bir kolunu orada bırakmıştı. Şimdi köy muhtarıydı. Bütün türküleri dillerde dolaşıyor, dinleyenleri can evinden vuruyordu.

Cumabay ağabeysinin en çok sevilen türkülerinden birini; hüzünlü, uzun bir havayı söylemeye başladı:

Hey, he-e-e-y!
Koca tren uçar gider,
Arkasında elli vagon.
Ben yurdumdan gidiyorum,
Hoşça kalın a dostlar...

Kara tren kanatlandı,
Arkasında altmış vagon.
Ben köyümden gidiyorum,
Hoşça kalın, yengeler...

Türküyü beğenenler sağdan soldan bağırıyorlardı:

– Yaşa be, aslanım! Güle güle gidin, zaferle dönün!

Herkesin gözünde birdenbire yiğitleşip erkekleşmişti Cumabay. Bir saat sonra köyünden ayrılacağını söylediği türküden anlamıştı sanki. Pencerenin karşısındaki dağlara baktıkça gururdan koltukları kabarıyordu.

... Yolumuz Arıs yolları,
Gözümüzü senden alamıyorum, Ala Dağ!..
Mavi Beyaz karların
Bizi yad ellere uğurluyor..

– Yaşa, yiğidim! Var mı bizim Ala Dağ gibisi?

Şimdi türküyü gençler, gelinler, kızlar hep bir ağızdan söylüyorlardı.

Düşüncelere dalan Seyde o anda yeryüzünde her şeyi unutmuş gitmişti. Gözlerinin önünde asker dolu bir tren vardı şimdi. İçinden tünel geçen dağın arkasındaki tren uçsuz bucaksız Kazak ovasından uçarcasına koşuyor, vagon pencereleri önünde biriken deli-

kanlılar sıra sıra uzanan Ala-Dağlar'a bakarak ellerini sallıyorlar, türkü söylüyorlardı. Sonra dağlar da gerilerde kalıyor, mavi bir sis bürüyordu onları. Trenin arkasından yetişmeye çalışıyordu Seyde. Fakat tren gidiyor, ovanın ortasında o yalnız başına kalıyordu. Oradaki bir telgraf direğine kulağını dayıyordu o zaman. Direk inledikçe kopuzdan dinlediği «Anaç devenin ağıtı» türküsünü duyar gibi oluyordu.

Bu ayrılık türküsünden çok duygulanan Seyde ağır ağır başını doğrulttu. Delikanlılar yola çıkmak üzereydiler. Kimi ağlayan, kimi sarhoş sarhoş gülen yiğitlerin yüzlerinde mertlikten başka bir şey okunmuyordu. Birbirlerine zaferle dönüş dileğinde bulunuyorlardı.

Sanki o anda birbirlerinin öz kardeşi olmuşlardı. Seyde'nin yüreğinde de onlara karşı bir anne sevgisi uyandı; gencecik yiğitlere acımakla birlikte göğsü gururla doldu. Ah, onlara yardım edebilseydi!.. İçinden, ayağa kalkıp şöyle bağırmak geçti: «Durun, ey yiğitler, durun! Yaşamınızın baharında yerinizi, yurdunuzu bırakıp gitmeye kalkıyorsunuz. Oysa sizlere doya doya yaşamak yaraşır. Bırakın, ben gideyim; yerinize ben öleyim!..»

Tam böyle düşündüğü sırada İsmail'e kavurga götürmesi gerektiğini hatırladı. Kocası onu bekliyordu. Başı önüne düşerken aklına evi geldi: «Daha kavurgalar dövülecek, bebek emzirilecek... Amma da oturmuş kalmışım!..»

Delikanlılar dışarı çıktılar. Arabaların yanında bekleyen halk kıpırdandıktan sonra onlara doğru sökün etti.

İri kemikli, kır saçlı bir ihtiyar olan yılkı çobanı Barpı atının üstünden şöyle bağırdı:

— Yiğitlere dua edelim, arkadaşlar!

Atını dizginleyerek titreyen ellerini havaya kaldırdı, önce kendisi duaya başladı:

— Atalarımızın ruhları sizlerle birlikte olsun. Yurda zaferle dönün! Amin!

Sonra atını kamçıladı; başı, hıçkırıklardan sarsılan omuzları arasında, oradan hızla uzaklaştı: Er kişi göz yaşlarını kimseye göstermemeliydi.

Bağrışmalar, çığlıklar arasında araba dizisi dağ yolunu tutmuştu. Az sonra da sisler içinde görünmez oldular. Araba tekerlerinin donmuş yoldaki tıkırtıları, delikanlıların türküleri bir süre daha duyuldu:

... Ben köyümden ayrılıyorum,
Hoşça kalın yengeler...

Kadınlar çaresiz bir acıyla hüngür hüngür ağlıyorlardı. Bu gencecik delikanlılardan kimbilir kaçı yurduna dönecek, kaçı yad ellerde mezarda yatacaktı? Tepede toplanan kalabalığın üstüne hüzünlü bir sessizlik çökmüştü. Seyde köylülerin kederli yüzlerine bakarken; «Kocam kaçak diye yerinmeyeceğim, Tanrı'nın öfkesini üstüme çekmeyeceğim, canı sağ olsun, kendini korusun da başka bir şey istemem...» diye düşünüyordu.

Köyden el ayak çekilince Seyde gocuğunun altına birkaç peksimetle kavurga torbasını soktu; ipini, orağını aldıktan sonra gizlice dağ yolunu tuttu.

Issız dereler, yamaçlar sisle örtülmüştü. Korkunç bir sessizlik kaplamıştı ortalığı. Kargalar bile ötmüyordu. Yalnız tümseklere sımsıkı tutunmuş sazlıklardan rüzgâr estikçe yılan ıslığı gibi ince bir ses geliyordu. Seyde koyu sis içinde dört yanına korka korka bakarak kendisine en yakın duyduğu insana, biricik İsmail'ine doğru seğirtti.

Postacı Kurman güzden beri sokağın ucundaki iki evin önünden hep çabucak geçer olmuştu. Evlerin önünden geçerken ivedi bir haber götürüyormuş gibi atını hızla sürerdi. Fakat Totoy gene de her seferinde görürdü postacının savuştuğunu. Artık mektup almaktan iyice umudunu kestiği halde, tarladan topladığı başakları dibekte döverken işini bırakır; postacının peşinden koşarken damarlı, cılız elini sallardı.

— Hey, postacı emmi, mektup yok mu bize?

Annelerinin ürkek, güvensiz sesini duyan üç çocuk akşama değin oyun oynadıkları güneşli duvar dibinden fırlarlar, birbirleriyle yarışırcasına postacının arkasından koşarlardı.

— Mektup yok mu? Babamdan mektup yok mu?

İhtiyar Kurman vereceği yanıtı düşünürken yumurcaklar çoktan onu kuşatmış olurlar, atın dizginlerini, kayışlarını sımsıkı tutarlardı.

— Hani mektup nerde?

— Bana ver!

— Hayır bana ver! Kurman emmi, mektubu ben alacağım!

Şaşkına dönerdi Kurman:

– Hay sizi yaramaz piçler! Size mektup mu yaratacağım? «Mektup» diye bütün köyü ayağa kaldırmadan önce var mı diye sorun bakalım!

Çocuklar sümüklerini çekerek postacının şişkin çantasına kuşkuyla bakarlar, sanki bekledikleri bir şey varmış gibi gitmek istemezlerdi. Kurman bu yalınayak, başı kabak akılsızlara acır; söylediklerinden utanırdı. Onların gönlünü almak için ne yapmalıydı?

– Yavrularım, yoksa mektubunuzu sakladığımı mı sanıyorsunuz?

Böyle diyerek elini koynuna sokar, boş elini çıkarıp gösterirdi.

– İnanmıyor musunuz bana? Elimde olsa babanıza günde iki üç mektup yazdırırdım. Sizin bakışlarınızla karşılaşmamak için yapardım bunu. Bugün olmadığına göre gelecek sefer yüzde yüz bir mektup var. İnşallah pazar günü getiririm... Düşümde gördüm, hadi şimdi koşun bakayım evinize. Sonra Seyde teyzenize de söyleyin, pazar günü ona bir mektup getireceğim.

Yaşlı postacı eski takkesini kırışıklıklarla kaplı, güneş yanığı alnına doğru indirir; başını üzüntüyle sallayarak atını sürerdi.

Fakat at, alıştığı için, postacının uğramaması gereken bir eve sapardı o sırada. Yaşlı adam kızar, dizginleri hızla çeker, kamçıyı yapıştırırdı. Neye uğradığını şaşıran at tökezlerdi.

– Seni mendebur hayvan! Boyun devrilsin de yürüyemez ol, e mi? Kötü haber götürmeye gelince nasıl da koşarsın! Verilecek mektubum olsa senden önce ben davranırdım...

Seyde çalı çırpı toplamaktan dönerken her seferinde komşusu Totoy'un ortanca oğlu Asantay'la karşılaşırdı. Babasının kol uçları yenmiş eski kazağıyla dolaşırdı Asantay. Bu yedi yaşlarındaki oğlanın biraz saf, hülyalı fakat duru ve anlamlı bakışları vardı. Kadınların çok sevdiği Asantay birkaçı eksik dişlerini göstererek gülerdi hep. Onun bir de dik başlı, huysuz bir ağabeyisi vardı; onu da erkekler beğenirlerdi.

Asantay, Seyde'yi görünce cılız omuzlarından aşağıya sarkan kazağa daha bir sarındı; o değişmeyen, suçlu gülümseyişiyle güldü.

– Seyde yenge, İsmail ağabeyden gene mektup yok, babamdan da gelmedi. Kurman emmi pazar günü size de, bize de mektup getirecek. Düşünde görmüş...

Seyde çocuğun gözünün üstüne kaykılmış, tavşan derisi şapkasının altından parlayan duru bakışlarıyla karşılaşırdı. Bu bakışlar

çok şey, hatta olamayacak pek çok şey vaad ederdi. Çocukcağız saf sözlerinin Seyde'ye ne denli dokunduğunu nerden bilecekti? Dağlardan kendine acımadan sırtına vurup getirdiği koca çırpı yeleği kadıncağızın omuzlarına kurşun gibi çökerdi. Evine beş altı adım kaldığı halde yıkılmamak için oracıkta duvara dayanırdı. Sonra sırtındaki yükü silkeler atardı yere; terli yüzüne yapışan saçlarını düzeltmeye gücü kalmamış, elleri iki yanında, duvara yaslanarak öylece dururdu. «Ey Tanrım, çocukların babalarından bir haber çıksa bari!» diye düşündürdü. Sanki komşusu kocasından mektup alırsa onun dertleri de azalacakmış gibi bir his uyanırdı içinde. Bazen de Asantay'ın sözleri hatırına gelince gece geç vakit bir korkuya kapılırdı. Öyle ya, Kurman amcaya çoktandır «İsmail'den mektup var mı?» diye sormayı unutmuştu. Oysa kocası ona sık sık sormasını anımsatırdı. «Öbür sefere sorarım» diye avuturdu kendini, fakat fırsat çıkınca da «Başka zaman sorarım» diye niyetinden vazgeçerdi.

Totoy bitişik komşusuydu.

Birkaç gün önce köyden el ayak çekilince, Seyde gece yarısı kocasının çamaşırlarını yıkamaya koyulmuştu. Fakat yıkama işi şafağa kadar sürdüğü için çamaşırları ateşte kurutmaktan başka çare yoktu. Seyde su getirmek için dışarı çıkmıştı ki parlaklık gözlerini kamaştırdı: Her yer kar altındaydı. Hoşuna gitmedi bu kederli, tekdüze beyazlık. Başı dönmeye, içi bulanmaya başladı. Kova elinden düştü Seyde'nin. «Gebe miyim yoksa?» diye sordu şaşkınlıkla. «Görenler ne derler bana?» Ama hemen bir avunma yolu buldu: «Hayır değil... Başımın dönmesi uykusuzluktan.» Sonra aklına başka şeyler getirdi, kocasını düşünmeye başladı: «İsmail kimbilir ne haldedir şimdi? Kış geldi, çok geçmez ayazlar çıkar; mağarada nasıl barınacak?

Gerçekten de kış gelmişti. Bir gün öncesine kadar her yer kupkuru iken dağlar tepeden tırnağa beyazlara bürünmüştü. Su arkının kıyısındaki boz söğütler soğuktan iki büklüm öne doğru sarkmışlardı. Gökyüzünden asık suratlı, tembel bulutlar geçiyordu. Sanki gökkubbe alçalmış, yeryüzü daralıp küçülmüştü. Kar durmadan yağıyor, rüzgâr kar taneciklerini savuruyordu. Böyle bir havada kimse erkenden dışarı çıkmak istemediği için sokaklar bomboştu.

Seyde, başı önünde, nasıl edip de kocasına büyük keçeyi ileteceğini düşünerekten yürüyordu. «O olmadan bu ayazlara dayana-

maz...» Karın üstünde birtakım insan izleri görmesiyle düşüncelerinin kopması bir oldu. İzler ırmağa doğru gidiyordu. Seyde: «Totoy'un, izleri...» demeye kalmadı, kendisini gördü. İki elinde birer kovayla komşusu karşısından geliyordu. Ayaklarında kocaman çizmeler vardı. Oysa kendisi çelimsiz bir kadındı. Avurtları çökmüş, ağzının köşeleri kırışmıştı. Sırtında, belinde erkek gibi sımsıkı bağladığı bir gocuk vardı. Totoy, Seyde'yi görünce kovaları yere bıraktı, soğuktan moraran ellerini oğuşturarak gelmesini bekledi.

– Ne o, yoksa geceleyin uyumadın mı? diye sordu Seyde yaklaşınca. Gözlerin çukura kaçmış, benzin solmuş.

– Ondan değil, başım ağrıyor da... Şey, geceleyin uyumayıp da ne yapacağım?

Seyde ağzından çıkan sözlerden korktu, suratı buz gibi oldu. «Ya Totoy gece dışarı çıktı da çamaşır yıkadığımı anladıysa?..» diye geçirdi içinden. «Ya şimdi soruverirse?..»

Düşünmeden söylediği sözleri düzeltmek için ivediyle ekledi:

– Doğrusu bu gece pek uyudum sayılmaz. Oğlan sabaha kadar ağladı durdu...

Totoy anlayışla başını salladı.

– Ne yapacaksın komşu, sen de benim gibi yalnızsın. Kaynanan ocak başında oturmaktan başka bir işe yaramıyor. Çocuğa bari baksa ne olurdu! İyice çöktü zavallı. Anandan babandan da hayır yok. Yaşam böyle işte, her şey üst üste geliyor.

Totoy sustu, sessizce duran Seyde'ye acıyarak baktı. Genç komşusuna gerçekten acıyordu. Uzun kirpikleri arasından her zaman sertçe bakan gözleri şimdi kadınsı bir sevgiyle, insanın içine işleyen bir yumuşaklıkla ışıldıyordu. Seyde onu çoktandır böyle görmemişti. «Kızlığında kimbilir ne kadar güzeldi?» dedi. «Asantay'ın gözleri tıpkı annesininkine benziyor...»

Totoy derin derin iç çektikten sonra:

– Ne kadar üzülürsen üzül, mektup yok, dedi. Bizim yazgımız böyleymiş demek. Ben üç çocukla dul kaldım, sen kocanla altı ay bile oturamadın... Tam yaşayacağınız sırada savaş çıktı... Bir oğlan doğurdun ama babası görmedi. Acı şeyler bunlar. Her şeye katlanılır ya, şu mektubun gelmeyişine ne demeli? Aklıma geldikçe elim ayağım tutuluyor... Kara kış bastırdı, çocukların sırtında giyecek bir şey yok. Yiyecek olarak iki çuval mısır kaldı. Bu bize ne kadar yeter?..

Totoy elini öfkeyle salladı, göz yaşlarını sildikten sonra kovalara yapıştı.

Başlangıçta korkmuşken, sonra Totoy'un hiçbir şeyden haberi olmayışına sevinen Seyde uzaklaşan komşusunun arkasından şaşkın şaşkın baktı. Ağzını açıp da tek söz söyleyememişti. Bu ufak tefek kadının içliliği, kadınsı yakınlığı, mertliği yanıda zayıflığı çok dokunmuştu ona. Gene de Totoy onu suçluyormuş, kınıyormuş gibi bir duygu vardı içinde. Bir şey bilmediği için yazgılarının aynı olduğunu söylediğine göre Seyde'nin yakınmaya hiç hakkı yoktu. Seyde bulanık, çelişkili duygularının içinden çıkamadığı için: «Ne yapalım herkesin yazgısı ayrı. Doğuştan insanın alnına ne yazılmışsa o çıkıyor. Totoy'un çocuklarının talihi varsa babaları döner...» diyerek kendini haklı bulmaya çalıştı.

Komşusu Totoy'un kocası Baydalı sulama işçisiydi. Herkes çalışmaktan döndüğü sırada o hep tarlada olurdu. Suyu arktan arka çevirirken sağlam, iri adımlarla yürürdü tarlada. Batan güneşin ışıkları yoncaların uçlarını aydınlatır, toprağın parlattığı kürek Baydalı'nın elinde ayna gibi ışıl ışıl ederdi. Köyde onun için; «Tam işini adamı, suyu gözü gibi korur,» derlerdi. Kadınlar eteklerini toplayıp el ele tutuşarak güldür güldür akan suyun içinden geçerlerken kahkahayı basardı Baydalı.

— Hey, ne yapıyorsunuz orada? Korkmayın götürmez sizi. Götürse bile nasıl olsa benim elime geçersiniz.

Kadınlar onun şakasına pek kızmazlardı.

— Arkını seller götürsün, e mi, gözü doymaz herif! İnşallah bir gün kendin boğulursun! diye laf yetiştirirlerdi.

Baydalı, keyfi yerinde, katıla katıla gülerdi.

Kadınlar bir hayli ilerledikten sonra geriye dönüp baktıklarında Baydalı'yı küreği omzunda, sulanmamış yerleri yoklaya yoklaya tarlada yürürken görürlerdi. Masal kahramanları gibi iri yarı, geniş omuzlu bir adamdı Baydalı.

Seyde bir keresinde komşusunun evine gittiğinde şöyle bir görünümle karşılaştı. Totoy bir şeye kızmış olacak ki, incecik dudaklarını ısırarak elindeki tencerenin dibini hızlı hızlı kazıyordu. Çocuklara oyuncak yapan Baydalı ise karısını yatıştırmaktaydı.

— Boşuna sinirleniyorsun, be kadın! Başkalarından eksik nemiz var? Hangi birinin evinde üç oğlan birden büyüyor? Onları sen verdin bana, başka zenginlik istemem. Tanrının vergisi yiğitlerimi

başka bir şeye değişeceğimi mi sanıyorsun?

Baydalı cepheden her gün mektup yazarken güzden beri kesilivermişti mektupların arkası... İsmail'den de yoktu mektup. Yukarda da gördüğümüz gibi postacı Kurman bu iki evin önünden geçerken doru atını topuklayarak göze görünmeden savuşmaya çalışıyordu. Boş elle kimsenin karşısına çıkmayı istemezdi çünkü. Kendini borçluymuş gibi hissederdi. Keşke borçlu olsa, bir yerlerden para bulup öderdi.

Kurman'ın göze görünmeden savuşmasına karşılık muhtar Mırzakul her gün yoklardı onları. Seyde'nin asıl ödünü patlatan da buydu işte. Belki adam bir şeyler sezmişti de İsmail'in izini bulmaya çalışıyordu. Ama tavırlarından hiç belli değildi. Nerden öğrenecekti İsmail'in kaçtığını? O güne değin ağzından tek sözcük kaçırmamıştı Seyde. Bu konuda İsmail çok dikkatliydi.

— Seyde, devir kötü, kimsenin kimseye güveni yok, derdi her gelişinde. Bak, en ufak bir şey sezdireyim demiyesin ha! Babam mezardan kalkıp gelse, ona bile inanmayacaksın, anladın mı?

Köyü dolaşırken bir iş için uğramış gibi onların kapısını da çalardı Mırzakul. Askere gitmeden önce aslan gibi, karayağız bir delikanlıydı. Kuzu derisinden takkesini kaşının üstüne öyle bir yıkışı vardı ki, öf! At koşularını sever, kopuzundan hiç ayrılmazdı. Köyün en iyi türkü söyleyeniydi, sonra kendisi de türkü düzerdi. Tek kolunu savaşta bırakarak döndü. Mırzakul eski Mırzakul değildi artık. Huyu suyu bile değişmiş; sinirli, ters bir adam olmuştu. Aşağıya sarkmış bir omuzu, yara izleriyle dolu uzun boynu, derin kırışıkların kapladığı yüzü, asık, dik bakışlarıyla tıpkı fırtınaların çarpıttığı bir ağaca benziyordu. Daha çok savaşı anlatıyordu şimdi türkülerinde. Savaş türkülerini söylerken sesi bazen boğuk boğuk çıkıyor, bazen de öfkeyle çınlıyordu. İyice daldığında gözleri parlamaya başlıyor, sanki kopuzun mızrabını vuruyormuş gibi sağlam kolu inip inip kalkıyordu. Ama artık kopuz çalamazdı Mırzakul...

Muhtar, Totoy'un kapısını çalırdı daha çok:

— Eeey Totoy! Ne var, ne yok bakalım?

Sonra atının üzerinde doğrularak, yüksek duvarın üstünden Seyde'ye seslenirdi:

— Küçük oğlan iyi mi, Seyde? Hadi, sandığın dibinde sakladığın tütünden bir sigara sarıver de içeyim. Komşuna gelecek misin biraz? İşin çoktur, bilirim, ama sonra da yaparsın işini.

Muhtar onlara mektup alıp almadıklarını sormazdı hiç. Kadınları durup dururken bir de kendisi üzmek istemezdi. Zaten köy postasına baktığı için herkesin durumunu yakından bilirdi. Fakat Seyde muhtarla her karşılaşışında gene de korkardı. İsmail'den mektup alıp almadığını sormaması kuşku uyandırdı onda. Hiçbir şey sormadığına göre bir şeyler biliyor olmalıydı...

Seyde yazın tütün tarlasından sakladığı tütünden bir sigara sararak yakar; ondan sonra komşunun evine giderdi. Bu sırada bastırmaya çalıştığı bir korku çökerdi içine. Onun geldiğini görünce atından inerdi Mırzakul, sigaranın dumanını zevkle içine çekerken şundan bundan laf açardı.

Bir keresinde:

– Tütünün iyisini kurutmuşsun, Seyde, diye övdü onu. İsmail'e biraz gönder de içsin. Talas'ı anımsasın biraz. Tütünün iyisi bizim köyümüzde yetişir.

Seyde güç bela.

– Gönderirim, diyebildi.

Başka bir şey gelmedi aklına, Mırzakul'un, zihninden geçenleri anladığı düşüncesiyle yüzü kızardı. Yapmacık bir öksürmeyle:

– Of, şu sigaranın dumanı amma da acı, dedi. Bunun nesinden zevk alırsınız bilmem ki!

Seyde sözde bunları tam yerinde söylemişti ama o gece içi hiç rahat etmedi. Yoksa ele mi vermişti kendini? «Tanrım, bu sefer de kurtar beni; bundan böyle bir daha yüzüm kızarmayacak, sesimin titremesini önleyeceğim. Bütün suç bende. Yüreksizliğim yüzünden kendimi ele veriyorum... Ne diye tütün göndermekten söz açtı? Lafın gelişi miydi, yoksa bir amacı mı vardı?»

Başka bir gelişinde Mırzakul, Totoy'un bahçesinde, arkın kenarına dikilmiş ağaçları gözden geçirdikten sonra söylenmeye başladı:

– Baydalı her yıl fidanların dallarını budardı. Bu yıl budamamışsınız... Büyük oğlan koca delikanlı oldu. Dalları budamazsanız büyümez fidanlar. Ağaç olmazsa odunu nerden bulacaksınız?

Totoy, Mırzakul'un yüzüne can sıkıntısıyla baktı, içini çekti.

– Büyümezlerse büyümesinler, ona mı üzüleceğim? Ağacı mağacı gözüm gördüğü yok. Bana bir yararları mı dokunuyor? Evin erkeği olmadıktan sonra yaşamın da tadı kalmadı. Şurada iki komşu köşelerimize çekilmiş oturuyoruz, erkeklerimizden hiçbir haber

yok. Çiftlikte biz çalışıyoruz, tarlaya biz yetişiyoruz, çocuklara biz bakıyoruz... Kocalarımızın ne olduğu belli değil. Sen de tutmuş, fidanlardan söz açıyorsun.

Totoy böyle diyerek yüzünü çevirdi, ağlamamak için dudaklarını ısırdı.

Seyde, Mırzakul gerçeği olduğu gibi söyleyecek diye ödü patladı; durduğu yerde kıpırdandı, büzüldü. «Sen kendini Seyde'yle bir mi tutuyorsun? Onun kocası askerden kaçtı, çoktandır bir yerlerde gizleniyor...» deyiverse ne yapardı? Hem de bunu söylemenin tam sırasıydı. Fakat Mırzakul hiç oralı olmadı. Önce sakin bir sesle:

— Bak Totoy, gün gelir, ağacın kendisi değil, gövdesi bile işe yarar, dedi.

Sonra sanki çoktandır içinde biriken bir şeyi dışarı atmak istiyormuş gibi bağırmaya başladı.

— Ağlamayı, sızlamayı bırakın artık! Mektuplar biraz gecikti diye hemen gözü sulu oldunuz. Ağlamak yerine damlarınızın üstündeki şu ot yığınlarını elden geçirseniz iyi edersiniz. Bahara kadar çürürse çocuklara sütü nerden bulacaksınız? Sakın ha! Kafalarınızı kırarım vallahi! Birinizin gücü yetmezse imeceyle yaparsınız... İkiniz birden bir erkeğe bedelsiniz. Rus kadınları siperlerde tüfekleriyle yatarken erkeklerden hiş aşağı kalmıyorlar. Gözlerimle gördüm. Siz evinizde oturduğunuz halde mektup yok diye hemen ağlamaya başlıyorsunuz. Olmaz öyle şey!..

Totoy bu konuşmaya karşılık hiç sesini çıkarmadı. Onun yerine Seyde atıldı:

— Biz ikisini de yaparız. Ağaçları budar, otu elden geçiririz.

Bunu söylerken fazla acele mi etmişti yoksa? Aslına bakılırsa Seyde'nin hiçbir ard düşüncesi yoktu. O bunu içinden gelerek söylemişti. Muhtara hak veriyor; mektup konusundan dolayı hem kendisi, hem de komşusu adına utanç duyuyordu. Seyde'nin sözleri üzerine Mırzakul sesini kesti. Hâlâ öfkesi geçmediği halde ona dikkatle, tuhaf tuhaf baktı, ondan sonra da oradan gitti. Seyde muhtarın bakışlarından memnun kaldığını anladı.

O gün ev işlerinde komşusuna yardım ederken Seyde büyük bir huzur duydu. Sanki suçunu bağışlatmış gibi seviniyordu. Çoktandır bu ruh dinginliğine hasret kalmıştı. Bir işi bitirip ötekine koşuyor, daha çok çalışmak için can atıyordu. Büyüklere yardım edeyim derken eteklerine dolaşan Totoy'un çocuklarına bağırdı durdu.

Aslında kızdığı filan yoktu yumurcaklara. Canı türkü söylemek, kahkahayla gülmek istiyordu. Fakat hemen Mırzakul'un tuhaf bakışları geliyordu gözlerinin önüne. O zaman eli kolu tutuluyor, neşesi kaçıyordu.

«Bana neden öyle baktı? Demek ki kuşkulandığı bir şeyler var, ya da bana öyle geldi.»

Mırzakul'un onlara her uğrayışında bu korku ve tedirginlik Seyde'nin yakasını bırakmadı. «İsmail nerde? Nereye saklıyorsun onu?» sorusunu her seferinde bekledi durdu. Muhtar yüreğinin çarpıntısını duyacak diye de ödü patlıyordu.

Muhtar gider gitmez Seyde eve koşuyor, titreyen elleriyle su kabını kaptığı gibi kafasına dikiyordu. Ancak buz gibi sudan kana kana içtikten, göğsü sırılsıklam ıslandıktan sonra geliyordu aklı başına. «Yok, yok. Bir şey bilmiyor,» diyordu o zaman. «Beni gözlemek ya da sorguya çekmek için gelseydi farkına varmaz mıydım? Hatırımızı sormak için gelmiş adam. Kuşkulansa bile benden bir şey öğrenemezdi ki. İsterse bir kere sorguya çeksin, İsmail'imi ele verir miyim? Görmüyor musun, kocaları sağ dönsün diye öteki kadınlar nasıl dua ediyorlar! Benim kocam da onlarınki kadar değerli, sağ dönmesi için ben de çok yalvardım. Tanrı oğlumuza acıdığından onu bana geriye verdi, ben de onu gözüm gibi sakınacağım tabii...»

Karakış bütün fırtınalarıyla, kuru ayazlarıyla gelip çatmıştı. Bir ara bir hafta süreyle esen rüzgâr karları üst üste yığarak her yeri kalın, sert bir kar tabakasıyla örttü. İnsanların gelip geçtiği yollar buz tuttuğundan ayaklar altında takır takır ediyordu.

Herkes bacalarından duman tüten evlerine çekildiği için köy ıssızlaşmıştı. Durdukları yerde kaskatı kesilen dağlar bütün heybetiyle yükseliyordu.

Yaşam her gün biraz daha zorlaşıyordu.

Dış odaya konan tavuklar üşüdükleri için boyunlarını içeri çekip bir köşeye kümelenmişlerdi. Zavallıcıklar avluya çıkmak istemiyorlar, gözbebeklerinin üstüne inen beyaz bir perde altından insana üzgün üzgün bakıyorlardı. Yem olsa da verselerdi hayvanlara. Sobanın arkasında duran ev dokuması koca mısır çuvalı günden güne azalıyordu. Sanki baktıkça eksiliyordu içindeki mısır. Seyde güzden beri değirmenden ayağını kesmişti. Değirmende öğütme karşılığı mısır alırlardı, onun için el değirmeninde mısırı kendisinin öğütmesi en iyisiydi. Gündüzleri çalışıyor, geceleri de değirmen ba-

şına oturuyordu. Çevresine sıcak bir koku saçıyordu ağır taş döndükçe, Seyde'nin avuç içleri cayır cayır yanıyordu. Belinin ağrısından gözleri karardığı halde bırakmıyordu değirmenin sapını. İsmail'in aç kalmasına gönlü razı olamazdı. Öğüttüğü mısır unundan bir avucunu bebeğin lapası için ayırıyor, geri kalanından kocasına ekmek pişiriyordu. Elekten çıkan kepek ise onunla kaynanasına yeterdi de artardı bile! Bundan çorba yapıyordu. Peki, tavuklar ne yiyeceklerdi? Onları gözünün gördüğü bile yoktu, yeter ki kendileri bahara çıksınlardı...

Seyde baharda bebek yumurta yesin diye tavuk almıştı. Oysa hiç düşündüğü gibi çıkmadı. Et bulmak zor olduğundan İsmail eve geldikçe tavukları kesti kesti ona yedirdi. Hayvanlar daha iyi olsa kocası doyasıya et yerdi. Ne yapsın ki, cılız şeylerdi. Seyde elindekini avucundakini bütün kocasına ayırıyordu. Oğlu için her şeyi göze alan kaynanasına: «Biz nasıl olsa evdeyiz. Suyla da beslenir gideriz,» diyordu. İsmail eve geldiğinde gene de acıyor, ona fazla bir şey yapamadığı için üzülüyordu.

Yüzüne sardığı kirli atkısıyla; kaputunun üstüne giydiği, sürekli onunla yatmaktan kirlenen kürküyle, o boralı fırtınalı gecelerde bir serseri gibi çıkar gelirdi İsmail. Odaya girer girmez ağır bir koku yayılırdı çevresine. Kocasının gömleğindeki bitleri ateşin üstüne silkeleyen Seyde ona baktıkça içi paralanırdı. «Bu ayazlarda halin ne olacak? Evde dursan sana toz kondurur muydum hiç!»

Ateşin başına baykuş gibi kurulan İsmail kin dolu gözlerle yabansı yabansı bakındı. Soğuktan, rüzgârdan yüzü keçeleşmişti sanki.

Kocasının durumunu anlardı Seyde. Zavallı çok sıkıntı çekiyordu. «Ne yapalım, karı koca her şeye birlikte katlanacağız!» derdi. «Tek İsmail'im sağ kalsın da bütün güçlüklere göğüs gererim. Hepsi gelir geçer, yeter ki dirlik olsun. Totoy'unki can değil mi, üç çocuğunu birer avuç kavurga verip doyuruyor, kimseye belli etmiyor...»

Bir gün tütün deposundan dönerken Mırzakul arkasından seslendi:

— Dur, Seyde, seninle konuşacaklarım var.

Muhtarın sesinde ürkülecek bir şey olmamakla birlikte Seyde gene de ürperdi, korktuğu başına gelecekmiş gibi tetikte bekledi. Titreyen dudaklarını göstermemek için çabucak sarındı atkısına. A-

tını süren Mırzakul yanına çabuk geldi, eyerin üstünden eğilerek yüzüne dikkatle baktı. Seyde duyduğu korkudan neredeyse bir çığlık atacaktı. «Öğrendin değil mi? Hadi saklama, açıkça söyle!» Bu taş gibi sert, durgun, sürekli bakış altında ezildiğini hissediyordu.

— Seyde, akraban olarak sana bir durumu açıklamak isterdim, dedi en sonunda Mırzakul.

— Ne hakkında?

Seyde bunu söylemiş miydi, yoksa aklından mı geçirmişti, bilemiyordu. Çünkü heyecandan kendi sesini duyamamıştı. Yüzü sapsarıydı.

Mırzakul telaşlandı.

— Ne var, Seyde? Bir şey mi oldu?

Beceriksizliğiyle kadıncağızı ürküttüğü için canı sıkıldı. Kocasından uzun zamandır haber almayan bir kadının aklına neler gelmezdi ki!

— Hadi, telaşlanma, kötü bir şey yok, diye yatıştırdı onu. Söylemek istediğim şuydu: Yarın asker ailelerine biraz mısır dağıtacağız. Fakat herkesi çizelgeye alamadık. Sen de yoksun, Seyde. Bilirim, anlayışlı kadınsın; darılmazsın bize. Totoy gibi çok çocuğu olanlara ancak birkaç kilo verebiliyoruz. Gönül isterdi ki, olsa da herkese verebilseydik. Ama yok işte! Onun için, ne olur, yarın gürültü patırtı etme.

Seyde birden kuş gibi hafifledi.

— Ne yapalım, yoksa yok! diye toparlanarak.

«Bizse vermeseniz de olur, siz Totoy gibilerine yardım edin. Bizler bir yol bulur geçiniriz.» diye eklemek istediyse de o gücü bulamadı kendinde.

Mırzakul, yengesinin sözlerini tam anlamadı. Kendini bağışlatmaya çalışarak:

— Dediğim gibi, aklına başka şey gelmesin. Öbür sefere siz de alırsınız. Söz veriyorum... Kaynana da söyle «Böyle akrabalık olmaz olsun. Mırzakul'un muhtarlığının bize ne yararı var?» diye mızıklanmasın. Yakınlarım için elimden geleni yapmak isterim, ama görüyorsun işte...

Mırzakul durdu, sokaktaki, üstüne kar birikmiş arabalara dalgın dalgın baktı, tam atını sürmek üzereyken vazgeçti. Bir şeyler daha söylemek istiyor, fakat karar veremiyordu. Genç kadının gözlerinin içine bir kere daha tuhaf. anlaşılmaz bir bakışla baktı. Yal-

nız Totoy'un evindekinden daha açık bir bakıştı bu. Gözleri Seyde'ye karşı duyduğu sevgiyi, heyecanı açıkça belli ediyordu. «Beni anlayacağını biliyordum... Sana sonsuz güvenim var... Sen dünyadaki kadınların en iyisisin. Seni seviyorum, çoktandır seviyorum...» der gibiydi.

Seyde hem korkmuş, hem de heyecanlanmıştı. Atkısına sımsıkı sarınarak yüzünü yana çevirdi. O sırada gerçekten çok güzeldi. İri iri açılan gözlerinde şaşkınlık okunuyordu. Yavaş ama kararlı bir sesle:

– Ben gideyim, dedi.

– Dur gitme!

Mırzakul, ikircik içinde, atının dizginlerini çekti, bıraktı.

– Gitme Seyde! Sıkıntıya düşersen sakın gizleme benden... Çocuğunun bir kaşık lapası için... kaputumu satar, gene bulurum...

Seyde kaynını başı önünde dinledi. Kafasının içi karmakarışıktı. Ona karşı içinde bir minnet duymakla birlikte gözleri buz gibi bakışlarıyla onun sevgisini reddediyordu. «Dokunma bana! Bakma öyle! Korkarım senden! Bırak da gideyim!» diyordu sanki.

Mırzakul gözlerini ağır ağır önüne eğdi. Biraz sonra atının üstünde doğrulduğunda Seyde'ye çevirdiği bakışları her zamanki gibiydi. Durgun bir sesle:

– Peki, git, dedi. Belki de oğlun ağlar...

Seyde hemen döndü, koşmamak için kendini zor tutarak hızlı hızlı yürüdü. Biraz gittikten sonra yan gözle geriye baktı, durdu. Mırzakul başı önünde, ırmak boyunca ağır ağır ilerliyordu. Atını serbest bırakmıştı, hayvan çok yavaş yürüyordu. Belki de kaput yakaları kalkık olduğundan Seyde muhtarı daha bir zayıflamış, kamburlaşmış, kolsuz omuzu aşağıya eğilmiş gördü. «Kaputumu satarım diyor... Oysa çok üşüdüğü belli.» diye düşündü. İçinden ona karşı sıcak bir sevgi, bir acıma duygusu uyandı; bu duygu bütün benliğini sardı. Koşup arkasından yetişmek, onu durdurmak, bir iki tatlı sözle gönlünü almak, özür dilemek istedi... «Benim gibi evli bir kadından ne istiyorsun? Köyde güzel kız mı yok? Bilmiyor musun, kocam yanımda benim!..»

Kafasının içi karmakarışıktı, ayaklarının altındaki kar kıtırdadıkça şakakları zonkluyordu. Titreyen dudaklarını atkısıyla örten Seyde eve varıncaya kadar dönüp dönüp geriye baktı.

Ertesi gün kötü bir haber yayıldı köye. Tütün deposundaki ka-

dınlar aralarında fiskos ediyorlar, Totoy sırtında bir denk tütünle yanlarından geçerken sus pus oluyorlardı. Yüzünde derin, taze tırnak izleri bulunan siyah başörtülü bir kadın kendini tutamadı, hıçkırıklarla ağlamaya başladı:

– Vah, talihsiz yetimler, vah! Derdiniz kadar büyük bela Alman tepesine insin! Kahrolsun pis gavur!

Baydalı'nın Stalingrad yakınlarında öldüğü haberi gelmişti köy kuruluna.

Zaten son zamanlarda bir gün köyün bir ucundan, başka bir gün öteki ucundan sık sık ağıtlar duyulmaya başlamıştı. Erkekler atlarının üstünde sallanarak; «Vay aslan kardeşim vay!» diye haykırıyorlar; dağdan gelen kadınlar göçebe arabalarının içinde onlara tiz çığlıklarla karşılık veriyorlardı. Sırtları kapıya dayalı, tırnaklarıyla kan içinde bırakıyorlardı yüzlerini...

Atının gemi gümüştendi,
Babayiğidim benim!
Başımda kara yazma.
Oğlum öcünü düşmandan alacak...
Oy, benim yiğidim oy!..

Gece yarılarına dek, sesleri kısılıncaya, ağlamaya dermanları kalmayıncaya kadar bağırırlardı kadınlar. Cephede ölen yakınları için köy halkı ağıda katılmak amacıyla ölenin evinde toplandığında Seyde'nin içini bir korku alır; başkalarının gözünden uzak durmak için kendisi bile farkına varmadan arkalarda bir yere sinerdi. Böyle acılı günlerde başını alıp ıssızlara çekilmeyi, ölenin ardından kendisi deyip kendisi duymayı çok isterdi.

Şimdi de sıra Totoy'a gelmişti. Onun da evinde kalabalık toplanacak; anneleri ağlayarak yüzünü gözünü tırmalarken, çocukları yetişkin erkekler gibi bellerine sımsıkı kuşak saracaklar; avluya çıkıp birer sopaya dayanarak gelen erkekleri karşılayacaklardı; «Atamoy, ezil kayran atamoy!..» diyerek.

Zavallı Totoy başına gelenleri bilmiyordu. Muhtar, Baydalı'nın ölüm haberini ondan gizlemişti. Kırgız geleneklerine göre böyle şeyler hemen söylenemezdi. Uygun zamanı köyün yaşlıları saptarlardı. Ölüm haberiyle birlikte çiftlik yönetimine Baydalı'nın alay komutanından bir de mektup gelmişti.

Alay komutanı mektubunda bir müfrezenin saldırıya geçtiğini, fakat Volga kıyısında mayınlı bir tel örgü içine düştüğünü yazıyordu. Birlik daracık bölgede çok güç durumda kalmış. Askerler yoğun makineli tüfek atışı altında sapır sapır dökülüyorlarmış. Aralarından biri çıkıp da mayın tarlasına yaklaşamıyormuş. Derken Baydalı fırladığı gibi telin üstüne atılmış. Mayınlar patlamış, bir geçit açılmış. Sonra da düşman, mevzilerinden geriye püskürtülmüş.

Mırzakul'un evinde mektup okunurken ihtiyarlar saygıyla dinlediler. Bu sessizlik uzun sürdü, herkes içinden dua ediyordu.

En sonunda postacı Kurman derinden bir ah çekti, takkesini gözlerine kadar indirerek:

– Suyu gözü gibi korurdu, becerikli adamdı, dedi. Rahmetlinin su götürdüğü yere bereket yağardı. O da öldü işte! Çocukları şimdi «mektup» diye peşimi bırakmıyorlar. «Pazar günü getireceğim.» diyerek atlattım durdum onları. Demek, sonu böyle olacakmış! Eh, ne yapalım, halkın yazgısı, yiğit kişinin yazgısı...

Mırzakul ölüm haberini nasıl ileteceğini danıştı ihtiyarlara. Onlar da:

– Madem ki birliğinden öldüğü konusunda yazı geldi, öyleyse yapılacak bir şey yoktur, dediler. Yalnız çok dikkatli olmak gerekir. Totoy üç çocuğunu köpek enikleri gibi dişleriyle taşır, onları aç kalmaktan korurken kocasının öldüğünü söyleyemeyiz. Kadıncağızın kolları iki yanına düşerse çocukları kime kalır? Son umudunu almayalım elinden, güze kadar bekleyelim. Hasat kalksın, milletin biraz karnı doysun; o zaman yiğidimizin ölümünü bildirir; gereken töreni yapar, yasını tutarız...

Yaşlı adamların kararını herkes uygun buldu. Güze kadar da Baydalı'nın ölüm haberini kimse ağzına almadı. Gel gelelim, tütün deposundaki kadınlar gene de dayanamamışlar, Totoy'dan gizli ağlayıvermişlerdi.

O gece İsmail gelince Seyde ona komşuları Baydalı'nın acı haberini duyurdu. Omuzunu silkmekten başka bir şey yapmadı İsmail. O sırada aklından geçenleri Tanrı bilir. Baydalı için üzülüp üzülmediği yüzünden hiç belli değildi. Boşu boşuna mı askerden kaçmış, ölümden kurtulmak için canını dişine takmıştı? Ama Baydalı gözünü budaktan sakınmadan mayına atılırsa sonu böyle olurdu işte. İsmail bunları düşünüyor muydu, bilinmez. Yüzünden bir şey anlaşılmıyordu.

Bir kâse dolusu çorbayı höpürdete höpürdete içen İsmail çorbasını bitirince:

– Daha var mı? diye homurdandı.

Seyde onun bu vurdumduymazlığını ayıplamadı. «Kendi derdinden başkasını gözü gördüğü var mı ki?» diye düşündü. «Buz gibi yerde burnunu göstermekten korkuyor. Üstelik bir gün tok, bir gün aç..!»

Kocasını savdıktan sonra uzun süre gözüne uyku girmedi. Rüzgârın savurduğu kar pencereye sertçe çarpıyordu. Soğuktan üşüyen bir köpek köyün bir ucundan birkaç kez havladıktan sonra; «Soğu–u–u–k! Soğu–u–u–k!» diye ağlar gibi uluyordu. Bir ürperti sardı Seyde'yi. Ayazın kol gezdiği dağ başında, rüzgâr çalılarda ıslık çalarken İsmail'in tek başına mağaraya yollandığını gözünün önüne getirince korkudan büzüştü. Üstelik oğlan da ağlamaya başlamaz mı? O gece hiç uyuyamadı.

Ertesi sabah postacı Kurman geldi. Seyde'nin evine. Kurman postacılıktan başka köy kurulunun habercisi görevini de yürütüyordu. Kaputunun eteklerinin iki yana savruluşundan ne kadar heyecanlı olduğu belliydi. Kapıyı çalarak:

– Seyde! İlçeden polis geldi, seni görmek istiyor, çabuk kalk! diye bağırdı.

Kapı çalınır çalınmaz ayağa fırlayan Seyde her şeyi o anda anlamıştı. Hatta niçin aradıklarını bile sormadı, yalnız dişlerini sıkmakla yetindi. «İsmail, iki gözüm, şimdi ne yapacağız» diye geçirdi içinden. O sırada komşunun oğlu Asantay çıktı dışarı. Zavallıcık postacının İsmail'den mektup getirdiğini sanmıştı.

– Müjde, Seyde yenge! İsmail'den mektup var!

Fakat Seyde'nin sararmış yüzünü görünce sevinci kursağında kaldı zavallının. Genç kadının yüzüne suçlu suçlu bakarak kenara çekildi; belki soğuktan, belki de utandığı için, durduğu yerde büzüldü.

Kurman, canı sıkkın:

– Al sana bir üzüntü daha! diye söylenerek atını sürdü gitti.

Onun bunu Seyde için mi, yoksa çocuk için mi söylediği belli değildi.

Seyde köy kuruluna nasıl vardığını anımsamıyordu. Eli titreyerek kapıyı açtı. Masada bir adam oturuyordu; sırtında kaputu, belinde kılıflı bir tabanca vardı. Seyde onu doğru dürüst görmedi bile. Başı

dönüyor, toprak ayaklarının altından kayıyordu. Yol boyunca, «İsmail'i yakalayacaklar! Alıp götürecekler!» düşüncesi aklından çıkmamıştı. Ama köy kurulu odasına girince bütün kaygıları silinmiş, yerine bir kararlılık gelmişti. «Vermeyeceğim İsmail'imi, vermeyeceğim!» Korku diye bir şey kalmamıştı yüreğinde, masaya yürürken, yemin eder gibi, hep aynı sözleri üsteliyordu: «Vermeyeceğim İsmail'imi, vermeyeceğim!»

Polis:

– Oturun, dedi.

Seyde duymadı onu. Bunun üzerine polis:

– Oturun, diye yineledi.

Seyde uykudaymış gibi el yordamıyla bir iskemle bulup çöktü.

Köy kurulundaki soruşturmasını bitiren polis uzun uzun not aldı, bu sırada birkaç kez Seyde'yi sorarcasına süzdü. Bir süre düşündükten sonra da kocasının trenden kaçtığını, yanında mermileriyle bir tüfek götürdüğünü bildirdi.

– Söyleyin, kocanız nerede?

– Bilmiyorum, bir şey bilmiyorum...

– Gizlemeye çalışmayın onu, nasıl olsa bulacağız. Kocanızın iyiliğini istiyorsanız kendiliğinden gelip teslim olsun. Bize bu konuda yardım etmek zorundasınız.

– Ben bir şey bilmiyorum. Onu askere aldılar, ondan sonrasından hiç haberim yok. Kaçıp kaçmadığını nerden bileyim ben?

Polis görevlisi onun ağzından laf almak için ne kadar uğraşırsa uğraşsın o hep kısaca «Bilmiyorum» karşılığını veriyordu. O sırada kafasındaki tek düşünce: «Ne diye düşmanlık yapayım kendime? İsterseniz öldürün, benden laf alamazsınız,» idi.

Sonuna kadar:

– Bilmiyorum! diye direndi Seyde.

Sorgusu bitince kapıya doğru yürüdü, bu sırada sendelememek için zor tuttu kendini. Tam sokağa çıkıyordu ki, Mırzakul'la burun buruna geldiler. Mırzakul atını yeni bağlamıştı, parmaklarının arasında sigarasını tutuyordu. O gün hastalıklı, sinirli bir görünüşü vardı muhtarın.

Yüzü çökmüş, çıkık elmacık kemiklerinin üstüne donuk bir kırmızılık yayılmıştı. Kumaşı tiftimiş kaputunun altında kolsuz omuzunun sivri kemiği belli oluyordu. Takkesini kaşının üstüne yıkmıştı.

Seyde'yi görünce durdu, ona dik dik baktı. Başıyla kapıyı göstererek:

— Her şeyi anlattın mı? diye sordu.

— Ne anlatacak mışım? Bir şey bilmiyorum ki!

— Ya, öyle mi?

Mırzakul böyle diyerek sustu. Sonra acı bir gülümsemeyle sigarasının izmaritini yere fırlattı, ayağıyla ezdi, kaşlarını çattı.

— Kocanın iyi bir iş yaptığını mı sanıyorsun? Ya vicdanın ne der? Bu kadar insana karşı için sızlamıyor mu hiç? Başında şu takkeyi taşıyan bütün erkekler «Devlet»in soyundan gelmedir. Hiçbirimiz geride kalmadık, savaşa gittik. İyi günlerde de, olsa, kötü günlerde de, Tanrı insanı ulusuna aykırı düşürmesin. Böyle şey yüz karasıdır. Anlıyor musun? Yanıt ver, anlıyor musun? Geç kalmadan İsmail'i getir! Herkes gibi o da savaşa katılsın.

Seyde ensesinde kenetlediği ellerini sıkıyordu. Mırzakul'un sözleri onun gözden çıkaramayacağı bir şeyi elinden zorla çekip alacak güçteydi. Biraz daha konuşsa her şey bitmişti. Seyde karşı koyamayıp yere yığılacak, bütün bildiklerini tek tek anlatacaktı.

— Beni... beni vicdan borcuyla korkutma! diye bağırdı deli gibi.

Bağırmaktan başka elinden ne gelirdi ki? Umutsuzluk ve öfkeden gözleri kararmış bir halde Mırzakul'un üstüne atıldı.

— Belki de kaçmıştır, nerden bilirim ben? Herkesin yaşamı kendine göre değerlidir, herkes canını kurtarmaya bakar. Sonra sana da ne oluyor? Yolunu mu kesti İsmail? O olunca köy dar mı geliyor sana? Yoksa onun da kendin gibi sakat dönmesini mi istiyorsun?

Mırzakul neye uğradığını şaşırdı. Kesik kolu, çırpınarak kaptunun boş yenini cebinden dışarı fırlattı. Yüzü öfkeden, acıdan çarpıldı. Boğulmamak için ağzından soluk alıyordu.

— Demek, ben İsmail'den daha aptal olduğum için sakat kaldım öyle mi?

Mırzakul böyle diyerek yana atıldı, yerden bir şey kapmak ister gibi eğildi, sonra hırsla gene kadının üstüne yürüyüp elindeki kamçıyla omuzlarına vurmaya başladı.

Seyde ne sendeledi, ne de bağırdı. Tepesinde kamçı ıslık çalarken büyülenmiş gibi, Mırzakul'un koluna dikti gözlerini. Kesik kol boşta sallanan yenin içinde kalkıp kalkıp iniyordu. Bir an Mırza-

kul'un ısırılmaktan kanamış dudağını, öfkeden alev alev yanan, kudurgan gözlerini gördü. Adam eğildi, kamçıyı kırmak için dizine dayadı. Bu sırada kesik kol kıvranıyor, çırpınıyordu.

Mırzakul kamçıyı bütün hıncıyla kaldırıp dama fırlattı, sonra kaputunun boş yenini topak yapıp kanayan bir yaraya bastırırcasına göğsüne bastırarak oradan hızla uzaklaştı. Tarlada su arklarının, kar yığınlarının üstünden arkasına bakmadan koşarken yandan sarkan eski çantası kalçasını dövüyordu.

Olanları hâlâ kavrayamayan Seyde kaçan adamın peşinden korkuyla baktı. Omuzlarının sızladığını yeni yeni hissediyordu. Ve birden aşağılanma duygusuyla boğulacakmış gibi oldu, bağırmamak, hıçkıra hıçkıra ağlamamak için kendini zor tuttu.

Sokakta yürürken önünü görmüyordu Seyde. Acı rüzgâr kırpışmadan bakan, kuru gözlerini körleştiriyor, karlar yerde savrularak uçuşurken bacakları birbirine dolaşıyordu. Boynundaki kamçı izleri gibi düşünceleri de yanmaya başlamıştı. «Dövdü beni, rezil etti! İsmail'e söyleyeyim de, bak nasıl öcümü alır!» diye düşündü. Fakat hemen bu niyetinden vazgeçti: «Yok, söylemiyeyim daha iyi. İsmail bakarsın köye inmeye kalkar, yakayı ele verir. Susup içime atmaktan başka çare yok. Ama onun yanına koymam ben, ölünceye dek bırakmam. Durup dururken «kardeş kardeşin düşmanıdır» dememişler ya. Sapasağlam döndü diye İsmail'e diş biliyor... Hele şu kışı geçirelim, geçiti aşıp çatkala çıkarız. Kimseden saklanmaya gerek kalmaz orada, bizim de herkes gibi bir yaşantımız olur. Boyun devrilsin, e mi, Mırzakul! Gör, yüzüne bir daha bakacak mıyım senin!..»

Eve dönünce kaynanasının zayıf dizlerine kapandı; bu sesi çıkmayan, yaşlı kadına sarılarak hüngür hüngür ağlamaya başladı.

— Mırzakul dövdü beni, anne! Eli kırılası dövdü beni!..

Ağlaması uzun sürdü Seyde'nin, hıçkırıklar arasında kaynanasının kesik kesik mırıldandığını duyuyordu:

— Ağlama, iki gözüm... Ağlama, yavrum... Tek umudumuz, tek dayanağımız sensin... Her şeyi görüyor, biliyorum. Ömür boyu senin için dua edeceğim... Sabret, derdini içinde sakla, kızma. Allah'tan bulsun Mırzakul. Akrabalık görevini unuttuğu için cezasını görecek o...

Geceleyin Seyde kocasıyla yolun kenarında buluştu, İsmail eve varmadan mağaraya döndü.

Bahara doğru pek çok ailenin yiyeceği tükenmişti, herkes elde son kalanları yiyordu. Ağızlarda dolaşan söz şuydu: Hele bir inekler buzağılasın, taze arpa çıksın; arkasından buğday yetişir. Söylemesi kolaydı ama beklemesi çok zor...

«Baharda hayvanların zayıflıktan kemikleri çıkar» derler. İnsanlar onlardan pek mi farklıydı ki?

En sıkıntılı günlerini yaşıyordu Seyde. Mırzakul'la çatışmasından sonra İsmail eve gidip gelmeyi kesmişti, gece gündüz mağaradan çıkmıyordu. Yiyeceğini, içeceğini çalı çırpı toplamaya giderken Seyde götürüyor; gündüz yetiştiremezse gece gidiyordu. Her şey neyse ama Seyde'yi üzen bir durum vardı: Doymak bilmiyordu İsmail. Seyde ne kadar çok getirirse getirsin hepsini silip süpürüyordu. Belki karnı doyuyordu ama gözü hep açtı.

– Evde yiyecek var mı, yoksa acımızdan geberecek miyiz? Gizleme, açık açık söyle, diye sıkıştırıyordu karısını.

– Böyle konuşma diyordu, Seyde de ona. Yeter ki sen sağ ol. Her zaman yiyecek bir dilim ekmek bulunur.

Şafakla birlikte kalkar olmuştu Seyde. Bir yıl öncesinin harman yerine gidiyor, karın üzerine bir örtü serdikten sonra bunun üstünde taneyle karışık samanı savuruyordu. Akşama kadar işi güzden kalma samanı savurmak; zayıf, buruşuk taneleri birer birer toplamaktı. Bir kesekâğıdını doldurunca geceleyin bunları el değirmeninde öğütüyor, İsmail'e ekmek pişiriyordu. Ne zamana değin böyle sürebilirdi! Seyde bütün umudunu ineğe bağlamıştı. Tanrı izin verir de buzağılarsa İsmail'e süt de çıkardı, yağ da...

Bu arada İsmail iyice yabanlaşmış, sanki dünyasına küsmüş gibi, asık suratlı, suskun bir adam olmuştu. Aklında ne vardı bu adamın, böyle derin derin ne düşünürdü? Ağzını açtığında da tek konuştuğu şey geçidin ne zaman açılacağı, hangi yolun en tehlikesiz olduğuydu. Bir de yiyeceklerden söz etmeyi seviyordu. Herhalde aklındaki fikrindeki hep buydu. Etten söz açılınca ağzı sulanıyordu İsmail'in. Ağzında biriken salyayı öfkeyle yere tükürüyordu. Bazen damdan düşer gibi konuşmaya başlıyordu:

– Kanım soğudu, iyice sulandı...

Böyle derken gözleri hayvanca parlıyordu. Sonra gene düşüncelere dalıyordu İsmail. Düşüne düşüne aklını oynatmasaydı bari...

Seyde bir keresinde, «Belki de oğlunu özlemiştir» diye düşündü. Ertesi gün çocuğu yıkadı, üstüne temiz giysilerini giydirdikten sonra mağaranın yolunu tuttu. Nereye gittiğini soran komşularına:

– Küçük Boğaz'a, anamın, babamın yanına konuk gidiyorum, dedi.

O gün çok mutluydu Seyde. Köye ancak ertesi gün döndü.

Bahar erken geleceğe benziyordu, hava ılımaya başlamıştı. Kar çürük keçe gibi eriyiveriyor, topraktan buğular yükseliyordu. Lodosun erittiği karın suları arklardan, derelerden şırıl şırıl akmaya başlamıştı bile. Kıyıda köşede kalan kar yığınları sel sularına kapılıp sürükleniyordu.

Tarlanın kıyısındaki harman yerinden sıcak, çürümüş bir saman kokusu yayılıyordu çevreye. Samanları eşeleyen bu kadın Seyde'den başka kim olabilirdi? Seyde tepeye götürdüğü çuval dolusu samanı orada rüzgâra karşı savuruyordu. Kum taneleri arasından altın zerrecikleri aramak kadar zor, bıktırıcı bir işti bu. Ama Seyde'ye hiç de zor gelmiyordu. Ne olursa olsun İsmail'i bahara çıkarmalıydı. Geçit açıldı mıydı, işte o zaman...

İşte erişilmez sırtların, mavimsi beyaz karları arkasında çatkal yükseliyor!..

Çatkal bir masal ülkesi olmuştu Seyde'nin düşüncelerinde. Çayırların bütün yıl yeşil kaldığı, koyunların, sığırların otladığı bir yerdi burası. Irmağın iki yakasında, kayın ağaçları arasına kar gibi beyaz çadırlar kurulurdu. Çadırların yanında et dolu kazanlar kaynar, herkes birbirine konuk giderdi. Geçit açılınca İsmail'le birlikte bu güzel yerlere gideceklerdi. İsmail bir zamanlar gitmiş, akrabalarının yanında kalmıştı. Orada kimse onun askerden kaçtığını bilmeyecek, peşine kimse adam salmayacaktı. Hem orada Mırzakul gibi kinci, kötü insanlar da yoktu. Geçimlerini çalışarak kazanacaklar; İsmail çobanlık yapacak, kendisi de onun yamağı olacaktı.

Seyde buğday tanelerini bir avcundan ötekine aktarırken; «Çoğu gitti, azı kaldı; bahar kapımızın eşiğinde. Bugüne değin dayandım, biraz daha dişimi sıktım mı, oldu işte...» diye düş kuruyordu. «İsmail'i sağ çıkarabilirsem ötesi kolay. İyi ki onun Kazakistan' da hısımlarının yanında saklandığını söylüyorlar. Böyle bilmeleri işimizi kolaylaştırır... Buzağıyı satar, yol için biraz un aldıktan sonra kocakarıyı eşeğe bindirir, bir gece yarısı yola koyuluruz. O zaman bulsunlar bizi köyde..»

İlkbahar havası insanın başını döndürüyor. Düş tatlı şey, insan acıktığını bile unutuyor.

Akşamleyin Seyde değirmende kavurga öğütürken içeriye Asantay girdi. Çocukcağız son zamanlarda iyice sıskalaşmıştı. Gözlerinin altı zayıflıktan mosmordu. Babasının kazağının sıvanmış kollarından incecik kolları görünüyordu.

— Annem biraz ateş istiyor, diyerek ürkek ürkek yürüdü. Bu sırada gözleri değirmenin çevresindeki kavurgaya takılmıştı.

Çocuk her zaman çocuktur. Gözleriyle yiyecek dilenen bir çocuğun bakışları kime dokunmaz ki? Seyde Asantay'ın avucuna kavurga koydu. Çocuk başını arkaya attı, avucundaki kavurgayı ağzına doldurdu. Oh, ondan keyiflisi yoktu şimdi! Sümüğünü çekerek çiğnemeye başladı. Seyde'ye teşekkür etmek, gönül alıcı şeyler söylemek istiyordu. Kavurga bulanmış dudaklarına sıcak bir gülümseme yayıldı.

— Seyde yenge, ineğimiz buzağılayınca annem bize ağız pişirecek. Birazını da Amantur'a getiririm. Bebek artık yemeye başladı, değil mi? Ağız tıpkı kaymak gibi lezzetlidir.

Bu sözler Seyde'ye dokunmuştu. Oğlan'ı tutup kendine çekti, yanaklarından öptü.

— Aman benim akıllı yavrum! İstediklerinin hepsi olur inşallah. Hele ineğimiz buzağılasın, bol bol, ağız, kaymak yersin. O zaman biraz da bizim küçüğe getirirsin. Çoktandır dişleri bile çıktı, ağabeyisi!

Birden Totoy'un ve çocuklarının Baydalı'nın ölümünden haberleri olmadığını, ondan hâlâ mektup beklediklerini anımsadı. Çocuğun, aklından geçenleri sezinlemesinden korkarak konuyu değiştirdi.

— E, annen biraz düzeldi sanırım. Dün suya mı gidiyordu ne?

— Bugün gene yattı, başı ağrıyormuş. Ona yardım etmek için okula gitmek istemedim ama zorla gönderdi beni. «İkinci sınıfa geçmezsen baban gelince çok kızar» diyor.

— Doğru söylüyor, kızar ya!.. Baban askerden dönünce...

Bu sırada oğlan uzun kirpiklerini kırpıştırmaya, büyük bir insan gibi derin derin içini çekmeye başladı. Seyde sesini sertleştirdi.

— Ne o, Asantay? Niye öyle içini çekiyorsun? Baban dönecek; hadi, içini çekme artık! Sana hiç yakışıyor mu?

Çocuk kor halindeki bir parça tezek ateşini götürdükten sonra

Seyde değirmenin başında kollarını kımıldatmadan bir süre oturdu. Bu parmak kadar çocuğun iç çekişi çok duygulandırmıştı onu. Yaşı küçüktü ama her şeyi seziyordu. İçi ezilerek; «Zavallı yetim!» diye düşündü. «Totoy da anlıyor ama belli etmiyor. Belli etsin de ne yapsın? Üç çocuğa bakmak kolay mı? Çiftlik yönetimi de yardım etmese halleri yaman. Ambardan verilen yarım çuval yulafla geçiniyorlar. Şimdi bütün umutları ineğe kaldı. Nerdeyse doğurdu, doğuracak. O da ne diye uzatıyor, bilmem ki! Anlaşılan koca yaz gezdi durdu. Totoy her sabah bağırıyor ineğine; «Kahrolası hayvan! Doğuracaksın diye daha ne kadar bekleyeceğiz! Çocuklar sütsüzlükten kıvranırken sen keyfine geziyorsun! Bedava yemeye alıştın, değil mi?» Gerçekten süte kavuşsalar sıkıntıları azalırdı biraz. Sonraları ne olacak! Totoy dersen, sık sık hastalanıyor. Ah, Baydalı! Öleceğini bile bile mayın tarlasına atıldı. İyiğilinden yaptın bunu. Demek, yazgın böyleymiş! Ne yapalım, arkada kalanlar bir yol tutturacaklar, çocuklar büyüyecek. Ama zor, zor... Herkesin derdi ayrı. Benimkisi bir türlü, onlarınki bir türlü... Çatkala bir gidebilsek, bütün sıkıntılardan kurtuluruz. Totoy bir gün ansızın soruverdi: «İsmail'in kaçtığı doğru mu?» diye. Ne karşılık verebilirdim? «Bilmiyorum, kaçmıştır belki de. Ama bizim buralara uğramadı» dedim. «İnananlar da var, inanmayanlar da, Mırzakul baş düşmanımız, onun karşısına çıkmasın da, kimin karşısına çıkarsa çıksın. Tanrı onun kötülüğünden korusun bizi!..»

Düşüncelere dalan Seyde kollarını oynatamıyordu. Dakikalar ilerledikçe nedenini anlayamadığı bir kaygı yerleşti içine. Küçücük oğlanın derin iç çekişleri; yalvaran, aç bakışları gözlerinin önünden gitmiyordu. Sanki başına bir felaket gelecekmiş gibi bir his vardı içinde.

Avluya çıktı. Geceleyin hava bozmuştu. Batıdan esen rutubetli rüzgâr koyu bulutları da arkasından sürüklüyordu. Gökyüzü kapkaraydı, dağlar görülmez olmuştu. Ay bulutlara takıla takıla rüzgâra ters yönde ilerliyordu sanki. Fakat giderken birden görünmez oluyor, az sonra karanlıklar arasında titreyen ışığı süzülüyordu. «Çok sürmez, kar yağmaya başlar... İsmail ne durumda acaba?» diye düşündü Seyde.

Sabahleyin su getirmek için çıktı. Gök kalın bir bulut tabakasıyla örtülüydü, sulu bir bahar karı yağıyordu. Bahçeden içeriye yeni geçmişti ki, Totoy'un evinden doğru çığlıklar, ağlama sesleri duy-

du. Nallarından çamur sıçrata sıçrata birkaç atlı hızla geçti sokaktan. Seyde telaşlandı; «Yoksa başlarına bir şey mi geldi?» diyerek ellerindeki kovaları bıraktığı gibi Totoy'un evine koştu. «Baydalı için güzün yas tutacaklardı, yoksa biri boşboğazlık mı etti?»

Bahçe duvarını geçip avluya girince Seyde şaşkınlıktan donakaldı. Uğuldayan kalabalık arasında Totoy, saçı başı darmadağınık, ahıra doğru kendine yol açmaya çalışıyordu. Bir kolunu soktuğu gocuğu yerde sürünmekteydi. Ahırın kapısına varınca dövünmeye, çığlık atmaya başladı:

– Görün işte, komşular, iyi bakın! Kilidi kırıp götürmüşler! Ah, başıma gelenler! Tanrı cezamı verdi bana! Ah, ben ne talihsiz kadınmışım!

Biri bütün sesleri bastırarak bağırdı:

– Gece ineği kendin mi bağladın? Kapıyı iyi kilitledin miydi?

– Kilitlemez olur muyum, kilitledim ya! Hatta hayvanın memesini bile ellemedim, süt yürümüş biraz... Çocuklar açlıktan kıvranıyor, dört gözle sütü bekliyorlardı. Ne kadar hasta olsam da, ineği bağlamadan içim rahat eder miydi? Ah, bağlamaz olaydım da ellerim kırılaydı!

Seyde olup bitenleri anayınca dehşetten irkildi. Bir gün önce Asantay'ın gelişini; sanki olağanüstü bir şey anlatır gibi ağızdan, sütten söz edişini anımsadı. Yavrucağın incecik bir boynu, babasının eski kazağından kıvrık yerinden görünen zayıf kolları vardı. Kavurgaya bulanmış dudakları nasıl da saf saf gülümsüyordu!»

Seyde'nin öfkeden kanı beynine sıçradı. «Hangi alçak, hangi kara ruhlu insan yapmış olabilir bunu?» diye düşündü. Yüzüne çarpan karlar su olup boynundan aşağıya akıyordu. Seyde kıpırdanmadan durdu; Totoy'un çocuklarının, annelerinin yerde sürünen gocuğuna sarılışına daldı gitti gözleri. En küçük oğlan yataktan yeni kalkıp gelmişti anlaşılan. Çıplak ayaklarıyla ıslak kara basarak; «Anne! Anne!» diye bağırıyordu korktuğu için. Totoy'un gözü çocuk filan gördüğü yoktu. Kısılan sesiyle durmadan çığlık atıyor, avluda oradan oraya koşuyordu.

– Baydalı evde olsaydı hangi hırsız avludan adımını atabilirdi! Erkeksiz evin Tanrı cezasını versin!

«Çocuk soğuk alacak, yüzü mosmor kesildi» diye söyledi Seyde. Tam koşup çocuğu kucağına almak üzereyken postacı Kurman atıldı. Yaşlı adam kalabalığın arasından çıkıp çocuğu yakaladı; kar,

çamur içinde kalan kızarmış ayaklarına şöyle bir baktı. Sonra belinden kuşağını çözüp çocuğu kürkünün altına sokarak evinin yolunu tuttu. Birisi Kurman'ın yere düşürdüğü kuşağını aldı, paltosunun yeniyle kirlenen yerlerini sildi. Kurman, Seyde'nin önünden geçerken bir yandan kucağındaki çocuğu soluğuyla ısıtmaya çalışıyor, bir yandan da:

— Her birinizi bir eve alırız. Sizi besler büyütür, kendi başınıza bırakmayız, yavrularım... diye söyleniyordu.

Yaşlı adamın gözleri yaştan ıslanmıştı, sakalı titriyordu.

Görülmüş şey değildi, bütün köy halkı Totoy'un evinde toplanmıştı. Daha önce de olmuştu böyle şeyler; inekler, koyunlar çalınmıştı ahırlardan. Ama bu kadar büyük bir kalabalığın birikmesinin nedeni yalnız ineğin çalınması değil, köyün en kutsal saydığı insanların malına göz dikilmesiydi. «Baydalı'nın yetim ailesine hangi alçak el sürebilir?» diye düşünüyordu herkes. Bu suskun insanların yüreklerinde hırsıza karşı kin kaynaşıyordu.

Mırzakul evin önünden atıyla birkaç kez dörtnala gelip geçti, sonra yılkıcı Barpı'yı alıp getirdi yanında. Avluya fırtına gibi girerken kaputunun boş yanı havada bayrak gibi sallanıyordu. Mırzakul atını kalabalığın önünde sertçe durdurdu.

— Herkes toplansın! Atı olan atıyla, olmayan yürüyerek köşe bucak her yeri arayacağız. İnek önemli değil ama bu hain köpeği yüzde yüz yakalamalıyız!

— Doğru söylüyorsun! diye uğuldadı kalabalık. Hırsız fazla uzağa gidemez. İneği kestiyse etini buluruz, kesmediyse dağdaki ıssız damlardan birine saklamıştır.

— Doğru! Hadi damları birer birer arayalım arkadaşlar!

Askere gidecek birkaç delikanlıyı Mırzakul sokaktan çağırdı.

— Çocuklar, sizler askersiniz artık. Birer ata atlayıp kente giden yolu arayın!

— Ararız ama atı nerden bulacağız?

— Çiftliğin tavlasından alırsınız.

— Hıh! Başkan verirse! Bu kadar uzağa at vermektense kendini asar daha iyi. Atları çift sürmeye hazırlıyor şimdi.

Mırzakul öfkeden deliye döndü. Kesik kolu kaputunun içinde aşağıya yukarı oynarken bağırmaya başladı:

— Başkanınıza başlatmayın şimdi!.. Hemen atları eyerleyin, sorumluluğu ben üstüme alıyorum!

Herkesle birlikte Seyde de araştırmaya çıkmıştı. Köyün dışında kalabalık dört bir yana dağıldı. Atının boynuna yatan Mırzakul atmaca gibi tepenin ardına süzüldü. Kalpağını başına iyice geçiren, korkunç suratlı, çıkık elmacık kemikli Barpı ise başka bir yöne saptı.

Birden Seyde'nin zihninde tüyler ürpertici bir olasılık belirdi. Bunu nasıl da düşünememişti önceden? İneği ararken ya İsmail'i buluverirlerse! Aklı başından giderek geniş çayırlara, çalıların örttüğü tepelere doğru koşmaya başladı.

Vadilerin üstüne donuk beyaz bir sis çökmüştü; güçsüz bir hasta gibi ne yükselebiliyor, ne de daha aşağıya iniyordu. Bastığı yerlerde toprak ayağının altından kayıyordu. Seyde'nin, sulu karın ıslattığı giysileri omuzlarına olanca ağırlığıyla çökmüştü.

İsmail'in sığındığı yeri ele vermekten korkan Seyde yuvasını koruyan bir kuş gibi çalıdan çalıya çökerek ilerliyordu. Şaşkın ve acınacak bir durumdaydı. Hızını kesmeden koşarken peşinden gelen var mı, biri onu gözetliyor mu, diye dönüp dönüp geriye bakıyordu. Ellerini göğsünde bastırmış Tanrı'sına yalvarıyordu bir yandan da.

«Ulu Tanrım! Bu sefer de acı bize, tehlikeyi sav başımızdan! Ne yapacağımızı, nasıl davranacağımızı öğret bize! Yetim yavruların kısmetine inek bulunursa aramaya çıkanlar geriye dönerler. Yüce Tanrım, yetimlerin ineklerini buldur! Yalvarıyorum sana! Ben de anayım, benim de çocuğum var, oğlumun yüzü suyu hürmeti için buldur ineği!..»

Dere tepe demiyor, koşuyor; dudaklarından ateşli dualar dökülüyordu. Kafasında tek düşünce yer etmişti şimdi: İnek bulunursa adamlar köye dönerdi. Tek çıkış yolunu, bütün kurtuluşu bunda görüyordu. Öyleyse hemen ineği bulmalıydı, geçirdiği her dakikanın büyük değeri vardı.

Yeni bir güçle koşmasını sürdürdü. Her çalının dibine, her kaya kovuğuna bakıyor; dikenliklerin arasına dalıyordu. Buralara girip çıkmaktan giysileri parça parça olmuştu. Fakat ne inek vardı, ne de izi... Sislerin arasından gözüne uzaktan bir dam yıkıntısı çarpıyordu, hemen oraya atlıyordu Seyde. Bu karaltı ne? İneğe ne kadar da çok benziyor! Tanrım, işte, ufak tefek ala ineğin ta kendisi! Aman Tanrım, çok şükür buldum!

Seyde sevincinden boğulacak gibi oluyor, bacakları titremeye başlıyordu. Nerdeyse olduğu yere yığılıverecek. Hemen kararını ve-

riyordu: «Şu büyük tepeye çıkıp geri dönmeleri için dört bir yana bağırayım. Sonra ineği Totoy'un ahırına götürür, kendi elimle bağlarım. Bu gördüğüm şey inek değil mi yoksa? Yanılmış olabilir miyim?»

Seyde bir solukta dama koşuyordu. Yanına varınca bir de ne görsün, ağıl duvarının taş yığını haline gelmiş yıkıntıları değil miymiş gördüğü! Yüzü ölü gibi sararıyordu.

Toprağın üstünde kıpırdanmadan duruyordu aynı sis. Duvarın yıkıntıları arasından dikenler fışkırmış; geçen yıldan kalma bu dikenlerin üstüne öbek öbek bahar karı binmişti. Toprağın altından yeni çıkmış köpre yeşilliklerin yapraklarında kar taneleri titreşiyordu.

Seyde adımlarını güçlükle sürüyerek akşamleyin evine döndüğünde Totoy'un ahırını bomboş buldu. Ahırın çarpık kapısı ardına kadar açık duruyordu.

Bir de eve vardı ki ne görsün: Bebek durmadan ağlamıyor mu? Bütün gün bağırmış olmalıydı yavrucak; çünkü gözleri kaymıştı, yalnız akları görünüyordu. Çocuk güçlükle soluk alıyor, soluması hıçkırıklarla kesiliyordu. Terslik bu ya, Seyde'nin sütten sertleşen memeleri hemen süt vermedi... Sıktı, sağdı; bir hayli uğraştı. Öyle de bitkindi ki! Eyeri çıkarılıp terli terli rüzgârda bırakılmış bir at gibi her yanı tutulmuştu, çenesi kendiliğinden atıyordu.

Oğluyla o bir köşede, kaynanası başka bir köşede, sessizce oturdular. Kalkıp sobayı yakmak bile istemedi canı; odanın soğukluğu, tedirginliği onun içine de çökmüştü. Gözlerinden uyku akıyordu. Kalktı, bebeği beşiğine güçlükle yatırdı; ondan sonra kendisi de oraya soyunmadan kıvrılıverdi.

Gece yarısı pencerenin tıkırdatılmasıyla açtı gözlerini. Uyku sersemi, az kalsın «Kim o?» diye bağıracaktı. Fakat hemen toparlandı. İsmail'in geldiğini anlamıştı. O zaman büyük bir korku çöktü içine. «Köyün içi ana baba günü, o da kalkmış buraya geliyor. Şeytan mı dürttü ne?» Yattığı yerden fırladı, kapıyı açarak:

— Gir içeri, bütün köy ayağa kalktı! diye fısıldadı çabuk çabuk...»

Hemen arkasından kapıyı sürgüledi, kocasını karanlıktan geçirerek odaya götürdü. İçeri girince pencerenin perdesini çekip lambanın fitilini biraz açmıştı ki, İsmail'in elinden yere yumuşak, ağır

bir şey düştü. Seyde'nin içi buz gibi oldu. Yere düşen onun yüreğiydi sanki. Titreyerek eğildi, alaca karanlıkta sağı solu yoklayınca eline yumuşak bir şey değdi. Torbanın içindeki bu sarımtırak şeyin hepsi etti.

— Demek sendin! diye kısık bir çığlık attı Seyde.

Sanki boğazını sıkan biri vardı.

Karanlıkta İsmail'in gözleri parladı, iyice sokuldu karısına. Seyde onun soluğunu yüzünde duydu.

— Yavaş! Çıkarma sesini! Aklın ermez senin!

Seyde sesini kesti. Göğsüne şiddetli bir yumruk yemiş gibi başı fır fır dönüyordu. Hemen yere çöktü, yüzükoyun yere kapaklanmamak için ellerinin üstüne abandı. O anda bütün istediği kendini evden dışarı atmak, avazı çıktığı kadar bağırarak buralardan kaçıp gitmekti. Ne böyle bir adamı görmek, ne de onun sesini duymak istiyordu. Fakat ayağa kalkacak gücü kalmamıştı Seyde'nin. Hatta bağıramıyordu bile.

İsmail'in boğuk bir sesle bağırmasıyla kendine geldi.

— Ne oturuyorsun, lâmbanın ışığını açsana!

Seyde yerinden kıpırdamadı.

— Işığı aç diyorum sana!

İsmail yere eğilince karısının ona doğru emeklediğini gördü.

— Madem öyle, kendi danamızı keseydin!..

İsmail onu omzundan yakaladı, hızla kendisine çekti.

— Sersem! Bir de kalkmış bana akıl öğretiyorsun! Bu kurt yaşantısı içinde elbet ben de bir kurt olacağım. Herkes kendi başının çaresine bakıyor. Ben karnımı doyurayım da, ondan ötesi vız gelir bana! Şurada açlıktan geberecek olsan, kimse getirip ağzına bir lokma yiyecek verir mi? Bu devride herkes kendi derdinin çaresine düşmüş. Kapanın elinde kalıyor.

Seyde'den ses çıkmayınca İsmail'in eli karısının omuzundan aşağıya kaydı. Yakasını sımsıkı kavrayıp onu bütün gücüyle sarsarken hırıltıyla birlikte yarı pişmiş, yarı çiğ bir et kokusu yayıldı ağzından.

— Niçin susuyorsun? Sana soruyorum, yanıt versene!.. Kendi danamıza kıysam çocuğa sütü nereden bulacaktın? Yoksa başkasının çocuğu kendininkinden daha mı değerli? Onu satmadan çatkala nasıl gidecektik? Bunu düşündün mü hiç? Söyle, düşündün mü? Önümüzdeki günler sayılı, mağarada açlıktan gebermemi mi istiyor-

dun? Yoksa başkaları benden daha mı yakın sana? Hadi, konuş! Bütün kış soğuktan buz kestim, yetişir artık! Hırsızlık da yapacağım, ev de soyacağım! Burada köpek gibi gebermek için kaçıp gelmedim ordudan! Pisi pisine ölecek kadar aptal değilim!

Dışarıda bir horoz öttü. Gitme zamanı gelmişti. İsmail pencereye yaklaştı, sigarasını elinin içinde saklayarak kulak kabarttı.

— Dilini mi yuttun, niye konuşmuyorsun? Eti bir yere sakla, geceleyin pişirirsin. Köpeklerin bulup çıkarmaması için kemikleri samanlığa derince göm.

Sigarasından bir nefes daha çekti, yüzünün alt kısmı kızılımsı bir ışıkla aydınlandı. Islak dudakları, vahşi burun delikleri bu ışık içinde bir an görünüp kayboldu. Sonra izmariti yere atıp ayağıyla ezerek dışarı çıktı.

Dışarıda hava yavaş yavaş aydınlandığı sırada pencerenin önünde oturan ak saçlı genç kadın gözlerini avluya dikmişti. Sanki gündüz aydınlığının önünden kaçan gece karanlığının nereye saklandığını gözetler gibi bir hali vardı. Çocuğunu beşiği ile birlikte kucaklamıştı; hiç kıpırdamıyor, oturduğu yerde gözlerini pencereden ayırmıyordu. Köyü, köyünün insanları, bütün dünya bu küçük pencerenin ötesindeydi. Kurman, üç çocuğuyla birlikte Totoy, Mırzakul, İsmail yaşıyordu orada. Evet, İsmail yaşıyordu. «Yok, sen başkalarına benzemiyorsun... Kötü gününde ulusunu bırakan insan ister istemez halkın düşmanı olur... Ah, seni bu durumdan kurtaramadım. Zaten kurtaramazmışım da!..»

Birisi derin derin göğüs geçirdi. Ancak o zaman Seyde kaynanasının da odada bulunduğunu farkedebildi. Kadıncağız oturduğu köşede çenesini kemikli dizine dayamış; gelini gibi o da bitkin, tasalı bakışlarını pencereye çevirmişti. Geceleyin olup bitenlerin tümünü duymuş olmalıydı.

Yol hazırlığına başladı Seyde. Çocuğun kundak bezlerini bir bohçaya koydu, gocuğunu giydi, Totoy gibi belinden bir iple sımsıkı bağladı.

— Annenlere mi gidiyorsun? diye sordu kaynanası.

— Evet.

Yaşlı kadın sesini çıkarmadı, onaylarcasına başını salladı...

Seyde çocuğu kucağında tutarak kapının önünde bir an durakladı. Bebek, dünyadan habersiz, mışıl mışıl uyuyordu. Ancak annesinin bir damla göz yaşı yüzüne düşünce başını iki yana salladı, yü-

zünü buruşturdu. Ak saçlı genç kadın et torbasını yerden aldı, omuzuna vurdu, kararlı bir yürüyüşle adımını eşikten dışarı attı.

Yaşlı kadın hiçbir şey söylemedi. Ne gitmemesi için gelinine yalvardı, ne de ayaklarına kapandı.

Bir süre sonra evden o da çıktı; kapıyı arkasından kapamadan köyden ters yönde, rasgele yürüdü.

Seyde çalılıklar arasında izi kaybolmuş bir keçi yolundan ağır ağır ilerliyordu. Arkasında ise at üstünde giden Mırzakul ile tüfekli iki asker vardı.

İki saat önce tünel kurma birliğinin komutanı iki erini muhtarın emrine vermiş, aramayı birlikte yürütmelerini söylemişti. Seyde, Boğaz'a, anasının babasının yanına gidiyordu, bir daha da geriye dönmeyecekti.

Askerler aralarında şöyle konuşuyorlardı:

— İneği çalınan kadın mı bu?

— Görünüşe bakılırsa öyle.

— Demek hırsızı iyi izlemiş, aferin kadına! Peki ama ne diye çocuğunu yanında götürüyor?

— Ne bileyim! Çok da güzel bir şey! Demin muhtar çocuğuyla birlikte yürümemesini, ata binmesini söyledi. Tınmadı bile kadın. Yanıt vermeden yürüdü gitti. Gururlu bir şey, anlaşılan.

Dibi sazlarla, hasır otlarıyla kaplı dik bir dere kenarına vardılar. Seyde yamaçtan aşağıya yürüdü, bir dönemece varınca durdu.

— İşte orada, şu sazlığın arkasında! diye gösterdi eliyle...

O sırada yüzünde tüm kanı çekilmişti. Ne yaptığını bilmeden, boynundaki atkıyı çözdü, memesini çıkarıp çocuğu emzirmeye başladı.

Askerler Mırzakul'un arkasından dikkatle yürüdüler. Sazlığa yaklaşınca muhtar atından inmek için bir ayağını üzengiden çıkardı. Tam o sırada bir haykırma duyuldu ileriden:

— Mırzakul, dön geriye! Benim sonum geldi nasıl olsa. Ama seni de yakarım! Git karşımdan!

Muhtar:

— Eller yukarı! Teslim ol, diyerek atını sürdü.

Derenin dibinden bir silah patlamasıyla birlikte Seyde ayağa fırladı ve o anda muhtarın, atının boynunun üstüne devrildiğini, tek eliyle atın yelesini tutmaya çalışırken kesik kolunun çaresizlik için-

de çırpındığını gördü. Ardından koca gövde eyerden kayıp yere düştü, boylu boyunca uzandı.

Bu sırada askerler de ateş açmışlardı. İsmail aralıkla atışlarla onlara karşılık veriyordu. Dağlar patlamalardan gümbür gümbür ötüyordu.

Askerlerden biri avazı çıktığı kadar bağırmaya başladı:

— Hey, bacı! Dön geriye! Dön diyorum sana! Yoksa öldürür seni!

Atkısı omuzlarına kaymış olan Seyde, çocuğu kucağında, İsmail'in sindiği sazlığa doğru yürüyordu. Karşısında hiçbir tehlike yokmuş gibi kararlı, kendine güvenen bir adım atışı vardı.

Dudaklarını sımsıkı kapamış, gözlerini kocaman kocaman açmıştı. Bakışları sertti. İçinde yenilmez bir gücün yer ettiği bu bakışlardan belli oluyordu. Doğruluğuna, haklılığına inanmış bir kadındı bu.

Askerler şaşkınlık içinde, her adımda sazlığa biraz daha yaklaşan kadının arkasından bağırmaktan başka bir şey yapamıyorlardı.

— Dön! Dön geri!

Fakat Seyde, duymamış gibi, dönüp bakmıyordu bile...

Kulakları çınlatan, sağır edici bir sessizlik çökmüştü çevreye. Birer kayanın arkasına gizlenen askerler; yerde boylu boyunca uzanmış, sağlam elinin parmakları yumruk biçiminde kasılmış Mırzakul; dik kayalar, yüksek dağlar bir bekleyiş gerginliği içinde donup kalmıştı. Her an silah patlayacak, kolunda çocuğuyla ilerleyen kadın yere yığılıverecek diye kulakları tetikte bekliyorlardı.

Bu korkunç sessizliği rüzgâr bozdu. Kamışların üstünden geçen hava dalgası Seyde'nin yüzüne çarptı, omuzundaki atkıyı çekti aldı. Fakat genç kadının yüzü bile seğirmedi; aynı öfke ve kararlılıkla yürümesini sürdürdü. Başı dimdikti, yavrusunu bağrına basmıştı. Önemli bir göreve gidiyormuş gibi korkusuzca ilerliyordu.

— Dur! Dur! diye bağırdılar askerler. Tüfeklerini kaptıkları gibi kadının arkasından atıldılar. Tam o sırada sazların arasından İsmail çıktı. Üstünde yırtılmış, rengi uçmuş bir kaput vardı. Sakallı, çarpık yüzünden kirli bir ter süzülüyordu. Adam tüfeğini kaldırdı, kudurmuş gibi soluyarak, vurmak için kadının üstüne yürüdü.

Aralarındaki boşluk gittikçe kapanıyordu. İşte birbirlerine iyice yaklaştılar, yüz yüze geldiler. Adam ilk anda tanıyamadı karısını. Karşısında, yabancı, tanıyamadığı bir kadın vardı. Başı açık, saçları

ak, oğlunu sımsıkı göğsüne bastırmış, korkusuzca duran bir kadın!.. O zaman İsmail, onun, üzüntüsünün büyüklüğüyle çok çok yüksek-lere, erişilmezliğe çıkmış olduğunu anladı. Onun karşısında kendisi güçsüz, zavallı bir varlıktan başka bir şey değildi.

İsmail sendeledi, tüfeğini onlara doğru koşan askerlerin önüne fırlattı, ellerini kaldırdı.

CEMİLE

İşte gene o ufak, çerçevesi gösterişsiz tablonun karşısına geçmiş, seyrediyorum. Yarın sabahtan köye gideceğim için, sanki bana iyi yolculuklar dilemesini bekliyormuşum gibi, gözlerimi alamıyorum ondan.

Bu tabloyu daha hiçbir sergide göstermedim. Köyden akrabalarım gelince de köşe bucak saklarım. Gerçi resim utanılacak gibi değil ama iyi bir sanat eseri de sayılmaz. Gösterdiği toprak parçası kadar yalın bir çalışma bu.

Tablonun derinliğinde solgun bir sonbahar göğü görünüyor. Uzaktaki sıradağlar üzerinden alaca bulaca bulutlar geçmekte. Ön planda ise pelin otlarıyla kaplı, sarı kırmızı karışımı düz bir ova uzanıyor. Yakında yağan yağmurlardan hâlâ ıslak, koyu renkli bir yol kesmiş ovayı. Yolun iki kıyısında dalları kırık, bodur, kuru çalılar yan yana dizilmiş. Yağmurların sildiği tekerlek izleri boyunca iki de ayak izi var. İzler uzaklaştıkça belirsizleşiyor; yolcular bir adım daha atsalar, tablonun dışına çıkacak sanırsınız. Bunlardan biri... Fazla ileri gittim, burada duralım biraz.

Ergenlik çağındaydım, savaşın üçüncü yılı dolmuştu. Babalarımız, ağabeylerimiz uzaklarda, Kursk, Orel cephelerinde çarpışırken; on beş yaşına yeni girmiş biz gençler de köyümüzün kooperatif çiftliğinde çalışıyorduk. Bitmek bilmeyen ağır köy işleri bütün ağırlığıyla bizim çelimsiz omuzlarımıza yüklenmişti. Hele o hasat zamanı sıcakta çalışmak bize öyle zor gelmişti ki. Haftalarca eve uğramaz; gecelerimiz, gündüzlerimiz tarlada, harmanda, ya da tahıl götürdüğümüz istasyon yollarında geçerdi.

Ekin biçmekten tırpanların ateş kesildiği o sıcak günlerden birinde yükümüzü istasyona boşaltmış, çiftliğe dönüyordum ki, eve uğramaya karar verdim.

Irmak geçidinin hemen yanıbaşında, köyün kıyısındaki yüksekçe yerde yan yana iki ev durur. Evlerin avlusu kalın bir kerpiç duvarla çevrilmiştir, dört bir yanında kavaklar yükselir. Bunlar bizim evlerimizdir. Ailelerimiz eskiden beri burada komşu otururlar. Ben Büyük Ev'denim. İkisi de askere gitmiş, bekar iki ağabeyim vardır. Çoktandır onlardan haber alamıyoruz.

Babam yaşlıdır, dülgerlik yapar. Şafakla birlikte kalkar, namazını kıldıktan sonra hemen işliğine gider. Akşama değin de dönmez oradan.

Evde yalnız annemle küçük kardeşim kalırlar.

Öteki evde, ya da köy halkının dediği gibi, Küçük Ev'de yakın akrabalarımız oturur. Dedelerimiz mi, dedelerimizin dedeleri mi, öz kardeşmişler. Ama ben onlara, asıl, pek içli dışlı yaşadığımız için yakın akrabamız diyorum. Göçebelik döneminden beri, dedelerimiz birlikte sürü yetiştirmişler, birlikte yaylalara konmuşlar. Biz de onların geleneğini sürdürüyoruz. Köye kollektifleşme gelince babalarımız evlerini yan yana yaptırmışlar. Yalnız biz değil, ırmak boyunca uzanan Aral sokağında oturanların tümü birbirimize akrabayız. Hepimiz aynı soydan gelmişiz.

Kolektifleştirmeden az sonra Küçük Ev'in babası ölmüş. İki küçük oğluyla karısı kalmış ortada. O zaman köyde geçerli olan göreneğe göre dul bir kadın çocuklarıyla birlikte kendi yazgısıyla baş başa bırakılmazmış. Akrabalar tutmuşlar, kadını babamla evlendirmişler. Ataların anısına saygı böyle gerektiriyormuş, çünkü babam ölenin en yakın hısımıymış.

Böylece iki aile birleşmişler. Gerçi onların bahçeleri, hayvanları gene ayrıydı ama aslında hep bir arada yaşıyorduk.

Küçük Ev'den de iki oğlan gitmişti askere. Büyüğü Sadık'ı evlendikten hemen sonra çağırdılar. Seyrek olmakla birlikte ikisinden de mektup alıyorduk.

Küçük Ev'de «kiçi apa» yani küçük anne dediğim evin annesiyle Sadık'ın karısı kalmışlardı. Anne gelin sabahtan akşama değin çiftlikte çalışırlardı. Küçük anne kimseyi kırmayı sevmeyen, yumuşak başlı, iyi yürekli bir kadındı: Hamaratlıkta gençlerden geri kalmazdı. Ark açmada olsun, tarla sulamada olsun, onlarla yarışarak çapa sallardı. Şansına gelini de onun gibi çalışkan çıkmıştı. Cemile kaynanası gibi hamarat, becerikli bir kadındı; gel gelelim huyca biraz ayrıydı ondan.

Cemile'yi çok severdim, o da beni severdi. İyi anlaşmakla birlikte adlarımızla hitap etmezdik birbirimize. Ben başka bir evin çocuğu olsam ona rahatça «Cemile» derdim. Ama ağabeyimin karısı sayıldığına göre ona yenge demem yakışık alırdı, o da bana «kiçine bala», küçük çocuk derdi. Aramızdaki yaş farkı hiç de çok değildi. Köylerde böyleydi işte, gelinler kocalarının küçük erkek kardeşlerine ya «kiçine bala» ya da kaynım derlerdi.

İki evin işini annem çekip çevirirdi. Her şeye kıkır kıkır gülen, saç örgüleri iplikle bağlı kız kardeşim tek yardımcısıydı. Başımızı kaşıyacak vaktimizin olmadığı o zamanlarda kardeşimin o yar-

dımını hiç unutmayacağım. Her iki evin kuzularını, danalarını kırlarda o yayar; kışın yakacağımız tezekleri, çalı çırpıyı o toplardı. Oğullarından haber alamayan annemi kara kara düşünmekten kurtaran, yalnızlığında ona arkadaşlık eden benim minik burunlu kız kardeşimdi.

İki eve yerleşmiş büyük aile dirliğini düzenini anneme borçluydu. Ev işlerini çekip çevirmesi yanında aile ocağının dayanağı da oydu. Göçebelik döneminde ninemin evine gelin geldiğinde küçücük bir kızmış. Fakat sonra onların anısına en ufak saygısızlıkta bulunmamış, her iki evin işlerini dürüstlükle yürütmüştü. Onu köyün en vicdanlı, en bilgili, en saygıdeğer kadını sayarlardı köyümüzün insanları. Evde her şey ona danışılırdı. Herkesin gözünde ailemizin başı babam değil, annemdi. Kaç kez kulaklarımla duymuşumdur: «Sen ustaya değil, büyük hanıma git. Ustanın, elindeki keserden başkasına sözü geçmez. Derdini büyük hanıma anlat sen...»

Şunu da belirteyim, yaşımın küçüklüğüne karşın çoğu kez evin işlerine ben de karışırdım. Ağabeylerim savaşa gittikleri için evde kalan tek erkek çocuk bendim çünkü. Yarı şaka, yarı ciddi «iki evin yiğidi, koruyucusu, ekmek kazanıcısı» derlerdi bana. Bu sözleri duydukça koltuklarım kabarır, taşıdığım sorumluluğun önemini bir an olsun unutmazdım. Annem tek başına iş yapma alışkanlığını aşılamıştı bana. Babam gibi Allah'ın günü tahta rendeleyen bir adam değil, her işten anlayan, girgin biri olmamı isterdi.

O gün istasyon dönüşü arabayı evin önündeki söğüt ağacının dibinde durdurdum. Atın koşumlarını gevşettikten sonra tam avlu kapısına doğru yürüyordum ki, içeride işçi kolbaşımız Orazmat'ı gördüm. At üstündeydi, koltuk deyneklerini her zamanki gibi eyere bağlamıştı. Yanında da annem duruyordu. Onlara doğru yaklaşırken şöyle konuştuklarını duydum:

— Öyle şey olmaz, kadının arabaya çuval yüklediği nerde görülmüş? diyordu annem. Olmaz, yavrum, rahat bırak gelinimi. Eski işi neyse gene onu yapsın. İki evin işini yetiştirmek için şafakla birlikte kalkıyorum. İyi ki kızım yetişti, elimden tutuyor biraz. Aha, bak, bir haftadır belim tutmuyor, keçe bastırmışım gibi dökülüyor her yanım. Mısırları bile sulayamadık, kuruyacaklar nerdeyse.

Annem kızdığı zaman yaptığı gibi yazmasının ucunu ikide birde yakasının içine sokuyordu.

Çaresizlik içinde Orazmat eyerin üstünde şöyle bir sallandı.

– Ne biçim insansınız siz! Bir bacağım kesik olmasa size gelir miydim hiç! Çuvalları arabaya kendim yükler, kimseye minnet etmezdim. Bunun kadın işi olmadığını ben de biliyorum, ama hani, ortada erkek var mı?.. Kadınları çağırmaktan başka çıkar yol yok. Siz gelininizi vermek istemiyorsunuz ama yöneticiler iş bitsin diye tepemize ekşiyorlar. Cephede askerler ekmek bekliyor, üstelik üretim planını aksatmamak gerek. Böyle olursa işin içinden nasıl çıkarız?

Kamçıyı yerde sürükleyerekten yanlarına yaklaştım. İşçi kolbaşısı beni görünce, aklına yeni bir şey gelmiş olacak ki, sevinçle:

– Gelininiz için çekiniyorsanız işte kaynı geldi! dedi beni göstererek. Kimseyi yaklaştırmaz yanına. O oldukça gözünüz arkada kalmaz. Seyit büyüdü artık. Bütün güvenimiz bu çocuklarda, karnımızı onlar doyuracaklar.

Annem kolbaşının konuşmasını yarıda keserek bana çıkışmaya başladı:

– Şu kopuğun haline bak, neye benzemiş! Nedir o saçın başın, oğlum! Babamız vakit bulup da oğlunun saçını kestiremiyor ki!

Orazmat bunu fırsat bilip hemen atıldı:

– İyi ya, Seyit, bu geceyi evde geçir, atları yemle! Yarın sabahleyin erkenden Cemile'yle birlikte çalışırsınız. Ama gözünü dört aç, yengenden sen sorumlusun! Siz de fazla üzülmeyin, büyük hanım. Seyit ona göz kulak olur. Baktım daha da olmadı, yanlarına Danyar'ı katarım. Hani şu askerden yeni dönen delikanlı var ya, onu işte... Kimseye zararı dokunmayan, iyi bir çocuktur. İstasyona tahıl üçü birlikte taşırlar, o zaman da kimse gelininize elini sürmez. Doğru değil mi, Seyit? Yengene de tahıl taşıma işi vermek istiyoruz. Sen ne diyorsun? Annen razı olmadığı için onu kandırmayı sana bırakıyorum.

Kolbaşının övgüleri, yetişkin bir adammışım gibi bana danışması pek hoşuma gitmişti. Ayrıca Cemile'yle birlikte istasyona gidiş gelişlerin de zevkli geçeceğini düşündüğümden, yüzümü ciddileştirerek anneme:

– Korkma, gelinine bir şey olmaz. Dağ başındayız da kurt mu yiyecek? dedim.

Kırk yıllık arabacıymışım gibi dişlerimin arasından yere tükürdüm; kamçı arkamda sürünürken, sallana sallana içeri yürüdüm.

Annem şaştı, sevinir gibi oldu, ama arkamdan bağırmaktan da

kendini alamadı:

– Şuna bak! Ben sana gösteririm kurtları! Böyle şeyleri nereden bileceksin sen?

– O bilmesin de kim bilsin? İki evin yiğidine laf yok, onunla övünmelisiniz.

Orazmat bana arka çıkmaya çıkmıştı, ama bir yandan da annem gene terslik ederse diye ödü patlıyordu.

Fakat annem bir şey söylemedi. Yalnız başını önüne eğip derin bir ah çektikten sonra:

– Neresi yiğit bunun, daha şuncacık çocuk, dedi. Gene de gecesini gündüzüne katıp çalışıyor. Asıl yiğitlerimiz şimdi nerdedir, Tanrı bilir. Evlerimiz ıssızlazmış yaylağa döndü...

Yanlarından uzaklaştığımda annem dert yanıyordu. Evin köşesine varınca duvara kamçıyı öyle hızla vurdum ki, toz kalktı. Avluda elleriyle tezek tapışlayan kız kardeşimin gülümsemesine aldırmadan ciddi bir yüzle kapıya yürüdüm. Sundurmadan içeri girince yere çömelip testiden su dökerek ellerimi yıkadım. Sonra mutfağa gittim, önce bir tas ayran içtim, arkasından bir tas ayran daha doldurup pencerenin önüne koydum, içine ekmek doğramaya başladım.

Çıktığımda annemle Orazmat hâlâ avludaydılar. Artık tartışmıyorlar; yavaş sesle, sakin sakin konuşuyorlardı. Herhalde ağabeylerimden açılmıştı konu. Annem, onu avutmaya çalışan Orazmat'ı dinlerken düşünceli düşünceli başını sallıyor; buğulu, şişmiş gözlerini ikide birde yeniyle silerken, sanki oğullarını orada görecekmiş gibi, ağaçların üzerinden ta uzaklara bakıyordu...

Üzüntüsünün etkisiyle annem kolbaşının önerisine razı olmuşa benziyordu. Kolbaşı amacına erişmekten kıvançlıydı, atını kırbaçlayarak avludan tırısla uzaklaştı.

Bu işin sonunun neye varacağını o zaman ne annem bilebilirdi, ne de ben...

Cemile'nin çift atlı arabayı çok iyi kullanacağından kuşkum yoktu. Bir dağ köyü olan Bakair'de babası yılkıcılık yaptığı için attan anlardı. Sadık ağabeyim de yılkı çobanıydı. Sözde bir bahar günü düzenlenen at yarışlarında Cemile'ye yetişememiş, buna da çok üzülmüş. O yüzden Cemile yengemi kaçırmış derler. Başkalarının sözlerine bakılırsa sevişerek evlenmişler. Öyle de olsa, böyle de, topu topu dört ay bir arada oturmuşlardı. Savaş çıkınca ağabeyimi

askere çağırdılar.

Nasıl açıklayayım, bilmem ki! Belki de babasının biricik çocuğu olduğu için; hem kız, hem de oğlan yerine babasıyla birlikte at gütmeye giden Cemile erkeklere yaraşan bir karakter özelliği kazanmıştı. Erkeksi tavırlarındaki sertlik kimi zaman kabalık derecesine varırdı. Bir erkek gibi de karakucak sarılırdı işe. Komşu kadınlarla iyi geçinirdi; ama hiç yoktan damarına basacak olurlarsa küfürle hepsini alteder, daha da yetmezse saçından tuttuğu gibi yere çalardı.

Komşular kaç kez yakınmaya gelmişlerdi:

— Ne gelininiz var, Allah aşkına! Geçenlerde eşikten içeri adımını atar atmaz sövüp saymaya başladı. Ne saygı kalmış, ne utanma!..

Annem hemen gelinine arka çıkardı:

— Ne iyi etmiş de böyle yapmış! Benim gelinim dobra dobra konuşmaktan hoşlanır. Yüzüne gülüp de arkandan kuyunu kazanlardan değildir o. Saman altından su yürütenlerden, dıştan bakılınca bir şeye benzeyen cılk yumurtalardan kork sen.

Babamla küçük annem bir kaynata, kaynana olarak gelinlerine karşı titiz, sert olmayı bir kerecik bile akıllarından geçirmemişler; Cemile'ye iyikle, sevgiyle yaklaşmışlardı. Ondan bekledikleri tek şey Tanrı'ya, bir de kocasına bağlı olmasıydı.

Bunu anlamak kolaydı. Dört oğlunu birden savaşa yolladıktan sonra iki ailenin tek gelini olan Cemile'nin değerini ister istemez bileceklerdi. Ama bu konuda annemin davranışını anlamıyorum. Çünkü annem bir insanı kolaycacık sevecek biri değildi. Çevresine hükmetmek isteyen, sert yaradılışlı bir kadındı annem. Hep kendi bildiğini okur, kurallarından şaşmazdı. Her bahar günü babamın gençliğinde edindiği o keçe göçebe çadırı avluya kurulur, annem onu ardıçla güzelce tütsülerdi. Küçüklüğümüzden beri bizi çalışmaya, büyüklerimizi saymaya alıştırmıştı. Ailede herkesin kendisine boyun eğmesini istederdi.

Cemile eve geldiği ilk gün hiç de bir gelinden beklendiği gibi davranmadı. Gerçi büyüklerini sayıyor, dinliyordu. Bununla birlikte öteki gelinler gibi arkasını dönünce ağır sözler söyleyenlerden de değildi. Aklından geçenleri açığa vurmaktan çekinmiyor, düşüncelerini rahatça savunuyordu. Annem çoğu zaman onu destekler, onunla aynı fikirde olduğunu belirtir; fakat gene de son sözü kendisi

söylemek isterdi.

Öyle sanıyorum ki, annem Cemile'nin dürüstlüğünde, mertliğinde kendi gençliğini bulmuştu.

Kendisinden sonra aile ocağının yönetimini eline alarak sözünü dinletir bir kadın, bir büyük hanım olmasını düşlüyordu gelininin.

– Tanrıya şükret, sağlam, iyi bir aileye düştün, diye öğüt verirdi ona. Şanslı kızmışsın. Kadının mutluluğu çocuk yetiştirmekle, bir de evine bolluk getirmekle artar. İşte biz geldik, gidiyoruz. Şükürler olsun, kazandıklarımızın hepsi size kalacak; yanımızda mezara götürecek değiliz ya... Namuslu, vicdanlı olduğu sürece bir kadın mutluluğunu yitirmez. Bu sözüm kulağına küpe olsun, aklından çıkarma!..

Gene de Cemile'de kaynanaların bir türlü akıl erdiremedikleri bir şey vardı: Küçük bir çocuk gibi şendi, neşeliydi. Bazen sanki durup dururken gülmeye başlar, şen kahkalar atardı. İşten dönerken avluya yürüyerek değil de koşarak girer, su arklarının üstünden atlayı atlayıverirdi. Bazen de ortada hiçbir neden yokken kaynanalarının birini bırakır, birini öperdi.

Sevdiği başka bir şey de türkü söylemekti. Yanındaki büyüklerden çekinmez, bir şeyler mırıldanırdı hep. Bütün bunlar köylerde yeni gelmiş bir gelinin davranışlarıyla bağdaşmıyordu elbette, fakat iki annem de zamanla Cemile'nin durulup ağırlaşacağını söyleyerek avunurlardı. Şimdiki gençler hep böyle değiller miydi? Bana sorarsanız, Cemile yengemden iyisi yoktu. İkimiz alabildiğine eğlenirdik. Vara yoğa güler, avluda birbirimizi kovalardık.

Cemile güzeldi de. Kalın iki örgü yapıp omuzuna salıverdiği saçları ince, uzun boyuyla ona pek yakışırdı. Başına sardığı beyaz yazmasını hafifçe alnının üstüne indirmesi düzgün esmer yüzüne ayrı bir güzellik verirdi. O güldükçe koyu lacivert badem gözlerinden sanki gençlik fışkırır, açık saçık köy türküleri söylerken bu gözlerde haşarı bir oğlanın bakışları parlardı.

Köy delikanlılarının, özellikle cepheden dönen askerlerin Cemile'yi süzdüklerini çok görmüşümdür. Zaten yengem kendisi yarenliği sever, yalnız fazla ileri gidenlere haddini bildirirdi. Gene de böyleyken bu durum üzerdi beni. Oğlan çocuklarının ablalarını kıskandıkları gibi kıskanırdım onu. Cemile'nin yanında delikanlıları görünce bir yolunu bulup rahatlarını kaçırmaya çalışırdım. Kin dolu bakışlarla çevrelerinde dönüp durduğumu görenler; «Burada

fazla kikirdemeyin bakalım. Yengemi koruyacak biri yok mu sanıyorsunuz?» demeye getirdiğimi anlarlar mıydı, bilmem.

Senli benli tavırlarla yerli yersiz lafa karışmalarım, çapkın gençleri alaylı sözcüklerle küçük düşürmelerim etkisini göstermezse çileden çıkardım. Hızlı hızlı solumaya başlardım öfkemden. O zaman gençler kahkahayı basarlardı.

— Bakın şunun haline! Anladık, Cemile yengen senin. Bizi bilmiyor mu sanıyordun?

Kızdığımı belli etmemeye çalışırdım, ama kulaklarımın kızarması beni ele verirdi. Gözlerim dolu dolu olurdu. Duygularımı anlamakta gecikmezdi yengem. İçinden gelen gülme isteğini bastırıp ciddi bir yüz takınarak, gururla:

— Siz ne söyleniyorsunuz, yengeler sokak sürtüğü müdür? diye çıkışırdı gençlere. Belki sizinkiler sokak sürtüğü ama bizimki değil. Haydi, kaynım, buradan gidelim. Sen boş ver onlara!

Cemile böyle diyerek başını ve gövdesini dikleştirir, kimseye metelik vermiyormuşcasına, çabuk çabuk yürür giderdi. O sırada hafifçe gülümsediğini sezerdim. Sanki bu gülümseyişle; «Ah, benim aptal kaynım! Aklıma eseni yapmaya kalksam beni kim tutabilir? Bütün aile peşime düşseniz gene de engel olamazsınız.» der gibiydi. O zaman bir çeşit suçluluk duyar, sesiini çıkarmazdım.

Evet, kıskanıyordum Cemile'yi, çünkü o benim için eşsiz bir varlıktı. Onun gibi güzel, bağımsız davranışlarında serbest bir yengem olduğu için gurur duyuyordum. Ayrıca yengemle aramızdan su sızmıyordu, birbirimizden hiçbir şey gizlemiyorduk.

O zamanlar köyde fazla erkek yoktu. Bu durumdan yararlanmak isteyen kimi gençler kadınlara kaba davranıyorlar, hatta onları hor görenler bile çıkıyordu. Onlara bakılırsa kadınlara yüz verilmemeliydi, çünkü koşup gelmeleri için parmağını oynatman yeterdi.

Tarlada ekin biçtiğimiz bir sırada uzak akrabalarımızdan Osman adında bir delikanlı Cemile'ye askıntı olmaya başlamıştı. Kadınların, kendilerine karşı koyamayacaklarına inananlardan biriydi o da.

Bir gün tınazın gölgesinde dinleniyorduk ki, Cemile Osman'ın elini sertçe itti.

— Rahat bırak beni! dedi yüzünü ondan çevirerek. Sizin gibi yılkı aygırlarından başka ne beklenir ki!

Osman tınazın gölgesine rahatça yayıldı, ıslak dudaklarında kü-

çümseyen bir anlatımla:

— Kedi ulaşamadığı ete murdar dermiş, dedi. Fazla nazlanma, haydi senin de için gidiyor ama burun kıvırıyorsun işte...

O zaman Cemile, Osman'a dönüp dik dik baktı.

— Öyle, içim gidiyor olabilir. Ne çare, şansımız böyleymiş; senin gibilerin oyuncağı olduk. Ama kırk yıl kocam askerde kalsa gene dönüp senin gibi iğrenç bir herifin suratına bakmam. Şu savaş olmasa görürdüm seni, bakalım kim adam yerine koyardı!

Osman alaylı alaylı güldü.

— İyi ya, ben de onu diyorum işte! Savaş çıktı diye kocanın kamçısından kurtuldun, değil mi? Ah, benim karım olacaktın da sana böyle konuşmayı gösterecektim.

Cemile ona karşılık vermek için davrandı, fakat o anda bu adamla sataşmaya değmeyeceğini anladığı için sustu. Bunun üzerine düşmanın yüzüne dik dik baktı, sonra yere nefretle tükürüp dirgenini aldı, oradan hızla uzaklaştı.

Tınazın arkasında arabadaydım ben o sırada. Cemile beni görünce birden yönünü değiştirdi. Benim o anda içinde bulunduğum durumu görmüştü çünkü. Onu değil de beni gücendirmişler, beni küçük düşürmüşler gibi bir his vardı içimde. Duyduğum acı ile ona çıkıştım:

— Ne diye böylelerine bulaşıyorsun? Onları adam yerine koymasan olmaz mı?

Cemile o gün akşama değin surat astı. Ne benimle konuşuyor, ne de eskisi gibi neşeyle gülüyordu. Arabayı yanına yaklaştırdığımda elindeki dirgeni koca bir ekin demetine sapladığı gibi havaya kaldırdı, yüzünü bunun arkasına saklayarak arabaya bıraktı. Böylece acısını içine attığı o aşağılama olayından söz etmemi önlemiş oluyordu. Ondan sonra demetlerin birini bırakıp ötekini alarak yükleme işini hızla sürdürdü. Arabamız çabucak dolmuştu. Ekini boşaltmak için uzaklaşırken birkaç kez dönüp geriye baktım. Cemile arada bir dirgenin sapına dayanarak, dalgın dalgın dikiliyor; sonra birden toparlanarak gene çalışmaya koyuluyordu.

Son arabayı da yüklediğimizde Cemile, bütün dünyayı unutmuş gibi, güneşin batışına uzun uzun baktı. Hasat mevsiminin yakıcı güneşi bütün hızını yitirmiş; ırmağın ta ötesinde, Kazak ovasının bitiminde, bir tandır ağzı gibi yalazlanıyordu. Kırmızı yuvarlak, ufka gittikçe yaklaşmaktaydı. Seyrek bulutlar gökte kızarık kızarık du-

rurken, alçak yerleri alaca karanlığın mavimsi tülüne bürünen mor ova da son ışıklarla aydınlanıyordu. Sanki bir masal görüntüsü karşısındaymış gibi, batan güneşi coşarak seyrediyordu Cemile. Yüzüne bir sevgi parıltısı yayılmıştı, yarı açık dudakları bir çocuk yumuşaklığıyla gülümsüyordu. Bir ara bana döndü; çoktandır konuşmuyormuşuz da, dilimin ucuna geldiği halde açığa vuramadığım sitemlerime yanıt veriyormuş gibi:

— Sen ona boş ver, kiçine bala, dedi. Adam yerine koyma onu!

Güneşin ufukta kayboluşunu bir süre seyrettikten sonra içini çekti, dalgın dalgın ekledi:

— Osman gibiler insanın içinden geçenleri ne bilsin? İnsanı anlamak kolay değil. Belki de böyle bir erkek yoktur yeryüzünde...

Ben arabayı geriye çevirene değin Cemile koşa koşa, az ileride çalışan kadınların yanına vardı. Varır varmaz da neşeli bir konuşma başladı aralarında. Yengemdeki bu değişikliğin nedenini anlamak benim için zordu. Kimbilir, belki güneşin batışını seyrederken bütün üzüntüleri dağılmıştı; ya da o gün sıkı bir çalışma yaptığı için birdenbire neşesi yerine gelmişti. Arabaya tepeleme doldurulan sapın üstünde, Cemile'yi seyrediyordum. Yengem başından beyaz yazmasını çıkardı; akşamın gölgesi düşen, biçilmiş tarlada arkadaşlarından birini kovalamaya başladı. Onu görünce benim de bütün sıkıntım dağıldı. «Boş ver! Osman gibilerin boşboğazlığına kafa yormaya değer mi?» diye düşündüm. Sonra kamçıyı şaklatarak hızla sürdüm atları:

— Deh! yürü yavrum!

İşçi kolbaşısının, saçımı kestirmemi söylediği gün, evde babamın dönmesini beklerken bir yandan da Sadık'ın mektubuna karşılık yazıyordum. Bütün köylerde olduğu gibi bizde de görenek aynıydı: Ağabeylerim mektuplarını babama hitaben yazarlar, postacı bunları anneme verir ama okumak ve yanıt yazmak da bana düşerdi. Aynı tavuğun yumurtaları gibi bütün köy delikanlılarının mektupları birbirine benzerdi. «Selâm»la başlardı hepsi de, gene «selâm»la biterdi. Sadık mektubuna başlarken, «çiçek bahçesi gibi yeşil, gül kokulu Talas'ta yaşayan akrabalarıma, pek sevgili, pek değerli babam Colçubay'a...» diye yazardı. Sonra şaşmaz bir sırayla benim anneme, kendi annesine, teker teker hepimize «selâm» edi-

lirdi. Ondan sonra sıra hısım akrabaya, köyün büyüklerine gelirdi. Mektubun tam bitiminde kısaca «karım Cemile'ye de selâm ederim» diye son bulurdu mektup.

Bir kimsenin ana babası sağken, yakın akrabaları, köyün ileri gelenleri durup dururken herkesten önce karısının adını anmak, hele tutup onun adına mektup yazmak yakışık almaz, terbiyesizlik sayılırdı. Yalnız Sadık değil, kendine saygısı olan her erkek böyle yapardı. Köylerdeki anlayışın gereğiydi bu; tersini tartışmak şöyle dursun, bunu düşünmek bile kimsenin aklından geçmezdi. Çünkü mektup almak başlı başına sevindirici bir olaydı.

Annem mektubu birkaç kez okuturdu bana, sonra mektubu elimden alır, sofuca bir sevgiyle, sanki uçup gidiverecek bir kuşu tutuyormuş gibi, çatlamış ellerinde beceriksizce evirip çevirir, kıvırarak kâğıdı üç köşe katlardı. Bu sırada gözleri yaşarırdı annemin, titreyen sesiyle:

– Ah, yavrularım, mektubunuzu işte böyle muska yapıp saklarız, diye mırıldanırdı. Bir de analarının, babalarının, akrabalarının hatırını sorarlar. Nasıl olalım biz, köyümüzde yaşayıp gidiyoruz işte. İki satır sağlık haberlerinizi alalım, yeter bize.

Elinizdeki üç köşe katlanmış kâğıda bir süre daha bakar, sonra bunu, içinde bütün mektupları sakladığı, meşin bir torbaya koyar, sandığa kilitlerdi.

Mektup aldığı sırada Cemile evdeyse okuması için ona da verirdi. Yengem üçe katlanmış kâğıdı eline alınca yüzü utançtan kıpkırmızı kesilirdi. Gözlerini satırlarda hızla gezdirerek yutarcasına okurdu mektubu. Yalnız sona yaklaştıkça omuzları düşer, yanaklarının kızartısı yavaş yavaş sönerdi. O sırada kaşları da çatılmış olurdu. Son satırları okumadan, ödünç aldığı bir şeyi geriye verirmiş gibi, mektubu anneme soğukça verirdi.

Gelinin duygularını kendisine göre yorumlayan annem, mektubu yerine koyup sandığı kilitlerken yengemin gönlünü almaya çalışırdı.

– Sana ne oluyor, kızım? Sevineceğine üzülüyorsun. Kocası askerde olan yalnız sen değilsin ki! Senin gibi bütün genç kadınlar dertli, hepimiz dertliyiz. Herkes gibi sen de dişini sıkıp bekleyeceksin. Kocasını özlemeyen, dört gözle gelmesini beklemeyen kadın var mı? Yalnız belli etme, acını içinde sakla!

Yanıt vermezdi Cemile. Fakat karasevdalı, durgun bakışlarıyla

bakarken; «Anneciğim, siz halimden ne anlarsınız?» demeye getirirdi.

Sadık'ın mektubu bu sefer Saratov'dan geliyordu. Orada hastaneye yatırmışlardı onu. Kısmet olursa hava değişimi alıp güze eve gelecekti. Daha önce de böyle bir haber yazdığı için ona kavuşacağımız günü sevinçle bekliyorduk.

O gece gene evde kalamadım, ister istemez harmana döndüm. Çoğu gecelerimi orada geçirirdim zaten. Atların ayaklarını köstekleyip yayılmaları için yoncalığın içine salıverirdim. Çiftlik başkanı atların yoncalıkta otlamalarını yasaklamıştı, ama benim bu yasağa pek aldırdığım yoktu, atlarımın semirmesini istiyordum çünkü. Çukurda kimsenin gözüne çarpmayacak geniş bir yer biliyordum, ayrıca geceleyin kimse de farkına varmazdı. Gel gelelim, oraya vardığımda birinin dört tane at birden saldığını görünce bayağı bozuldum. Nasıl bozulmayayım, bugüne bugün çift atlı bir arabanın sürücüsüydüm ben. Fazla düşünmeden, bölgeme göz diken saygısıza bir ders olsun diye, atlarını sürüp çıkartmayı aklıma koydum. Tam o sırada Danyar'ın atlarından ikisini tanıdım. İşçi kolbaşısının sözünü ettiği gençti bu. Ertesi gün istasyona onunla birlikte buğday taşıyacağımızı anımsayınca atlarını yerlerinde bıraktım, harmana döndüm.

Danyar'ın kendisi de oradaydı. Arabasının tekerlerini yağlamayı bitirmiş, o sırada dingillerin somunlarını sıkıyordu...

– Danyar ağabey, çukurdaki atlar senin mi? diye sordum.

Başını ağır ağır çevirdi, bana baktı.

– Evet, ikisi benim.

– Ya öteki ikisi?

– Cemile mi nedir adı, onun işte. Neyin oluyor senin, yengen mi?

– Evet, yengem olur.

– Kolbaşı bıraktı onları, bana da göz kulak olmamı söyledi.

İyi etmişim de atları kovalamamışım...

Gece karanlığı bastırınca dağdan esen akşam yeli de dindi. Harman yerinde hava iyice durgunlaşmıştı. Tınazın dibinde yanıma uzanan Danyar az sonra yattığı yerden doğrularak ırmağa doğru yürüdü. Biraz ilerledikten sonra yolun tepesinde durdu, ellerini arkasına bağlayıp başını bir omuzuna eğerek put gibi kaldı. Sırtı bana dönüktü o sırada, yumuşak ay ışığında uzun boyuyla, tahtadan

oyulmuş bir heykel gibi görünüyordu. Gece sakinleştikçe belirginleşen su şırıltısını dinliyordu anlaşılan. Ya da benim duymadığım bir nice sesleri, gece hışırtılarını... «Tuhaf adam, gene esti. Aklına estikçe geceyi ırmak kıyısında geçirir» diye gülümsedim.

Danyar köye geleli çok olmamıştı. Ekin biçtiğimiz bir gün çocuklardan biri koşa koşa yanımıza geldi. Köye yaralı bir asker dönmüştü, ama kimin nesi olduğunu bilmiyordu. Bu haberi alınca milletteki heyecanı görün siz! Yaşlısı, genci, bütün tarladakiler köye sökün ettiler. Hep böyleydi bu. Cepheden birinin döndüğünü öğrenince işlerini güçlerini bırakırlar; yeni geleni karşılamak, yakınlarını sormak, savaş haberlerini dinlemek için koşarlardı. Bu seferki heyecan başkaydı ama. Kimisi oğlunun, kimisi güveyinin döndüğünü düşünerek bağrışıp çağrışıyorlardı. Gidip işin aslını öğrenmeliydiler.

Danyar'ın doğma büyüme köyden olduğu sonradan anlaşıldı. Anlatılanlara göre küçük yaştan yetim ve öksüz kaldığı için birkaç yıl şunun bunun yanına sığınmış, sonra ana tarafından akrabalarının bulunduğu Çakmak ovasındaki bir Kazak köyüne gitmişti. Bizim köyde arayıp soracak yakın bir akrabası bulunmadığından çocuğun adı sanı anılmaz olmuş.

Danyar, bizim köyden gittikten sonraki yaşamı konusunda hep kaçamaklı yanıtlar verirdi. Gene de çok çektiği, öksüzlüğün acısını yeterince tattığı belliydi. Yaşam fırtınaları onu önüne katıp oradan oraya sürüklemişti. Önce çorak ovalarda koyun kuzu gütmüş, yeni kurulan Taşkent yakınlarındaki Angren maden ocaklarında işçilik yapmış buradan da askere gitmişti.

... Danyar'ın doğduğu köyüne dönmesi hemşehrilerinin hoşuna gitmişe benziyordu. «Aferin!» diyorlardı. «Ne kadar sağda solda dolaştıysan da döndün yurduna. Demek daha köyünün arklarından içeceğin su varmış. Ana dilini de unutmamışsın. Biraz Kazakça'ya çalıyorsa da düzgün konuşuyorsun... *Tulpar** ne kadar uzakta olursa olsun, yılkısını arar bulurmuş. Kim yurdunu, kim ulusunu aramaz? İyi ettin döndüğüne! Hem bizi sevindirdin, hem atalarının ruhunu. Tanrı izin verir de Alman'ı yenersek her şey düzene girer. O zaman senin de evin barkın olur, bacanda duman tüter.»

Köyün yaşlıları Danyar'ın atalarını anımsamaya çalıştılar, gel-

* «Düldül» gibi bir masal atı (Çev.)

diği soyu bulup çıkardılar. Böylece Danyar'ın da akrabamız olduğu anlaşıldı.

İşçi kolbaşımız Orazmat'ın ot biçmeye getirdiği uzun boylu, kamburumsu, sol bacağı üzerine biraz aksayan asker bu Danyar'dı işte. Bodur kısrağıyla Orazmat önde gidiyor; Danyar ise, kaputunu omuzuna atmış yürürken, ona yetişmeye çalışıyordu. Danyar'ın yanında kısacık boyuyla fıttır fıttır elini, kolunu sallayan kolbaşı ürkütülmüş çulluk kuşunu anımsattı bize. Çocuklar dayanamayıp güldüler.

O zaman Danyar'ın yaralı bacağı iyice geçmediği için dizi bükülmüyordu. Tırpancıların yanından alıp orak makinesine, benim gibi küçüklerin yanına verdiler onu.

Doğrusunu söylemek gerekirse Danyar önceleri hiç hoşumuza gitmedi. En baştan içe kapanıklığını bir hayli yadırgamıştık. Az konuşuyor, konuştuğu zaman da aklında başka şeyler olduğunu anlıyordunuz. Kimbilir, neler neler düşünüyordu o sırada! Bakışları da durgun ve hülyalıydı; yüzünüze baktığı halde sizi görüp görmediğini bilemiyordunuz.

– Zavallı çocuk, savaştan sonra hâlâ toparlayamadı kendini, diyorlardı onun için.

Ne tuhaftır, bu denli durgun oluşuna karşın eline çabuktu, dikkatli çalışıyordu. Onu böyle görenler de girgin, sokulgan biri sanırlardı. Belki de güçlükler içinde geçen çocukluğu ona duygularını, düşüncelerini saklamasını öğretmiş; onu ağır başlı bir insan yapmıştı.

Köşelerinde derin kırışıklıklar bulunan ince dudakları hep kapalı dururdu. Gözlerinde ise değişmeyen bir durgunluk, bir hüzün vardı. Her zaman yorgun görünen zayıf yüzüne canlılık veren tek şey kaşlarının kıvraklığı, oynaklığıydı. Bazen başkalarının duymadığı bir ses duymuş gibi dikkat kesilir, kaşları yukarı kalkarken gözleri anlaşılmaz bir pırıltıyla yanardı. Bir şeye sevinmiş gibi uzun uzun gülümserdi sonra da. Bütün bu halleri tuhafımıza giderdi bizim. Yalnız bu değil ki, daha bir nice gariplikleri vardı! Akşamleyin atları çözüp de çardağın yanında ahçı kadının yemek pişirmesini beklerken Danyar yakındaki bir tümseğin üstüne çıkar, hava kararana değin orada otururdu.

– Ne yapıyor bu adam orada? Yoksa nöbet mi tutuyor? diyerek gülerdik.

Bir keresinde merak ettim; tümseğin üstüne, Danyar'ın yanına ben de çıktım. Görünürde fazla bir şey yoktu. Yamaçlardan başlayıp aşağılara doğru uzanan geniş bir düzlük enginlerde morumsu alaca karanlığa karışarak kayboluyordu. Karanlık bastırdıkça sınırları belirsiz koyu tarlalar sessizlik içinde eriyor gibiydi.

Danyar benim gelişime aldırış bile etmedi. Oturduğu yerde dizlerini kucaklamıştı, gözleri ilerideki bir noktaya dikiliydi, fakat durgun bakışlarında bir aydınlık vardı. O anda, gene, benim duyamadığım seslere kulak veriyormuş gibi bir duyguya kapıldım. Arada bir dikkat kesiliyor, gözlerini iri iri açarak dalıp gidiyordu. İçini sıkan bir şey vardı sanki, her an ayağa fırlayıp ruhunun derinliklerini açacakmış gibi tetikte bekliyordu. Beni hiç farketmiyordu o sırada. Gözlerinin önünde kocaman, uçsuz bucaksız, fakat benim göremediğim bir şeyin bulunabileceğini getirdim aklıma. Az sonra bir de baktım ki, Danyar başını önüne eğmiş, süklüm püklüm oturuyor. Ağır bir işten sonra dinleniyordu sanki...

Bizim çiftliğin ot biçme yerleri Kurkureu ırmağının iki yakası boyunca uzanır. Biraz yukarımızda boğazdan kurtulan Kurkureu delicesine bir akışla, kükreyerek geçerdi önümüzden. Ot biçme mevsimi aynı zamanda dağ ırmaklarının taşma mevsimiydi. Irmağın kabaran suları akşamdan bulanmaya, köpüklenmeye başlardı. Gece yarısı şiddetli bir çağıltıyla açardım gözlerimi. Maviliği içimde donup kalmış gök, yıldızlarıyla çardağın içine bakardı. Arada bir esen rüzgârı saymazsak toprak derin bir uykuya dalmış olurdu. Taşan ırmak sanki gözdağı verircesine üstümüze üstümüze gelir gibiydi. Çardağımız ırmak kıyısına fazla yakın olmamakla birlikte gürültünün bu denli yakından duyulması bayağı ürkütürdü beni. Sular bizi sürükleyip götürecekmiş gibi bir duyguya kapılırdım. Arkadaşlarım horul horul uyuyor olurlardı o sırada, ama beni uyku tutmadığı için dışarı çıkardım.

Kurkureu ırmağının yatağı geceleyin güzel olduğu kadar korkunçtur da. Ayağı köstekli atlar çayırlıklarda birer gölge gibi görünürler. Şimdi de öyle, çiy düşmüş otlarla karınlarını doyuran hayvanlar arada bir pofurduyarak durdukları yerde pinekliyorlardı. Hemen yakınlarında ise ıslak ılgın dallarını yere yatıran coşkun sular önlerine kattıkları taşları sürükleyerek götürüyordu. Irmağın çağıltısı bitmek tükenmek bilmeyen korkunç bir uğultu halinde gecenin sessizliğini doldurmuştu. İnsan bu uğultuyu dinledikçe tüyleri

diken diken oluyordu.

Böyle gecelerde nedense hep Danyar'ı anımsıyordum. Danyar ırmağın ta kıyısındaki ot yığınlarından birisinin içinde uyurdu. Korkmaz mıydı bu adam? Uğultudan kulakları sağır olmaz mıydı? Uyur muydu, uyumaz mıydı? Sonra ne diye ırmak kıyısında gecelerdi? Ne zevk alırdı bundan? Tuhaf adamdı doğrusu, sanki başka bir evrenden gelmişti. Şimdi neredeydi acaba? Çevreme bakındım, kimseyi göremedim. Irmağın iki yakasında dizi dizi uzanıyordu yassı tepeler; dağların uçları karanlıkta sivri sivri görünüyordu. Gökyüzü yıldızlı ve sessizdi.

Danyar'ın köyde dost edinmesinin zamanı geldi de geçti diye düşünüyordum. Oysa onun buna aldırdığı bile yoktu, sanki dostlukla düşmanlığın, sevgiyle nefretin onca hiçbir farkı yokmuş gibi, insanlardan ayrı, tek başına yaşayıp gidiyordu. Hem kendinin, hem başkalarının hakkını savunan; yeri gelince iyilik de, kötülük de yapabilen; şölenlerde, törenlerde yaşlılara fırsat vermeyip işleri üstüne alan genç adam köyde her zaman göz önündedir; böylesi kadınların da dikkatini çeker. Gel gelelim bir genç, Danyar gibi köyün günlük yaşantısına karışmazsa bazıları onu hiç farketmedikleri gibi, bazıları da üstünde fazla durmadan geçerlerdi.

— Kimseye ne zararı dokunur, yararı. Zavallı kendi başına geçinip gidiyor işte...

Kural böyledir; Danyar tipinde insanlara ya gülünür, ya acınır. Bizim gibi yaşından büyük görünmek isteyen yeniyetmeler büyük ağabeylerimizle aşık atmak hevesiyle alaya alırdık Danyar'ı... Tabii açıkça değil, kendi aramızda. Acker fanilasını ırmakta kendisi yıkıyor diye kıs kıs gülerdik. Yalnız yıkamakla yetinse gene iyi, bir de tutar, ıslak ıslak giyerdi. Adamcağızın başka fanilası yoktu çünkü.

Ne tuhaf; bu denli sessiz, zararsız göründüğü halde hiçbirimiz kalkıp da Danyar'la senli benli konuşmayı göze alamıyorduk. Buna engel aramızdaki yaş farkı değildi; onun gibi bizden üç dört yaş büyük olanlarla yakın arkadaşlık eder, teklifsizce konuşurduk. Sonra bize yüz vermeyişinden, gözümüzü korkutmasından, bize kendisini saydırmasından da değildi. Hayır hayır, hiçbiri değildi bunların. Her an alaya almaya hazır beklediğimiz bu insana karşı bizi engelleyen tek şey onun sessiz, düşünceli somurtkanlığında gizlenen, bizim erişemeyeceğimiz duygu uzaklığıydı.

Belki de bir olay bizi Danyar'a karşı özenli davranmaya itmiştir.

Ben öğrenmeye meraklı bir çocuktum, sorularımla birçok insanı canından bezdirmişimdir. Hele cepheden dönen askerler elimden yakalarını kurtaramazlardı. Danyar bizimle ot biçmeye başladıktan sonra her an bir fırsatını bulup savaş konusunda bilgi almak için çırpınıyordum.

Bir akşam çalışmamızı bitirmiş, ateşin başında dinleniyorduk. yemeğimizi yemiştik.

— Danyar ağabey, uyuyuncaya kadar savaşta başından geçenleri anlatsana bize! dedim.

Bir süre konuşmadı, hatta gücenmiş gibi bir tavır takındı. Ateşe uzun uzun baktıktan sonra başını kaldırdı, gözlerini bize çevirdi.

— Savaşta başımdan geçenleri mi dedin? diye sordu.

Kafasındaki düşüncelere yanıt veriyormuş gibi, boğuk bir sesle:

— Olmaz, savaşın ne menem bir şey olduğunu öğrenmeyin daha iyi, diye ekledi.

Böyle dedikten sonra bir kucak dolusu çalı çırpı aldı, bunu ateşe atarak üflemeye başladı. Bu sırada başını kaldırıp bir kere bile bakmadı yüzüme.

O akşam Danyar'ın ağzından başka söz çıkmadı. Fakat söylediği o iki tümce, savaştan basit bir olaymış gibi konuşulamayacağını, hele savaşın uykuyu getirecek bir masal konusu olamayacağını anlatmaya yetmişti bize. İnsanın yüreğinde kan gibi pıhtılaşan bir savaş anısını öyle ulu orta anlatmak kolay olmasa gerekti. Bunu kavradıktan sonra yaptığımdan utandım, o günden sonra savaş sözünü bir daha ağzıma almadım.

Ama Danyar böyle yapmakla çevresinin saygısını kazanmamıştı. Köy halkının ona karşı duyduğu merakla birlikte o akşam olanlar da unutuldu gitti. Danyar'ın içine kapanıklığı, tutukluğu insanları kendine acındırmaktan, bir de ilgisini azaltmaktan başka bir işe yaramamıştı. Onun için:

— Başını sokacak yeri bile yok, oğlancağızın, diyorlardı. İnsan çiftlikte ne kadar karnını doyursa da, yakınında yardım elini uzatacak birinin bulunmasını ister. Kimseye zararı dokunmayan, uslu bir insan.

Ertesi sabah Danyar'la atları yoncalıktan harman yerine getir-

diğimizde Cemile oradaydı. Bizi görünce daha uzaktan bağırdı:

– Kiçine bala, hadi, benim atları getir! Koşumları nereye koydun?

Sanki kırk yıllık sürücüymüş gibi arabasını inceden inceye gözden geçirmeye, sağlam mı, değil mi, diye ayağıyla vurarak, teker kovanlarını yoklamaya başladı.

Atlarını yanına götürdüğümüzde görünüşümüz Cemile'nin bir hayli tuhafına gitti. Danyar'ın ince zayıf bacaklarının ucunda sallanan keten çizmeleri sanki ayaklarından fırlayıp gidecekmiş gibi boldu. Benim ayaklarım çıplaktı, topuklarım kirden kararmıştı.

Cemile bize bakarak, neşeyle:

– Tencere yuvarlanmış, kapağını bulmuş, dedi.

Sonra vakit geçirmeden iş buyurmaya başladı:

– Hadi, elinizi çabuk tutun biraz. Sıcağa kalmadan bozkırı geçmeliyiz.

Atları yularlarından tuttu, işini bilir bir tavırla arabaya yanaştırdı, koşumları başlarından geçirmeye başladı. Bütün işi kendisi yapıyordu, yalnız bir keresinde bana dizginlerin nasıl takılacağını sordu. Bunları yaparken dönüp de Danyar'ın yüzüne bakmadı bile. Sanki yanımızda böyle biri yoktu.

Cemile'nin tuttuğunu koparan, çevresine metelik vermeyen tavırları Danyar'ı bir hayli şaşırtmıştı. Dudaklarımı sımsıkı kapatıp biraz uzakta durarak, yadırgayan bir bakışla fakat gizli bir hayranlıkla seyrediyordum yengemi.

Danyar buğday dolu çuvallardan birini kantardan kaldırıp da arabaya doğru yürüyünce Cemile atıldı oradan:

– Yo, öyle şey olmaz! Bir kişinin yapacağı iş değil bu! Hadi, ver bakayım elini! Hey, kiçine bala, ne bakıp duruyorsun öyle? Arabaya çık da çuvalları yerleştir bakalım!

Cemile kendisi Danyar'ın elini yakaladı, çuvalı ikisi birden tutup birleştirdikleri kollarına yaslayarak arabaya attılar. Bu sırada Danyar utancından kıpkırmızı oldu. Böyle her seferinde el ele tutuşup başları birbirine değercesine yaklaşarak çuvalları götürürlerken Danyar ezilip büzülüyor, dudaklarını ısırıyor, Cemile'nin yüzüne bakmamaya çalışıyordu. Oysa Cemile hiç oralı değildi. Tartıcı kadınla şakalaşırken Danyar'ın ne durumda olduğunu görmüyordu bile.

Arabalarımızı doldurup dizginleri elimize aldığımızda Cemile

gülerek, kurnazca göz kırptı.

— Hey, Danyar mısın, nesin? Görünüşte erkeğe benzediğine göre, hadi, düş bakalım öne!

Danyar gene sesini çıkarmadan arabasını sürdü. «Ah, zavallı!» diye düşündüm. «Üstelik öyle de utangaç ki!»

Önümüzde uzun bir yol vardı. Bozkırda yirmi kilometre kadar ilerledikten sonra boğaza varacaktık, oradan da istasyona... Gidişin iyi tarafı şu ki, hep yokuş inecektik; atlar fazla yorulmayacaktı.

Adını Kurkureu ırmağından alan köyümüz ırmak kıyısında, ulu dağların eteğine kurulmuştu. Boğaza girene kadar, köy, koyu ağaç kümeleri arasında gözden hiç kaybolmuyordu.

Günde ancak bir sefer yapabiliyorduk. Sabahleyin çıktığımız halde ancak öğleden sonra varıyorduk istasyona.

Cayır cayır yakıyordu güneş, istasyon ise ana baba günüydü. Ovanın dört bucağından gelen arabalar, kağnılar; dağ çiftliklerinden inmiş çuval yüklü eşekler, öküzler... Bütün bunları üstleri başları kirden kararmış, yüzleri güneşten yanmış, çıplak ayakları taşlara vura vura parçalanmış, dudakları sıcaktan, tozdan çatlamış çocuklar, kocaları askere gitmiş kadınlar getiriyordu.

Buğday toplama merkezinin kapısına; «Her başak cepheye gidecek!» diye yazılmıştı. Avlu çok kalabalıktı, iğne atsan yere düşmezdi. Köylerden buğday getirenler bağırıp çağırıyorlardı. Alçacık bir duvarın ötesinde bacasından koyu, sıcak dumanlar çıkaran bir lokomotif ileri geri gidip gelirken çevresine yanmış kömür kokusu saçıyordu. Kulakları çınlatan düdük sesleri arasında trenler geçiyordu daha ilerden. Yerlerinden kalkmak istemeyen develer salyalı ağızlarını açıp bet bet böğürerek sağa sola öfkeyle bakıyorlardı.

Güneşten ısınmış saç bir sundurmanın altında buğday dağlar gibi yığılmış. Çuvalları tahta bir merdivenden tırmanıp yığının tepesine çıkarmak gerekiyor. Oradan dökülen buğdayın tozu toprağı insanın genzini yakıyor.

Uykusuzluktan gözleri kanlanmış alım memuru merdivenlerden tırmanan birine bağırıyor aşağıdan:

— Hey, aslanım, çık daha! Sonuna kadar çık!

Bu da yetmiyormuş gibi yumruklarını sallıyor, ağız dolusu küfrediyor...

Ne diye küfreder bu adam? Herkes nereye çıkaracağını bilmiyor mu? Hem de öyle biliyor ki! Kadını, ihtiyarı, çocuğu ile bir sürü

insanın tane tane topladığı ürünü tarladan çuvallara doldurup getirenler onlar değil mi? Külüstür biçerdöverlerin, başında o sarı sıcakta yırtınıp duranlar onlar değil mi? Ateş gibi kızan oraklarıyla iki büklüm çalışan kadınlar, yere düşen her başağı minik elleriyle toplayan çocuklar onlar değil mi?

Omuzuma vurduğum çuvalların ağırlığını şimdi bile anımsarım. Aslında güçlü kuvvetli erkeklerin yapacağı bir işti bu. Merdivenin gıcırdayan, ayaklarımın altında bükülen tahta basamaklarında dengemi güçlükle sağlıyor; sırtımdaki çuvalı düşürmemek için ucunu dişlerimin arasında sıkıyordum. Toz genzimi yakıyordu, çuvalın olanca ağırlığı kaburgalarıma çöktüğü için kırmızı halkalar uçuşuyordu gözlerimin önünde. Yarı yolda dizlerimin dermanı kesilip çuvalın sırtımdan kayışını önleyemediğimden, kaç kez yükümü aşağıya atıp kendim de onunla birlikte yuvarlanmak istemişimdir. Ama yapamazsın ki, arkadan başka gelenler var! Başkası değil, benim yaşıtlarım, benim kadar çocukları olan asker karıları taşıyorlar çuvalları. Savaş olmazsa onlara hiç bunca ağırlığı taşıtırlar mıydı? Hayır, benimle birlikte aynı işi yapan kadınlardan geri kalmamalıydım.

İşte Cemile önümden çıkıyor. Eteğini dizinin üstüne kadar topladığı için, düzgün, esmer, güzel baldırlarındaki kasların gerildiğini görüyorum. Cemile çuvalın ağırlığı altında belini kırmamaya, yay gibi bükülen gövdesini dik tutmaya çalışıyor. Sanki benim her basamakta biraz daha yorulduğumu anlamış gibi durup yüreklendiriyor beni.

— Dayan, kiçine bala, az kaldı!

Bunları zorla, ıkınarak söylüyor.

Çuvallarımızı boşaltıp dönerken basamaklarda Danyar'la karşılaştığınız olurdu. Her zamanki yalnızlığı ve sessizliği içinde, biraz topallayarak, ölçülü, sağlam adımlarla tırmanırdı merdivenlerden. Tam bizim hizamıza gelince yakıcı, üzgün bir bakışla bakardı Cemile'ye. O sırada yengem belini doğrultmaya çalışır, buruşan elbisesini düzeltirdi. Danyar ona her seferinde yeni görmüş gibi bakarken o bunu görmezlikten gelirdi.

Aralarındaki ilişkinin çeşidi iyice belli olmuştu, yengem onunla ya alay ediyor, ya da görmezlikten geliyordu. O andaki ruh haline bağlıydı bu. Diyelim arabalarla yolda gidiyoruz. Cemile'nin birden aklına eser, kırbacını şaklatıp atları haylayarak dörtnala kaldırırdı onları. Tabii ben de onun ardından. Zavallı Danyar kolay ko-

lay çökmeyen koyu bir toz bulutu içinde kalırdı.

Herkesin kaldıramayacağı bir şakaydı bu aslında. Fakat Danyar nedense hiç kızmazdı. Biz yanından geçerken, ayağa kalkıp kahkahayla gülen yengeme suskun bir hayranlıkla bakardı. Onu geçtikten sonra başımı geriye çevirdiğimde tozlar arasından onu hâlâ bakarken görürdüm. Bu her şeyi bağışlayan, babacan bakışlarda sönmek bilmez, gizli bir özlemin izlerini her zaman farketmişimdir.

Cemile'nin alayları gibi ilgisizliği de kızdırmazdı Danyar'ı. Sanki onun her şeyine katlanmaya ant içmiş gibiydi. İlk zamanlar Danyar'a acıdığım için yengeme birkaç kez:

– Kimseye zararı dokunmayan bir adamla ne diye alay edip duruyorsun? diye çıkıştım.

Ama Cemile güldü geçti:

– Bırak canım şu yabaniyi! Şakalarım dokunuyor mu ona?

Sonra ben de eğlenmeye başladım Danyar'la, hem de Cemileden aşağı kalmıyordum. Adamın yengeme gözünü dikip bakmaları beni bayağı rahatsız etmeye başlamıştı. Cemile sırtına çuval yüklerken ona öyle bir bakışı vardı ki! Ne yalan söylemeli, bu pazar kalabalığı içinde birbirini itip kakan, bağırıp çağıran bu gürültücü insanlar arasında rahat ve kendine güvenen yürüyüşüyle hiç istifini bozmadan işini yürüten yengem herkesin dikkatini çekiyordu.

Onu seyretmemek elde değildi. Cemile arabanın kenarında çuvalı omuzlarına alırken sırtını arabaya dayayıp çuvalla birlikte öne abanırdı. Bu sırada başını öyle bir eğişi vardı ki, uzun saç örgüleri yere değer, boynunun bütün güzelliği ortaya çıkardı. Danyar dinleniyormuş gibi yaparak gözleriyle kapıya kadar izlerdi onu. Herhalde bunu kimse sezmeden yaptığını sanırdı. Oysa hiçbiri kaçmazdı gözümden. Zamanla onun bu bakışları beni tedirgin etmeye, hatta duygularımı incitmeye başladı. Danyar'ı hiçbir zaman yengemin dengi bir erkek saymıyordum.

«Bu adam bile bakmaya kalktıktan sonra öbürlerine ne denir!» diye düşünüyor, öfkeden içim içime sığmıyordu. O zamanlar daha etkisinden kurtulamadığım çocuksu bir kıskançlık vardı içimde. Çocuklar da öyle, yakınlarını başkalarından kıskanmazlar mı? Artık Danyar'a acımak yerine düşmanca duygular beslemeye başlamıştım, birisi onunla eğlenecek olursa bundan sinsi bir zevk alıyordum.

Yalnız bizim bu alaylarımız bir gün tatsız bir biçimde son buldu. Buğday koyup taşıdığımız çuvallardan biri kıldan örme olup

ötekilerden daha büyüktü. Bir kişi onunla baş edemediği için her seferinde yengemle ikimiz tutup götürürdük. Bir gün harmanda Danyar'a yeni bir oyun oynamaya kararlaştırdık. Büyük çuvalı onun arabasına yükledikten sonra üstüne ötekilerden koyduk. İstasyon yoluna yakın bir Rus köyü vardı, yengemle oraya saparak biraz elma topladık. Yolda giderken hep aynı gülüşmeler, şakalar... Cemile Danyar'a elma attı, adamı gene toz duman içinde bırakarak arabamızla önüne geçtik. Bize ancak demiryolu geçidinde yetişebildi adamcağız, o da yolumuz kapalı olduğu için. Oradan istasyona hep birlikte gittik. Nasıl oldu bilmem, bu sırada yüz kilodan fazla çeken çuval aklımızdan çıkmıştı. Ancak arabayı boşaltmaya yaklaştığımızda aklımız başımıza geldi.

Cemile yaramaz bir çocuk gibi dirseğiyle beni dürterek Danyar'ı gösterdi. Baktım, adamcağız arabanın üstünde dikilerek çuvalı gözleriyle ölçüp biçiyor. Nasıl götüreceğini düşünüyordu herhalde. Bir ara gözü bize takıldı. Cemile'nin gülmekten katıldığını görünce durumu anladı.

Cemile dayanamadı:

— Pantolonunu iyi çek, yoksa giderken düşürürsün! diye bağırdı.

Danyar bize öyle bir bakışla baktı ki, yerimizde donduk kaldık. «Dur!» demeye kalmadı, koca çuvalı kaptığı gibi arabanın yan tarafına dayadı, kendisi de aşağıya atladı. Ondan sonra sırtına yükleyip bir eliyle de tutarak yürüdü gitti. Önce bunda olağanüstü bir şey yokmuş gibi bir tavır takındık. Biz öyle yapınca başkaları haydi haydi işin farkında olmazlar: Sırtına çuval yüklemiş giden bir adamda şaşılacak ne var ki? Fakat Danyar tam merdivene yaklaştığı sırada Cemile koştu, arkasından yetişti.

— İndir çuvalı, şaka yaptık sana!

Danyar sözcüklerin üstüne basa basa:

— Git burdan! diyerek basamaklara yürüdü.

Cemile şaşırmıştı. Sanki bu işi düşündüğüne iyi etmiş gibi:

— A, vallahi taşıyor! dedi.

Bir yandan da kıs kıs gülüyordu. Fakat bu gülme zamanla soğuklaştı, zorlamalı bir biçim aldı.

İlk gözümüze çarpan, Danyar'ın sol bacağı üstüne fazlaca aksaması oldu. Adamın topalladığını nasıl olmuş da unutmuştuk! Bu aptalca şakayı ortaya attığım için kendime ne denli kızsam gene az.

Cemile iyice neşesi kaçmış bir gülüşle:

– Dön geriye! diye bağırdı.

Danyar istese de dönemezdi artık, çünkü arkasından başka gelenler vardı.

Ondan sonra olanları doğru dürüst anımsamıyorum. Yalnız bütün gördüğüm, Danyar'ın koca çuvalın altında iki büklüm yukarı tırmandığıydı. Başını önüne iyice eğmiş, dudaklarını sımsıkı kapatmıştı. Ağrıyan bacağını güçlükle atarak, yavaş yavaş yürüyordu. Her yeni adımın ona ne büyük bir acı verdiği her an duraklayıp başını silkişinden belliydi. Üstelik yukarıya çıktıkça yana doğru yalpalaması da artmıştı. Onu böyle sallayan sırtındaki ağır çuvaldı. Duyduğum korku ve utançtan boğazımın kuruduğunu anımsıyorum. Sanki Danyar'ın sırtındaki koca çuvalı ben taşıyormuşum, o dayanılmaz ağrı benim bacaklarımdaymış gibi korkumdan katılıp kalmıştım. İşte gene sendeledi, bacağının sancısından başını salladı. Onunla birlekte ben de sendeledim, gözlerim karardı, toprak altımda gidip gidip gelmeye başladı...

Birinin elimi acıtırcasına sıkmasıyla geldim kendime. Önce tanıyamadım, yengemdi elimi sıkan. Yüzü kireç gibi ağarmış, kocaman kocaman açtığı gözlerinin bebekleri korkudan irileşmişti; dudakları deminki gülüşüyle titriyordu. Yalnız biz değil, orada bulunanların hepsi, alım memuru bile koşup merdivenin dibine gelmişlerdi. Danyar iki adım daha attı, sonra sırtındaki çuvalı dengelemek için yavaş yavaş dizinin üstüne çökmeye başladı.

Cemile elleriyle yüzünü kapatarak:

– At çuvalı! At! diye bağırdı.

Danyar atmak istemiyordu çuvalı. Oysa arkadan gelenlere çarpmaması için merdivenden aşağıya bırakıvermek işten bile değildi. Cemile'nin bağırması üzerine Danyar dizinin üstünde gene doğruldu, yekindi, bir adım attı atmadı, başını acıyla silkti.

Bu sefer alım memuru dayanamadı:

– Ulan köpoğlu köpek! Atsana çuvalı!

Çuvalı atması için başkaları da bağırdılar.

Danyar hâlâ direniyordu. Birisi alçak sesle:

– Hayır, göreceksin atmayacak, dedi.

Artık herkes –Danyar'ın arkasından yürüyenler de, aşağıda duranlar da– çuvalı atmayacağını, yuvarlansa bile onunla birlikte yuvarlanacağını anlamıştı. Bir ölüm sessizliği çökmüştü ortalığa. Du-

varın arkasından geçen bir trenin düdüğü duyuldu...

Hiçbir şeye aldırdığı yoktu Danyar'ın. Ayaklarının altında bükülen basamaklarda sallana sallana, kızgın sundurmanın altına doğru tırmanıyordu. Dengesini yitirdiği için iki adımda bir duruyor, sonra gücünü toplayıp gene yürüyordu. Danyar'ın arkasından gelenler ister istemez onun çıkışına ayak uydurmuşlardı, o durdukça onlar da durup bekliyorlardı. Durup durup beklemeler onları fazlasıyla yorduğu halde, ne bir kızan oldu, ne de ağzını açıp tek söz söyleyen. Sanki görünmez iple birbirine bağlı, birinin ölümü ötekilerin de ölümü demek olan tehlikeli, kaygan bir geçitten bütün dikkatleriyle geçiyor gibiydiler. Uyumlu suskunluklarında ve tekdüze sallanmalarında ağır bir ritm vardı. Danyar adımını attı mı onlar da atıyor; Danyar durdu mu, onlar da duruyordu. Onun hemen arkasından canını dişine takarak yürüyen asker karısının bakışlarındaki yalvarış, acıma görülmeye değerdi. Kendi ayakları birbirine dolaştığı halde Danyar'a yardım etmesi için yalvarıyordu Tanrı'ya.

Yolun çoğu gitmiş azı kalmıştı. Fakat Danyar bir daha sendeledi, istediği halde ağrıyan bacağı üzerinde toparlanamadı. Çuvalı sırtından atmasa her an yuvarlanabilirdi. Cemile bana:

— Koş! Arkadan tut! diye bağırdı.

Sanki Danyar'a bir yararı dokunurmuş gibi şaşkın şaşkın ellerini uzattı.

Merdivenlere atıldım. Yukarı doğru koştum. Sırtı çuvallı insanlar arasından kendime zor yol açıyordum. Yanına varınca Danyar bana dirseğinin altından şöyle bir baktı. Terden ıslanmış, güneş yanığı alnında damarları şişmişti; kan çanağına dönmüş gözleri kin doluydu. Çuvalını altından tutmak için elimi uzatınca:

— Defol! diye bağırarak ileri yekindi.

İşini bitirdikten sonra derin derin soluyarak, topallaya topallaya aşağıya indiğinde kolları yanlarında urgan gibi sarkıyordu. Kalabalık, geçmesi için iki yana açıldı, ama alım memuru kendini tutamayıp bağırdı:

— Aslanım, aklını mı oynattın sen? Biz burada eşek başı mıyız? Çuvalını aşağıda boşaltmak istesen «boşaltma» mı derdik? Sonra ne diye böyle büyük çuvallar taşıyorsun?

Danyar:

— Orası benim bileceğim iş, diyerek yere tükürdü, arabaya doğru yürüdü.

Utancımızdan yerin dibine geçmiştik. Yaptığımız çocukça şakayı bu kadar ciddiye alışından dolayı kendi kendimize kızıyorduk.

Yol dönüşü hiç konuşmadık. Susmak Danyar için normal bir şey olduğundan bize kırgınlığının geçip geçmediğini anlayamıyorduk. Fakat suçluluk duygusu yol boyunca içimizi kemirdi durdu.

Ertesi sabah harman yerinde çuvallar yeniden doldurulurken Cemile uğursuz çuvalı eline aldı, bir ucuna ayağıyla basarak boydan boya yırttı.

Çuvalı şaşkın şaşkın bakan tartıcı kadının ayakları dibine atarak:

— Al şu paçavrayı! dedi. Kolbaşına da söyle, bir daha böylesini vermesin!

— Ne var? Bir şey mi oldu,

— Yok bir şey.

Ertesi gün Danyar kırgınlığını gene belli etmedi. Hiç konuşmuyor, bir şey olmamış gibi davranıyordu. Değişen tek şey, çuval taşırken çoğalan aksamasıydı. Anlaşılan bir gün önce yarasını bir hayli hırpalamıştı. Onu topallar gördükçe ona karşı işlediğimiz suç geliyordu aklımıza. Biraz yüzü gülse, şakalaşsa içimiz rahatlayacak; aramızdaki dargınlık unutulup gidecekti.

Cemile de aynı biçimde bir şey olmamış gibi davranıyordu. Hatta gururu elvermediği için neşeli görünmeye çalışıyordu, fakat içinin kan ağladığı tavırlarından belliydi.

İstasyondan dönüşte vakit epey geçmişti. Danyar'ın arabası en öndeydi. Gecenin büyüleyici bir güzelliği vardı. Hani pırıl pırıl yıldızların çok uzakta durdukları halde hemen yakındaymış gibi gözüktükleri o ağustos geceleri var ya, o gecelerden biriydi işte. Gökyüzündeki en ufak yıldız bile görülebilirdi. Bakın, kırağılanmış kenarlarından çevresine soğuk pırıltılar saçan şu yıldızcık koyu boşluktan yeryüzüne nasıl da saf bir şaşkınlıkla bakıyor! Boğazdan geçtiğimiz sürece bu küçük yıldızdan gözlerimi ayıramadım. Atlar eve dönüşte pek istekliydiler, çakıl taşları tekerlerin altında gıcır gıcır ediyordu. Rüzgâr ovadan geçerken pelin otlarının genzi yakan çiçek tozlarıyla, çürümeye yüz tutmuş olgun şamamaların hafif mis kokusunu birlikte getiriyordu. Bütün bunlar at koşumlarının beklemiş ter ve katran kokularıyla karışınca başı dönüyordu insanın.

Yolun bir kenarında yaban gülü çalıları arasına gizlenmiş ka-

yalar yükseliyordu. Öbür yanımızda, ta aşağılarda ise, söğüt ve kavak ağaçlarının arasından köpüklenerek akan Kurkureu ırmağı vardı. Köprüden arada bir geçen trenin homurtusu arkalardan duyuluyor, tren geçip gittikten sonra tekerleklerinin tıkırtısı uzun süre kesilmiyordu.

Serin havada yolculuk yapmak, atların inip kalkan sırtlarını seyretmek, ağustos gecesinin seslerini dinlemek, mis gibi yaz kokularını içine çekmek hoş bir şeydi. Cemile benim önümde gidiyordu. Bir ara dizginleri bırakarak hafiften bir türlü söylemeye başladı. Sessizlikten sıkıldığını anladım hemen. Böyle bir gecede susamazdı insan, türkü söylemeden duramazdı. Onun için de Cemile türkü söylemeye başlamıştı işte.

Belki de Danyar'la ilişkilerimizdeki içli dışlılığa dönmek, ona karşı duyduğu suçluluğu yenmek istiyordu. Canlı, çınlayan bir sesi vardı «İpek! mendil salladım», «Sevdiğim uzak yolda» gibi halk türküleri söylüyordu. Cemile çok türkü bilirdi. Bunları öyle yalın, öyle duygulu bir okuyuşu vardı ki, bıkmadan dinlerdi insan. Fakat birden türküyü bırakarak:

– Hey, Danyar, bize bir türkü söylesene! Sen ne biçim gençsin! diye bağırdı.

Danyar ne diyeceğini şaşırdı, arabasını durdurdu.

– Sen öyle, Cemile! Kulağım sende, seni dinliyorum.

Cemile:

– Bizim kulaklarımız yok mu? Demek söylemek istemiyorsun? Peki, söylemezsem söyleme! diyerek kendisi başka bir türkü tutturdu.

Danyar'ın türkü söylemesini ne diye istemiş olabilirdi? Laf olsun diye mi, yoksa onu konuşturmak için mi? Onunla konuşmadan duramayacaktı anlaşılan, çünkü az sonra gene laf attı:

– Hey, Danyar, sen hiç sevdin mi?

Danyar karşılık vermedi. Bunun üzerine Cemile de sustu.

«Tam türkü söyletecek adamı buldu» diye düşündüm.

Yolumuzu kesen bir dereden gümüş rengi, ıslak çakıllarda nalları şakırdayarak geçen atlar birden yavaşladılar. Geçidin bitiminde Danyar atları kırbaçladı, beklemediğimiz bir anda türkü söylemeye başladı. Arabanın tekerleri çukurlara düştükçe alçalıp yükselen, tuhaf bir sesi vardı.

Dağlar, dağlar karlı dağlar,
Atalarımın yurdu dağlar!

Birden durdu, öksürmeye başladı; ama türkünün arkasını göğüsten gelen, derin, fakat kısık bir sesle getirdi:

Dağlar, dağlar karlı dağlar,
Beşiğim...

Danyar bir şeyden ürkmüş gibi türküyü gene yarıda kesti...

Onun ne kadar utandığını gözümün önüne getirebiliyorum. Fakat ürkerek sonunu getiremediği bu kısa türküden bile ne derece coştuğu, aynı zamanda güzel bir sesinin olduğu ortaya çıkmıştı. Demek, Danyar'dı bu türküyü söyleyen; inanasım gelmiyordu.

Cemile'ye:

– Bak şu Danyar'a! dedim, kendimi tutamayarak.

Cemile de coşmuştu.

– Şimdiye kadar neredeydin, a kuzum? Haydi, kesme, canının istediği türküyü söyle!

Önümüzde bir açıklık belirmişti; boğazdan çıkmış, vadiye geliyorduk. Yüzümüze serin bir yel vurunca Danyar yeni bir türküye başladı. Başlangıçta ürkek çıkan sesi zamanla açıldı, gittikçe güçlenerek boğazı doldurdu, yalçın kayalarda çınladı.

Beni en çok şaşırtan söylediği türkünün tutku dolu yakıcılığıydı. Söyleyenin duyduğu coşkuyu başkasında da uyandıran, en gizli düşünceleri canlandıran şeyin bir türkünün neresinde bulunduğunu ne o zaman anlayabildim, ne de şimdi anlıyorum. Türkü söyleyenin sesi miydi bu, yoksa ruhundan kopup gelen tutkusu muydu, orasını bilmem.

Danyar'ın türküsünü biraz benzeterek söylemeyi çok isterdim. Hemen hemen hiç sözü olmayan, fakat insan ruhunun kapısını ardına kadar açan bir türküydü bu. İlk olarak ondan duyduğum, ondan sonra da bir daha dinlemediğim bu türkü ne tek başına Kırgız ezgilerine benziyordu, ne de Kazak havalarına; onda ikisini de andıran bir yakıcılık vardı. Danyar'ın müziği her iki kardeş halkın en güzel ezgilerini bir araya toplamış; eşi olmayan, ortak bir türkü yaratmıştı. Kâh Kırgız dağları gibi yükselen, kâh Kazak ovaları gibi enginleşen bir dağ ve ova türküsüydü bu...

Danyar'ı dinledikçe şaşkınlığım artıyordu. «Vay, Danyar, vay!

Sende neler varmış da bilmiyormuşuz!» diye düşündüm.

Düzlüğe çıkmıştık, arabaların gide gele yumuşattığı bir yoldan yürüyorduk. Buraya gelince Danyar'ın türküleri de enginleşti, büyük bir kıvraklıkla ezgiden ezgiye geçerek durmadan değişti. Bu ne zenginlikti böyle! Danyar'a ne olmuştu? Ortaya çıkmak için gününü, saatini mi beklemişti bu adam?

Kafamda bir şey birden aydınlanıverdi. Çevresindeki insanları şaşırtan, onu alay konusu yapan o tuhaf suskunluğunun, yalnızlığına düşkünlüğünün, düş severliğinin nedenini anlamıştım şimdi. Akşamları tepenin üstünde kalışının, ırmak kıyısında tek başına geceleyişinin, başkalarının işitmediği seslere kulak verişinin, gözlerinin birden alev alev yanışının, kaşlarının yukarı kalkışının bir sebebi vardı: Deli gibi âşıktı Danyar. Anladığıma göre sevdiği biri de yoktu. Onunkisi toprağa, yaşama karşı duyulan bir aşktı, derin bir tutkuydu. Yalnız, Danyar sevgisini içine gömmüştü; onu müziğiyle dışa vuruyor, onunla yaşıyordu. Yoksa sevmeyen bir insan, sesi ne denli güzel olursa olsun, böyle türkü söyleyemezdi.

Türkülerden biri biter gibi olurken bir yenisinin titreyen ezgisi uyuyan bozkırı uykusundan kaldırıyordu. Silkinen bozkır kulağına hoş gelen bu tanıdığı türküyü dinlerken teşekkür ediyordu sanki. Tırpan bekleyen olgunlaşmış sarı ekinler geniş dalgalarla dalgalanıyor, sabahın ilk aydınlığı başakların üstüne düşüyordu. Değirmenin çevresindeki yaşlı söğüt ağaçlarının yaprakları hışırdadı, ırmağın ötesine çadır kuran göçebelerin yaptıkları ateşler söndü. Derken bir atlı gölge gibi süzüldü; bahçeler arasında çıka kaybola, köye doğru, ırmak boyunca, sessizce geçti gitti. Köy yönünden esen yel püsküllü mısırların sütlü bal kokusunu, elma kokusunu, kararmaya yüz tutmuş ılık tezek kokusunu sürükleyip getirdi.

Danyar türkü söylerken her şeyi unutmuştu. Büyülenen ağustos gecesi susmuş, onu dinliyordu. Bu büyüyü bozmak istemeyen atlar bile uygun adımlarla yürüyorlardı.

Türküsünün ovayı çınlatan, tiz bir perdesine geçtiğinde Danyar birden sustu; atları dehleyerek dörtnala sürdü.

Bir an Cemile de onun arkasından hızlanacak sandım. Atlarını sürmeye hazırlanmıştım ki, baktım; yerinden bile kıpırdadığı yok. Başı bir omuzuna doğru eğik, nasıl oturmuşsa gene öyle duruyor. Görenler onu havada dolaşan birtakım sesleri dinliyor sanırdı.

Danyar bizden ayrıldıktan sonra köye kadar konuşmadan geldik. Böyle zamanlarda konuşmanın gereği var mıdır? Çünkü insan her şeyi sözle anlatamaz...

O günden sonra yaşantımızda bir değişiklik oldu. Her an sevdiğim, istediğim bir şeyi bekliyor gibiydim. Sabahleyin harmanda çuvalları arabaya yükleyip de istasyona vardık mı geriye dönmek için can atardık; çünkü yol boyunca Danyar'ın türkülerini dinleyecektik. Sesi içimde iyice yer etmişti, bir an olsun çıkmıyordu. Sabahleyin ayağı köstekli atları getirmek için çiyden ıslanmış yoncalığa koştuğum sırada, güneş dağların ardından bana gülümserken Danyar'ın türküleri çınlardı kulaklarımda. Harman savurucuların rüzgâra karşı serptiği altın renkli buğday tanelerinin hışırtısında, bozkırın üstünde yalnız başına uçan bir çaylağın süzülüşünde; kısacası işittiğim, gördüğüm her şeyde Danyar'ın müziğini dinliyordum.

Geceleyin boğazdan her geçişimizde başka bir evrene dalardım. Gözlerimi kapayıp Danyar'ın türkülerini dinlerken çocukluğumda gördüğüm o unutulmaz sahneler ardı ardına canlanırdı. Bazen turna uçuşu yüksekliğinde süzülen mavimsi, ince bahar bulutlarının göçebe çadırları üstünden geçişini görür gibi olurdum. Bazen uğultulu nal sesleri kişnemelerine karışan yılkıların yazlık otlaklara doğru yürüyüşünü anımsardım. Perçemleri kesilmemiş, gözleri ateş saçan genç aygırlar dişilerinin çevresinde dört dönerken sağa sola çılgınca caka satarlardı. Bazen davar sürülerinin bir tepeden öbür tepeye sessiz bir çığ gibi akışı gelirdi gözlerimin önüne. Bazen köpüklerinin beyazlığıyla gözleri kamaştıran bir çağlayan dökülüşünü anımsardım. Bazen de ırmağın ötesinde, çiylerin ıslattığı fundaların hemen arkasında güneşin doğuşunu düşünürdüm... Işıklı ufuk şeridi üzerinde tek başına ilerleyen bir atlı, elini uzatsa değiveceği güneşin ardından giderken onunla birlikte fundaların, alaca karanlığın içinde kaybolurdu.

Irmağın ötesinde uzayıp giden Kazak ovası ıpıssızdır, sert görünüşlüdür, dağlarımızı iki yana itivermiş gibidir.

Savaşın patlak verdiği o unutulmaz yaz mevsimi Kazak ovasının her tarafında ateşler yanmış, savaş düzeninde ilerleyen suvariler tozu dumana katmış, dört bir yana atlı haberciler salınmıştı.

Atına binmiş bir çobanın gırtlaktan gelen sesiyle karşı yakadan haykırışını hiç unutmam:

– Hey, Kırgız! Bin atına, yurduna düşman girdi!

Sonra çorak topraktan yükselen sıcak dumanlar, atının kaldırdığı toz bulutu içinde kaybolup gitmişti.

Bütün bozkır ayağa kalkmış, ilk suvari alaylarımız göklere çıkan görkemli uğultularıyla dağlardan aşağıya inmişti. Binlerce üzengi şakırdamış, binlerce yiğidimiz kartal bakışlarını bozkıra çevirmişlerdi. Önde sancaklar dalgalanıyor; atların çıkardığı toz bulutunun ardından koşan asker anneleri acıklı çığlıklarıyla yeri, göğü inletiyorlardı. «Bozkır yardımcınız olsun! Kahraman Manas'ın ruhu yardımcınız olsun!»

Sürü sürü insanların savaşa gittiği yerlerde insana keder veren izler kalmıştı.

Yeryüzü güzellikleri ve kaygılarıyla dolu bu dünyayı gözlerimin önüne türküleriyle Danyar seriyordu. Nerden öğrenmişti o bunları, kimden duymuştu? Ancak yıllarca yurdunun özlemini çekmiş, yıllarca yurt sevgisiyle yanıp tutuşmuş birinin bu toprakları böylesine sevebileceğini anlıyordum. Danyar türkü söyledikçe çocukluğunda teptiği bitmez tükenmez bozkır yolları geliyordu aklıma. Yurdumun üstüne söylediği bu türküler o zamanlar mı filizlenmişti ruhunda, yoksa ateşli savaş yollarına düştüğü yıllarda mı?

Danyar türkü söyledikçe toprağa kapanmak, oğulları tarafından bunca sevilen bir anayı kucaklar gibi kucaklamak istiyordum. O zaman daha adını bilmediğim bir duygunun içimde uyanışını ilk olarak onu dinlerken farkettim. Karşı konulmaz bir kendini anlatma dürtüsüydü bu. Dünyayı yalnız kendim görmekle, duymakla kalmamalı; gördüklerimi, duyduklarımı, düşündüklerimi başkalarına da sunarak yeryüzü güzelliklerini Danyar'ın coşkunluğuyla anlatmalıydım. Bilinmeyen bir şeye karşı duyulan sınırsız bir ürperti ve sevinçle doluydu yüreğim. Fırçayı daha o zaman elime almam gerektiğini anlamıştım.

Çocukluğumdan beri resim yapmasını severdim. Okul kitaplarındaki resimlerin kopyasını çıkardığımda arkadaşlarım «tıpkısı tıpkısına» benzettiğimi söylerlerdi. Okulun duvar gazetesine çizdiğim resimler öğretmenlerimin pek hoşuna giderdi. Sonra savaş çıkmış; ağabeylerim cepheye gidince ben de, bütün yaşıtlarım gibi, okulu bırakarak çiftlikte çalışmaya başlamıştım. Fırçayı, boyaları unutmuştum; bir gün onları bir daha elime alacağım aklımın köşesinden geçmezdi.

Danyar'ın müziği ruhumu allak bullak etmişti. Düşte dolaşırcasına şaşkın dolaşıyor, çevremdeki şeyleri, ilk kez görüyormuşum gibi, anlamadan seyrediyordum.

Ya Cemile'deki değişikliğine ne demeli? O lafını esirgemeyen, kahkası bol, şen kadına ne olmuştu? Pırıltısı sönen gözlerine duru bir bahar hüznü gelip yerleşmişti. Yol boyunca artık konuşmuyor, kara kara düşünüyordu. Dudaklarında bazen belli belirsiz, hülyalı bir gülümseme belirir; yalnız kendinin bildiği mutlu bir olaya sevindiğini anlardım o gülümserken. Bazen de sırtında çuvalla duruverirdi; önündeki coşkun bir dereyi geçmekten korkuyormuş gibi şaşkın şaşkın beklerdi. Danyar'la karşılaşmamaya çalışıyor, bakışlarını ondan kaçıyordu.

Harmanda çalıştığımız bir gün sesinde bir eziklik ve üzüntüyle Danyar'a yavaşça:

– Hadi, fanilanı çıkar da yıkayayım, dedi.

Fanilayı ırmakta yıkadıktan sonra yere serdi, kendisi de yanına oturarak elleriyle şurasını burasını düzeltmeye başladı. Bir ara fanilanın eskiyen omuzlarını gözden geçirdi, başını salladı, sonra gene bakışlarında bir hüzünle sessiz sessiz okşamaya, düzeltmeye koyuldu.

Cemile'nin o eski şen kahkahasıyla güldüğünü, gözlerinin eski parıltısıyla parladığını yalnız bir kereliğine görebildim. Yonca yığınlamaktan dönen genç kadınlar, kızlar, askerden yeni gelmiş yiğitler neşeli bir kalabalık halinde yollarından sapıp harman yerine uğramışlardı.

Erkekler ellerindeki dirgenleri havaya kaldırdılar, içlerinden biri:

– Hey, ağalar, buğday ekmeğini yalnız siz yiyecek değilsiniz. Bizi de ağırlamazsanız ırmağı boyladığınızı bilesiniz! diye bağırdı.

Cemile çınlayan bir sesle şu karşılığı verdi:

– Dirgenlerinizle gözümüzü korkutamazsınız! Kız arkaşlarımı ağırlayacak bir şey bulunur elbet. Siz erkekler kendi başınızın çaresine bakın!

– Öyleyse onları da, sizi de suya atalım da görün gününüzü!

Böyle diyerek erkekler, kızlar kapıştılar; gülüşmeler, çığlıklar arasında birbirlerini suya atmaya başladılar.

Üstüne saldıranların ellerinden ustalıkla kurtulan Cemile'nin

kahkaları çın çın ötüyordu.

— Yakalayın! Suya atın!

İşin tuhafı bütün gençlerin gözünde yalnız Cemile vardı. Herkes onu yakalamak, kıstırmak istiyordu. Sonunda üç delikanlı birden kıskıvrak yakalayıp Cemile'yi ırmak kıyısına götürdüler.

— Ya bir öpücük verirsen, ya da suyu boylarsın!

— Haydi hoppala!

Gençlerin kollarında kıvranan Cemile kıkır kıkır gülüyor, başını arkaya atarak kız arkadaşlarından yardım istiyordu. Fakat berikiler kendi canlarının kaygısına düşmüşlerdi, yazmaları ellerinde, habire kaçışıyorlardı. Delikanlıların kahkahaları arasında Cemile ırmağa uçtu. Sonra dağılmış, ıslak saçlarıyla, fakat eskisinden daha güzel, kalktı geldi. Sırılsıklam entarisi bedenine yapışmış, yuvarlak, güçlü kalçalarını, kız memesi gibi dik memelerini olanca güzelliğiyle ortaya çıkarmıştı. Cemile'nin bunlardan haberi olmadığı için sarsıla sarsıla gülüyor, neşeden parlayan yüzünden sular sızıyordu.

Delikanlılar yakasını kolay bırakmayacağa benziyorlardı.

— Bir öpücük ver bize, diyerek gene üstüne vardılar.

Cemile gençleri öptüyse de bir kez daha suya atılmaktan kurtulamadı. Sonra ıslanmaktan ağırlaşan perçemlerini başıyla geriye silkeleyerek kahkalarla çıktı ırmaktan.

Gençlerin şakalaşmalarına harmandakilerin hepsi de gülüyorlardı. Yaşlı harman savurucular yabalarını ellerinden bırakarak gözlerinden inen yaşları sildiler. Güneş yanığı buruşuk yüzleri bir anlığına canlandı, gençlik anılarıyla neşelenip aydınlandı. Bütün kıskançlığıma karşın, Cemile'yi delikanlılardan koruma görevimi bir kereliğine unutarak, ben de içten gelen bir sevinçle gülüyordum.

Gülmeyen bir tek kişi varsa o da Danyar'dı. Onun somurtkanlığını farkederek ben de sustum. Harman yerinin kenarında bacaklarını genişçe açmış duruyordu. Onun bu duruşundan, bir atılışta Cemile'yi delikanlıların ellerinden kurtarmaya hazır beklediği sanılabilirdi. Cemile'den ayıramadığı hüzün, hayranlık dolu bakışlarında hem sevinç, hem de burukluk vardı. Mutluluğunun, üzüntüsünün tek kaynağı Cemile'nin güzelliğiydi. Gençler Cemile'yi kendilerine çekerek birer öpücük alırlarken o başını önüne eğiyor, gidecekmiş gibi bir hareket yapıyor, fakat bir türlü gidemiyordu.

En sonunda bunu Cemile de farketti. Birden gülmeyi bıraktı,

başını önüne eğdi, taşkınlıklarını sürdürmek isteyen gençlere çıkıştı.

— Bırakın artık sululuğu! Fazla oldunuz!

Gençlerden biri onu dinlemeyip gene kucaklamaya kalkınca eliyle itti.

— Yeter dedik sana!

Saçlarını arkaya silkeledi, Danyar'a doğru suçlu bir bakış fırlatarak entarisini sıkmak için çalıların arkasına koştu.

Danyar'la Cemile arasındaki ilişkilerin cinsini anlamamakla birlikte, ne yalan söyleyeyim, bunu fazla düşünmekten korkuyordum. Fakat gene de, Cemile'nin Danyar'la karşılaşmamaya çalışması, onunla göz göze gelince bakışlarının durgunlaşması bütün neşemi kaçırıyordu. Yengemin eskisi gibi neşeyle güldüğünü, Danyar'ı alaya aldığını görmeyi çok isterdim. Gel gelelim, geceleyin köye dönüşte Danyar'ın türkülerini dinlerken ikisi adına anlayamadığım bir sevinç dalgası kaplıyordu benliğimi.

Boğazdan geçtikten sonra Cemile arabasından atlar, yaya yürümeye başlardı. Yürürken türkü dinlemek hoşuma gittiği için ben de inerdim arabadan. Önceleri bir süre arabalarımızın yanında yürürdük; sonra bir de bakmışız, farkına varmadan Danyar'ın yanına sokulmuşuz. Sanki bizi ona çeken gizli bir güç vardı. İnsanlardan kaçan, asık suratlı Danyar mıydı bu türküleri söyleyen? Bizi büyüleyen bu adamın yüzündeki, gözlerindeki anlatımı görmeye can atıyor gibiydik.

Danyar'ın müziğinden duygulanan Cemile'nin elini usulca ona uzattığını görürdüm. Fakat Danyar bunun farkına varmazdı. Başını arkaya atıp bir elini ensesine koyarak gözlerini yükseklerde bir noktaya diker, sallana sallana yürümesini sürdürürdü. O zaman Cemile'nin boşta kalan eli çaresizce düşerdi arabanın kenarına. Sonra da titreyerek elini arabadan çeker yolun ortasında kalakalırdı. Onun, başını önüne eğmiş, şaşkın bir halde Danyar'ın arkasından uzun uzun baktığını, sonra da peşimizden yürüdüğünü görürdüm.

Bazen de Cemile'yle birlikte aynı, fakat ikimizin de anlamadığı bir duyguyla heyecanlandığımızı sanırdım. «Belki de uzun zamandır içimizde saklı kalan bu duygunun açığa çıkma zamanı geldi.» diye düşünürdüm.

Çalışmaya daldığı zamanlar Cemile gene biraz unuturdu kendini, fakat harmanda oyalanıp dinlendiğimiz o kısacık molalarda ne

yapacağını bilemezdi. Daha olmazsa, harman savuranların arasında dolaşır, yardım etmek isteğiyle birinin elinden yabasını kapar, samanla buğdayı rüzgâra karşı bir iki kere yüksekçe savurduktan sonra yabayı elinden attığı gibi sap yığınlarına doğru yürürdü. Gölgede bir süre oturduktan sonra yalnızlıktan korkmuş gibi:

– Kiçine bala! Hadi, gel, oturalım! diyerek beni yanına çağırırdı.

Bana onu üzen önemli şeyi söylemesini sabırsızlıkla beklerdim. Fakat bu konuda ağzını açmazdı yengem. Başımı sessizce dizine koyduktan sonra gözlerini uzakta bir noktaya diker; titreyen, ateşli parmaklarıyla saçlarımı karıştırır, yüzümü sevgiyle okşardı. Yengemin tasa ve özlem dolu yüzünü aşağıdan yukarıya doğru seyrederken sanki onda kendimi bulurdum. Bende olduğu gibi onun ruhunda da azap verici bir şey, büyüyüp olgunlaştıkça açığa çıkmak isteyen bir şey vardı. Benim gibi yengem de ürkerdi bundan. Tutulduğunu içi sızlayarak hem kabul etmek, hem de reddetmek isterdi. Ben de aynı biçimde, onun Danyar'ı hem sevmesini, hem de sevmemesini arzulardım. Çünkü Cemile ne de olsa benim yengem, ağabeyimin karısıydı.

Fakat bu düşüncelerin kafama girmesiyle çıkması bir olurdu, onu hemen kovardım aklımdan. İşte o zaman Cemile'nin, çocuk dudakları gibi aralık dudaklarını, buğulanmış hülyalı gözlerini seyretmek tadına doyulmaz bir zevk olurdu. Tanrım o ne güzellikti öyle! Ruhunun bütün zenginlikleri, aşkının coşkunluğu bu yüzden olduğu gibi okunabilirdi. Ama ben seyrettiğim bu yüzden gene de fazla bir şey anlamazdım. Şimdi bile şu soruyu kendime sık sık sorarım: Aşk denen şey ressamın, ozanın esinlenmesi gibi bir esinlenme midir acaba? Cemile'nin yüzüne baktıkça bozkırda alabildiğine koşmak, bağırmak, haykırmak gelirdi içimden. Ruhumu dolduran bu anlaşılmaz tedirginliği, bu delice sevinci yenmek için ne yapmam gerektiğini yere göğe, dağlara taşlara sormak için kalkıp koşmak isterdim. Bir gün bu sorunun yanıtını buldum.

Her zamanki gibi istasyondan dönüyorduk. Gece inmiş, yıldızlar gökyüzünde küme küme toplanmıştı; ova uykuya dalmak üzereydi. Sessizliği bozan tek şey, Danyar'ın alçalıp yükselen, yumuşak koyu enginliklerde dalgalanan türküleriydi. Cemiley'le ben Danyar'ın yanında yürüyerek onu dinliyorduk.

Yalnız bu sefer Danyar'da da bir değişiklik vardı. Söylediği tür-

külere öyle içe işleyen bir yalnızlık, öyle dokunaklı bir özlem sinmişti ki, insan bu adama karşı ister istemez bir acıma, bir yakınlaşma duyuyordu. Gözyaşlarım gelip gelip gırtlağımda düğümlenmeye başlamıştı.

Başı önüne eğik yürüyen Cemile arabanın kenarına sımsıkı tutunmuştu. Danyar'ın sesi tiz bir perdeye yükselince başını arkaya attı, araba yürürken içine sıçradı, geçip Danyar'ın yanına oturdu. Ellerini göğsünde çaprazladı, taştan bir heykel gibi dondu kaldı. Ben hemen yanlarındaydım, bazen ileri çıkıp yüzlerine bakıyordum. Danyar, Cemile'nin yanına oturduğunu farketmemiş gibi, türküsünü kesmedi. Az sonra Cemile'nin kolları ağır ağır kucağına düştü, Danyar'a doğru sokularak başını onun omuzuna yasladı. Kamçıyı yiyen rahvan atın birdenbire sıçraması gibi, Danyar'ın sesi de bir anlık irkilmeden sonra daha bir güçlendi. Şimdi bir aşk türküsü söylemeye başlamıştı.

Neye uğradığımı şaşırmıştım. Sanki bozkır birden silkinerek karanlığı üstünden attı, çiçeklerle bezendi. Bu alabildiğine geniş bozkırda iki âşık vardı şimdi. Ama onlar beni görmüyorlardı, sanki yanlarında ben yoktum. Dünyada her şeyi unutarak türkünün temposuyla bir ileri, bir geri sallanan bu iki insanı artık tanımıyordum. Oysa sırtında, yıpranmış asker fanilasıyla arabanın önünde oturan Danyar hiç değişmemişti. Yalnız gözlerinin karanlıkta alev alev yandığını sanıyordum. Cemile de öyle, o bildiğimiz Cemile'ydi yalnız, Danyar'a iyice sokulmuş, gözlerinde yaşlar ışıldarken sessizleşip ürkekleşmiş... Bunlar mutluluğa ermiş, yepyeni iki insandan başkası değildi. Mutluluk buydu işte. Danyar, Cemile'den esinlenerek söylediği türküleri ona adıyor, onun için söylüyor, onun türküsünü söylüyordu... Danyar'ın türkülerini dinlerken kapıldığım o anlaşılmaz coşku gene bütün benliğimi sarmıştı. Fakat birden coşkumun asıl nedenini anladım: Onların yanyana resimlerini yapacaktım.

Düşündüklerimden kendim bile korktum. Ama içimdeki istek korkudan da baskındı. Onları böyle, yanyana, mutlu bir çift olarak resmedecektim. Peki, ya beceremezsem? Korkudan, sevinçten soluğum kesilecek gibiydi. Tatlı bir sarhoşluk içinde, kendimi bilmeden yürüyordum. Bu atakça isteğimin ileride başıma ne çoraplar öreceğini bilmediğim için ben de mutluydum.

Toprağı Danyar'ın gözleriyle görmek gerektiğini söylüyordum

kendime. Danyar'ın türkülerini renklerle anlatacaktım; benim de dağlarım, bozkırlarım, insanlarım, otlarım, bulutlarım, ırmaklarım olacaktı. Hatta boyaları nerde bulacağımı bile düşündüm. Sanki her şey bitmiş de iş boya bulmaya kalmıştı.

Danyar'ın türküsü ansızın yarıda kesildi. Bir de baktım, Cemile ona sımsıkı sarılmamış mı! Fazla sürmedi, kollarını çözerek bir an hareketsiz kaldı; sonra kendini yana attı, arabadan indi. Danyar şaşkınlık içindeydi, dizginleri çevirerek arabayı durdurdu. O sırada Cemile sırtını ona çevirmiş, yolun ortasında dikiliyordu. Danyar'ın arabasının durduğunu anlayınca başını sertçe silkti, ona yarı dönük bir biçimde, göz yaşlarını güçlükle tutarak:

— Niye öyle durmuş, bakıyorsun? dedi. Hadi, bakmayı bırak da git yoluna!

Arabasına doğru yürürken hırsını benden çıkardı:

— Sen de görmemiş gibi ne bakıp duruyorsun? Arabana binip sürsene! Çekeceğim var sizlerden!

Atları sürerken; «Ona da ne oldu?» diye düşündüm. Oysa bunda anlaşılmayacak bir şey yoktu: Hasta kocası bilmem hangi hastahanede yatan bir kadın hırçınlaşmayacaktı da kim hırçınlaşacaktı? Ama o sırada bunlara fazla kafa yormak istemiyordum. Yengeme de kızmıştım, kendime de. Hatta o anda Danyar'ın bir daha türkü söylemeyeceğini, onun güzel sesini artık dinleyemeyeceğimi bilsem yengemden buz gibi soğuyabilirdim...

Bedenimde büyük bir kırgınlık duyuyor, bir an önce harmana varıp samanların üstüne uzanmaya can atıyordum. Arabanın sarsıntısı çekilecek gibi değildi. Tırısa kalkan atların kalkıp kalkıp inen sırtlarını seyrederken dizginleri kayıyordu ellerimden...

Harmana gelince atların koşumlarını sıyırıp arabanın altına nasıl attığımı bilmiyorum. Hemen oracıkta samanların üstüne devrilivermişim. O gün atları yoncalığa sürmek Danyar'a kalmıştı.

Ertesi sabah büyük bir sevinçle açtım gözlerimi Danyar'la Cemile'nin resimlerini yapacaktım! Onları resimde göstereceğim, duruşlarıyla gözlerimin önüne getirdim. Fırçayla paleti elime alsam bu işi hemen bitiriverecekmişim gibi bir duygu vardı içimde.

Irmağa gidip elimi yüzümü yıkadım, oradan atların kösteklerini çözmeye koştum. Çiyden ıslanmış, soğuk yoncaların bacaklarıma çarpması; çatlamış, çıplak ayaklarımın tabanlarını gıdıklaması hoşuma gidiyordu. Hem koşuyor, hem de çevremde olup bitenlere

göz gezdiriyordum. Güneş dağların arkasından gülümsüyor, su arkının kıyısında biten tek bir gündöndü başını güne doğru çevirmiş; çevresini sımsıkı saran beyaz çiçekli baldıran otlarından önce davranarak, sarı dilcikleriyle sabah güneşinin ışınlarını yakalayıp sepetindeki sık dizili, diri tohumlarına içiriyor. Şurada, arabaların, arkın üstünde gide gele açtığı teker izlerinden sular sızmakta. Ya şu bele kadar çıkan, mor çiçekli, mis kokulu nanelere ne demeli! Ben sevgili toprakta koştukça kırlangıçlar da tepemde yarışırcasına uçuşuyorlar. Ah, yanımda boyam olsa da şu sabah güneşini, morlu beyazlı dağları, çiyden ıslanmış yoncaları, arkın kıyısında boy vermiş gündöndüyü resmedebilsem!

Harman yerine dönüp de Cemile'nin yorgun, asık suratıyla karşılaşınca bütün neşem kaçtı. Zavallıcık bütün gece uyumamış olacak ki, gözlerinin altına morluklar çökmüştü. Beni görünce ne gülümsedi, ne de tek söz söyledi. İşçi kolbaşımız Orazmat geldi o sırada. Cemile onun yanına gitti «günaydın» bile demeden:

— Arabanızı ne yapacaksanız yapın! Artık istasyona filan gitmeyeceğim, diyerek somurttu.

Orazmat şaşırmıştı, gene de babacan bir tavırla:

— Ne oldu, Cemile? Yoksa böğelek mi ısırdı seni? diye sordu.

— Böğelek dediğin danaların kuyruğunun altında olur. Bana hiç fazla soru sormayın! Gitmeyeceğim dedim işte!..

Orazmat'ın yüzündeki gülümseme bir anda silindi, elindeki koltuk değneğini yere vurarak:

— İstesen de istemesen de gideceksin! dedi. Söyle, seni birisi darılttıysa şu değneği kafasında kırayım. Ama öyle bir şey yoksa fazla konuşmadan işinin başına dön! Götürdüğün askerlerin ekmeği, kocan da onların arasında!

Ondan sonra sertçe geriye döndü, koltuk değneğine dayanarak sıçraya sıçraya çekti gitti.

Cemile ne diyeceğini bilemediği için yüzü pancar gibi kızardı, Danyar'dan yana şöyle bir bakarak hafifçe içini çekti. Biraz uzakta, Cemile'ye sırtı dönük duran Danyar o sırada atının hamut kayışını takıyordu. Konuşmaların hepsini de duymuştu. Cemile ayakta kamçı ile bir süre daha oynadıktan sonra elini çaresizce salladı, arabasına doğru yürüdü.

O gün her zamankinden erken dönmüştük. Danyar istasyondan harmana gelinceye değin atları bir an bile dinlendirmedi. Ce-

mile'nin suratından düşen bin parça oluyordu, yol boyunca hiç konuşmadı. Güneşin altında kavrulup kararmış bir ovada yolculuk yaptığımızı ilk kez o gelişimizde farkettim. Oysa bir gün önce ne kadar değişikti. Sanki dinlediğim bir masaldan kalmış gibi zihnimi allak bullak eden o mutluluk tablosunu unutamıyordum. Yaşamın en çarpıcı yanını yakalamıştım da bırakmak istemiyordum sanki. Ayrıntılarını gözümün önüne getirdikçe coşkum artıyordu. Tartıcı kadından bir yaprak beyaz kâğıt çalıncaya değin bu böyle sürüp gitti. Yüreğim küt küt atarak bir sap yığınının arkasına koştum, harman savurucularından aşırdığım düzgün bir yabanının üstüne kâğıdı yaydım. Bir zamanlar babamın beni ilk kez ata bindirirken söylediği gibi:

– Hadi, Tanrı yardımcın olsun! diyerek kalemi çaldım.

İlk çizgilerden sonra Danyar'ın yüzü kâğıdın üstünde belirince aklım başımdan gitti sandım. Sanki o ağustos gecesi gördüğüm bozkır gelip kâğıdın üstüne yayılmıştı. Danyar'ın türküleri kulaklarımda çınlıyordu. Kendisi de, başını geriye atmış göğsü açık, karşıma kurulmuştu. Yanında, başını onun omuzuna yaslamış duran Cemile vardı. Tek başıma yaptığım ilk resmimdi bu benim. İşte araba, Danyar'la Cemile önde oturuyorlar, dizginleri de yanlarına bırakmışlar. Karanlıkta atların sırtları inip inip kalkıyor, ileride uzayıp giden bozkır, uzakta parıldayan yıldızlar...

Resme öyle daldım ki, çevremde olup bitenlerden haberim bile yoktu. Tepemde birinin bağırmasıyla kendime geldim.

– Sağır mısın, niçin ses çıkarmıyorsun?

Cemile'ydi bağıran. Elim ayağım dolaştı, elimdeki resmi saklayamadan, utançtan yüzüm kıpkırmızı oldu.

– Arabaları yükledik, bir saattir seni arıyoruz. Ne yapıyorsun burada? Nedir o elindeki?

Elimden resmi alıp baktı, «Hım!» diyerek omuz silkti.

Yer yarılıp yerin dibine geçsem daha iyi olurdu. Cemile resme uzun uzun baktıktan sonra yaşarmış üzgün gözlerini bana çevirdi.

– Onu bana verir misin, kiçine bala? Senden bir anı olarak saklarım...

Sonra kâğıdı ikiye katlayıp koynuna soktu.

Yola çıktığımızda hâlâ kendimi toparlayamamıştım, sanki düşte gibiydim. Resmini yaptığım şeyin tanığı olduğum olaya benzediğine bir türlü inanamıyordum. Bununla birlikte ta derinden çocuk-

su bir sevinç, hatta gurur duyuyordum. Birbirinden çekici, birbirinden çarpıcı düşler başımı fır fır döndürüyordu. İleride yapacağım resimleri şimdiden tasarlamaya başlamışdım. Yalnız bunlarda yağlı boya kullanacaktım. Bu düşler içinde, hızla yol aldığımızın farkında bile olmamıştım. Aslında Danyar'dı hızla giden, Cemile de ondan aşağı kalmıyordu. Cemile, yüzünde insanın içine dokunan, suçlu bir gülümsemeyle arada bir çevresine bakınıyordu. O zaman ben de gülümsüyordum. Demek, Cemile bana da kızmamıştı, Danyar'a da. Danyar'dan gene türkü söylemesini isterdi belki de...

İstasyona her zamankinden çok daha erken varmıştık, buna karşılık atlar da kan ter içinde kalmışlardı. Daha arabalar durmadan Danyar çuvallardan birini sırtladı. Bu adama ne olmuştu, niye böyle acele ediyordu? Trenler geçerken onun birkaç kez durup onlara dalgın gözlerle, uzun uzun baktığını gördüm. Onun aklından geçenleri öğrenmek istercesine Cemile de aynı yöne bakıyordu.

Bir ara:

— Danyar bak, hayvanın nalı sallanıyor. Gel de çekmeme yardım et, diye seslendi.

Danyar atın ayağını bacakları arasında sıktı, sallanan nalı koparıp aldı. Doğrulduğunda Cemile, gözlerinin içine bakarak, yavaşça:

— Niye öyle bakıyorsun? dedi. Anlamıyor musun beni? Yoksa yeryüzünde tek benim mi yalnız kaldığımı sanıyorsun?

Danyar bir şey söylemeden bakışlarını yana çevirdi. Cemile içini çekerek:

— Sanma ki benim için kolay! diye ekledi...

Danyar'ın kaşları yukarı doğru kalktı; Cemile'ye sevgi, hüzün dolu gözlerle bakarak bir şeyler fısıldadı, sonra keyifli keyifli arabasına doğru yürüdü. Onun ne dediğini işitmemiştim. Arabasına doğru hızlı hızlı yürürken elindeki nalı sevgiyle okşayan bu adam Cemile'nin sözlerine ne bakımdan sevinmiş olabilirdi: «Sanma ki benim için kolay!» sözünün ne anlamı olabilirdi?

Tam arabaları boşaltmış, gitmek üzereydik ki, sırt çantalı, kaputu buruşmuş, zayıf yüzlü, yaralı bir asker avludan içeri girdi. Çevresine bir süre bakındıktan sonra:

— Kurkureu köyünden kimse yok mu burada? diye seslendi.

Adamı tanımamakla birlikte:

— Ben oralıyım! karşılığını verdim.

Asker:

— Sen kimlerdensin, kardeş? diyerek bana doğru yöneldiği sırada gözleri Cemile'ye takıldı. Birden sevinçli ve şaşkın bir gülümseme belirdi yüzünde.

Cemile de şaşırmıştı.

— Kerim sen misin? diyerek bir çığlık attı,

Asker ona doğru koştu, ellerine sarıldı.

— Aağ Cemile bacı! Ne işin var buralarda?

Asker, anlaşılan, Cemile'nin köylüsüydü.

— İyi ettim de rastladım sana. Biliyor musun, dosdoğru Sadık'ın yanından geliyorum. Aynı hastahanede yattık onunla. Bir iki ay sürmez o da çıkar. Ayrılırken, «Karıma bir mektup yazayım da götür» dedi. İşte, mektubu sapasağlam teslim ediyorum.

Kerim böyle diyerek Cemile'ye üç köşeli bir zarf uzattı.

Mektubu Kerim'in elinden kaparcasına alan Cemile'nin yüzü kızarıp bozardı. Danyar'ı kaçamaklı bir bakışla şöyle bir süzdü. Danyar o sırada, harman yerindeki duruşuyla, bacaklarını iki yana açmış duruyor, Cemile'ye umudu kırılmış bir bakışla bakıyordu.

Bu arada sağdan soldan koşuşmalar oldu; askerin hısımı, tanıdığı çıkan bazı insanlar onu soru yağmuruna tuttular. Cemile daha delikanlıya mektup için teşekkür etmeye fırsat bulamadan Danyar'ın arabası önümüzden fırtına gibi savuştu, çukurlarda zıplayarak, tozu dumana katarak avludan çıktı gitti.

— Adam aklını oynatmış! diye bakındılar arkasından.

Asker birileriyle gitmişti. Cemile'yle ben Danyar'ın arabasının çıkardığı toza bakarak avlunun ortasında dikilip kaldık.

— Haydi, gidelim, yenge, dedim.

Cemile çok üzgün görünüyordu.

— Sen git, ben yalnız geleceğim, dedi.

İlk yalnız yolculuğumuzdu bu bizim.

Kuruyan dudaklarım susuzluktan kavruluyordu. Gün boyunca güneş altında çatır çatır yanarak yarılmaya yüz tutan toprak biraz soğuyarak tuzlu beyaz bir tabaka ile örtülmüş gibiydi. Aynı tuzlu beyazlıkla örtülü güneşin kendisi de bütün biçimsizliği ve titrekliğiyle batıya doğru eğilmiş duruyordu. Turuncu kırmızı fırtına bulutları ufka doğru yakın bir yerde üst üste yığılmışlardı. Arada bir esen kuru rüzgâr atların yüzlerine beyaz bir köpük gibi çarparken yelelerini savuruyor, geçtiği tepelerin üstündeki pelin otlarını hışırdatıyordu.

«Yağmur mu yacacak ne?» diye düşündüm.

Kendimi öyle yalnız, öyle kimsesiz hissettim ki, içime bir karamsarlık çöktü. Atlar hızlarını kesmesin diye durmadan kamçılıyordum. Uzun bacaklı, sıska toy kuşları arabadan ürkerek bir derenin içine doğru uçtular. Rüzgâr bir küme kurumuş dulavrat otu yaprağını önüne katarak yoldan sürükleyip götürdü. Bizim buralarda bu çöl bitkisi yetişmezdi, olsa olsa Kazak topraklarından gelme yapraklardı bunlar. Güneş batmıştı, günün kavurucu sıcağından bitkin düşen bozkırda in cin top oynuyordu.

Harman yerine geldiğimde hava iyice kararmış, rüzgâr dinmişti, ortalıkta çıt çıkmıyordu. «Danyar! Danyar!» diye seslenince bekçi yanıt verdi:

– Danyar ırmağa gitti. Öf, bu ne sıcak böyle! Kimse kalmadı, herkes evlere dağıldı. Rüzgâr olmazsa harmanda ne yapsınlar?

Atları çayırlığa saldıktan sonra ırmağa doğru yollandım. Danyar'ın yarın üstündeki sevgili yerini biliyordum nasıl olsa.

Danyar oturduğu yerde öne eğilip başını dizlerinin üstüne dayamış, aşağıda çağıldayan ırmağın sesini dinliyordu. Birden yanına yaklaşıp sarılmak, tatlı birkaç söz söylemek isteği kabardı içimde. Ama ona ben ne söyleyebilir, gönlünü nasıl alabilirdim ki? Bir süre ayakta dikildikten sonra harmana dönmeye karar verdim.

Sapların üstüne uzanmış yatıyor, bulutlardan kararan gökyüzüne bakarak; «Yaşam niye böyle anlaşılmaz, karışık şeylerle dolu?» diye düşünüyordum.

Aradan hayli zaman geçtiği halde Cemile görünürlerde yoktu. Nereye gitmişti bu kadın? Bütün yorgunluğuma karşın uyku tutmuyordu gözlerimi. Ta yukarılarda, bulutların içinde üst üste şimşek çakıyordu.

Ben uyumaya çalıştığım bir sırada Danyar döndü. Harman yerinde bir ileri, bir geri dolaştıktan, gözleri yolda, uzun zaman birini bekledikten sonra gelip sap yığınının üstüne, yanıma uzandı. «Başını alır bir yerlere gider, artık köyde durmaz. Peki ama nereye gidecek? Kimi yok, kimsesi yok; yanına sığınacak birini de bulamaz.» diye düşünüyordum. Gözlerim kapalı, tam uykuya vardığım sırada bir araba takırtısı duydum. Cemile gelmiş olmalıydı.

Ne kadar uyuduğumu bilmiyorum; ıslak bir kuş kanadının dokunuşu gibi, sapların üstünde birinin çıkardığı çıtırtılarla gözlerimi açtım. Cemile'ydi sapların üstünde yürüyen. Irmakta yıkadığı enta-

risini ıslak ıslak üstüne giymişti. Yanımıza yaklaştıktan sonra durdu, çevresine ürkek ürkek bakındı, sonra gelip Danyar'ın başucuna oturdu.

– Danyar ben geldim, isteyerek geldim, dedi yavaşça.

Çıt çıkmıyordu, bir şimşek sessizce aşağılara doğru kıvrıldı.

– Gücendin mi bana? Çok mu gücendin? diye fısıldadı Cemile.

Yine sessizlik kapladı ortalığı, ırmağın dibini oyduğu bir toprak yığınının fazla gürültü çıkarmadan suya çöküşü duyuldu.

Bu sessizlikte Cemile'nin fısıltısı geliyordu.

– Bunda ne ben suçluyum, ne de sen...

Uzaklarda, yüksekçe bir yerde gök gürlerdi. Üst üste çakan şimşeğin parıltısında Cemile'nin yüzünü yandan gördüm. Cemile bir kere daha arkasına bakarak dönüp Danyar'a sarıldı, sonra boylu boyunca yanına uzandı. Onu sımsıkı kucaklayan Danyar'ın kollarının arasında omuzları titriyordu...

Bozkırdan, önüne kattığı samanları sürükleyip getiren kavurucu bir rüzgâr esti, harman yerinin kıyısında duran çadıra olanca gücüyle çullandıktan sonra yol boyunca döne döne uzaklaştı. Bunun ardından bulutlarda yeniden mavi şimşekler çaktı, gökyüzü tok gümbürtülerle inledi. Son yaz fırtınasının çıkmış olmasından dolayı hem seviniyor, hem de korkuyordum.

Cemile ateşli ateşli fısıldıyordu:

– Seni ona değişeceğimi mi sandın? Hayır, yapamazdım bunu. Çünkü Sadık hiçbir zaman sevmedi beni. Tanrı selâmını bile mektubun en sonuna kordu. Gecikmiş sevgisi kendinin olsun, artık istemiyorum onu. Başkasının ne diyeceğine de aldırdığım yok. Sevgilim sensin, garibim, seni kimselere vermem. Çoktandır vurgunum sana; meğer bilmeden de sever, beklermişim seni. Beklediğimi bilmiş gibi bana geldin işte...

Birbiri ardından çakan mavi şimşekler zigzaglar çizerek ırmağın dik yamacından aşağıya kayıyordu. Buz gibi iri yağmur damalaları eğik düşüşlerle sapları hışırdatmaya başlamıştı.

Danyar Kırgız ve Kazak dillerindeki en tatlı aşk kelimelerini bir biri ardından sıralıyordu.

– Cemile'm, Cemile'ciğim! Dön bana, güzel gözlerini göreyim, yüzünü seyredeyim...

Arkasından fırtına çıktı.

Çadırdan kopan bir keçe parçası, havada savrulurken vurulan bir kuşun kanat çırpışlarıyla çadırı dövüyordu. Bardaktan boşanırcasına yağan yağmur sayısız şapırtılarla toprağı öpmeye başladı. Derken korkunç bir gök gürültüsü bozkırda bir baştan bir başa yuvarlanarak geçip gitti. Dağların tepesinde çakan şimşekler göz kamaştırıcı birer ışık demeti olmuştu. Rüzgâr yar boyunca kudurmuşcasına uğulduyordu...

Hışımla yağan yağmurun altında samana gömülmüş yatıyor, elimi göğsümün üstünde tutarken yüreğimin vuruşlarını duyuyordum. Çok mutluydum. Uzun bir hastalık devresinden sonra güneşi ilk kez seyrediyor gibiydim. Şimşek parıltıları, yağmur suları sapların arasından bana kadar geldiği halde hiç rahatsız olmuyor; tepemdeki hafif gürültünün Danyar'la Cemile'nin fısıldaşması mı, yoksa gittikçe azalan sağanağın sapları döğüşü mü olduğunu bilmeden keyif içinde uyukluyordum.

Güz iyice yaklaşmıştı, artık yağmurların ardı arası kesilmezdi. Nemlenmiş pelin ve ıslak saman kokusu doldurmuştu havayı. Sonbaharda bizi ne gibi olaylar bekliyordu? İşte bunu hiç düşündüğüm yoktu.

İki yıllık aradan sonra o sonbahar yeniden okula başlamıştım. Dersler biter bitmez ırmak kıyısındaki dik yarın başına gidiyor, eski harman yerinin yanına oturuyordum. Burası iyice ıssızlaşmış, ilk öğrencilik resimlerimi yaptığım bir yer olmuştu. O zamanki anlayışıma göre bile yaptığım şeyler bir işe yaramazdı.

«Ah, boyalarda iş yok! Elime iyi cins boya geçse, ben bilirim yapacağımı!» diyor, fakat nasıl bir boya istediğimi dahi bilmiyordum.

Ancak aradan uzun bir zaman geçtikten sonra kurşun tüplerde satılan gerçek yağlı boyaları görebildim.

Boya gene neyse ama iyi resim yapmak için bunun okuluna gitmem gerektiğini söyleyen öğretmenler yerden göğe kadar haklıydılar. Gel gelelim, resim okulu benim düşünemeyeceğim bir şeydi. Ağabeylerimden hiçbir haber gelmediğine göre annem «iki evin babayiğidini, ekmek parası getiren adamını» elinden çıkarır mıydı hiç? Bu konuda ağzımı açıp tek söz söyleyemedim. Tersine öyle de güzel bir sonbahar oldu ki o yıl!

Kurkureu'nun buz gibi soğuk suları iyice çekilmiş, açıkta kalan kayalar baştan başa koyu yeşil, turuncu yosunlarla kaplanmıştı.

Narin söğütler erken düşen soğuklardan dolayı çıplanıverdikleri halde kavaklar etli, sarı yapraklarını hâlâ koruyorlardı.

Geçen yazın yanık rengi, kuru otlarıyla kaplı yaylaklarında kurulu çoban çadırları yağmurlardan, isten kararmıştı. Soba deliklerinden tezek kokulu boz dumanlar kıvrılıyordu şimdi. Karınları çekilmiş aygırların kişnemeleri pek bir cırlak çıkıyordu, kısraklar ise dört bir yana dağılmışlardı. Yılkıcılar onları bahara kadar sürüde toplamak için akla karayı seçerlerdi. Dağdan inen sığırlar, davarlar biçilmiş tarlalarda başı boş dolaşıyorlardı. Sonbahar rengine bürünen eski ekin tarlaları hayvan izlerinden yol yol açılmıştı.

Çok geçmeden poyraz çıktı, hava bulutlarla örtüldü ve karın habercisi olan soğuk yağmurlar başladı. Havanın uygun gittiği bir gün kendimi gene ırmak kıyısında buldum. Yaprakları ateş rengi olmuş bir dağ üvezi orada sanki gözümün içine bakıyor gibiydi. Üvez ağacının biraz gerisinde, söğütlerin arasına, geçide yakın bir yere oturdum. Akşam karanlığı çıkmıştı. Birden iki kişi belirdi, görünüşe bakılırsa geçitten yürüyorlardı. Tanımıştım onları, Danyar ile Cemile'den başkası değillerdi.

Gözlerimi kaygılı, asık yüzlerinden ayıramıyordum. Danyar'ın sırtında öteberisini koyduğu bir torba vardı: Düğmeleri çözük kaputunun etekleri adım attıkça eskimiş keten çizmelerini dövüyordu. Cemile beyaz yazmasını bağlamıştı başına, yalnız yazma geriye doğru kaymıştı. Sırtında da pazarlarda giyip boy gösterdiği en iyi giysisi, basma bir entari vardı. Bunun üstüne kadife ceketini geçirmişti. Cemile bir elinde ufak bir bohça taşıyor, öteki eliyle Danyar'ın torbasına tutunuyordu. Yürürken bir şeyler konuştukları belliydi.

Irmağı geçtikten sonra çalılıklar arasından vadiyi aştılar. Ben arkalarından bakakalmıştım, ne yapacağımı bilemiyordum. Seslense miydim onlara? Fakat dilim damağıma yapışmıştı sanki.

Güneşin son kızıl ışıkları dağların üstünde sıra sıra ilerleyen alacalı bulutları son bir kez aydınlattıktan sonra hava birden kararmaya başladı. Danyar'la Cemile geriye dönüp bakmadan tren yolu kavşağına doğru yürüyorlardı. Başları çalılıklar arasında birkaç kez daha göründükten sonra gözden silindiler.

Avazımı çıktığı kadar:

— Cemile–e–e! Cemile–e–e–e! diye bağırdım.

Sesim bomboş dağlarda; «e–e–e!» diyerek yankılandı.

Son bir kez daha; «Cemile–e–e!» diye haykırdıktan sonra geçit

yerine filan aldırmadan ırmağa dalıp arkalarından koştum.

Sıçrattığını su damlaları üstümü başımı ıslatıyor, yüzüme değdikçe ürpertiyordu. Ben böyle önüme bakmadan koşarken ayaklarım nasıl takıldıysa tepetaklak yere yuvarlandım. Bir süre başımı kaldırmadan yattım düştüğüm yerde, gözlerimden yaşlar boşandı. Gecenin karanlığı omuzlarıma çöktü sandım. Çalıların esnek dallarında rüzgâr ince ince ıslık çalıyordu.

Göz yaşlarımı yutarken:

— Cemile! Cemile! diye hıçkırıyordum.

En candan, en yakın insanlardan ayrı düşmüştüm. Ancak o zaman, boylu boyunca yerde yatarken Cemile'yi sevdiğimi anladım. Benim ilk aşkım, çocukluk aşkımdı bu.

Kapaklandığım yerde, dirseklerim ıslak toprağa dayalı bir halde, uzun süre yattım. Yalnız Cemile ile Danyar'dan değil, çocukluğumdan da ayrılıyordum.

Gecenin karanlığında eve vardığımda avluda bir gürültü patırtıdır gidiyordu. Üzengi şakırtıları arasında biri atını eyerlerken, Osman atının üstünde kurumlanıyor, sarhoşluğun verdiği ataklıkla bağırıp çağırıyordu.

— Bu hergeleyi çok önce köyden kovacaktık. Namussuz melez, rezil etti hepimizi! Hele bir elime geçsin, verilecek cezaya kalmadan öldüreceğim pis domuzu! Bakalım yabanın serserisi kadınlarımızı nasıl baştan çıkarırmış! Haydi, aslanlarım, istasyona varmadan yakalayalım şu serseriyi!

Bu adamların iz süreceklerini görünce tüylerim ürperdi. Ama onların tren yolu kavşağına değil de istasyona gideceklerini anlayınca rahatladım. Ağladığımı göstermemek için babamın kürkünü başıma kadar çekerek kimseciklere görünmeden eve girdim.

Köydeki konuşmaları, dedikoduları dinlemeliydiniz! Kadınlar birbirleriyle yarışırcasına kötülüyorlardı Cemile'yi!

— Ne akılsız kadınmış! Böyle bir aileden gitmekle mutluluğu kendi ayağıyla tepti.

— Herifin nesine kandı bilmem ki! Yırtık çizmeleriyle eski kaputundan başka nesi var?

— Evinde davarı, sığırı yok elbet! Sırtında ne varsa bütün malı o! Güzelimin aklı başına gelir ama o zaman da iş işten geçer.

— Gördün mü şu akılsızın yaptığını! Sanki Sadık köyün en babayiğit adamı değilmiş gibi bırakıp gitti. Sanki ondan iyi koca mı

bulacak!

— Ya kaynanası! Kırk yıl arasa böyle bir kaynanayı bulabilir mi? Tam hanımefendi. Aptal karı, en büyük kötülüğü kendi kendine etti!

Belki de eski yengemi kınamayan tek insan bendim. Danyar'ın yırtık çizmeleriyle eski kaputundan başka bir şeyi yoksa da kimsede bulunmayan zenginlikte bir ruhu vardı. Cemile'nin onunla mutsuz olacağına inanmıyordum. En çok acıdığım da annemdi. Cemile'nin gitmesiyle bütün gücü elinden alınmıştı sanki. Zavallı kadın kısa zamanda zayıflayıp çöktü. Kurulu düzenin böyle allak bullak olmasına bir türlü gönlü razı gelmiyordu. Fırtına ulu bir ağacı kökünden sökerse bir daha belini doğrultamaz. Annem kimseye iğnesine iplik geçirtmeyecek kadar gururlu bir kadındı. Bir gün okuldan döndüğümde elinde iğne, ipliği deliğe geçiremediği için onu hüngür hüngür ağlar buldum.

— Al şu ipliği geçiriver! O Cemile'nin boyu devrilsin, e mi! Evinin kadını olacakken başını aldı da gidiverdi... Derdi neydi, bimem ki? Bir eksiği, noksanı mı vardı?

Annemi kucaklayarak, Danyar gibi iyi bir insanla gittiği için avutmak istedim. Fakat onu kıracağımı bildiğim için sesimi çıkarmadım.

Bütün suçsuzluğuma karşın bu olaydaki payım gene de ortaya çıktı...

Sadık'ın dönmesi çok sürmemişti. Bir gün sarhoş kafayla Osman'a:

— Kaçtıysa cehennemin dibine kadar yolu var! Köpeğin öleceği yer sokak ortası. Kadın bolluğuna kıran mı girdi? Sırma saçlısını beş paralık bir erkeğe değişmem, demesine karşın içinin yandığı belliydi.

— Doğru söylüyorsun, arkadaşım! Neye üzülüyorum, biliyor musun? Öldürmeden kaçırdım elimden. Saçından yakaladığım gibi atın kuyruğuna bağlayacaktım. Ya güneydeki pamuk tarlalarına, ya da kuzeye, Kazakistan'a gittiler. Herif serseri, ilk kez mi aylak dolaşıyor? Yalnız aklımın almadığı bir şey var: Bu işin böyle olacağını kimse bilmediği gibi, hiçbirimizin aklından da geçmedi. Ah, o alçak karı yok mu ya! Bütün bunları o kendisi düzenledi. Ah, elime bir geçirsem!

Böyle konuştuğunu duydukça Osman'a; «Seni aşağılık herif!

Harmanda seni azarladığı aklından çıkmıyor, değil mi?» diyerek bağırmak geliyordu içimden.

Bir gün evde okulun duvar gazetesi için resim yapıyordum. Annem fırının başında iş görüyordu. Ansızın Sadık girdi içeriye. Beti benzi atmıştı. Öfkeyle kıstığı gözlerini dikerek yanıma sokuldu, elindeki kâğıt parçasını gözüme sokarcasına uzattı.

— Bu resmi sen mi yaptın?

Apışıp kalmıştım. İlk yaptığım resimdi bu.

Danyar'la Cemile canlıymış gibi gözlerini bana dikmiş, bakıyorlardı.

— Ben yaptım, dedim.

Sadık parmağıyla kâğıdı dürttü.

— Kim bu adam?

— Danyar.

— Vay seni hayın!

Sadık resmi kapıp ufak parçalara ayırdıktan sonra kapıyı arkasından çarparak çıktı.

Annemle aramızda can sıkıcı bir sessizlik başlamıştı. En sonunda sessizliği o bozdu:

— Olanları biliyor muydun?

— Evet, biliyordum.

Annemin arkasını fırına dayayıp bana sitem dolu, şaşkın bakışlarla bakışını hiç unutmam. Ben; «Ne olacak, resimlerini gene yaparım» deyince çaresizlik içinde ve acıyla salladı başını.

Yere saçılmış kâğıt parçalarına baktıkça içim içime sığmıyor, boğulacak gibi oluyordum. «Hayın sayarlarsa saysınlar beni. Kime hayınlık etmiştim? Ailemize mi? Soyumuza sopumuza mı? Ama hiç olmazsa yaşama karşı, yaşam gerçeğine, bu iki insanın aşklarına karşı hayınlık yapmadım. Kimseye anlatamazdım bunu, annem bile anlamazdı beni.» diye düşünüyordum.

Gözlerimin önünde her şey karışıp dönmeye başladı, kâğıt parçaları sanki canlıymışlar gibi kıpır kıpır oynuyorlardı. Danyar ile Cemile'nin dikkatli bakışları zihnimde öyle derin yer etmişti ki, Danyar'ın o unutamadığım ağustos gecesi söylediği türküler kulaklarımda çınlıyordu. İkisinin yan yana köyden gidişlerini anımsadım. İçimden onlar gibi gözüpekçe ve kararımdan dönmemek üzere köyden çıkıp gitmek geldi. Ben de onlar gibi zorlu bir mutluluk yolculuğuna çıkacaktım.

– Anne, ben okumak istiyorum, dedim. Babama söyle, ressam olmaya karar verdim.

Savaşta ölen oğullarının arkasından bir de benim gideceğimi duyunca annemin çileden çıkacağını, ağlamaya başlayacağını sandım. Oysa hiç de öyle olmadı. Yalnız üzgün bir sesle, yavaşça:

– Sen de git, dedi. Hepiniz tüylendiniz artık, istediğiniz yere kanat çırpabilirsiniz. Ancak yükseklere uçup uçmayacağınızı ben bilmem. Belki de siz haklısınız... Git bakalım. Sonradan aklını başına toplarsın belki. Resim yapmak, fırça kullanmak meslek değil bence. Biraz okula gidince anlarsın... Ama baba evini unutmamalısın..

O günden sonra küçük ev bizden ayrıldı. Aradan çok geçmedi, ben de okula gittim.

İşte anlatmak istediğim öykünün hepsi bu...

Resim okulundan sonra güzel sanatlar akademisine girdim. Akademiyi bitirirken diploma çalışmam olarak verdiğim tez çoktandır düşlediğim tablonun ta kendisiydi.

Bu tabloda Danyar'la Cemile'nin bulunduğunu söylemeye gerek yok artık. Bir sonbahar günü yolda ilerleyen iki kişi. Önlerinde engin, aydınlık bir düzlük var.

Tablom kusurluymuş, aldırdığım bile yok. Çünkü ustalık birdenbire kazanılan bir şey değildir. Fakat bir sanatçı tedirginliği sonucu yaratıldığını bildiğim bu tablonun benim için ayrı bir değeri vardır.

Şimdi bile başarısızlığa uğradığım, zorluklarla karşılaşınca kendime olan güvenimi yitirdiğim zamanlar oluyor. İşte böyle zamanlarda sevgili tablomdaki Danyar'ı Cemile'ye doğru beni çeken bir şey vardır. Onları uzun uzun seyreder, sanki karşılıklı konuşurdum.

Dostlarım, neredesiniz şimdi, hangi yollarda yürüyorsunuz? Bugün açılan yollar öylesine çok ki, Kazakistan bozkırlarından Altaylar'a, Sibirya'ya kadar git gidebildiğin kadar! Bir nice yürekli insan ekmeğini çıkarmak için bu yollara düşmüştür! Kimbilir, belki sizler de onların arasındasınız. Cemile'm, engin bozkırda geriye bakmadan gittin. Belki de yoruldun, ya da kendine güvenini yitirdin. Yorulunca yaslanıver Danyar'a. Sana aşkını, toprağın, yaşamın türküsünü söylesin. Bozkır kılımdanmaya, bütün renkleriyle oyna-

maya başlasın. O ağustos gecesi gelsin hatırına. Yürü, Cemile, pişmanlık duyma; mutluluğun en zorunu bulduğun için sevin!

Onlara baktıkça Danyar'ın sesi çınlıyor kulaklarımda. Bu ses beni de çağırıyor, yola çıkmamı istiyor. Öyleyse bozkırların kucağındaki köyüme gitmeliyim, oralarda yeni renkler bulmalıyım.

Vurduğum her fırçada Danyar'ın ezgileri yankılansın, Cemile'nin yürek atışları duyulsun!

OĞULLA GÖRÜŞME

1

Yaşlı Çordon evine döndüğünde bambaşka bir insan olmuştu. Bir şeye sinirlenip canı mı sıkılmıştı; yoksa bir üzüntüsü, derdi mi vardı; pek belli değildi. Yalnız, karısı onda bir değişikliğin olduğunu farketti hemen. Sonra işin aslını anlayınca da o denli şaşırdı ki, ne diyeceğini bilemedi. Aklı başında bir insanın kafasının alamayacağı, ancak yaşlı bir adamın tuhaflığı, bunaklığı sayılabilecek bir durumdu bu.

Çordon'un yirmi yıl kadar önce savaşta ölmüş bir oğlu vardı. Çiçeği burnunda bir delikanlıydı öldüğünde, onu babasından başka anımsayan kalmamıştı. Üstelik Çordon'un kendisi bile, karısıyla bir arada yaşadıkları sürece, onun fazla sözünü etmemişti. Ama şimdi yaşlı adam, «Oğlumun savaştan önce öğretmenlik yaptığı yere gideceğim!» diye tutturmuştu.

— Bana hep oğlum sağmış, gene orada çalışıyormuş gibi geliyor, dedi. Oraya gidersem onu görecekmişim gibi bir duygu var içimde.

Kadın korkuyla baktı kocasına. «Aklını mı oynattın, be adam; yoksa bunamaya mı başladın?» diye işi alaya almak istediyse de zor tuttu kendini. Kocasının bu sözleri söyleyişinden, hiç değişmeyen sakin bakışlarından, sesinin kendine güvenen, söylediklerinin doğruluğuna inanan tonundan, onun ciddi ve aklı başında olduğu anlaşılıyordu. Şimdi onu bu akıl almaz niyetinden caydırmak da hoş bir şey olmazdı. Çünkü yüzünün derisi buruşup kahverengini almış, yumuşak bakışlı gözlerinin çevresi kırışıklıklarla dolmuş, saçına sakalına ak düşmüş bu adam; kürek gibi iri, yorgun ellerini dizlerine koyup karşısında otururken bir çocuktan farksızdı. Kadın bir yandan ona acıyor, bir yandan da niyetinin saçmalığını düşünüyordu.

— Madem öyle, ne diye daha önce gitmedin oğlunu aramaya?

— Bilmem... Ama şimdi beni oraya çeken bir şey var. Sanki gitsem oğlumu görecekmişim gibi geliyor bana. Yarın şafakla yola çıkacağım.

— Peki, kendin bilirsin...

Kadın böyle derken kocasının ertesi gün niyetinden vazgeçeceğini düşünüyordu. Gerçekten de ta cehennemin dibindeki köye gidip ne yapacak, orada kimi bulacaktı? Fakat hiç de beklediği gibi çıkmadı. Adam kararını değiştireceğe benzemiyordu.

Dağın eteğindeki köyde herkes uykuya yatmış, bütün evlerin ışıkları sönmüştü. Işıkları söndürülüp söndürülüp yakılan tek ev Çordon'un eviydi. Çünkü yerinde rahat yatamıyordu adamcağız. İkide birde kalkıp giyiniyor, avluya her çıkışta atının önüne yarım kucak yonca atıyordu. Üstelik beri benzer yonca da değil; en iyisinden, en iri yapraklısından. Yazdan ambarın damına düzgünce yığdığı yonca tınazını zamanından önce bozduğu için de acımıyordu. Başka bir zaman olsa böyle bir cömertliği göze alamazdı. Kışa kadar el sürdürmezdi kuru yonca sığınına. Karınlarını doyursunlar diye ineği de, atı da evin arkasına salıverirlerdi. Daha olmazsa boş bostanlara, biçilmiş tarlalara, kuru güz yaylağına, kırlara bırakırlardı. Ama yoncaya acımıyordu şimdi. Hatta heybenin bir gözüne biraz yulaf bile koydu.

Çordon böyle sabaha dek içeri dışarı girip çıkarken karısı uyuyormuş gibi sessizce yatıyor, fakat yaşlı adamın kafasını karıştırmak istemediğinden ona duyurmadan içini çekiyordu. Kocasını niyetinden caydırmaya çalışmak yararsızdı. Ona şimdi bile «Aklını başına topla, be adam! Nereye kalkıp gidiyorsun? Tıpkı çocuk gibisin. Herkese alay konusu olabileceğini de mi düşünmüyorsun?» diyebilirdi. Ama hiç sesini çıkarmadı. Adamın kızıp da ona; «Öz oğlun olsa böyle düşünmezdin. Kes sesini!» demesinden çekiniyordu. Niye durup dururken bu sözü işitsindi. Evet, görmemişti adamın oğlunu, nasıl bir insan olduğunu da bilmiyordu. On yıl kadar önce Çordon'un birinci karısı ölünce kendisiyle evlenmişti.

Oğlunu bulma işi çıkmadan önce de zaten Çordon'a karşı bir çeşit suçluluk, yersiz bir eziklik duyuyordu. Kocasının evlenip kente yerleşen iki kızı kapılarını çalmaz olmuşlardı. Çordon kızlarıyla ancak kente gidişlerinde görüşüyordu; o da ayda, yılda bir... Bu konuda ne kendisi laf açıyor, ne de karısı ona bir şey soruyordu. Böyle durumlarda üvey ananın bir kenara çekilip etliye sütlüye karışmaması en iyisi değil miydi? Kocasının birdenbire aklına esen bu şeye fazla ses çıkarmamasının bir nedeni de buydu işte. Ama sonra adama hak vermeye başladı: «Oğlunun özlemine mi dayanamadı, nedir? Gitsin de biraz hava alsın, başını dinlesin. Belki kederini da-

ğıtır...» diye düşündü.

Çordon sabahleyin erkenden kalktı, atını eyerledikten sonra geriye dönüp yeni cepkenini giydi, duvardan kamçısını aldı, karanlıkta karısının üstüne eğilerek alçak sesle:

— Nasipkan, ben gidiyorum, dedi. Merak etme, yarın gece dönerim. İşittin mi beni? Niye susuyorsun? Anla beni, oğluma dayanamıyorum. Durumu bilmediğim halde oraya çağıran bir duygu var içimde. Çektiğim özlemi anlıyor musun?

Kadın sesini çıkarmadan yatakta doğruldu, sanki kocasının başına giydiği şeyi karanlıkta görmüş gibi söylenmeye başladı:

— Giydiğin şu şapkaya bak bir kere! Kırk yamalı bohçaya dönmüş. Odun kesmeye değil, insan arasına gidiyorsun.

Başucundaki sandığın kapağını el yordamıyla açtı, kocasının kuzu derisinden yeni şapkasını çıkardı.

— Al, giy şunu. Eski şapkayla gidilmez oraya.

Çordon şapkasını değiştirdi, kapıya yürürken karısı onu gene durdurdu.

— Bak, orada pencerenin önünde yiyecek çıkını var. Al da heybenin gözüne koy. Akşama dek aç aç ne yapacaksın?

Çordon karısına teşekkür etmek istediyse de, böyle bir şeye alışık olmadığından sustu.

Köpekleri ayağa kaldırmamak için, kısrağına binmiş olarak, evlerin arkasından sessizce yola çıktığında köy hâlâ derin uykudaydı. Köyün dışında, dağa tırmanan toprak yola saptı.

Çordon bir gün önce iki tekerlekli köhne arabasına koştuğu aynı doru kısrağıyla, gene aynı yoldan evine odun getiriyordu. Bu odun onların kışlık yakacağı olacaktı.

Küçük Boğaz'ın girişindeki yaban çalılarını kesip kesip arabaya doldurmuş, kendisi de atın üstüne binerek ayaklarını oklara koymuştu. Yolda ağır ağır giderlerken bir yandan da kestiriyordu. Esintisiz, ılık bir gündü. Tekerler çukurlara girip girip çıkıyor, dingiller gıcırdıyordu.

Güz mevsiminde havanın günden güne soğuduğu bir zaman vardır. O zaman öncesinde günler son kez bir kez açık, güneşli geçer. Yamaçlardan bakınca her şey gözler önüne serilmiş gibidir. Ovaya serpilmiş köyler beyaz duvarlı evleri ve koyu bahçeleriyle küme küme toplanmıştır. Yaprakları sararmış tütün tarlaları görü-

lür şurada burada. Traktörler tarlaları bahar ekimi için sürerken yükseklerde gümüş kanatlı bir uçak süzülür. Ufuk çizgisine yakın bir çukurlukta ise boz dumanların örttüğü bir kent gözükür. Bütün bunların tepesinde büyük bir kuş sürüsü oradan oraya hızla uçmaktadır.

Çordon bunların kırlangıç olduğunu biliyordu. Sabahleyin odun kırmaya giderken telgraf direklerine tünemişlerdi. Tellere sıra sıra dizilmiş kuşların hepsinin de göğüsleri beyaz, gagaları sivri, kanatları çataldı. Kondukları yerde kıpırdamadan dururlarken arada bir cıvıldaşıyorlar, sanki hep birden kalkıp uçacakları anı gözlüyorlardı. Çordon bu kırlangıç topluluğundaki kusursuz güzelliği, görkemi, disiplini görünce hayran kaldı; «Serçe sürüsü nerde, bunlar nerde!» diye düşündü.

Aynı kırlangıçlar dönüşte uçuyorlar, yazı geçirdikleri bu yerlerden ayrılış turlarını atıyorlardı. Koyu tüyleri güneş ışığında yanıp yanıp sönen koca bir kuş sürüsüydü bu. Havada hızla dönerlerken hiç sesleri çıkmıyordu.

Çordon kırlangıçlara baktı baktı... Durmadan uçan kuşlar boş sonbahar bahçeleri üzerinde, son bir kez, geniş bir çember daha çizerek karıştılar, arkasından gene düzene girdiler, sonra engin ovaya doğru uzaklaşmaya başladılar. Kırlangıç sürüsü göğün lacivert boşluğunda küçüldü, küçüldü; bir türkünün yankısı gibi, gitgide uzaklaşarak koyu, ufak nokta haline geldi. Kimbilir hangi ülkeye uçuyorlardı göçebe kuşlar! Oysa Çordon sabahleyin onları hayran hayran seyretmiş, ötüşlerini dinlemişti. Kuşların uzaklaşmaları üzerine yaşlı adamın üzerine bir gariplik çöktü, tatlı bir özlem dalgası ruhunu sararak gözleri yaşardı. Kuşları görmediği halde hâlâ ufka bakıyor, kaybettiği değerli şeyler için duyduğu acıyla göğüs geçiriyordu. Genç olsa giden kuşların arkasından bir ayrılış türküsü söylerdi.

Hemen yakınlarda duyduğu nal sesleriyle kendine geldi. Ayağına çabuk, yiğit bir atın üstünde bir adam yokuş yukarı tırmanıyordu. Çordon görür görmez tanıdı onu, komşu köyden Saparalı adında biriydi. Şölenlerde, şenliklerde sık sık karşılıştığı bu adamı yakından tanımaz, fakat karşılıklı selâmlaşırlardı. Saparalı ziyarete gidiyor olmalıydı. Kadifeden yeni bir pardesü giymişti, başında tilki derisinden bir takke, mestli ayaklarında sivri burunlu lastik ayakkabılar vardı. Sapı kırmızı üvezden bir kamçı tutuyordu elinde. Sapa-

ralı atın dizginlerini kasarak:

– Ne o, demirci; pek dalgınsın! dedi, şakacı bir sesle.

Çordon eskiden demircilik yapardı.

– Kırlangıçlar gidiyor da, dedi utanarak.

– Ne? Kırlangıçlar mı? Hani, nerde?

– Uzaklaştılar şimdi.

– Bırak kırlangıçları, canım. Odun mu götürüyorsun?

– Ya. Kışlık yakacağımız bizim... Sen nereye böyle?

Saparalı'nın yüzünde bir gülümseme belirdi. Kara sakalı, kırmızı ayaklarıyla dinç bir görünüşü vardı.

– Oğlumun yanına, dedi gururla. Ulu Dağlar'ın arkasında Aksay Devlet Çiftliği'nin müdürüdür kendisi.

Bunu söylerken kamçısın uzatarak, çiftliğin bulunduğu yönü gösteriyordu.

– Bilirim Aksay'ı, bilirim... dedi Çordon.

– Oraya gidiyorum işte. Oğlum; «Babam birkaç günlüğüne gelsin de yanımda kalsın,» diye haber göndermiş. Müdür değil, ne olursa olsunlar, gene de babalarına danışmadan edemezler. Torunum evleniyor da... Geleneklere göre düğün dernek yapacağız. Birçok konuk gelecek. Onun için at yarışları düzenleyelim diyorum.

Saparalı düğünden, oğlunun çiftlik işlerine geçti. O yıl çok yün elde ettikleri için çobanlara bol bol ikramiye vermişler, köy halkı müdürlerinden pek memnunmuş... Hatta oğluna başarı ödülü vereceğini bile işitmiş.

Bütün bunlar iyiydi ama, Çordon'un aklı başka şeylerdeydi şimdi. Yüreğinin derinliklerine gömüldüğü halde her zaman canlı kalan, kırlangıçlar göçerken birdenbire uyanan, eski, onmaz bir acı Saparalı'yla konuşması sırasında bütün yakıcılığıyla içini dağlamaya başlamıştı. Bu dünyadan ayrılalı bir hayli zaman geçen oğlunun özlemi dayanılacak gibi değildi. Bir zamanlar onun oğlu da Aksay'da çalışmış, yanında kalması için o da babasını çağırmıştı. Çordon ağzından çıkan sözlere gerekli dikkati göstermeden, Saparalı'nın sözünü kesti:

– Oğlum beni de çağırdı.

– Ya? Senin oğlan da orada mı?

– Evet, orada...

Çordon bunları söylerken korkudan tüyleri diken diken oldu.

– Yâ–a!.. Bilmiyordum, diyerek saf saf omuz silkti Saparalı.

İyi öyleyse... Canları sağ olsun da nerede çalışırlarsa çalşısınlar. Eh, hadi, hoşça kal.

Saparalı böyle diyerek atını sürdü. Adam bir hayli uzaklaşmıştı ki, Çordon'un aklı başına geldi. Çevresindeki boşluk ve kulakları sağır eden sessizlik bir bomba patlayışıyla sarstı onu. «Ne yaptım ben? Ne diye yalan söyledim?» diye irkildi.

Saparalı'nın arkasından koştu, bağırmaya başladı:

— Dur, dur! Saparalı!

Ondan özür dileyecek, işin doğrusunu söyleyecekti.

Saparalı atını geriye çevirdi. Biraz ürkmüştü.

— Ne o? Bir şey mi var?

Çordon gerçeği söylemek niyetiyle soluk soluğa vardı adamın yanına. Fakat oğlunu sağ olarak düşünmek isteği karşı konulmaz bir güçmüş gibi durdurdu onu. Oğlunu az önce dirilttikten, karşısındaki adam onu hâlâ sağ olarak bildikten sonra, ne diye doğruyu söyleyip oğlunu yeniden öldürecekti? Onun çok önce savaşta öldüğünü söylemeye dili varmadı. Hele birkaç dakika daha yaşasındı, bir punduna getirip söylerdi.

— Tütünün var mı? dedi. Bende kalmadı. Öyle de canım çekti ki!

Saparalı rahatladı, elini cebine soktu.

— Hay, canın çıksın e mi! Az kalsın ödümü patlatıyordun. Hadi, aç avucunu. Bu meretin tiryakiliğini bilirim.

Saparalı böyle diyerek elindeki şişeden Çordon'un avucuna biraz tütün boşalttı.

— Elin niye titriyor, usta? Demek kocadın, ha?

— Savaş sırasında çekiç sallamaktan kolumuzda güç mü kaldı ki! Eh, kocadık da artık. Yolundan alıkoyduğum için kusura kalma.

— Önemi yok. Hadi, Allahaısmarladık.

Durumu açıklamak için şimdi adamı bir daha yolundan çevirmek gerekiyordu. Saparalı'nın böyle çabucak uzaklaşarak kendisine oğlunun öldüğünü söyleme fırsatı vermeyişinden dolayı Çordon için için sevindi.

Saparalı uzaklaşıncaya dek yolun ortasında dalgın dalgın dikildi, sonra avucundaki tütünü yere silkerek arabasına doğru yürüdü.

Yolda başı önünde yürürken; «*Ne yaptım ben? Yoksa aklımı* mı oynattım?» diye mırıldanıyordu. Sonra gene durdu, çevresine dalgın dalgın baktı, gözlerini geniş ovanın üstündeki bir noktaya,

kırlangıçların uçup gittiği yere dikti. «Hayır, benim de oğlum var! Yaşıyor o.» Kısık bir sesle bağırmaya başladı: «Benim de bir oğlum var! Ben de oğluma gideceğim! Gidip göreceğim onu!»

Çordon eve gelinceye dek olanları bir daha geriye çevirmenin olanaksızlığına, bu derece üzülmenin gereksizliğine kendini ne kadar inandırmaya çalıştıysa da, o köye gitmek istediği bir ateş gibi sarmıştı yüreğini. Yıllardır için için yanan ateş birdenbire alevlenmişti. Savaşa gitmeden önce oğlunun son yıllarını geçirdiği yerleri ziyaret ederek onun anısına saygıda bulunmayı her zaman düşünür, bazen de coşkuyla hayal ederdi. Saparalı'yla karşılaşması bu isteğini alevlendirmeye yetmişti. Oğlunun yaşadığı düşüncesi artık yadsınamaz bir gerçekti onun için. Eski yıllar yenilerle karışmış; istekler, düşler gerçeğe dönüşmüştü. Oğlunun bulunduğu köye varınca onunla nasıl karşılaşacaklarını, neler konuşacaklarını bile düşünmeye başlamıştı şimdi. Oğlu da onu görünce çok sevinirdi herhalde.

«Baba gözlerim yolda kaldı,» derdi.

«Ancak gelebildim oğlum» derdi o da. «Sen hiç değişmemişsin. Gördüğün gibi kocadım ben.»

«Hayır, baba, fazla yaşlanmış sayılmazsın. Aradan uzun yıllar geçti o kadar... Niye böyle geciktirdin ziyaretini? Yirmi yıl mı geçti, yoksa daha mı çok; bir kere bile uğramadın. Yoksa özlemedin mi beni?»

«Özlemez olur muyum, oğlum! Çok özledim. Fakat bir türlü hazırlanıp da gelemedim. Seni bekletiğim için kusura bakma, yavrum. Biliyorsun annen öldü, toprağa verdik onu. Sen cephede can verince annen hasta yatağından bir daha kalkamadı. Buraya senin anını tazelemeye geldim. Aralarında yaşadığın insanları ziyaret edeceğim. Yürüdüğün topraklara, soluduğun havaya, içtiğin sulara selâm vereceğim. İşte seninle de karşılaştık, oğul! Hadi, ne duruyorsun; durmadan sözünü ettiğin okulunu, sonra da köyü gezdir bana!»

Çordon ne kadar anımsamaya çalıştıysa çalışsın, oğlu Sultan'ın, evinde kaldığı avcının adını anımsayamadı. Bütün bildiği, onun iyi bir insan olduğu, oğlunun onu çok sevdiğiydi. Yaşıyorsa şimdi yetmişini bulmuştu. Oğlu sağken sık sık haber gönderir; gelip onlarla kalmasını, kartalı alıp kuş avına çıkmasının söylerdi. Kartallar uzun

ömürlü olduklarına göre belki o hayvan da yaşıyordu.

Şimdi yavaş yavaş belleğine geliyordu. Bu avcının bir de küçük oğlu vardı. Birinci sınıfta öğretmenliğini Sultan yapmıştı onun, ikinci sınıfa geçince savaş çıkmıştı. Kimbilir bu çocuk şimdi evlenmiş, ev bark sahibi olmuştu. Avcının karısı da iyi bir kadındı. Hem evde, hem çiftlikte çalıştığı için zorlanırdı zavallı. Sultan'a, bir çift av köpeği alıp babasına götürmesini söylermiş durmadan. Çünkü evdeki bir sürü köpeğe lapa pişirmekten bıkmış. Gerçekten de bir gün köye gelirken, Sultan, böğürleri sarı lekeli beyaz bir tazı getirmişti eve. O ne yaman köpekti öyle! Avının üstüne kartal gibi saldıran böyle güzel köpekler ancak tepesi karlı Ulu Dağlar'da yetişirdi. Yaban keçilerini tuzağın üstüne sürmekte bire birdi bu hayvanlar. Ama Sultan; «Ev sahibi çok üzülür. En iyisi karısının lapa pişirmesine ben yardım ederim» diyerek tazıyı ertesi gün alıp götürmüştü. Oğlunun bisikletinin arkasından öyle koşuşu vardı ki köpeğin! Çordon onu elinden kaçırdığı için bayağı acımıştı. Ama bir avcının iyi bir köpeğe verdiği değeri de biliyordu. Kendisi nasıl olsa demirci dükkânından pek ayrılamazdı. Acaba tilkileri gene bu tazılarla mı avlıyorlardı?

Çordon bunları düşünürken oğlunun çalıştığı köye gitmesi için ikinci bir nedenin daha çıktığına inandı. Gidip bu adamı görmeliydi. Ölmüşse mezarının başında dua eder, sağsa oğluna gösterdiği yakınlıktan dolayı saygıyla elini sıkardı.

Çordon'un kendisine düşünmeyi yasakladığı bir durum vardı. Bu durum aklına geldikçe kışın patatesin, kuru otun fiyatlarının kaça çıkacağı, evdeki koçu ne zaman kesecekleri, danayı satmalarının mı, yoksa evde bırakmalarının mı daha iyi olacağı gibi düşüncelerle bu can sıkıcı olayı kafasından kovmaya çalışırdı.

Aslında bu olayı o kadar çok düşünmüştü ki, bir kere daha düşünmekte bir yarar görmüyordu. Uykusuz geçen gecelerinde demirci dükkânında çalışırken, bu düşünce uzun yıllar örste dövülmüş, ocakta tavlanmış, yalakta suyu verilmişti. Ve bu olayda kimin haklı olduğunu Tanrı'ya bırakmıştı Çordon. Eğer, öbür dünyada oğluyla karşılaşırsa ona her şeyi olduğu gibi anlatacaktı... Fakat özür dilemeyecekti ondan. Kente yerleşen kızları daha o zaman, babalarının yüzüne canavarlığını haykırdıkları sırada bile pişmanlık duymamış, kızlarını yanıtsız bırakmıştı. İşte o günden beri kızlar babalarını, bağışlamak istemezler.

Olay, Sultan'ın, kentin demiryolu istasyonundan cepheye gönderilişi sırasında geçmişti.

1941 yılının Ekim'inde birisi koşa koşa dükkânına gelerek, oğlunun onunla vedalaşmak için köyden döndüğünü söylemişti. Çordon ateşten yanmış isli önlüğünü çıkarmadan koşmuştu oğlunun yanına. Kulaklarında hâlâ çekiç sesleri çınlıyordu. Sokakta hızlı hızlı yürürken duyduğu habere inanası gelmiyordu. Oğlu gerçekten askere gitme çağına erişmiş miydi? Fakat doğruydu; Sultan, hasta annesiyle vedalaşmak için, birinin atına atladığı gibi ta ilçeden gelmişti köye. Annesi altı aydır hastaydı. Babasına da kendisini uğurlamaya kente gelmesini söyledi.

Vaktin dar olması dolayısıyla, Çordon doğru dürüst görüşemedi oğluyla. Sonra bu öyle bir zamandı ki, iki insan ne kadar konuşurlarsa konuşsunlar gene de birbirlerine söylemedikleri birçok şey kalırdı. İnsanların içinde yığınla biriken duyguları anlatmaya kimin gücü yetebilirdi ki!..

Çordon kente dörtnala sürdü atını. Dile kolay, bir koşuda otuz kilometre yol almıştı; az kalsın çatlatacaktı hayvanı. Oraya varınca ilk gözüne çarpan, istasyonun arkasında birikmiş, uğultulu bir kalabalık oldu. Ana baba gününe dönmüştü ortalık. Kasalarının yanlarındaki bezlere kırmızı yazılar yazılmış kamyonlar, arabalar, kağnılar, koşulmuş, koşumdan çözülmüş atlar, rayların üstünde gidip gelirken düdük çalan lokomotifler, gıcırdayan vagonlar... Bütün bunların arasında da yığın yığın insanlar: Köylüsü, kentlisi, genci, yaşlısı...

Çordon'un eli, ayağı dolaştı. Atını önüne gelen ilk arabaya bağlayarak oğlunu aramaya koştu. Kalabalığın arasında kendine yol açmaya çalışıyor, gidecek askerlerin yerini soruyordu. Sonunda gençlerin istasyon parkında toplandıklarını; az sonra yola çıkacakları için, yanlarına kimseyi yaklaştırmadıklarını öğrendi. Hemen parka yollandı o da. Parmaklıkların arkasında askerler sıra olmuşlardı. Ad okunuyor, komut sesleri duyuluyordu. Çordon şaşırdı kaldı. Oğlunu nasıl bulacaktı şimdi? Üstelik ağaçlar askerleri görmesini engelliyordu. Tam o sırada: «Baba! Baba! Gel buraya!» diye bir ses duydu. Baktı, kızları el sallayarak onu çağırıyorlardı. Çordon kalabalığı ite kaka, parkın girişinde duran kızlarının yanına varınca asker dizisinin arasında oğlunu gördü. O sırada oğlu da onu görmüş; gülümseyerek utana utana el sallamaya başlamıştı. Çordon birden

acıdı oğluna. Bıyıkları yeni terlemiş, toy bir delikanlıydı daha. Boyca arkadaşlarına denk durmakla birlikte omuzları, yüzü onun daha çocuk olduğunu gösteriyordu. Tam boy atma çağındaydı. Çordon oğlunun tıpatıp kendine benzediğini farketti. Bir iki yıl daha geçse boylu poslu, aslan gibi bir delikanlı olurdu.

Çordon, oğlu aklına geldikçe onu yalnız sevmekle kalmayıp aynı zamanda saygı duyduğunu da anımsıyordu. Fakat nasıl bir şeydi bu? Sevmesine herkes oğlunu severdi. Nice haylazlıklarına karşın ona, çocukluğundan beri, kendine denk, aklı başında bir insan olarak saygılı davranmıştı. Fakat bu saygının nedenini açıklayamıyordu. Hele Sultan, öğretmen olduktan sonra ona saygısı büsbütün artmış, onunla büyük bir adamla konuşuyor gibi konuşmaya başlamıştı. Öğrenciyken izci oymakbaşı olan oğlunun eve gelirken izci boyunbağını çıkarmayı unutup onunla gelmesi duyduğu saygıyı azaltmazdı. Delikanlının ateşli, atak yaratılışının zamanla durup oturacağına inanırdı Çordon. Gençlerin işine fazla karışmamalı, onlara bıktırıcı öğütler verilmemeliydi. Sultan da kendi yolunu kendisi bulacaktı. Çordon belki de bu yüzden bozuşmuştu kızlarıyla. Zeyneş ve Salika adındaki kızları kentte okumuşlar; orada evlenip, oraya yerleşmişlerdi. Sonra oğlan kardeşlerini de yanına alarak öğretmen okulunu bitirip meslek sahibi yapmışlardı. Sultan bir yıldır öğretmendi.

Çordon yanlarına vardığında kızları onu kalabalığın dışına doğru çıkarmaya başladılar. İkisi de çok kızgındı, terden sırılsıklam olmuşlardı. Alçak sesle sövüp sayıyorlardı kardeşlerine. Çocuğun ne toyluğu kalmıştı, ne salaklığı, ne zıpırlığı... Nereye gitseler her yer insanla dolu olduğu için kızlar öfkelerini daha fazla içlerinde tutamadılar; hemen orada, kalabalığın ortasında, babalarıyla tartışmaya başladılar.

— Oğlunun gönüllü yazıldığını biliyor muydun, baba?

— Hayır. O da nerden çıktı?

— İlçeye, askerlik şubesine telefon ettik. Oğlun dilekçe vermiş, savaşa gönüllü katılacağını bildirmiş. Nasıl inandın mı şimdi?

— Yaşı daha askerliğe elverişli değil. Durumu anlıyor musun?

— Demek, öyle uygun görmüş.

Kızların ikisi birden babalarına saldırdılar.

— Uygun mu görmüş? Durumu neden anlamak istemiyorsun, baba? Erkeklerimizin askere gittikleri yetmiyor mu? Bakalım sağ

dönecekler mi evlerine! Biz kimsiz, kimsesiz kaldığımızı düşünürken şimdi de ailemizin tek erkeği cepheye yollanıyor.

– Çaylak gibi avlayacaklar onu orada. İzci oymakbaşılığı yapmaya gitmiyor.

– Bir şey söylesene, baba!

– Ben ne söyleyebilirim? Elimden ne gelir?

– Git, hemen oğlunla konuş. Seni bırakmaları için izin alırız. Vakit geçmeden, aklını başına toplamasını söyle.

– Vakit varken kararından dönsün. Onu yalnız sen kandırabilirsin, baba.

– Durun bakalım!

Çordon, oğlundan böyle bir şey isteyemeyeceğini nasıl anlatacaktı kızlarına? Böyle bir durumda, bu itiş kakış arasında? Çocukcağız verdiği sözden dönebilir miydi? Sırada yan yana durduğu arkadaşlarının yüzüne nasıl bakardı sonra? Onun hakkında ne düşünürlerdi? Kendi kendisine karşı sonra nasıl hesap verirdi?

– Ayıp olmaz mı? Utandırmayalım çocuğu?

– Utanacak ne var bunda?

– Kime ne bundan canım? Kimi ilgilendirir onun ne yaptığı? Burada onu kim tanır?

– O kendini tanıyor ya, siz ona bakın.

– Bırak baba, sen de... Daha dünün çocuğu... Vakit geçirmeden git, hadi!

O sırada kalabalıkta bir kıpırdanma oldu, herkes uğuldayarak yana açılıyordu. Derken bando bir marş çaldı, kızıl sancak yükseldi, askerler yürüyüş kolunda parkın kapısından çıkmaya başladılar. Trene binme emri verilmişti.

– Çabuk, kafile komutanını görelim. İstasyondadır şimdi. Oğlunu kurtarmalısın, baba!

– Hasta annemin hatırı için gidelim. Kafile komutanına annemin durumunu anlatırsın. Ölüm döşeğinde olduğunu söylersin.

Çordon kızlarının ısrarları karşısında kararsızlığa düşmüştü. Bunun üzerine onu istasyona yönelen kalabalığın arasından geçirerek kafile komutanının yanına doğru sürüklediler.

Alandan istasyon yapısına taştan, uzun bir merdiven yükseliyordu. Basamaklar baştan başa insanla dolmuştu. Kızlar, Çordon'u, sıcaktan buram buram terlemiş insanlar arasından yukarı doğru çekiyorlardı. Savaşın acısıyla perdelenmiş yüzlerce göz on-

lara dikilmişti. Savaşa gidenler acımaya mertçe karşı koyarlarken, onları uğurlayanlar çaresizce göz yaşı döküyorlardı. Çordon dört bir yandan trampet sesleri, marşlar, alandaki askerlerin ayrılış çığlıklarını duyuyordu. Yüreğinin sızısı ve sessiz çığlığı da bunlara katılmıştı.

Çordon kızlarının, oğlu için iyilikten başka bir şey düşünmediklerini, sevgili kardeşlerini kendi bildiklerince sağlama alarak hem kendilerine, hem de ailelerine iyilik yapmak istediklerini biliyordu. Fakat oğlu kendi isteğiyle hareket edebilecekken, onun bağımsızlığına el uzatması, onuruyla oynaması için kendisini kışkırtmalarından dolayı da bir yandan onlara diş biliyordu. Kaynaşan kalabalık arasından habire yukarı doğru sürüklüyorlardı onu. Merdivenlerin üst basamaklarına varınca, Çordon içinde oğlunun da bulunduğu bir dizi askerin uygun adımlarla yürüdüğünü gördü. Trene binecek bu son dizi askerin arkasından da bando gidiyordu. Oğlunu hemen tanımış, sağına, soluna bakındığını görmüştü. Kalabalık arasından babasını, ablalarını arıyordu herhalde. O sırada ablalarının babasını zorla kafile komutanına götürdüklerini; onu kararından döndürmek, kendi gözünde küçük düşürmek, onuruyla oynamak istediklerini nerden bilecekti?

Çordon daha sonra al yazmalı bir kızın kalabalıktan koparak Sultan'a doğru koştuğunu farketti. Fakat kalabalıktan fazla yanına sokulamamış, ancak elini sıkabilmişti.

Kafile komutanının bulunduğu, istasyon müdürünün odasına yaklaştıklarında kızlar Çordon'u kapıya doğru ittiler.

— Hadi, elini çabuk tut. Asker babası olarak annemizin durumunu anlat. Onun böyle şeylere aklının ermediğini söyle. Kardeşimizi trenden indirmeleri için rica et. Çekinmeden her şeyi açıkla.

— Yürü, hadi! Daha ne duruyorsun? Geçen her saniyenin değeri var!

Kimse onlara aldırış etmediği halde, Çordon çevresindeki insanlardan utanmaya başladı. Asker, sivil herkes kendi derdine düşmüştü, herkes sağa sola koşturuyordu.

— Ben böyle şeylere alışık değilim! Gitmeyeceğim! diye kestirdi attı Çordon.

— Gitmiyorsun, demek?

— Sen gitmezsen biz gideriz! Kendi işimizi kendimiz görürüz!

Sabırları taşan kızlar kafile komutanının kapısına yöneldiler.

– Durun, gitmeyin!

Çordon böylé diyerek, kızları ellerinden tuttuğu gibi dışarı sürükledi.

Onları karşı konulmaz bir güçle, aynı kalabalığın arasından, merdivenlerden aşağıya hızla çekiyordu. Ve o sırada pek az insanın kendi çocuklarından duyduğu sözleri duydu.

– Sen oğlunu ölüme gönderiyorsun!

– Senin gibi babaya lanet olsun!

– Babamız değilsin sen bizim!

Çordon'un yüzü kireç gibi ağarmıştı. Parmaklarını gevşetti, kızlarının ellerini bıraktı, sağındaki solundakileri iterek sessizce alana doğru yöneldi. Uğultusuyla, çığlıklarıyla kulaklarını sağır eden bu insan ormanını yararak bir an önce perona varmalı, trene binmeden önce oğluyla vedalaşmalıydı. Fakat trene gidiş yolu çoktan kapanmıştı. Peronda iğne atsan yere düşmezdi. Bando çalıyor, kalabalık karınca gibi kaynaşıyordu.

Peronun parmaklıklarına yüzünü dayayan Çordon, kafa denizi üzerinden bakarak, uzayıp giden kırmızı vagonları gözden geçirmeye başladı. Parmaklıklar arasında kolunu uzatarak bir yandan da:

– Sultan! Sultan! Ben buradayım! İşitiyor musun beni? diye bağırıyordu.

O gürültüde kim işitirdi onu? Parmaklığın arkasında duran bir demiryolu görevlisi:

– Atın var mı? diye sordu.

– Var.

– İyi. Vagonların ayrılma istasyonunu biliyor musun?

– Biliyorum. Şu tarafta.

– Öyleyse hemen atına atla, oraya koş! Korkma, yetişirsin. Beş kilometrelik bir yolun var. Katar orada kısa bir süre durur, oğlunla görüşmene yeter. Yalnız elini çabuk tut.

Çordon atını bulmak için sağa sola koştu, sonra onu bağladığı yeri anımsadı. Yularını çözdü, üstüne atladı, hayvanın böğürlerine kamçıyı yapıştırdı; tren yolu boyunca ilerleyen sokağa saparak, gövdesi öne eğik, uçarcasına sürmeye başladı. Onun bomboş sokakta deli gibi at koşturuduğunu görerek ürken birkaç kişi çılgın bir göçebeyle karşılaştıklarını düşünmüş olmalıydılar. Dişlerini sıkarak yıldırım hızıyla ilerleyen Çordon'un ağzından dualar dökülüyordu.

«Tanrım, yetişeyim oğluma! Yetişeyin oğluma! Ona o kadar çok söyleyeceklerim var ki! Erenlerin ruhu için yardım et bana! Atların koruyucusu Kamber Ata, atıma yardım et, tökezlemesin! Şahin kanatlarını ver ona, demirden yüreği olsun, geyik gibi hızlı koşsun!..»

Sokağın bitiminde demiryolunun dibinden giden cılgaya saptı, atı gene dörtnala kaldırdı. Vagon ayırma istasyonuna az bir yol kalmıştı ki, arkadan bir tren sesi duyuldu. Ve ateş püsküren kocaman iki lokomotifin gürültüsü Çordon'un ileri doğru eğilmiş, geniş omuzları üzerine, kayan bir dağ gibi çöktü.

Tren ona yetişmiş, geçiyordu. Atı yorulmuştu Çordon'un. Fakat önünde az bir yolu vardı, istasyonda durursa yetişirdi trene. Trenin durmadan gideceği korkusu aklına gene Tanrı'yı getirdi. «Ey Tanrım! Yeryüzüne indiysen durdur şu treni! Yalvarırım, durdur onu!..»

Son vagonların hizasına geldiğinde tren istasyonda durmuştu, oğlu ona doğru koşuyordu. Çordon oğlunu görünce hemen atından indi. Baba oğul sessizce kucaklaştılar, öylece katılarak yeryüzünde her şeyi unuttular. Sonra konuşmaya başladılar:

– Baba, bağışla beni; gönüllü yazıldım.

– Biliyorum, oğlum.

– Ablalarımı da gücendirdim, baba. Söyle beni bağışlasınlar.

– Bağışladılar seni, oğlum. Sen de onların kusuruna bakma. Unutma onları, mektuplarını eksik etme. Sonra annene de mektup yaz.

– Peki, baba!

İstasyon çanı bir kere vurdu. Ayrılık zamanı gelmişti, Çordon oğlunun yüzüne son bir kez baktı ve onda kendi yüz çizgilerini, gençliğinin baharında kendini gördü. Oğlunu bağrına bastı. Bütün benliğiyle ona babalık sevgisini vermek istemişti. Oğlunu öperken ağzından hep aynı sözler dökülüyordu:

– İnsan ol, oğlum! Nereye gidersen git, insanlığını yitirme! Her zaman insan olarak kal!

Vagonlar sarsıldı.

Çordonov, gidiyoruz diye bağırdı, oğlunun komutanı.

Sultan'ı yürüyen trenin içine sokarlarken, Çordon da kollarını aşağıya indirdi, geriye döndü, atının terlemiş, sıcak yelesine başını koyarak hürgür hünür ağlamaya başladı. Atının boynunu kucaklamış bir durumda ağlarken, omuzları öyle şiddetli sarsılıyordu ki,

hayvancağız durmadan ayak değiştiriyordu.

Gelen geçen demiryolcular susuyorlardı onu görünce, çünkü o günlerde insanların niçin ağladıklarını biliyorlardı. İstasyondaki çocuklar bile bu hüngür hüngür ağlayan kocaman adamın karşısında oyunlarını bırakıp duruyorlar; merakla ve çocukça bir acımayla onu seyrediyorlardı.

Çordon Küçük Boğaz'ı geçip de karlı dağlara kadar uzanan, küçük tepelerin sıralandığı geniş düzlüğe çıktığı zaman güneş dağların üstünde iki kavak boyu yükselmişti. Soluğu duracakmış gibi oldu. Bu dünyada oğlu yaşıyordu...

ASKERİN OĞLU

Babasını önce sinemada gördü. O zaman beş yaşlarında bir çocuktu.

Bu olay her yıl koyunların kırpıldığı beyaz badanalı, büyük, kapalı ağılda geçti. Bu ağıl şimdi bile devlet çiftliğinin ilerisinde, dağın eteğinde durur. Önünden de bir yol geçer.

Oraya annesiyle birlikte gelmişlerdi. Devlet çiftliğinin telefon memuru olan annesi Ceyengül yün kırpma zamanı ağılda makasçı yardımcısı olarak çalışırdı. Kadıncağız bunun için yıllık iznini alır; ayrıca, ekin ekme ve koyunların yavrulama mevsiminde telefon santralının başında geçirdiği fazla saatler karşılığında verilen serbest günlerini kullanırlardı. Bu da onun yün kırpma mevsiminin sonuna kadar çalışmasına yeterdi. İyi para alıyordu bu işten. Dul bir asker karısı olarak kazandığı her kuruşun değeri vardı onun için. Gerçi oğluyla ikisi küçük bir aileydiler, ama kışlık yakacak, yiyecek öteberi, üst baş hep para isterdi.

Oğlunu bırakacak kimsesi olmadığından annesi onu da getirmişti yanında. Burada makasçılar, çobanlar, çoban köpekleri arasında ağzı yüzü kir içinde akşama dek koşturuyordu; çok da mutluydu.

Ağılın önüne film makinesinin getirilişini ilkin o gördü ve sevinçli haberi herkese ulaştırmak için önce o davrandı.

– Sinema geldi! Sinema geldi!

İşler bitip de hava kararmaya başlayınca filmi göstermeye başladılar. Çocuk o anın gelmesini iple çekmişti. Bekleyişinin ödülünü de aldı sonunda: Gösterilen bir savaş filmiydi. Ağılın ucundaki iki direk arasına gerilmiş beyaz bez üzerinde çarpışmalar başlamıştı. Silahlar patlıyor, aydınlatma fişekleri vınlayarak göklere yükseliyordu. Fişeklerin aydınlığında keşfe çıkan erler görünüyordu yerde kıpırdamadan yatan. Fişekler söner sönmez, askerler yerlerinden ileri fırlıyorlardı. Gecenin karanlığında makineli tüfeklerin takırtısı pek hoşuna gitti çocuğun. Demek savaş böyle oluyordu!

Oğlan annesiyle birlikte en geride, yün balyalarının üstüne oturmuştu. Oradan perde daha iyi görünüyordu. Çocuğu bıraksalar gider; öteki çocukların yanına, en öne otururdu. Hatta bir ara kalk-

mak için davrandıysa da annesi bırakmadı onu.

– Sabahtan akşama dek koştuğun yetmedi mi? Biraz da benimle otur! diyerek oğlunu dizine oturttu.

Sinema makinesinin çatırtıları arasında savaş sürüp gidiyordu. Seyircilerin yüzleri heyecandan gerilmişti. Tanklar onların üzerine doğru ateş edince, annesi içini çekiyor, bazen de titreyerek oğlunu göğsüne bastırıyordu. Yanlarında oturan bir kadın dilini şaklatarak kendi kendine şöyle mırıldanıyordu:

– Aman Tanrım, şuna bakın! Aman Tanrım!

Oysa çocuk fazla korkmuyor, hatta faşistler vurulunca neşesi geliyordu. Ama kendi askerleri düşünce, yeniden kalkacaklarını düşünüyordu küçük aklıyla.

Savaşan insanların öyle tuhaf düşüşleri vardı ki! Tıpkı oyun oynayan çocukların düşmesi gibi. Çocuk kendisi de düşmesini biliyordu, sanki çelme takmışlar gibi yuvarlanıverirdi. Yere düşünce acı duyardı, ama aldırmazdı o buna. Kalkar kalkmaz gene koşmaya başlardı. Oysa filmdekiler kalkmıyorlardı, devrildikleri yerde koyu bir tümsek gibi kımıldamadan yatıyorlardı. Çocuk karnından kurşun yiyenlerin düşmesi gibi de düşmesini bilirdi. İnsan birdenbire yuvarlanmazdı yere. Önce karnını tutar, öne eğilir, sonra elindeki tüfeği bırakarak yavaş yavaş otların üstüne devrilirdi. Çocuklar, oyunlarında gene kalkıp savaş tutuşurlardı. Oysa filmdeki askerler kalkmıyorlardı.

Savaş sürüyor, film makinası çatırdıyordu. Perdede topçular görünmüşlerdi şimdi de. Askerler bir tanksavar topunu hedefe yöneltmişler; yaylım ateşi, patlamalar, dumanlar arasından silahlarını ileri sürüyorlardı. İlerdeki yamacı aşmaları gerekiyordu önce. Öyle de uzun, geniş bir yamaçtı ki burası; perdenin yarısını kaplıyordu. Yamaca üst üste düşen gülleler arasından beş altı asker toplarını götürmeye çalışıyorlardı. Onların yürüyüşlerinde, yüzlerinde insana gurur veren, acı veren, korkunç ve yüce bir olayın geçeceğini düşündüren bir şey vardı. Bu beş altı kişiyi seyrederken, insanın yüreği küt küt atıyordu. Üstleri başları dökülüyordu askerciklerin. Birinin görünüşü pek Rus'a benzemiyordu. Annesi olmasa çocuk farkına bile varmazdı. Fakat Ceyengül:

– Bak, oğlum, bu senin baban, dedi.

O andan sonra asker, çocuğun babası oldu. Artık bütün film onu anlatıyor, çocuğun babasının çevresinde dönüp dolaşıyordu.

Çiftlikte çalışan delikanlılar gibi gençti babası da. Orta boyluydu; yuvarlak bir yüzü, fıldır fıldır dönen gözleri vardı. Çamurdun, barut dumanından kararmış yüzünde ışıl ışıl parlıyordu bu gözler. Askercik kedi gibi de çevikti. İşte şimdi topun tekerine bir omuzuyla dayanırken aşağıdakilere bağırdı: «Mermileri getirin! Geride kalmayın!» Yeni bir patlamayla sesi duyulmaz oldu. Küçük Avalbek annesine:

– Anne, bu benim babam mı? diye sordu.

Kadın şaşırmıştı.

– Ne diyorsun? Sus da seyret!

– Ama babam olduğunu söyledin demin.

– Ha, evet, baban. Ama konuşma artık, başkalarını rahatsız etme.

Niçin babası olduğunu söylemişti? Belki de bir şey düşünmeden, dilinin ucuna geldiği için. Ama kocasını anımsadığından dolayı da olabilirdi. Buna da inanmamıştı küçük budala. Bu öyle sevinçli bir şeydi ki; önceleri tadını tatmadığı, bilmediği bir duyguyla doldu yüreği, asker babasıyla böbürlenmeye başladı. Gerçek babası işte oradaydı. Çocuklar ne denli kızdırırlarsa kızdırsınlar, bal gibi babası vardı onun da. Onlar da, çobanlar da görsünlerdi babasını.

Dağdan dağa dolaşan çobanlar çocuk ruhundan ne anlarlar? Oysa oğlancık onların sürülerini kırpma merkezine getirmelerine yardım eder, köpekleri dalaşırken ayırırdı. Ya çobanlar ne yaparlardı? Ne yapacaklar, sorularıyla canından bezdirirlerdi çocukcağızı. Hep de aynı sorular:

– E, delikanlı, adın ne senin bakalım?

– Avalbek.

– Kimin oğlusun sen?

– Toktosun'un oğluyum.

Çobanlar hangi Toktosun olduğunu anlamazlar hemen. Eyerlerinin üstünden eğilerek sorularını üstelerler:

– Toktosun mu? Hangi Toktosun bu?

Çocuk aynı yanıtı üsteler:

– Toktosun'un oğluyum.

Çünkü böyle öğretmişti annesi. Kör bir ninesi vardır, babasının adını unutmasın diye ikide birde kulaklarını çeker. Çok sinirlidir...

– Ha anladım. Desene postanedeki telefoncu kadının oğlusun sen!

Fakat çocuk direnmektedir:

– Hayır, ben Toktosun'un oğluyum.

Çobanlar durumu yeni yeni kavramaya başlamışlardır.

– Doğru, Toktosun'un oğlusun sen. Aferin sana, delikanlı! Seni denemek istedik de... Kusura bakma, aslanım. Biz yaz kış dağlarda gezeriz. Mantar gibi üreyen çocukların hangi birini tanıyacağız?

Sonra kendi aralarında çocuğun babasını konuşurlardı. «Askere gittiğinde genceciktir, çoğu unutmuştur onu. Neyse ki arkasında bir oğlan bırakmış. Niceleri bekâr gittikleri için adlarını taşıyan kimse kalmamıştır geride.» derlerdi onun için.

Annesi kulağına, «Bak, bu senin baban,» diye fısıldadığında perdedeki asker, babası oluvermişti. Gerçekten de tıpkı babasının asker giysisiyle çektirdiği resme benziyordu. Bu resmi sonra büyütmüşler, camlı bir çerçeveye takmışlardı.

Avalbek artık filmdeki askere kendi babası gözüyle bakıyor, çocuk yüreğinde, o zamana dek tadına varmadığı bir baba sevgisi dolup taşıyordu. Oğlunun kendini seyrettiğini biliyormuş gibi davranıyordu perdedeki baba da. Sanki onun kendisiyle övünmesini, onu hep geçen savaşın kahramanı olarak anımsamasını istiyor gibiydi. O andan sonra savaş çocuk için bir eğlence olmaktan çıkmıştı. Askerler vurulup düştükçe gülmüyordu artık. Savaş ansızın ciddileşmiş; ürkütücü, korkunç bir şey olmuştu. İlk kez bir yakını için korku duyuyordu.

Sinema makinesi çatırdıyor, savaş sürüyordu. Hücuma geçen tanklar birden ilerde görünüverdiler. Tırtıllı tekerleriyle toprağı çiğneyerek, dönen kulelerindeki toplarıyla ateş saçarak pek korkunç bir yürüyüşleri vardı tankların. Kendi askerleri var güçleriyle itiyorlardı topu ileri doğru. Çocuk, yerinde duramaz olmuştu. «Çabuk, baba, çabuk! Tanklar geliyor!» diye bağırmaya başladı. En sonunda topu çekerek fundalıklar arasına getirdiler, tanklara ateş açtılar. Karşılarında da tanklar mermi yağdırıyorlardı. Öyle de çoktular ki, insanın tüyleri diken diken oluyordu.

Küçük Avalbek kendisini babasının yanında, ateşin ve gümbürtünün tam ortasında olarak düşündü bir an. Tanklardan koyu bir duman çıktıkça, tırtılları parçalanıp sağa sola saçıldıkça, tanklar durdukları yerde fır fır dönmeye başladıkça sevinçten deliye dönüyordu. Kendi askerleri topun yanına devrilip düşünce o da kıpırdamadan duruyordu. Sayıları gittikçe azalıyordu zavallı askerlerin...

Annesi ağlamaya başlamıştı. Cayır cayır yanan yüzünden göz yaşları akıyordu.

Sinema makinesi çatırdıyor, savaş sürüyordu. Çarpışma iyice alevlenmişti. Tanklar bir hayli sokulmuşlardı topun yanına. Topun kundağına eğilen babası, sahra telefonuyla bağıra bağıra bir şeyler söylüyordu, ama gürültüden ne söylediği anlaşılmıyordu. Derken topun yanında bir asker daha vuruldu. Bir an kalkmak için davrandıysa da tepetaklak çakıldı yere. Akan kandan toprak koyulaştı. Şimdi topun başında iki kişi kalmışlardı: Birisi babası, birisi de başka bir asker. Üst üste birkaç mermi daha düştü. Patlamayla birlikte alev ve duman yükseldi gökyüzüne. Yerden kalkan bir kişi vardı, o da çocuğun babasıydı. Kalkar kalkmaz gene topa doğru atıldı. Topa bir mermi sürerek hedefe çevirdi. Bu, onun topu son ateşleyişiydi. Arkasından perdeyi koyu bir duman kapladı. Babasının topu yana fırlayıvermiş, parça parça olmuştu. Ama o hâlâ sağdı. Yerden yavaş yavaş doğrulduktan sonra, parçalanmış giysisinden dumanlar çıkarak, tanka doğru yürüdü. El bombası tutuyordu elinde. O anda ne bir şey görüyor, ne de bir şey duyuyordu. Son gücünü toparladıktan sonra:

— Dur! Geçemezsin buradan! diye bağırarak el bombasını savurdu.

Nefretten, acıdan çarpılan yüzüyle perdede bir an öylece katılıp kaldı.

Annesi oğlunun elini o heyecanla nasıl sıktıysa, çocukcağız az kalsın acıdan bağırıyordu. Tam koşup babasının yanına gitmek üzereydi ki, makineli tüfeğin yağdırdığı mermilerden babası bir ağaç gövdesi gibi yere devrildi. Düştüğü yerde bir kere yuvarlandı, kalkmak için yekindi, fakat, kolları iki yanda, yüzükoyun kapaklandı...

Sinema makinesi durdu, savaş da durdu. Birinci bölümün sonuydu bu. Sinema makinisti makarayı yeniden sarmak için ışıkları yaktı.

Ağılın içerisi aydınlanınca seyirciler gözlerini kısarak kırpıştırmaya başladılar. Filmdeki savaş dünyasından kendi gerçek dünyalarına dönüyorlardı şimdi. Aynı anda da balyaların üstünde oturan çocuk, büyük bir sevinçle ayağa fırladı:

— Çocuklar, benim babamdı o! Gördünüz mü? Öldürdükleri benim babamdı...

Kimse böyle bir şey beklemediği için oğlanın dediğinden de bir

şey anlamamışlardı. Çocuk o sırada perdeye yakın oturan arkadaşlarına doğru sevinç çığlıkları atarak koşmaya başladı. Onların ne diyecekleri önemliydi onun için. Ağılın içine garip bir sessizlik çökmüştü. Daha önce babasını hiç görmemiş olan bu küçük adamın sevincindeki anlamsızlığı kavrayamamışlardı. Buna nasıl bir anlam vereceklerini bilemedikleri için, omuz silkerek şaşkın şaşkın bakınıyorlardı. Bu şaşkınlık içinde sinema makinisti elindeki makarayı «çat» diye yere düşürdü. Makara ikiye ayrılarak yuvarlandı. Fakat kimse aldırmadı buna, makinistin kendisi bile makarayı almak için kalkmadı yerinden.

Ölen askerin oğlu, babasını anlatıyordu:

– Gördünüz, değil mi, babamı?.. Öldürdüler onu!

Karşısındakiler sustukça çocukcağız daha coşuyor, anlatıyordu. Yalnız anlamadığı bir şey vardı: Ne diye onun gibi sevinmiyorlar, babasını övmüyorlardı?

Büyüklerden biri öfkeli «cık–cık»lar çekti:

– Cık–cık! Öyle şeyler söyleme!

Bir başkası buna karşı durdu:

– Söylese ne olur? Babası cephede öldü. Daha söylüyor çocuk.

Okula giden başka bir çocuk, ilk kez gerçeği açıkladı küçük oğlanın yüzüne karşı:

– Ne bağırıp duruyorsun öyle? Baban değil o senin. Artist o, artist! İstersen sinemacı amcaya sor!

Büyük çocuklar, küçük oğlanı güzel, fakat acı düşünden kendileri ayırmak istemedikleri için o işi makiniste bırakmışlardı. Oralı olmayan bu adam gerçekleri olduğu gibi söyleyiverirdi şimdi. Bu umutla da ona döndüler. Fakat ses çıkmıyordu adamdan. Sanki önemli bir işle uğraşıyormuş gibi makinenin üstüne iyice abanmıştı.

Askerin oğlu durmadan bağırıyordu:

– Hayır, o benim babam! Babam o benim!

Yanındaki çocuk gene sataştı:

– Kimmiş senin baban? Hangisiymiş?

– El bombasıyla tankının üstüne yürüyen asker. Görmedin mi? Şöyle düştü.

Çocuk yere düştü; babasının düşüşünü göstermek için, onun gibi yuvarlandı. Tıpkı babasının yuvarlanışına benzetmişti. Kolları

iki yana açılmış bir durumda, yüzükoyun yatıyordu perdenin önünde.

Seyirciler ister istemez gülmeye başladılar. Oysa çocuk ölü gibi yatıyor, hiç gülmüyordu. İçerde gene tuhaf bir sessizlik oldu.

Yaşlı bir kadın, çoban oğlanın annesine çıkışmaya başladı:

— Sana ne oluyor, Ceyengül? Ne diye bakmıyorsun çocuğa?

Bunun üzerine Ceyengül ayağa kalktı; kederli ve sert yüzünden yaşlar süzülerek oğlunun yanına yürüdü. Küçük Avalbek'i yerden kaldırarak:

— Hadi, gidelim, oğlum, dedi. O senin babandı.

Çocuğu elinden tutarak ağıldan dışarı çıkardı.

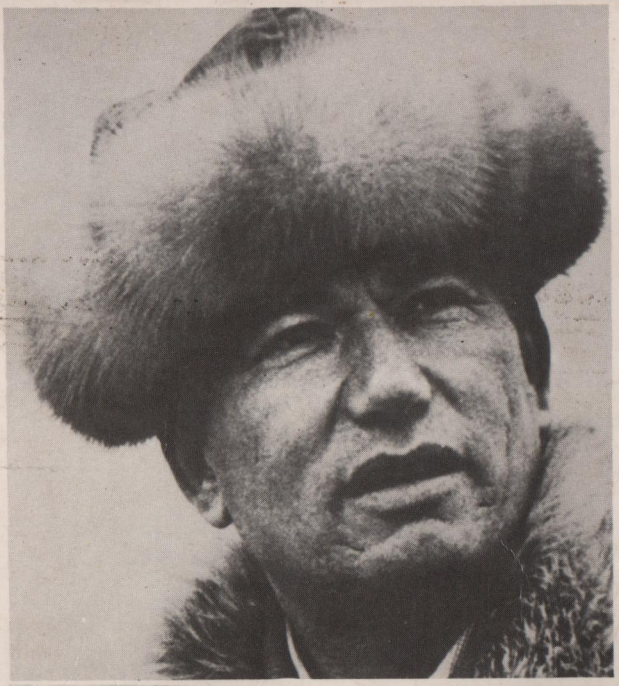
Ay gökte iyice yükselmişti. Yukarda, ufkun lacivert derinliklerinde dağların beyaz dorukları ışıldıyordu. Göz alabildiğine uzanan bozkır, derin su durgunluğunda, koyu koyu görünüyordu aşağılarda...

İlk kez orada, bir şeyi yitirmenin acısını duydu küçük oğlan. Babasının savaşta ölmesinden dolayı hem üzüldü, hem de büyük bir eziklik duydu. Annesine sarılmak, ağlamak, annesiyle birlikte ağlamak geldi içinden. Fakat susuyordu annesi. Yumruklarını sıkıp göz yaşlarını yutarak o da sustu.

Bir zamanlar savaşta ölen babasının, içinde yaşamaya başladığından haberi yoktu küçük oğlanın.

İÇİNDEKİLER

ELVEDA GÜLSARI	5
YÜZ YÜZE	173
CEMİLE	217
OĞULLA GÖRÜŞME	269
ASKERİN OĞLU	287

Yaşayan en büyük Kırgız yazar ***Cengiz Aytmatov,*** 1928'de Kırgızistan'ın Frunze kentinde doğdu. Moskova Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'ni bitirdi. Doğduğu toprakların insanlarını, onların geleneklerini ve yaşam biçimlerini, sevinçlerini ve acılarını, duygulu olduğu ölçüde gerçekçi bir dille ve evrensel boyutlarda anlattığı roman ve öyküleriyle kısa zamanda tanındı. 1963'te Lenin Edebiyat Ödülü'nü kazanan Aytmatov'un yapıtları çeşitli dillere çevrildi ve ona uluslararası ün kazandırdı.

Cengiz Aytmatov'un tüm yapıtlarını, 4 cilt halinde, ***Mehmet Özgül'ün*** yetkin Türkçesiyle Rusça aslından tam olarak okurlarımıza kıvançla sunuyoruz.

Kapak Resmi: Güner ENER

ISBN 975-406-302-8

9 799754 063027

KELEPİR